

АНДРІЙ ШАПОВАЛ

ДОКУМЕНТИ С. Я. ПАРАМОНОВА

у фондах Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ІНСТИТУТ АРХІВОЗНАВСТВА

А. І. ШАПОВАЛ

ДОКУМЕНТИ С. Я. ПАРАМОНОВА У ФОНДАХ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

НАУКОВИЙ КАТАЛОГ

Київ 2016

УДК 025.171:59:632.7:929 (477)НБУВ:Парамонов С. Я.
ББК Ч213:28.6:28.691.89 (4Укр, 8Авс) Парамонов С. Я.
Ш24

Затверджено до друку Вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 6 від 13 травня 2016 р.)

Редакційна колегія

Л. М. Яременко (відп. ред.), Л. А. Дубровіна, В. А. Вергунов,
Е. М. Король, С. В. Старовойт, Л. О. Шеремета

Рецензенти

- В. О. Корнєєв, доктор біологічних наук, завідувач відділу загальної та прикладної ентомології Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України;
М. Г. Щербак, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
О. П. Степченко, кандидат історичних наук, завідувач відділу фондів рукописної спадщини Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Шаповал А. І.

Ш24 Документи С. Я. Парамонова у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : джерелознавче дослідження : науковий каталог [Електронне видання] / А. І. Шаповал ; редкол.: Л. М. Яременко (відп. ред.) [та ін.] ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут архівознавства. – Текст і граф. дані. – Київ, 2016. – 352 с. – Об'єм даних 2.4 Мб. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF0000071/ – Назва з тит. екрана.
ISBN 978-966-02-8046-5 (електронне видання)

У виданні відображена і проаналізована документна спадщина видатного українського зоолога, історика, літературознавця, поета та письменника С. Я. Парамонова, що зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка дає змогу висвітлити життєвий та творчий шлях вченого.

Видання розраховане на науковців і всіх, кого цікавить історія науки України та доля яскравих особистостей.

**УДК 025.171:59:632.7:929 (477)НБУВ:Парамонов С. Я.
ББК Ч213:28.6:28.691.89 (4Укр, 8Авс) Парамонов С. Я.**

© НБУВ, 2016

© Шаповал А. І., 2016

© Корнєєв В. О., передмова, 2016

ISBN 978-966-02-8046-5 (електронне видання)

ПЕРЕДМОВА

Для української, австралійської та світової ентомологічної науки Сергій Якович Парамонов лишається одним з найглибших і найвідоміших у світі фахівців-таксономістів. Його праці в галузі класичної систематики не застарівають і цитуються нарівні з сучасними статтями та монографіями, а величезні колекції вченого складають основу трьох наукових зібрань: Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена Національної академії наук України, Австралійської національної колекції комах у Канберрі і Природознавчого музею у Берліні.

Особистість С. Я. Парамонова викликає постійний інтерес істориків науки, зокрема, завдяки низці цікавих полемічних публікацій з питань історії доолегівської Русі, опублікованих вже у період повоєнної еміграції до Австралії під псевдонімом «Сергей Лесной». Втім найбільшу і, певною мірою, скандальну відомість принесла Парамонову популяризація «Влєсової книги», що стала відомою широкому колу читачів саме завдяки його публікаціям.

Водночас біографічні відомості про Сергія Яковича дотепер лишалися плутаними і суперечливими і містили чимало припущень та вигадок. Тільки протягом останніх кількох років ситуація почала докорінно змінюватися, відколи було відкрито матеріали, зокрема, з фондів Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, описані Андрієм Івановичем Шаповалом.

Запропонована до вашої уваги книга містить документовану біографію видатного українського та австралійського ентомолога С. Я. Парамонова. У ній відтворено документи, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: біографічні джерела, спогади сучасників, листи С. Я. Парамонова, його науково-популярні праці, статті загальнонаукового спрямування, публіцистичний спадок, а також неопубліковані праці з питань біологічної еволюції.

Архівні документи, відображені у цій книзі, є унікальним свідченням яскравого наукового життя С. Я. Парамонова, вони охоплюють практично повне коло його інтересів: від вивчення систематичного положення різноманітних паразитичних мух, основ зоологічної систематики та еволюційної біології, орнітології та охорони природи, – і аж до його літературних

студій, цікавих спогадів про українських науковців, що залишилися разом з ним в окупованому німецькими військами Києві, а найголовніше – до маловідомих читачам історичних розвідок, які самі собою є надзвичайно захопливим читанням. Зрештою, книжка містить великий довідковий апарат, що може зацікавити вибагливих читачів з різними уподобаннями.

Маємо переконання, що публікація джерелознавчого дослідження з життя та діяльності Сергія Яковича Парамонова буде значним внеском у відтворення правдивої наукової біографії видатного українського вченого.

Валерій Корнєєв
доктор біологічних наук

РОЗДІЛ 1.

ДЖЕРЕЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ С. Я. ПАРАМОНОВА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

*Настане той час, коли про українських
науковців можна буде сказати голосно
й одверто святу правду...
С. Я. Парамонов*

1.1. Український вчений зі світовим ім'ям

Постать видатного українського ентомолога, історика, літературознавця, поета та письменника Сергія Яковича Парамонова (1894–1967) добре znana у світі. Серед світового наукового співтовариства С. Я. Парамонов здобув славу як біолог, який зробив великий внесок у розвиток української й австралійської диптерології і палеоентомології, та видатний вчений-систематик, широкому ж загалу він більше відомий як історик і письменник, який друкувався під псевдонімом «Сергей Лесной», і перу якого належать ґрунтовні дослідження з історії слов'ян та походження Русі.

В Україні ім'я С. Я. Парамонова ще донедавна було знайоме лише вузькому колу фахівців. Він належав до когорти українських учених, які під час Другої світової війни були змушені залишити Батьківщину, внаслідок чого за радянських часів на ім'я і праці науковця-емігранта було покладено табу. Однак повністю проігнорувати науковий доробок С. Я. Парамонова, передусім в галузі ентомології, виявилось неможливим, адже його праці, які були широковідомі у науковому світі ще з довоєнних часів, стали підґрунтям для ентомологічних досліджень нових поколінь учених. Історичні ж та літературознавчі твори С. Я. Парамонова з найбільш глибоким і неординарним поглядом на досліджувані проблеми ортодоксальними фахівцями оцінювалися вкрай негативно¹ і у Радянському Союзі не видавалися та не вивчалися. Недоступними для вітчизняних дослідників були й публікації про С. Я. Парамонова, що виходили за кордоном як в іноземних, так і в українських виданнях².

Лише на початку 1990-х рр., коли в Україні й на теренах колишнього Радянського Союзу розпочався процес повернення із забуття імен видатних учених, митців і діячів культури, які, незважаючи на несприятливі для творчості умови, що склалися за тоталітарного режиму, зробили значний внесок у розвиток як національної, так і світової науки і культури, з'явилися праці, у яких згадувався С. Я. Парамонов, а також невеликі розвідки про вченого³.

Першою розгорнутою публікацією про С. Я. Парамонова стала стаття у журналі «Природа» доктора біологічних наук, провідного науковця співробітника Санкт-Петербурзького філіалу Інституту історії природознавства і техніки РАН М. Д. Голубовського «Російські біологи в Австралії. Частина II. С. Я. Парамонов»⁴ (1993). Автор, використавши особову справу С. Я. Парамонова з архіву Інституту ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра та документи особового архіву вченого, що зберігається у бібліотеці Австралійського національного університету, висвітлив історію працевлаштування С. Я. Парамонова в Австралії після Другої світової війни. У своїй розвідці М. Д. Голубовський опублікував й переведену на російську мову статтю Е. Ф. Ріка, колеги Сергія Яковича по відділу ентомології CSIRO, «Пам'яті С. Я. Парамонова» (1968), у якій наводилися основні етапи життя та діяльності вченого. Крім того, за ініціативи М. Д. Голубовського та С. О. Калядіної (директора Музею-квартири П. К. Козлова у Санкт-Петербурзі) журнал «Природа» перевидав працю науковця про видатного географа і мандрівника, академіка ВУАН П. К. Козлова⁵, що стало першим кроком у поверненні творчої спадщини С. Я. Парамонова.

Значно посилило інтерес до постаті С. Я. Парамонова перевидання його досліджень з історії доолегової Русі та праць про «Велесову книгу», зокрема, у 1995–2016 рр. було здійснено понад 20 передруків історичних творів⁶ С. Я. Парамонова, а також нове видання літературознавчих статей та публіцистичних праць вченого, які вийшли у паризькому журналі «Возрождение» у 1960–1967 рр.⁷. Не оминули увагою сучасні видавництва й збірки поезій та оповідань С. Я. Парамонова⁸. Кожна з цих публікацій, зазвичай, супроводжувалася нарисом⁹ про біографію та творчість С. Я. Парамонова, у яких поряд із достовірною інформацією про життя і діяльність вченого, на жаль, наводилися й помилкові відомості. Слід також додати, що ці перевидання побачили світ у Росії або Німеччині, й у них С. Я. Парамонов було представлено, передусім, як російського вченого.

Наукову роботу С. Я. Парамонова в українських академічних установах, зокрема, у Зоологічному музеї та Інституті зоології АН УРСР

(1919–1941) та Інституті захисту рослин (1942–1943), створеному в Києві під час окупації, відображено лише фрагментарно у працях як радянських, так і сучасних учених¹⁰, присвячених історії діяльності Зоологічного музею НАН України, та у збірниках документів і матеріалів з історії НАН України¹¹, підготовлених Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також дотичних до досліджуваного питання розвідках¹².

Першою спробою комплексної реконструкції біографії С. Я. Парамонова стала праця доктора біологічних наук, завідувача відділу загальної та прикладної ентомології Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України В. О. Корнєєва «Справжнє життя Сергея Лесного», яка була опублікована на шпальтах он-лайнного журналу «Українська ентомофауністика» з нагоди 120-річчя від дня народження вченого¹³. До статті додавалися підготовлена В. О. Корнєєвим і науковим співробітником Центру ентомологічних досліджень Бішоївського музею у Гонолулу (Гвінея) Н. Л. Евеньюйсом бібліографія біологічних праць С. Я. Парамонова¹⁴, що в більш повному обсязі репрезентувала набуток ученого у галузі біології порівняно з бібліографією, яку в 1969 р. опублікувала технічний асистент Сергія Яковича у CSIRO Зента-Розалія Ліспа¹⁵, та вперше складений В. О. Корнєєвим разом з А. М. Кравцовим і Ю. І. Ковалівим бібліографічний список літературних творів, спогадів, історичних, літературознавчих і публіцистичних праць вченого¹⁶. Результати своїх п'ятнадцятирічних досліджень В. О. Корнєєв також представив на наукових конференціях, присвячених ювілею С. Я. Парамонова, які відбулися в Інституті зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України¹⁷. Додамо, що до 120-річчя С. Я. Парамонова вийшло ще декілька статей¹⁸ про вченого.

Вищевказані публікації заклали підґрунтя для реконструкції наукової біографії С. Я. Парамонова, робота над якою, на нашу думку, тільки розпочалася і потребує зусиль багатьох дослідників. До відтворення життєвого і творчого шляху видатного українського ученого та письменника мають долучитися як фахівці у галузі біології, так і професійні історики та літературознавці. Об'єктивним чинником, що перешкодив створенню правдивого життєпису вченого, був брак джерел про його життя й діяльність. Як правило, дослідники життєвого шляху С. Я. Парамонова здійснювали подорож до Австралії, сподіваючись відшукати у її бібліотеках і архівах документи до біографії вченого. Водночас чимало документів про життя і діяльність С. Я. Парамонова відклалося у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які комплексно не досліджувалися. Деякі з них були введені до наукового обігу у публікаціях В. О. Корнєєва¹⁹ і

А. І. Шаповала²⁰ та увійшли до підготовленої доктором історичних наук В. І. Ульяновським²¹ книги про життя і творчість колеги С. Я. Парамонова – доктора біологічних наук М. В. Шарлеманя. Проте це лише частина джерельного масиву з досліджуваної проблеми. У цій праці ми ставимо за мету окреслити коло джерел до наукової біографії С. Я. Парамонова, що містяться у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, і на їхній основі зробити спробу відобразити життєвий та творчий шлях ученого.

1.2. Нарис життя та діяльності С. Я. Парамонова

Сергій Якович Парамонов – всесвітньо відомий вчений-ентомолог, доктор біологічних наук (1940), професор (1941). Випускник Київського університету (1917). Протягом 1920–1941 рр. працював у Зоологічному музеї Академії наук України, який очолював з 1938 р. Директор Зоологічного музею Інституту захисту рослин у Києві (1942–1943). Науковий співробітник відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень у м. Канберра (1947–1959). Один з фундаторів української і австралійської диптерології та палеоентомології, учений-систематик світового рівня.

С. Я. Парамонов народився 3 листопада 1894 р. у м. Харкові у родині лісничого Якова Юхимовича Парамонова (1871–1938). Зауважимо, що загальноприйнятою датою народження С. Я. Парамонова вважається 4 листопада 1894 р. Проте у його особовій справі, що міститься в архівному фонді С. Я. Парамонова, який зберігається в Інституті архівознавства НБУВ, датою народження вченого вказано 21 жовтня 1894 р. (за ст. ст.)²², тобто 3 листопада 1894 р. (за н. ст.). На останню дату, як день свого народження, вказував і С. Я. Парамонов у написаному 3 листопада 1958 р. листі до матері – Ольги Іванівни Парамонової (Буравчук)²³ (1874–1958).

Батьки С. Я. Парамонова походили з с. Яськи Біляївської волості Одеського повіту Херсонської губернії (нині – Біляївський р-н Одеської обл.). Дід С. Я. Парамонова по матері Іван Максимович Буравчук мав агрономічну освіту і працював в Одесі у тресті зелених насаджень. У Яськах його вважали «культурною людиною», він не купив і був непитущим, у вільний від роботи час любив займатися садівництвом, вирощуючи у власному саду високоякісні сорти фруктових дерев. Дружина І. М. Буравчука, бабуся С. Я. Парамонова, вела домашнє господарство, походила з кріпаків і була неписьменною. Оскільки родина була багатодітною, дочки не

отримали освіту. Отже, Ольга Іванівна, мати С. Я. Парамонова, була малописьменною, але добре розуміла значення освіти для життя людини. Батько вченого, Я. Ю. Парамонов, виріс у селянській родині, у якій любили і уміли господарювати на землі. Я. Ю. Парамонов закінчив Херсонське сільськогосподарське училище і все своє життя пропрацював лісничим²⁴. Яків Юхимович і Ольга Іванівна одружилися на початку 1894 р., у тому ж році у Парамонових народився первісток Сергій, а у 1903 р. – другий син Олексій, який, як і його старший брат, став відомим українським ентомологом.

Яков Юхимович і Ольга Іванівна Парамонови прагнули дати дітям гарну освіту. У 1904 р. Сергій пішов до першого класу гімназії у м. Великий Устюг, неподалік від якого тоді працював лісничим Я. Ю. Парамонов. У Великому Устюзі юнак навчався протягом 1904–1908 рр., останні ж чотири класи гімназії (1908–1912) він закінчував у м. Аккерман²⁵ (нині – м. Білгород-Дністровський), оскільки у 1908 р. сім'я Парамонових переїхала до с. Чобручі Аккерманського повіту, що розташовувалося на березі Дністра неподалік від м. Тирасполя, куди доглядати навколишні ліси перевели Я. Ю. Парамонова. У гімназії Сергій навчався добре, прагнув до знань і був дуже допитливим²⁶.

Сергій Парамонов і його брат Олексій з великим інтересом ставилися до роботи батька, від якого успадкували любов до природи і з яким часто ходили на прогулянки до лісу, у поле, на річку. За спогадами Д. Т. Кобелецької, яка виховувалася у родині Парамонових, особливу цікавість у Сергія та Олексія з дитинства викликали комахи і О. І. Парамонова, укладаючи дітей спати, давала їм у руки жука або муху, під дзижчання яких вони засинали²⁷. З підліткового віку хлопці разом з Я. Ю. Парамоновим ходили на полювання, під час чого спостерігали і вивчали поведінку тварин і птахів.

У 1912 р. С. Я. Парамонов вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету Святого Володимира, де на той час працювали такі відомі зоологи, як Д. Є. Белінг, М. М. Воскобойников, С. Ю. Кушакевич, В. П. Поспелов, Б. О. Сварчевський, В. К. Совинський, І. І. Шмальгаузен та ін. Під час навчання в університеті на С. Я. Парамонова як талановитого, вихованого і працелюбного студента звернув увагу приват-доцент Київського університету В. І. Казановський, який узяв Сергія Яковича у свою сім'ю, будучи переконаним, що він добре впливатиме на духовне формування його дітей-підлітків²⁸ (у родині Казановських, яка мешкала за адресою вул. Маріїно-Благовіщенська (нині – Саксаганського), буд. 101, кв. 8., С. Я. Парамонов проживав до 1929 р.). В. І. Казановський керував фітопатологічним відділом Київської станції боротьби з шкідниками рослин та Дніпровською біологічною

станцією, що давало змогу С. Я. Парамонову ще у студентські роки познайомитися з діяльністю цих науково-дослідних установ та зав'язати стосунки з ученими, які там працювали. Одним з них був М. В. Шарлемань, що на Дніпровській біологічній станції проводив орнітологічні дослідження, і з яким С. Я. Парамонов у майбутньому довелося працювати пліч-о-пліч протягом декількох десятиліть.

У студентські роки С. Я. Парамонов був причетний до українського руху. За участь у Шевченківських святах у 1914 і 1915 роках він двічі був ув'язнений (кожного разу на місячний термін)²⁹. Після першого арешту термін ув'язнення мав складати три місяці, але завдяки поруці В. І. Казановського Сергія Яковича звільнили достроково. Згодом С. Я. Парамонов віддячив родині В. І. Казановського за надану йому підтримку: після смерті В. І. Казановського у 1919 р. С. Я. Парамонов протягом багатьох років, до самого свого від'їзду з України у 1943 р., допомагав членам його сім'ї. Як зазначила Є. Г. Решетник, яка досліджувала біографію С. Я. Парамонова, «у цьому позначилося властиве йому благородство характеру»³⁰.

Під час навчання у Київському університеті С. Я. Парамонов мав намір спеціалізуватися у галузі орнітології. У 1913 р. він став членом Київського орнітологічного товариства імені К. Ф. Кесслера, головою якого був відомий київський орнітолог, згодом доктор біологічних наук і професор, В. М. Артоболевський, а секретарем – М. В. Шарлемань. У 1915 р. у журналі «Орнитологический вестник» побачила світ перша наукова розвідка С. Я. Парамонова, у якій йшлося про знахідку плямистої зозулі у Бессарабії. Публікація супроводжувалася коментарем В. М. Артоболевського, який зазначав, що знахідка С. Я. Парамонова мала винятковий інтерес, оскільки підтверджувала свідчення професора О. Д. Нордманна про знаходження плямистої зозулі у Бессарабії і закріплювала цей вид у списку російської орнітофауни³¹. Добутий екземпляр плямистої зозулі С. Я. Парамонов передав до музею Київського орнітологічного товариства імені К. Ф. Кесслера.

Перебуваючи у Саратові, куди у жовтні 1915 р. у зв'язку з подіями Першої світової війни частково був евакуйований Київський університет Святого Володимира, С. Я. Парамонов став учасником експедиції біологів університету до Астраханської губернії, метою якої було дослідження флори і фауни гір Велике Богдо і Улаган, що розташовані біля унікальних солоних озер Баскунчак і Ельтон. За результатами цієї експедиції С. Я. Парамонов підготував нарис «Поїздка на Баскунчак і Ельтон», який був опублікований на сторінках журналу Петроградського товариства природознавців «Любитель природы». У розвідці автор зазначав, що з експедиції було привезено досить повний гербарій досліджуваної місцевості, декілька

пташиних шкірок, банку, наповнену ящірками і зміями, біля 150 метеликів, понад 1000 жуків та незабутні враження, які назавжди залишилися у пам'яті учасників подорожі³².

Після закінчення Київського університету в 1917 р. С. Я. Парамонов, за сприяння В. І. Казановського, влаштувався практикантом до Київської станції боротьби зі шкідниками рослин (1917–1919), де його завданням було визначення комах. Вивчаючи проблеми боротьби із сільськогосподарськими шкідниками, С. Я. Парамонов звернув увагу на паразитичних мух, які є хижаками шкідливих комах і природним шляхом обмежують їхню чисельність. Молодий вчений став досліджувати мух-бринівок або жалібниць (*Bombyliidae*), мух-повисюх (*Syrphidae*) та інших двокрилих комах. У 1921 р. у «Зоологічному журналі України» вийшла праця С. Я. Парамонова, присвячена бомбілідам Київщини («Муха-жалібниця» (*Anthrax occultus*), (*Diptera*) на Київщині»), а бринівки від того часу і на все життя стали предметом наукових зацікавлень ученого. Протягом 1922–1924 рр. С. Я. Парамонов працював асистентом відділу прикладної ентомології Київської обласної сільськогосподарської досвідної станції й у 1922 р. він став дійсним членом Російського ентомологічного товариства³³.

У 1917 р. розпочалася педагогічна діяльність С. Я. Парамонова. Протягом 1917–1918 рр. він викладав у гімназії. Сергій Якович також брав участь в організації шкіл для малограмотних дорослих і дітей робітників, де працював безкоштовно, та у технічній школі читав лекції робітникам «Арсеналу»³⁴. Упродовж 1922–1924 рр. учений викладав зоологічну систематику у Вищому інституті народної освіти імені М. П. Драгоманова (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У 1924 р. С. Я. Парамонов за рекомендацією завідувача секції систематики, фауністики і зоогеографії при науково-дослідній кафедрі зоології ВІНО, професора Д. Є. Белінга вступив до аспірантури цієї кафедри³⁵. Під час навчання в аспірантурі Сергій Якович вів практичні заняття для студентів інституту.

У березні 1919 р. при Фізично-математичному відділі Української академії наук був заснований Комітет для вивчення фауни України, до складу якого увійшли академік УАН М. Ф. Кашенко (голова), професори М. М. Воскобойников і С. Ю. Кушакевич (заступники голови), приват-доцент Д. Є. Белінг (секретар) та як члени комітету академік УАН В. І. Липський, В. М. Артоболовський, В. В. Добровлянський, О. Г. Лебедев, М. В. Шарлемань і І. Я. Шевирьов. Крім цієї керівної групи науковців, співробітниками Комітету для вивчення фауни України були ще 22 вчених-зоологів, частина з яких працювала безкоштовно. У 1919 р. С. Я. Парамонов входив до складу співробітників Комітету для вивчення фауни України без отримання заробітної плати³⁶.

1 травня 1919 р. з ініціативи Комітету для вивчення фауни України був заснований Зоологічний музей (Зоологічний кабінет) УАН, першим директором якого був академік М. Ф. Кащенко (1919–1926). 15 березня 1920 р. С. Я. Парамонов став штатним науковим співробітником Зоологічного музею УАН³⁷. Слід зазначити, що штат Зоологічного музею УАН був невеликий. Так, у 1922 р. у музеї, крім М. Ф. Кащенка, працювали М. В. Шарлемань (вчений консерватор музею), В. О. Караваєв, І. І. Клодницький, С. Я. Парамонов (вчені спеціалісти) та співробітники М. Л. Щербина, В. В. Совинський, Ф. Г. Добржанський, Л. А. Шелюжко і О. Б. Кістяківський³⁸. Протягом 1923–1930 рр. штат Зоологічного музею складався з трьох наукових співробітників – В. О. Караваєва, М. В. Шарлеманя і С. Я. Парамонова³⁹. Саме ці вчені й відіграли провідну роль у розбудові Зоологічного музею у 1920-ті рр., звичайно, при значній участі позаштатних співробітників музею.

Ще у 1918 р. родина Парамонових залишила с. Чобручі, яке відійшло до Румунії, і переїхала спочатку до рідного с. Яськи, що розташовувалося на лівому березі Дністра, а згодом до м. Ананьїв, де у Ананьївському лісгоспі влаштувався працювати лісничим Я. Ю. Парамонов. Щоліта, відвідуючи батьків, Сергій Якович у плавнях Дністра та у лісах навколо Ананьїва полював на птахів і збирав комах для Зоологічного музею, до колекцій якого вчений передав 12 000 екземплярів двокрилих і 64 шкільки птахів, зібраних у Бессарабії та Придністров'ї⁴⁰. 12 грудня 1921 р. на загальних зборах співробітників Зоологічного музею ВУАН С. Я. Парамонов звітував про підсумки своїх наукових досліджень на Херсонщині⁴¹.

27 лютого 1922 р. С. Я. Парамонова було включено до складу організаційної комісії з підготовки Першої конференції зоологів м. Києва, ініціатором проведення якої стала зоологічна секція Природничо-математичного відділу ВУАН. Перша конференція зоологів м. Києва відбулася 9–20 квітня 1922 р. у приміщенні ВУАН, у її роботі взяли участь понад 30 учених як з Києва, так й з інших регіонів України, зокрема Черкащини і Полтавщини. С. Я. Парамонов брав активну участь у роботі цієї конференції, на якій представляв Зоологічний кабінет ВУАН, ентомологічний відділ Київської обласної сільськогосподарської досвідної станції та Вищий інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова, його було обрано секретарем президії конференції. 10 квітня 1922 р. С. Я. Парамонов виступив з доповіддю «Про зникаючих птахів плавнів Дністра». До речі, крім вищевказаної доповіді, на цей форум учений підготував ще два повідомлення: «Наші відомості про диптерофауну Росії» та «Цікаві знахідки двокрилих у Бессарабії й на Херсонщині»⁴², які на конференції не було заслухано за браком часу.

На Першій конференції зоологів м. Києва було поставлено питання про створення асоціації київських зоологів. З доповіддю «Проект об'єднання київських зоологів» виступив голова президії конференції, професор М. М. Воскресенський. Це питання викликало жваву дискусію серед учасників форуму, у якій брали участь І. І. Шмальгаузен, М. В. Шарлемань, Д. Є. Белінг, Б. О. Домбровський, І. І. Клодницький, С. Я. Парамонов⁴³ та інші вчені. На конференції було створено бюро з організації об'єднання київських зоологів. С. Я. Парамонов також був членом Київського товариства природознавців, а з 1925 р. працював його другим секретарем⁴⁴.

Учений брав діяльну участь у роботі зоологічної секції Природничо-математичного відділу ВУАН, на одному із засідань якої виступив з доповіддю «Дещо про плавні Дністра» (1923). У рамках діяльності зоологічної секції ВУАН працювала ентомологічна підсекція, яка у 1928 р. була реорганізована в ентомологічний гурток при Зоологічному музеї ВУАН, членом якого був С. Я. Парамонов⁴⁵.

Слід додати, що ідеї захисту і відновлення орнітофауни плавнів Подністров'я, на яких наголошував С. Я. Парамонов у своїх доповідях на Першій конференції зоологів м. Києва та засіданні зоологічної секції ВУАН, знайшли відображення у статтях вченого «Про зникаючих птахів плавнів Дністра» (1924) і «Завдання мисливського господарства в гирлі Дністра» (1925). Ці публікації стали результатом більш ніж десятирічних спостережень (з 1911 р.) С. Я. Парамонова за орнітофауною плавнів Подністров'я. У розвідках автор звернув увагу на застарілість відомостей про птахів Подністров'я, що наводив у своїй ґрунтовній праці «Птахи Росії» видатний російський зоолог, член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук і майбутній академік АН СРСР М. О. Мензбір, адже на той час окремі види птахів уже перестали гніздитися у плавнях Дністра⁴⁶. Для відновлення орнітофауни плавнів Подністров'я С. Я. Парамонов пропонував, незважаючи на важкі економічні умови у країні, створити у гирлі Дністра заказник для птахів і риби. Але для цього, як вважав учений, потрібні були «тверде бажання, організованість, наполегливість та багато-багато любові до своєї справи»⁴⁷.

Про ставлення самого С. Я. Парамонова до наукової роботи можна дізнатися з характеристики, яку молодому вченому надав завідувач науково-дослідної кафедри зоології ВІНО, академік ВУАН І. І. Шмальгаузен: «С. Я. Парамонов відомий мені як старанний науковець, який протягом вже кількох років з успіхом працює у Зоологічному музеї ВУАН, головним чином, над прямокрилими. Робота С. Я. Парамонова у цій спеціальній області вже оцінена по заслугах Російською академією наук, у виданнях

якої публікуються його повідомлення. Але С. Я. Парамонов прагне до більш широкого поповнення своєї зоологічної освіти, він вивчає літературу більш загального характеру і прагне розширити свої наукові завдання. С. Я. Парамонов знаходиться в дуже важких матеріальних умовах і все ж увесь свій час присвячує науковій роботі. На підставі вищесказаного я вважаю, що С. Я. Парамонов заслуговує на усіляку підтримку як здібний і ретельний працівник...»⁴⁸. Народним комісаріатом освіти УСРР С. Я. Парамонов був направлений у наукове відрядження до Німеччини⁴⁹, де у 1928–1929 рр. упродовж трьох місяців він вивчав колекції Зоологічного музею Берлінського університету.

У статті Е. Ф. Ріка «Пам'яті С. Я. Парамонова» згадується про керівництво С. Я. Парамоновим протягом кількох років науковою бібліотекою ВУАН⁵⁰. Імовірно, йдеться про бібліотеку, що була створена при Зоологічному музеї ВУАН, і за яку, напевне, відповідав учений. Бібліотека була організована невдовзі після початку роботи Зоологічного музею і у 1919 р. нараховувала 200 книжок і 400 брошур, що, звичайно, не могло задовольнити потреб співробітників музею у науковій та довідковій літературі. Зокрема, сам С. Я. Парамонов, розпочавши дослідження двокрилих, відчував брак диптерологічної літератури, яку він намагався відшукувати як у державних, так і приватних бібліотеках України⁵¹.

У січні 1922 р. С. Я. Парамонов виступив на загальних зборах співробітників Зоологічного музею ВУАН з пропозицією звернутися до РАН за допомогою щодо придбання біологічної літератури, зокрема видання «Фауна Росії»⁵². Восени 1922 р. ученого було направлено у відрядження до Петрограда для проведення досліджень у зоологічних установах РАН та з метою придбання зоологічної та ботанічної літератури для ВУАН⁵³. У 1920-х рр. за дорученням керівництва музею С. Я. Парамонов організував обмін виданнями між Зоологічним музеєм ВУАН та зоологічними установами СРСР і закордонними музеями⁵⁴, внаслідок чого до бібліотеки Зоологічного музею ВУАН регулярно надходили примірники понад 40 різних закордонних журналів та декількох російських і українських часописів й вже наприкінці 1920-х рр. її фонд нараховував понад 10 000 примірників. Проте бракувало монографічних досліджень, довідкової літератури, визначників тощо. С. Я. Парамонов і В. О. Караваєв звернулися до Президії ВУАН з проханням дозволити їм переказати кошти іноземним книготорговельним фірмам для придбання нової наукової літератури, на що 26 березня 1929 р. отримали позитивне рішення Президії⁵⁵. Цінну літературу привіз С. Я. Парамонов із Берліну, зокрема, книги та відбитки статей про двокрилих, які українському вченому подарував куратор колекцій Зооло-

гічного музею Берлінського університету професор Гюнтер Ендерляйн, під керівництвом якого Сергій Якович стажувався у Німеччині. На думку В. О. Корнеєва, ці книги і статті нині складають золотий фонд бібліотеки Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України⁵⁶.

Під час наукового відрядження до Петрограда восени 1922 р. С. Я. Парамонов працював у бібліотеці та досліджував ентомологічні колекції Зоологічного музею (з 1930 р. – Зоологічного інституту АН СРСР), зберігачем яких був видатний російський орнітолог, ентомолог й систематик, академік Санкт-Петербурзької академії наук Ф. Е. Плеске. Знайомство Сергія Яковича з Ф. Е. Плеске та одним із фундаторів російської диптерологічної школи О. О. Штакельбергом, співпраця між науковцями сприяли становленню С. Я. Парамонова як ученого-диптеролога. Згодом учені налагодили обмін порівняльним матеріалом і літературою, що позитивно вплинуло на їхні диптерологічні дослідження⁵⁷.

У грудні 1922 р. С. Я. Парамонов знову відвідав Петроград, на цей раз у складі української делегації на перший Всеросійський з'їзд зоологів, анатомів і гістологів, до якої, крім Сергія Яковича, також входили Д. Є. Белінг, М. В. Шарлемань і Ф. Г. Добржанський. Цікаві спогади про поїздку до Петрограда залишив М. В. Шарлемань, які характеризують С. Я. Парамонова як різнобічно обдаровану особистість. Потяг з Києва до Петрограда їхав дві доби, бо часто зупинявся, щоб поповнити запаси палива. Проте українським вченим не довелося нудьгувати. Як згадував М. В. Шарлемань, подорож виявилася дуже веселою, адже Д. Є. Белінг, який був гарним музикантом, і С. Я. Парамонов – «великий любитель музики» – розважали делегацію, виконуючи губами цілі арії з опер «Пікова дама» і «Євгеній Онегін»⁵⁸.

Під час досліджень у Зоологічному музеї РАН С. Я. Парамонов познайомився з видатним дослідником Центральної Азії П. К. Козловим, ім'я якого вже тоді було дуже популярним як у науковому співтоваристві, так і серед широкої громадськості. Учені зустрічалися й під час роботи першого Всеросійського з'їзду зоологів, анатомів і гістологів, об'єднали їх спільні інтереси: «любов до подорожей, орнітології та пристрасть до полювання»⁵⁹. П. К. Козлов запропонував С. Я. Парамонову взяти участь у його експедиції до Монголії як зоологу. Досвідченого мандрівника приваблювало те, що молодий вчений (на той час С. Я. Парамонову було 28 років) був мисливцем, який непогано стріляв дробом і кулею, був орнітологом і вмів здирати шкірки з птахів і звірів, добре знав комах, способи їх колекціонування і зберігання, мав деякий досвід експедиційної діяльності (бралася до уваги участь С. Я. Парамонова в експедиції на Баскунчак і

Ельтон), і взагалі був фаховим зоологом, не кутив і був непитушим, що особливо цінував П. К. Козлов, нарешті, для видобутку наукового матеріалу «готовий був лізти і у вогонь і у воду»⁶⁰. Проте хвороба С. Я. Парамонова завадила вченому взяти участь в експедиції П. К. Козлова до Монголії у 1923–1926 рр. Для П. К. Козлова це була шоста і остання велика експедиція у його житті. Вона виявилася напрочуд вдалою: експедиції вдалося відшукати у Монголії засипане пісками стародавнє місто Хара-Хото та здійснити розкопки царського кургану гунів, датованого I ст. до н. е. – I ст. н. е.

У 1928 р. П. К. Козлова було обрано дійсним членом ВУАН. Академік неодноразово відвідував Зоологічний музей ВУАН у Києві й виступав з доповідями перед співробітниками музею. С. Я. Парамонов, зазвичай, допомагав П. К. Козлову організовувати публічні лекції для українських вчених. На все життя запам'яталися С. Я. Парамонову години спілкування з П. К. Козловим, який завжди захоплено розповідав про численні подорожі та знахідки, про проблеми, які з'являлися під час наукової обробки віднайдених матеріалів, та свої нові плани⁶¹. Незабутні враження від зустрічей з видатним ученим і мандрівником С. Я. Парамонов відобразив у спогадах «Академік-мандрівник» П. К. Козлов», які побачили світ на шпальтах журналу «Возрождение» через 30 років після смерті П. К. Козлова, у 1965 р.

Не менш вражаючими і результативними були наукові експедиції самого С. Я. Парамонова. Вони відбувалися щорічно як на терені України, так і поза її межами. Під час їх проведення вчений зібрав значний матеріал, що суттєво поповнив фонди Зоологічного музею. Так, у травні та вересні 1923 р. учений здійснив дві експедиції до Криму, під час яких було зібрано цінний диптерологічний матеріал, серед яких літні та осінні види двокрилих; протягом трьох з половиною місяців у травні–серпні 1924 р. відбулася наукова експедиція до Вірменії (видобуто десятки тисяч комах, у тому числі й нові види двокрилих, зокрема, бринівок); у червні 1925 р. – експедиція до Криму, під час якої зібрано значний зоологічний матеріал (близько 3000 комах, рептилій, кілька десятків пташиних шкірок), серед якого нові види Diptera; протягом двох місяців у квітні–червні 1926 р. – наукова експедиція до Закаспійського краю (здобуто 7000 комах, у тому числі 3000 двокрилих, представники різних видів і родів Diptera, серед яких й невідомі науці, а також 150 рептилій); у 1927 р. – двохмісячна наукова експедиція до Вірменії, під час якої видобуто кілька десятків птахів, рептилій, кількості комах, понад 1000 екземплярів двокрилих, у тому числі низку нових видів Diptera; у 1928 р. – друга експедиція до Закаспійського краю; улітку 1929 р. – експедиція у районі Карадагської біологічної станції у Криму; восени 1929 р. – наукова експедиція до Туркестану (була передчасно припинена, оскільки

потрапила у полон до басмачів); восени 1930 р. – експедиція у район Карадагу в Крим, під час якої здобуто новий цінний диптерологічний матеріал⁶².

Забігаючи наперед, скажемо, що С. Я. Парамонов проводив широку експедиційну діяльність і в 1930-х рр. Зокрема, наприкінці 1930 р. вчений здійснив експедицію до Молдови; у 1933 р. відбулася його третя наукова експедиція до Вірменії; з 6 до 28 червня 1935 р. науковець брав участь у науковій експедиції Інституту зоології та біології ВУАН до південно-східної частини України, під час якої досліджував ентомофауну заповідників «Хомутівський степ», «Кам'яні Могили», «Білосарайська коса» та узбережжя Азовського моря на захід від Маріуполя; улітку 1937 р. С. Я. Парамонов, імовірно, працював у заповіднику «Гористе», що розташовувався у південній частині межиріччя Дніпра та Десни, де зібрав цікавий науковий матеріал; з 19 червня до 29 липня 1939 р. вчений був учасником наукової експедиції на південний схід Казахстану, під час якої проводилися дослідження у районі гірського хребта Заїлійський Алатау; згадаймо ще й про регулярні наукові експедиції, які ентомолог здійснював Київщиною⁶³.

У період між експедиціями С. Я. Парамонов сумлінно працював над препаруванням і консервуванням зібраного матеріалу, особливо, за свідченням В. О. Караваєва, зразково була упорядкована колекція палеарктичних двокрилих (Diptera), яка складалася з 20 000 екземплярів (1929)⁶⁴. Головним досягненням експедиційної діяльності С. Я. Парамонова стала велика колекція Diptera, яка у 1931 р. нараховувала 25 000 екземплярів двокрилих і до складу якої входила збірка мух-бринівок (Bombyliidae) у кількості понад 4000 екземплярів. На той час це була найкраща збірка на терені Радянського Союзу і навіть Європи⁶⁵. Чимало видів, здобутих С. Я. Парамоновим, виявилися новими, раніше не описаними в науці.

У 1924 р. побачили світ перші дослідження С. Я. Парамонова, присвячені систематиці двокрилих: праця «Два нових види сімейства Bombyliidae (Diptera) з Палеарктики», що була опублікована у першому томі «Записок фізично-математичного відділу ВУАН» у Києві, та його статті «Zwei neue Bombyliiden-Arten (Diptera) aus Transkaspien», «Eine neue Art der Gattung Fallenia (Nemestrinidae, Diptera) aus Persien», «Zwei neue Syrphiden-Arten (Diptera) aus dem Südwestlichen Russland», які вийшли у третьому томі віденського журналу «Konowia». Загалом, протягом 1920-х рр. С. Я. Парамонов опублікував понад 30 диптерологічних праць, переважна більшість яких була присвячена родині Bombyliidae, у тому числі п'ять монографічних статей про бринівок Палеарктики: «Матеріали до монографії роду Bombylius L. (Fam. Bombyliidae, Diptera)» (1926), «Матеріали до монографії роду Echorosora» (1928), «Матеріали до монографії деяких родів родини

Bombyliidae (Diptera)» (1929), «Матеріали до монографії родів Cytherea, Anastoechus та ін. Bombyliidae (Diptera)» (1930), «Матеріали до монографії родів Amictus, Lyophlaeba та ін. Bombyliidae (Diptera)» (1931).

Щоб ознайомити світову ентомологічну спільноту з власними здобутками С. Я. Парамонов надсилав свої наукові праці до європейських німецькомовних часописів, зокрема «Konowia» (Відень, Австрія), «Zoologischer Anzeiger» (Берлін, Німеччина), «Zeitschrift für wissenschaftliche Insektenbiologie» (Берлін, Німеччина), «Archiv für Naturgeschichte» (Берлін, Німеччина), «Societas Entomologica» (Штутгарт, Німеччина) тощо. Статті ж, подані до українських журналів «Записки фізично-математичного відділу ВУАН» і «Збірник праць Зоологічного музею», також публікувалися німецькою – мовою, яка найбільш уживалася фахівцями з диптерології, тому С. Я. Парамонову довелося досконало її вивчити⁶⁶. Крім того, це дало змогу українському вченому зав'язати листування і налагодити обмін працями, а також порівняльним матеріалом з видатними іноземними диптерологами, передусім, німецькими науковцями, професорами Т. Беккером, Г. Ендерляйном, О. Енгелем, докторами зоології Гедіке і Е. М. Герінгом, директором Німецького ентомологічного інституту в Берліні В. Р. Горном, завідувачем відділу ентомології Державного музею природознавства у Штутгарті Е. Лінднером, співробітником Зоологічного музею у Гамбурзі О. Кребером, а також професорами Ф. Г. Генделем (Австрія), М. Бецці (Італія), Е. Сегі (Франція), Т. Сіракі (Японія), Х. Ефлатун-беєм (Єгипет). Тісною була співпраця С. Я. Парамонова і з російськими ентомологами: співробітниками Зоологічного музею АН СРСР у Ленінграді Ф. Д. Плеске, О. О. Штакельбергом, Л. С. Зиміним, Зоологічного музею Московського державного університету Є. С. Смирновим, Б. Б. Родендорфом, В. В. Гуссаковським та директором Зоологічного музею і Ботанічного саду у Єревані О. Б. Шелковніковим⁶⁷.

Особисте ж знайомство С. Я. Парамонова з європейськими ентомологами відбулося під час стажування вченого у Німеччині (1928–1929). Працюючи у Зоологічному музеї Берлінського університету, С. Я. Парамонов дослідив багату диптерологічну колекцію, до складу якої входила ентомологічна збірка російського біолога О. П. Федченка, що була описана відомим німецьким зоологом Ф. Г. Львовом і містила види Diptera Східної Європи⁶⁸, без вивчення якої подальша робота С. Я. Парамонова із систематики двокрилих була б неможлива.

Наукові дослідження С. Я. Парамонова отримали високу оцінку з боку провідних диптерологів світу, він став членом ентомологічних товариств Польщі (1925) та Німеччини (1929). Про авторитет українського

вченого серед світового наукового співтовариства також свідчать звернення до С. Я. Парамонова як окремих учених, так і науково-дослідних установ з різних країн світу щодо опису диптерологічного матеріалу. Так, екземпляри бринівок для визначення С. Я. Парамонову надавали російські вчені О. О. Штакельберг, Л. С. Зимін, Є. С. Смирнов, Б. Б. Родендорф, В. В. Гусаковський, австрійський професор Вернер та ін., Зоологічний музей Стокгольмської академії наук доручив С. Я. Парамонову опрацювання ентомологічної колекції, зібраної під час експедиції видатного шведського географа, мандрівника і письменника Свена Гедіна до Центральної Азії, диптерологічний матеріал для консультації українському ентомологу надсилали Зоологічний музей у Гамбурзі, Німецький ентомологічний інститут у Берліні, Зоологічний музей Берлінського університету, Ентомологічний інститут при Британському музеї у Лондоні, Музей міністерства хліборобства у Каїрі, Ентомологічний відділ Наукового інституту на о. Тайвань, Зоологічний музей АН СРСР, Зоологічний музей Московського державного університету, Сільськогосподарський музей Вірменії, Єреванський університет, Державний інститут досвідної агрономії у Ленінграді, Всесоюзний інститут каучуку та гутаперчі тощо⁶⁹.

1 серпня 1930 р. був створений Інститут зоології та біології ВУАН, до якого 1 квітня 1931 р. як сектор інституту увійшов Зоологічний музей ВУАН. Сектор очолив всесвітньовідомий ентомолог, мірмеколог В. О. Караваєв, який керував Зоологічним музеєм ВУАН з 1926 р. На початку 1934 р. в Інституті зоології та біології ВУАН відбулися організаційні перетворення, внаслідок яких Зоологічний музей став діяти як відділ фауністики і систематики інституту на чолі з М. В. Шарлеманем. Був розширений штат Зоологічного музею (відділу): замість трьох тепер він складався з 11 співробітників – завідувача, п'яти наукових співробітників, двох науково-технічних спеціалістів і трьох аспірантів. В Інституті зоології та біології ВУАН С. Я. Парамонов обійняв посаду старшого наукового співробітника⁷⁰. Крім В. О. Караваєва, М. В. Шарлеманя і С. Я. Парамонова, протягом 1930-х рр. у Зоологічному музеї працювали такі науковці, як: Б. І. Балінський, Б. І. Бельський, І. Д. Білановський, Є. М. Ємчук, К. В. Карлаш, С. М. Крашенінников, С. І. Медведєв, Є. А. Равич-Щербо, Є. Г. Решетник, В. В. Совинський, К. Я. Цапенко, Л. А. Шелюжко, А. К. Шепе, М. Л. Щербина та ін., лаборантами були М. С. Кіяницин і С. Д. Лубкін, в аспірантурі навчалися П. А. Крижов, М. О. Малевицька, І. Г. Підоплічко та ін. З метою підвищення ефективності діяльності Зоологічного музею як академічного зоологічного центру С. Я. Парамонов рекомендував керівництву створити умови для проведення у музеї науково-дослідної роботи й для співробітників

інших зоологічних установ України, а також налагодити обмін із зоологічними установами України дослідними матеріалами⁷¹.

У 1930-х рр. співробітниками Зоологічного музею проводилася активна робота щодо поповнення фондів музею новими експонатами та реконструкції його виставкової частини, у яких С. Я. Парамонов брав діяльну участь. Зокрема, вчений ініціював перевезення до Зоологічного музею ВУАН колекцій відомого українського зоолога, професора О. О. Браунера з Одеси (1933), а також колекцій видатного ентомолога і дослідника Волині А. В. Ксенжопольського з Житомира та колекцій із заповідника «Асканія-Нова» (1934)⁷².

На початку 1930-х рр. постало питання про реконструкцію виставкової частини Зоологічного музею ВУАН, оскільки розміщення експонатів у музеї не відповідало тогочасним вимогам. При обговоренні проекту реконструкції Зоологічного музею ВУАН, який був представлений М. В. Шарлеманем у 1934 р., С. Я. Парамонов запропонував залучити до роботи з переобладнання виставкової частини музею співробітників з інших відділів Інституту зоології та біології ВУАН, що давало змогу врахувати досягнення провідних українських науковців. На думку вченого, через брак коштів і приміщень під виставкову частину Зоологічному музею ВУАН бажано було б координувати свою діяльність із Зоологічним музеєм Київського державного університету таким чином, щоб експозиції обох музеїв доповнювали одна одну. С. Я. Парамонов також наполягав на активізації експедиційної діяльності співробітників Зоологічного музею ВУАН, внаслідок якої музей регулярно поповнювався б новими експонатами, та наголошував на необхідності пошуків роботи з громадськістю і розширенні лекційної роботи музею, пропонував організувати випуск бюлетеня Зоологічного музею ВУАН тощо⁷³.

С. Я. Парамонов разом з М. В. Шарлеманем, Є. М. Ємчук, І. Г. Підплічком увійшов до складу комісії, яка мала розробити остаточний варіант реконструкції виставкової частини Зоологічного музею ВУАН. Учений був переконаний, що у виставковій частині музею обов'язково мала б бути оформлена експозиція, яка б широко представляла фауну України та її філогенію, і принципово обстоював цю позицію у комісії. Однак через брак місця у музеї оформлення такої експозиції було перенесено на майбутнє⁷⁴. Під час реконструкції виставкової частини Зоологічного музею ВУАН С. Я. Парамонов працював над оформленням експозицій «Вступ до походження тваринного світу» (спільно з Є. А. Равичем-Щербою, І. Г. Підплічком і Б. І. Балінським) і «Комахи» (разом з В. О. Караваєвим і В. В. Совинським). Учений брав участь й у підготовці довідника до виставкової частини Зоологічного музею⁷⁵.

С. Я. Парамонов також входив до складу наукового комітету Київського зоопарку і був причетний до розбудови зоопарку у Києві, яка активно проводилася у 1930-х рр. Під час наукових відряджень до Москви і Ленінграда С. Я. Парамонов добре ознайомився з роботою російських зоологічних установ, зокрема зоопарків, і вважав за доцільне використати їхній досвід при розбудові Київського зоопарку, на чому він наголосив у доповіді «Огляд роботи Ленінградського та Московського зоопарків», з якою виступив перед українськими вченими у 1934 р.⁷⁶.

Ще у 1926 р. з ініціативи В. О. Караваєва, С. Я. Парамонова та інших співробітників Зоологічного музею ВУАН почав виходити «Збірник праць Зоологічного музею». С. Я. Парамонов був активним дописувачем журналу, на сторінках якого побачило світ чимало його праць. Так, протягом 1926–1937 рр. учений опублікував у часописі низку досліджень під загальною назвою «Диптерологічні фрагменти», що складалася з тридцяти шести розвідок з описами нових видів двокрилих. У 1927 р. С. Я. Парамонов став технічним редактором журналу, а протягом 1934–1937 рр. «Збірник праць Зоологічного музею» виходив під його загальною редакцією. У збірнику друкувалися як співробітники відділу фауністики і систематики, так й інших відділів Інституту зоології та біології ВУАН, але обов'язковою умовою публікації, на вимогу С. Я. Парамонова, був попередній виступ автора праці з інформацією про результати свого дослідження на науковому засіданні інституту або відділу⁷⁷. Коли у 1938 р. постало питання про припинення друку «Збірника праць Зоологічного музею», С. Я. Парамонов звернувся до дирекції Інституту зоології та біології АН УРСР з доповідною запискою, у якій обґрунтував доцільність продовження видання наукового збірника⁷⁸. Випуск часопису було продовжено, збірник перестав виходити лише під час Другої світової війни, у 1941 р.

З 1934 р. С. Я. Парамонов фактично відповідав за видавничі справи відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН, 7 березня 1934 р. він увійшов до складу комісії з перевірки Редакційно-видавничої ради, видавництва і друкарні ВУАН, а 29 червня 1936 р. Президія АН УРСР затвердила вченого відповідальним редактором видань Зоологічного музею. С. Я. Парамонов був одним з ініціаторів видання наукового збірника «Біологія в маси», який підготували співробітники Зоологічного музею⁷⁹. 27 липня 1936 р. Президія АН УРСР затвердила план видання «Фауна УРСР», запропонований директором Інституту зоології та біології АН УРСР академіком І. І. Шмальгаузенем. Перші три томи цієї серії мали вийти вже у 1936 р., головним редактором видання «Фауна УРСР» був призначений С. Я. Парамонов⁸⁰.

29 жовтня 1936 р. С. Я. Парамонов разом з М. В. Шарлеманем, В. О. Каравасвим, І. Г. Підоплічком і Є. М. Ємчук увійшов до складу організаційного бюро з підготовки Першої української фауністичної конференції, яка з ініціативи відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УРСР відбулася у Києві 26–30 листопада 1936 р. Після виступу С. Я. Парамонова на форумі з доповіддю «Про видання «Фауни УРСР» цей проект був схвалений учасниками конференції. У рамках підготовки матеріалів до видання «Фауна УРСР» С. Я. Парамонов розпочав роботу над монографією «Табаніди УРСР», яка залишилася незавершеною. З метою формування авторського колективу видання «Фауна УРСР» С. Я. Парамонов і М. В. Шарлемань ініціювали проведення низки нарад за участю зоологів як Києва, так і усієї України⁸¹, проте, незважаючи на всі зусилля українських вчених, тоді цей проект здійснити не вдалося.

У 1930-х рр. С. Я. Парамонов проводив активну наукову роботу, зокрема, з 1931 р. учений працював над монографічним дослідженням про родину *Bombyliidae* (Diptera). У рамках цієї роботи поширилася співпраця С. Я. Парамонова з АН СРСР, на замовлення якої він підготував монографію «Родина *Bombyliidae* (підродина *Bombyliinae*)», яку у 1937 р. подав для друку до «Издательства Академии наук СССР». Монографія С. Я. Парамонова як окремий том серії «Фауна СССР» побачила світ наприкінці 1940 р. Додамо, що на замовлення Зоологічного інституту АН СРСР С. Я. Парамонов мав досліджувати окремі види мух-дрозофіл та підготувати посібник «Основи систематики тварин»⁸², однак ученому не вдалося завершити цю роботу.

Слід зазначити, що С. Я. Парамонов намагався всіляко залучити українських учених до співпраці із зоологічними установами АН СРСР. Так, у грудні 1934 р. з ініціативи С. Я. Парамонова постало питання про шефство Зоологічного інституту АН СРСР над відділом фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН, була створена комісія, що мала розробити договір про співпрацю між установами, до якої увійшли С. Я. Парамонов, М. В. Шарлемань і Є. А. Равич-Щербо⁸³. У березні 1938 р. після інформації С. Я. Парамонова була прийнята пропозиція редакції «Зоологического журнала» організувати спільну роботу з укладання бібліографії зоологічної наукової літератури, до якої мали б долучитися співробітники Зоологічного музею та інших відділів Інституту зоології та біології АН УРСР⁸⁴.

У 1930-х рр. С. Я. Парамонов зацікавився проблемами зоологічної систематики. 17 грудня 1933 р. він виступив перед співробітниками Зоологічного музею з доповіддю «Нові методи та шляхи систематики, нові

методи та їх обсяг», яка була визнана колегами С. Я. Парамонова як «дуже цінна і цікава»⁸⁵. Учений продовжив працювати над цією проблематикою і підготував цикл доповідей під загальною темою «Сучасна систематика та її методи і завдання» («Хімічний метод в фітосистематиці» (1933), «Сучасний стан та завдання дослідження систематики тварин» (1934), «Спроба систематизації нижчих таксономічних одиниць» (1937) тощо), з якими виступав перед співробітниками Інституту зоології та біології АН УРСР. 27 листопада 1938 р. з доповіддю «Досвід побудови нижчих таксономічних одиниць» С. Я. Парамонов взяв участь у загальних зборах Всесоюзного ентомологічного товариства у Ленінграді. Результати досліджень з проблем зоологічної систематики знайшли відображення й у низці статей вченого: «Сучасна систематика, її методи та завдання» (1934), «Методи сучасної зоосистематики (зоогеографії). 1. Хімічний метод» (1935), «Чи повинна бути система тварин філогенетичною» (1937), «Чи повинна бути біосистематика філогенетичною?» (1939), «Чи можлива побудова єдиної біологічної системи нижчих таксономічних одиниць» (1940), що були опубліковані у «Збірнику праць Зоологічного музею» та всесоюзних наукових часописах «Успехи современной биологии», «Зоологический журнал» і «Советская ботаника».

На переконання С. Я. Парамонова, завданням систематики як науки про різноманіття живих організмів мало б бути не тільки описування й упорядкування існуючих і вимерлих видів, а й визначення причин і способів їх утворення, дослідження розвитку таксонів у часі та просторі, взаємозв'язку між ними, пізнання законів і закономірностей тваринного світу. Учений зазначав, що систематика «не мертва схема, не шухлядка, де в надзвичайному порядку розташовані форми, а наука, що будує і постійно розробляє систему тваринного світу, розробляє не як статику, а як динаміку», яка давала б змогу «не тільки бачити й реєструвати факти, а й розуміти їх та керувати ними»⁸⁶. С. Я. Парамонов наголошував на необхідності комплексного використання у систематиці як старих, так і нових наукових методів дослідження: морфологічного, анатомічного, генетичного, фізіологічного, екологічного тощо. Особливу увагу він звертав на застосування у зоології хімічного методу дослідження, ефективність якого вже на той час продемонстрували В. І. Вернадський і О. П. Виноградов у геології та С. Л. Иванов і А. В. Благовещенський у ботаніці. У своїх працях С. Я. Парамонов відстоював позиції еволюційної, філогенетичної систематики й гостро критикував наукових опонентів, професорів О. О. Любищева і Є. С. Смирнова.

Додамо, що наукова робота С. Я. Парамонова у галузі систематики піддавалася критиці з боку партійного керівництва Інституту зоології та біології АН УРСР. У вересні 1936 р. на загальних зборах співробітників

інституту в рамках кампанії по боротьбі з лузінщиною (тоді видатного російського математика, академіка АН СРСР М. М. Лузіна було звинувачено в ідеалізмі, проведенні наукових досліджень, відірваних від завдань соціалістичного будівництва, підтримці зв'язків з іноземними вченими та публікації власних праць за кордоном тощо) у провину С. Я. Парамонову було поставлено проведення абстрактних, відірваних від виробничих потреб досліджень. Спроба захисту, під час якої С. Я. Парамонов наголосив, що він учений-систематик і його здобутки у галузі систематики високо оцінюються як в АН СРСР, так і за кордоном, тоді як для «екологічних робіт є спеціальні екологи», була розцінена партійними функціонерами інституту як поведінка «нерадянського вченого»⁸⁷.

На жаль, С. Я. Парамонову так і не вдалося опублікувати узагальнюючої праці із систематики тваринного світу. За свідченням дослідника діяльності вченого в Австралії М. Д. Голубовського, в особовому архіві С. Я. Парамонова, що міститься у бібліотеці Австралійського національного університету, зберігається великий за обсягом рукопис роботи вченого з проблем систематики та видоутворення, яку Сергій Якович завершив перед Другою світовою війною, але не встиг допрацювати і видати. На думку М. Д. Голубовського, багато з тверджень цього дослідження залишаються актуальними й нині⁸⁸.

Не були об'єктивними й закиди з приводу того, що дослідження С. Я. Парамонова не мають практичного значення. Учений співпрацював з численними науково-дослідними сільськогосподарськими станціями України, Криму, Кавказу, Туркестану, Південного Сибіру тощо, працівників яких консультував щодо паразитизму двокрилих комах. Цінні дослідження практичного характеру він провів для Всесоюзного інституту каучуку та гутаперчі. На базі праці С. Я. Парамонова «Личинки мух як засіб проти гангрени, остеомієліта тощо» у клініці професора О. П. Кримова у Києві проводилися досліді з метою вироблення екстракту для лікування важких хвороб⁸⁹. Практичну спрямованість мали такі праці С. Я. Парамонова, як «Біологічна загадка нафтової мухи», «Досліді над ентомофауною янтарів», «Біологічна загадка мухи *Lucilia sericata* Mg. лікування деяких хвороб інфекційного характеру личинками мух», «Одиночні бджоли-мегахіліди – шкідники електромережі» та ін. На замовлення Київського зоопарку учений підготував монографію «Шлункові оводи і боротьба з ними», яка у 1940 р. вийшла друком у Видавництві АН УРСР. Можливо, не всі ці дослідження відповідали науковим інтересам С. Я. Парамонова і, найімовірніше, були виконані у рамках пошуку компромісу з владою, але роботу було проведено на притаманному вченому високому рівні.

Звинувачували С. Я. Парамонова й в ігноруванні громадського життя і у спілкуванні з людьми, вороже налаштованими до існуючої влади⁹⁰. Дійсно, сенс життя С. Я. Парамонов вбачав у слугуванні науці. Учений свідомо залишився поза політикою і не сприймав втручання політики у науку. Пізніше у своїх спогадах він констатував, що був «типовим прикладом науковця, що не ліз ані в партію, ані до політики», бо був переконаний, що «двом богам молитися не можна», хоча бачив, як «партійці незадоволено дивилися» на нього, а «непартійні просто з жахом зиркали» на його сміливість⁹¹. Необхідність провадити наукову роботу у певних ідеологічних рамках, без сумніву, пригнічувала ученого, адже це звужувало діапазон наукових досліджень. Небезпека переслідування за видання праць за кордоном або їхню публікацію іноземними мовами обмежувало співпрацю з видатними європейськими вченими, що, зрештою, негативно впливало на ефективність наукової діяльності.

Були у С. Я. Парамонова й особисті причини критично ставитися до існуючого режиму: у 1938 р. НКВС заарештувало його батька, Я. Ю. Парамонова, відтоді родина не мала жодної звістки про долю останнього. Після арешту чоловіка О. І. Парамонова була змушена переїхати з Ананьїва до сина у Київ.

Декілька слів треба сказати й про житло та побут С. Я. Парамонова, адже для вченого дуже важливо мати домашній кабінет або власну окрему кімнату, де він міг би у спокої та тиші провадити досліди чи працювати над своїми творами. З 1929 р. С. Я. Парамонов мешкав у одній кімнаті квартири № 18 будинку на вул. Тарасівській, 9. Оскільки це була так звана комуналка, про сприятливі умови для наукової праці вченого не могло бути й мови. Пізніше він згадував: «Двадцять три роки я з родиною (іноді 2–3) жив в одній кімнаті, що була кабінетом для праці, бібліотекою, сховищем приватних колекцій, спальнею, їдальнею та кухнею, про гостинну не згадую, бо в таких умовах було не до гостей. Але не надзвичайна тіснота, а та обставина, що в тій самій квартирі жило ще 4 родини... робили життя мукою. Лише в мандрівках: у будинку вчених у Ленінграді, по пустелях, по горах, біля моря, я почував себе людиною»⁹².

Наприкінці 1930-х рр. С. Я. Парамонов увійшов до когорти провідних співробітників Інституту зоології та біології АН УРСР. У 1936 р. йому постановою Президії АН УРСР без захисту дисертації було присуджено науковий ступінь кандидата біологічних наук⁹³. 22 жовтня 1937 р. ученого було призначено завідувачем секції безхребетних тварин відділу фауністики і систематики інституту⁹⁴. У 1938 р. С. Я. Парамонов спільно з Б. І. Бельським і М. В. Шарлеманем розробляв положення про Зоологічний

музей АН УРСР⁹⁵. 17 листопада 1938 р. Президія АН УРСР затвердила нову структуру Зоологічного музею та його керівників: С. Я. Парамонова було призначено виконувачем обов'язків директора Зоологічного музею і керівником групи з вивчення безхребетних тварин, М. В. Шарлемань очолив групу з вивчення хребетних тварин, І. Г. Підоплічко став керівником групи палеозоології, а В. О. Караваєва призначили науковим керівником виставкової частини музею⁹⁶. У 1939 р. С. Я. Парамонов став завідувачем Зоологічного музею АН УРСР і увійшов до складу Вченої ради Інституту зоології АН УРСР⁹⁷.

Звернемо увагу на те, що в українській науковій літературі з історії Зоологічного музею АН УРСР як радянського періоду, так і сучасній зовсім не згадується про діяльність С. Я. Парамонова на посаді завідувача Зоологічного музею АН УРСР: вважається, що Зоологічним музеєм протягом 1934–1943 рр. керував М. В. Шарлемань⁹⁸. В. О. Корнєєв у своєму нарисі про С. Я. Парамонова інформує, що Сергія Яковича було призначено завідувачем Зоологічного музею замість М. В. Шарлеманя у 1940 р.⁹⁹. Проте, як свідчать документи, С. Я. Парамонов очолив Зоологічний музей АН УРСР 17 листопада 1938 р.¹⁰⁰, керував ним до захоплення Києва німцями, продовжував опікуватися музеєм й під час німецької окупації до свого від'їзду з Києва у вересні 1943 р., тобто очолював Зоологічний музей протягом п'яти найскладніших в його історії років. Без сумніву, робота С. Я. Парамонова на посаді директора Зоологічного музею АН УРСР заслуговує на спеціальне дослідження.

Накреслимо лише деякі напрямки діяльності С. Я. Парамонова як завідувача Зоологічного музею АН УРСР. Передусім, С. Я. Парамонов поставив питання перед дирекцією Інституту зоології АН УРСР про нагальну потребу музею у нових приміщеннях, бо наявних не вистачало на розміщення фондів колекцій (з 1928 р. Зоологічний музей розташовувався на другому поверсі переданого ВУАН будинку колишньої Ольгинської жіночої гімназії, нині – це будинок Національного науково-природничого музею НАН України за адресою вул. Б. Хмельницького, 15). Також за проектом, розробленим С. Я. Парамоновим, кімнати музею були перебудовані таким чином, щоб відокремити приміщення, у яких розміщувалися фонди, від робочих місць співробітників музею, що з одного боку сприяло збереженню колекцій, а з іншого – покращувало санітарні умови праці науковців¹⁰¹.

Далі С. Я. Парамонов звернув увагу керівництва на необхідність більш якісної організації науково-дослідних баз для проведення польових робіт співробітниками Інституту зоології АН УРСР¹⁰². Для підвищення наукового рівня співробітників Зоологічного музею С. Я. Парамонов

організував семінар, на якому ознайомлював науковців із здобутками біологічної науки та новою літературою, зокрема, він підготував і прочитав реферати «Про походження термофільних елементів східної частини Європи», «Про наукові праці Б. К. Штегмана» та ін.¹⁰³.

16 грудня 1939 р. С. Я. Парамонов як завідувач Зоологічного музею АН УРСР брав участь у нараді бюро Відділу біологічних наук АН УРСР у справі організації діяльності заповідників та природничих музеїв на території західних областей України, на якій його разом з В. Ю. Пархоменком і Д. Я. Афанасьєвим було включено до складу комісії з організації роботи Природничого музею західних областей України у Львові¹⁰⁴. 5 липня 1940 р. з ініціативи С. Я. Парамонова Президія АН УРСР розглянула питання щодо подальшої діяльності природничо-історичного музею у Кишиневі, організованого О. Ф. Стюартом і Ф. Ф. Остерманом, та про можливість включення цього музею до АН УРСР¹⁰⁵.

С. Я. Парамонов був організатором і учасником низки наукових форумів біологів у Києві, де виступав із доповідями, присвяченими теорії видоутворення. Так, у березні 1939 р. учений спільно з В. М. Артоболовським і О. О. Любищевим співголував на об'єднаному зібранні науковців Зоологічного музею АН УРСР, відділу екології Інституту зоології АН УРСР і Зоологічного музею Київського державного університету, на якому обговорювалися результати екологічної наради, що відбулася на початку того ж року у Ленінграді. У листопаді цього ж року на зборах наукових співробітників Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР С. Я. Парамонов виголосив доповідь «Розуміння виду і нижчих таксономічних одиниць Дарвіном», яка отримала високу оцінку вчених¹⁰⁶. У січні 1941 р. на науковій сесії, присвяченій 20-річчю діяльності Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР, він репрезентував доповідь «Вид в еволюційному розумінні», а в травні 1941 р. на конференції з вивчення флори і фауни УРСР виступив з доповіддю про проблему виду в зоології¹⁰⁷. Доповіді Сергія Яковича зазвичай носили проблемний характер і викликали великий інтерес у науковців. За спогадами відомого генетика, академіка С. М. Гершензона, незабутнє враження залишали й дискусії, у яких брав участь С. Я. Парамонов¹⁰⁸.

9 січня 1940 р. у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка С. Я. Парамонов захистив дисертацію «*Vombyliidae* Палеарктики». 21 грудня того ж року рішенням ВАК ВКВШ при РНК СРСР ученому було присуджено науковий ступінь доктора біологічних наук¹⁰⁹. С. Я. Парамонов брав діяльну участь у підготовці аспірантів, яким читав лекції з екології, систематики, палеонтології та прикладної ентомології. Він був одним з

ініціаторів включення до програми підготовки аспірантів-зоологів дисципліни «Музеєзнавство». У 1941 р. С. Я. Парамонову було присвоєно вчене звання професора¹¹⁰.

Отже, у роки перед Другою світовою війною С. Я. Парамонов очолював Зоологічний музей Інституту зоології АН УРСР, який був одним з провідних наукових зоологічних центрів України, проводив велику наукову, науково-організаційну та педагогічну роботу. Наукові здобутки С. Я. Парамонова отримали визнання як з боку вітчизняних біологів, так і серед учених світу, його праці з дигтерології, систематики, теорії виду та видоутворення регулярно публікувалися в українських і всесоюзних академічних часописах.

Звістка про початок війни застала С. Я. Парамонова на Кавказі, де він лікував ногу у Червоній Полянці та, наскільки дозволяла хвороба, збирав матеріал для Зоологічного музею. Коли вчений з великими труднощами повернувся до Києва, то дізнався, що частину співробітників Інституту зоології АН УРСР уже евакуювали до Уфи, туди ж вивезли найбільш цінне майно інституту, у тому числі шафу з типовими екземплярами видів, описаними С. Я. Парамоновим (через 15 років її було віднайдено в Уфі й повернуто до Києва, але про це вчений, який вважав, що його колекція загинула, так і не дізнався)¹¹¹. С. Я. Парамонову також запропонували евакуюватися, проте вчений вирішив залишитися у Києві, бо не міг покинути стару матір і залишити напризволяще Зоологічний музей, який створював понад два десятки років. Як згадував С. Я. Парамонов, тоді він «стояв перед альтернативою: або кинути все напризволяще, усе, що було для мене найдорожче, і, можливо, врятувати життя, чи лишатися з надією, що я чимось зможу допомогти і родині, і Музею. Двадцять чотири роки, найкращих років мого життя, я не міг кинути, я вирішив лишитися. Майбутнє показало, що я зробив вірно й розумно»¹¹².

19 вересня 1941 р. Київ захопили нацистські війська. Невдовзі почалися вибухи будівель у центрі міста, які були заміновані співробітниками НКВС, внаслідок чого Хрещатик та прилеглі до нього вулиці були майже повністю знищені. Заміновані були також Оперний театр та будинок Академії наук України, у якому розміщувався Зоологічний музей та інші установи академії. За свідченням Є. Г. Решетник, яка на той час працювала старшим науковим співробітником Зоологічного музею і відповідала за збереження його фондів, ці будівлі було врятовано завдяки С. Я. Парамонову, який показав німцям місце, де було закладено вибухівку. Сам же вчений у своїх спогадах вказував, що про замінування будинків німці дізналися від полонених радянських мінерів¹¹³.

23 вересня 1941 р. була утворена Київська міська управа на чолі з професором О. П. Оглоблиним, яка поставила питання про налагодження наукової праці та створення сприятливих умов для роботи вчених (у окупованому Києві через різні обставини залишилося понад 1100 науковців, у тому числі 97 біологів)¹¹⁴. 20 жовтня 1941 р. у Києві почала діяти новостворена Українська академія наук, президентом якої став академік В. О. Плотников. Того ж дня було призначено керівників науково-дослідних установ академії, зокрема, директором Інституту зоології було затверджено М. В. Шарлеманя. С. Я. Парамонов продовжував завідувати Зоологічним музеєм і робив все можливе і неможливе, щоб зберегти експонати і фонди музею.

12 грудня 1941 р. С. Я. Парамонов виступив у газеті «Українське слово» зі статтею «Важлива і невідкладна справа», у якій закликав Київську міську управу звернути увагу на потреби УАН, лабораторіям, музеям і бібліотекам якої загрожувала руйнація через відсутність опалення у головному будинку УАН. Учений також запросив науковців та українську громадськість упорядкувати майно академії й наголосив, що це «справа важлива, відповідальна, невідкладна»¹¹⁵.

До речі, 12 грудня 1941 р. газета «Українське слово» вийшла востаннє, членів її редакції того ж дня заарештувало гестапо. Незабаром у в'язниці також опинилися голова Співки українських письменників Олена Теліга та українські громадсько-культурні діячі, що гуртувалися навколо цього часопису. Репресій з боку німецької окупаційної влади зазнали й інші українські організації у Києві. Зокрема, 10 лютого 1942 р. гестапо заарештувало членів «Червоного Хреста», у тому числі й Є. Г. Решетник, яка працювала там у відділі допомоги нужденним ученим, а також надавала допомогу полоненим червоноармійцям, що перебували у Дарницькому концтаборі. У в'язниці їй довелося побачити О. Телігу, про що наприкінці свого життя Є. Г. Решетник написала у мемуарах «Моя Оленіана». За спогадами Є. Г. Решетник, з катівень гестапо їй вдалося звільнитися лише завдяки заступництву професорів С. Я. Парамонова і М. В. Шарлеманя, які засвідчили, що вона є науковцем і ніякої діяльності проти німецької влади у Києві не проводила¹¹⁶.

Після закриття газети «Українське слово» під редакцією професора Київського університету К. Т. Штепи почав виходити часопис «Нове українське слово», на шпальтах якого побачила світ низка розвідок С. Я. Парамонова. Зокрема, 4 і 8 січня 1942 р. там було опубліковано розлогу статтю вченого «Асканія Нова та її завдання», у якій він гостро поставив питання про розвиток унікального заповідника як економічного, культурно-наукового та природоохоронного центру¹¹⁷. Як додаток до часопису «Нове

українське слово» щопонеділка виходила газета «Последние новости», у якій 2, 9 і 16 лютого 1942 р. вийшла стаття С. Я. Парамонова «Загадка Атлантиди». Напевно, це була перша публікація вченого на історичну тематику. Про свою публіцистичну діяльність у Києві під час Другої світової війни С. Я. Парамонов згодом писав: «Єдине, що існувало, яке нагадувало культуру, – це газети по великих містах... брав участь у газеті й я, але взяв одразу суто «нейтральну» лінію, – писав про Атлантиду, про цікаві наукові знахідки, одним словом на аполітичні теми. На чолі редакційного апарату були в більшості науковці: Штепа, Якубський, Окиншевич, так чи інакше зв'язані в минулому з Академією»¹¹⁸.

У лютому 1942 р. німецька адміністрація на базі Інституту зоології УАН утворила Інститут захисту рослин, директором якого залишився М. В. Шарлемань. В Інституті захисту рослин працювало близько 40 співробітників, у тому числі такі відомі біологи, як Б. І. Бельський, Н. Д. Глобова, М. С. Єфименко, В. І. Зубарева, О. П. Кришталь, О. М. Невкрита, В. Ю. Пархоменко, Л. В. Пучкова, Є. М. Савченко, М. А. Теленга та ін. Зоологічний музей, який став структурним підрозділом Інституту захисту рослин, очолював С. Я. Парамонов. Головним своїм завданням у цей непростий період вчений вважав збереження фондів музею та недопущення розпорощення музейних колекцій. Пізніше у своїх спогадах він зауважував: «Своїм положенням я був задоволений: я беріг музей, і, як був до війни, лишився на тій же посаді, одбиваючи всі спроби перевезти або розділити музей»¹¹⁹.

У німецької влади були свої плани щодо Зоологічного музею. Зберігся звіт співробітника групи А. Розенберга у Києві, доктора Матіле Крайовому управлінню архівами, бібліотеками та музеями про результати попереднього обстеження колекцій Зоологічного музею Інституту захисту рослин від 29 червня 1943 р., у якому висловлювалася думка про необхідність проведення ревізії у Зоологічному музеї інституту з метою виокремлення матеріалу, що не відповідав завданням Інституту захисту рослин, для подальшої його передачі до зоологічного музею Київського університету. Планувалося на базі зоологічного музею Київського університету створити об'єднаний зоологічний музей, який мав би стати центром з вивчення фауни Східної Європи і суміжних областей Азії¹²⁰. Проте ці плани так і залишилися на папері.

З наближенням фронту до Києва німецьке керівництво розпочало евакуацію співробітників Інституту захисту рослин та фондів Зоологічного музею на Захід. 22 вересня 1943 р. С. Я. Парамонову було наказано спакувати речі, адже він як завідувач Зоологічного музею мав супроводжувати колекції музею до Німеччини. Київ оголошувався зоною бойових дій

і вчений, розуміючи, що «наукові цінності треба тримати подалі від бомбардувань», 23 вересня разом з майном музею виїхав з міста¹²¹. С. Я. Парамонов залишив у Є. Г. Решетник листа до президента АН УРСР академіка О. О. Богомольця, у якому висловив надію, що невдовзі повернеться до наукової роботи в АН УРСР, де пропрацював більше ніж двадцять років¹²². На жаль, сподівання вченого не здійснилися. Засмучувало Сергія Яковича й те, що у Києві залишилася його матір, яку німці обіцяли вивезти наступним поїздом, проте цього не зробили. Після війни О. І. Парамонова повернулася до Ананьїва, де до кінця свого життя мешкала у рідної сестри Агати.

Більшу частину фондів та обладнання Зоологічного музею Інституту захисту рослин було вивезено до Інституту хвороб і шкідників рослин у Позен (нині – м. Познань, Польща) та до Берлінського університету. У Позені разом з С. Я. Парамоновим колекціями музею опікувалися Б. І. Балінський, Н. П. Бордзіловська, М. О. Малевицька, І. Б. Терентьєв, Г. В. Цитович, М. В. Шарлемань та інші українські науковці. Взимку 1945 р. цінну колекцію мух-бринівок (близько 5000 екземплярів), зібрану С. Я. Парамоновим, було перевезено до Берлінського природничого музею, де вона, за даними В. О. Корнєєва, зберігається і нині¹²³. Навесні 1945 р. С. Я. Парамонов переїхав до Ганновера, куди з наближенням фронту було перевезено збірки Зоологічного музею, і де вчений, за його свідченням, працював зберігачем колекцій¹²⁴. Після перемоги над Німеччиною значну частину колекцій Зоологічного музею вдалося повернути до Києва. Підсумовуючи свою діяльність під час Другої світової війни, С. Я. Парамонов зазначав: «Я з гордістю можу сказати, що свій обов'язок виконав: музей зберіг, потім його перевіз і зберіг і, маю відомості, що все щасливо повернулося до Києва»¹²⁵.

У квітні 1945 р. війська союзників звільнили Ганновер. В Україну повертатися було небезпечно й С. Я. Парамонов вирішив залишитися на Заході, сподіваючись продовжити наукову діяльність закордоном. Під час Другої світової війни із СРСР емігрували й інші видатні українські біологи, які працювали в Україні за німецької окупації, зокрема Б. І. Балінський, Д. Є. Белінг, В. М. Дірш, М. С. Образцов, Л. А. Шелюшко та ін. Виїхав за кордон і брат Сергія Яковича – Олексій Якович Парамонов, який був лісовим ентомологом. Більшість українських учених-емігрантів знайшли роботу за фахом і працювали у країнах Європи, Південної Америки, США, Південно-Африканській Республіці тощо, збагачуючи світову науку і культуру своїми здобутками.

По-іншому склалася доля у тих учених, які не виїхали з Києва чи повернулися в Україну після завершення Другої світової війни. Багато хто з них був підданий репресіям, деяких позбавили можливості працювати за

фахом. Так, М. В. Шарлеманю, який у 1946 р. повернувся до Києва за своїм бажанням, не дозволили працювати ані в Інституті зоології АН УРСР, ані в Зоологічному музеї, а Є. Г. Решетник, яка під час німецької окупації врятувала чимало експонатів Зоологічного музею, у 1951 р. була заарештована і на роки позбавлена волі.

С. Я. Парамонову вдалося вивезти з України рукописи своїх праць. Протягом 1943–1945 рр. близько десяти його наукових статей було опубліковано у німецьких журналах. У червні 1945 р. вчений виїхав до Парижа, де протягом 1945–1946 рр. працював співробітником Національного природничого музею¹²⁶. У Франції С. Я. Парамонов завершив низку досліджень, які розпочав ще в Україні. Свої статті вчений надіслав до ентомологічних часописів Мадрида та Ріо-де-Жанейро, де вони і вийшли друком протягом 1945–1949 рр.¹²⁷.

У Франції в 1945 р. побачила світ перша розвідка С. Я. Парамонова про «Слово о полку Ігоревім», яку вчений опублікував у паризькому часописі «Русские новости» – «Слово о полку Ігоревім» з точки зору натураліста». Зауваживши, що видатна пам'ятка стародавнього письменства ще далеко не вивчена і потребує всебічного дослідження, С. Я. Парамонов звернув увагу читача на правдиве відображення у творі явищ природи та поведінки тварин й зробив висновок, що автор «Слова о полку Ігоревім» був чудовим знавцем природи. Свою статтю вчений вперше опублікував під псевдонімом «Сергей Лесной», який незабаром стане всесвітньо відомим.

У листопаді 1945 р. С. Я. Парамонов звернувся з листом до британського вченого російського походження Б. П. Уварова, який завідував Дослідницьким центром боротьби проти сарани у Британському музеї, з проханням допомогти йому знайти роботу ентомолога-систематика. Б. П. Уваров, який знав українського вченого понад 20 років, надіслав листа завідувачу ентомологічного відділу Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра доктору О. Д. Ніколсону, у якому відрекомендував С. Я. Парамонова як висококваліфікованого фахівця у галузі систематики. Б. П. Уваров звернув увагу й на те, що С. Я. Парамонов знає декілька мов: «російську, українську, німецьку, французьку, певною мірою англійську, достатньо, щоб читати загальну і спеціальну літературу»¹²⁸ (Сергій Якович володів ще й італійською мовою¹²⁹). Після вивчення відомостей про українського науковця О. Д. Ніколсон дійшов висновку, що С. Я. Парамонов є одним з «найкращих європейських музейних працівників» і його призначення науковим співробітником відділу ентомології CSIRO не тільки посилить роботу відділу, але й «буде надзвичайно корисним для Австралії в цілому»¹³⁰. У 1946 р. у CSIRO було оголошено конкурс

на посаду наукового співробітника відділу ентомології, під час якого кандидатура С. Я. Парамонова була визнана найкращою. У грудні керівництво CSIRO надіслало Сергію Яковичу офіційне запрошення, яке він з радістю прийняв, оскільки маловивчена на той час ентомофауна Австралії викликала у нього великий інтерес. Готуючись до майбутньої роботи, на початку 1947 р. С. Я. Парамонов вивчав типові екземпляри австралійських двокрилих у Британському музеї, а 8 лютого відплив пароплавом «Астурія» з Лондона до Мельбурна і вже 15 березня був у Канберрі¹³¹.

Протягом 1947–1959 рр. С. Я. Парамонов працював науковим співробітником відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень у Канберрі. Свою наукову діяльність вчений зосередив на вивченні двокрилих Австралії, передусім, паразитичних груп вищих Diptera, що мали значний вплив на економіку країни, зокрема бринівок, тахін, стріблід та ін. За свідченням Е. Ф. Ріка, який протягом багатьох років пліч-о-пліч працював з українським ученим, С. Я. Парамонов був ентузіастом і багато часу проводив у полі, вивчаючи фауну Австралії та збираючи колекції комах¹³². Робота захоплювала його і приносила нові відкриття, а ентомофауна Зеленого континенту манила дослідника ще нерозгаданими таємницями. У одному з листів до свого українського колеги, члена-кореспондента АН УРСР А. С. Лазаренка Сергій Якович писав про свої дослідження в Австралії: «Я тут відчуваю себе шохвилинно Колумбом. Дійсно багато нового, недослідженого. Я закінчив огляд 136 видів..., з них 101 новий, невідомий науці. Є загадкові речі, які й нині мені не зрозумілі...»¹³³.

Здійснюючи численні наукові експедиції материковою Австралією та на навколишні острови, С. Я. Парамонов зібрав великі колекції двокрилих. Він також виконував обов'язки зберігача колекцій Diptera, витрачаючи чимало часу на класифікацію видів і наведення порядку у збірках двокрилих, створених, головним чином, завдяки його зусиллям у період формування Австралійської національної колекції комах. Робота над упорядкуванням колекцій була копіткою, вимагала великого терпіння й у вченого, за спогадами Е. Ф. Ріка, залишалось не так багато часу, щоб займатися теоретичними питаннями систематики, які його цікавили¹³⁴.

Досягнувши 65-річного віку, С. Я. Парамонов у 1959 р. вийшов на пенсію, але залишився працювати у відділі за спеціальним грантом як науковий консультант, маючи на меті завершити монографічні описи низки важливих родин двокрилих. За своє життя вчений опублікував близько 185 наукових праць з проблем систематики, філогенії, морфології сучасних і викопних двокрилих комах, у яких вперше описав сотні видів Diptera. Третина його праць була присвячена австралійським видам. Підсумовуючи

свою наукову діяльність у листі до матері від 3 листопада 1958 р., С. Я. Парамонов з гордістю зазначав, що його праці виходили в Україні, Росії, Німеччині, Швеції, Голландії, Швейцарії, Австрії, Угорщині, Англії, Франції, Іспанії, країнах Північної та Південної Америки, Південній Африці, Австралії й у м. Гонолулу (Гавайські острови)¹³⁵. За видатні досягнення у галузі ентомології С. Я. Парамонова було обрано почесним членом Товариства ентомологів Австралії¹³⁶.

В Австралії С. Я. Парамонов реалізував себе не тільки як вчений, а й як поет, письменник, публіцист, літературознавець та історик. Без сумніву, інтерес до поезії, літератури та історії виник у Сергія Яковича ще у Києві. Цікавили С. Я. Парамонова й лінгвістичні питання. На його шанобливе ставлення до мови, бажання її вивчати свого часу звернув увагу академік А. Ю. Кримський¹³⁷. Проте тільки в австралійський період життя С. Я. Парамонова, коли з'явилася можливість вільно висловити свої думки й почуття, побачили світ літературні твори, публіцистичні есе та історичні праці вченого, які він видавав власним коштом. Так, після переїзду С. Я. Парамонова на Зелений материк вийшов його нарис «У Канберрі – столиці Австралії (перші враження натураліста)», де автор майстерно відобразив відчуття європейця, який вперше побачив багату природу Австралії. На переконання М. Д. Голубовського, який ознайомився з нарисом під час своєї подорожі до Австралії: «Здатність виразити ці відчуття лише декількома яскравими імпресіоністськими мазками поряд з точним фауністичним описом – це особливий дар, який був притаманний Парамонову»¹³⁸.

У 1948 р. у Парижі під псевдонімом «Сергей Лесной» С. Я. Парамонов видав дві збірки своїх поезій: «Пісні природи» і «Вірші про всячину». У віршах Сергій Якович звертається до теми гармонійної єдності людини і природи та щиро ділиться з читачем власними відчуттями, які викликають у нього явища природи. У поезіях С. Я. Парамонов оспівує красу природи, чимало віршів він присвятив рідній Бессарабії. У своїх творах вчений також відобразив незабутні враження від наукових експедицій до Середньої Азії, Кавказу і Криму, під час яких він розкривав таємниці природи. Про нестримне прагнення до вивчення природи, що супроводжувало вченого протягом всього життя, С. Я. Парамонов говорить у одному із своїх віршів¹³⁹:

Хотел-бы я: писать душистым соком трав,
И видеть все вокруг орлиными очами,
Чутьем лесной совы подслушать речь дубрав,
Заката передать оттенки все словами.

Понять, что говорит мне черная река,
Осмыслить почему в природе все красиво.
Вершин слепящих цепь узреть издалека
И силуэт лесов, изрезанный на диво.

Чтоб становилась мысль все глубже и ясней.
И смерть казалась мне приемлемой з годами.
И, умудренный мной свершенными делами,
Я становился бы все и лучше, и добрей.

Своєрідним продовженням поетичних збірок С. Я. Парамонова стали його прозові книжки «Дорожні зустрічі» (1949) і «Чортівня під Лисою горою» (1952). До кожної з книг увійшли чотири новели, сюжети яких склали пізнавальні розповіді учасників спільної мандрівки. В одній із новел обговорювалася проблема паранормальних явищ, які, на думку вченого, мали б стати предметом наукових досліджень.

С. Я. Парамонов провадив активну публіцистичну діяльність. Зокрема, співпрацював з першим українським часописом в Австралії «Вільна думка» та релігійно-громадським журналом «Наш голос», що у Мельбурні видавав відомий український громадсько-культурний діяч і літератор Ф. П. Габелко. Чимало своїх статей С. Я. Парамонов опублікував на сторінках українських часописів, які виходили у Вінніпезі (Канада): «Наша культура» та «Віра й культура», що видавав І. І. Огієнко, і «Новий літопис», який редагував доктор Ю. Мулик-Луцик. Розвідки С. Я. Парамонова публікувалися й у російських емігрантських журналах: «Грядущее» і «Богатыри» (Австралія), «Возрождение» (Франція), «Свободное слово Карпатской Руси», «Жар-Птица», «Новый журнал» і «Новое русское слово», що виходили у США.

Особливо плідною була співпраця С. Я. Парамонова з науково-популярним щомісячником «Наша культура» (від 1953 р. «Віра й культура»), який редагував видатний український мовознавець та історик церкви І. І. Огієнко. На сторінках цього часопису побачила світ стаття вченого «35-ліття Української академії наук (УАН)» (1953), у якій С. Я. Парамонов розкрив великий вклад академії у розвиток української культури. Автор також торкнувся діяльності бібліотеки УАН, яка за короткий час стала однією з найбільших бібліотек світу й сприяла становленню в Україні низки регіональних бібліотек. У статті вчений відзначив, що «досягнення УАН далися потом, кров'ю й серцем тисяч ентузіастів», зокрема академіків А. Ю. Кримського, М. С. Грушевського, В. І. Вернадського, А. М. Лободи,

Д. К. Заболотного, П. А. Тутківського та «багатьох сотень живих і мертвих науковців, українців і не українців»¹⁴⁰.

У щомісячнику С. Я. Парамонов опублікував низку спогадів про українських учених і діячів мистецтва. Так, у 1952 р. вийшли його мемуари про академіка А. Ю. Кримського, якого вчений вважав «тілом, душею, мозком і основним рушієм Української академії наук»¹⁴¹. У 1955 р. побачили світ спогади С. Я. Парамонова про видатного українського художника І. С. Їжакевича, з яким вченому довелося познайомитися під час експертизи картин митця, що мали прикрашати приміщення Геологічного музею ВУАН. Відзначивши непересічний таланти І. С. Їжакевича, Сергій Якович зауважив, що майстер був носієм українських «старих, прекрасних традицій» – скромна, чесна, солідна й працьовита людина¹⁴². Протягом 1957–1962 рр. під назвою «Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні» журнал публікував спогади С. Я. Парамонова про життя у Києві в 1941–1943 рр., у яких розкривалися злочини окупантів.

У журналі «Віра й культура» С. Я. Парамонов виступав на захист української мови («Мова – доказ культурності. Заклик до всіх українців!», 1954 р.) і української православної церкви («Не глузуйте з того, що ми хочемо незалежності і в вірі!», 1954 р.; «Папа Римський є звичайний патріарх у церкві», 1956 р.). Часопис опублікував розвідки вченого «Коли й де охрестилася княгиня Ольга?» (1956), «Ікони «Богородица Пирогоща» і «Володимирська» – дві різні ікони» (1967) та його рецензії на праці І. Д. Нагаєвського («Не сійте розбрату в Україні», 1954 р.; «Чи було Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні», 1955 р.), І. Павелка («Русь – Малоросія – Україна», 1954 р.) та книгу «Буковина, її минуле й сучасне» («Буковина», 1958 р.). На шпальтах журналу було опубліковано декілька листів С. Я. Парамонова, у яких вчений інформував І. І. Огієнка про свої знахідки під час дослідження «Слова о полку Ігоревім» та виявлені нові джерела до історії Стародавньої Русі¹⁴³.

С. Я. Парамонов вважав «Слово о полку Ігоревім» «чудою, неперевершеною» пам'яткою культури XII ст.¹⁴⁴. Вивченню цього твору вчений присвятив понад двадцять років свого життя. Упродовж 1950–1953 рр. у Парижі під псевдонімом «Сергей Лесной» вийшло чотири випуски його праці «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)», де С. Я. Парамонов надрукував абсолютно точну копію видання «Слова о полку Ігоревім» 1800 р. і виклав результати своїх багаторічних досліджень над твором (готувався до публікації й п'ятий випуск – «Пошуки і здогадки. Бібліографія «Слова о полку Ігоревім», – який так і не побачив світ). У праці вчений розв'язував низку важливих для дослідників пам'ятки питань: «У

чому секрет невичерпного інтересу до «Слова о полку Ігоревім?», «Слово» – це поема чи політична відозва?», «Ким був автор «Слова»: християнином чи язичником?», «Слово о полку Ігоревім» – це достовірний твір XII ст. чи фальсифікація пізніших часів?», «Коли, де і ким було написано «Слово»?», «Коли відбувся поход князя Ігоря і який його шлях?» тощо. У своєму дослідженні С. Я. Парамонов розкривав принципи, які давали змогу вірно зрозуміти «Слово о полку Ігоревім», аналізував явища природи, відображені у творі, надавав коментарі щодо доцільності реставрації деяких місць у тексті «Слова», висловлював свої думки про ті місця, що, на його погляд, невірно зрозуміли попередні дослідники, які розглядали «Слово» як деяку фантазію, а не як відображення реальних історичних подій, пояснював зміст стародавніх слів і висловів, наводив відомості про персоналії, згадувані у творі. Про свої відкриття, зроблені під час дослідження «Слова о полку Ігоревім», С. Я. Парамонов інформував наукову громадськість й у статтях, що вийшли у журналах «Новий літопис» («Нове про «Слово о полку Ігоревім» (дослідна розвідка)») та «Возрождение» («Вирішена загадка «Слова о полку Ігоревім», «Друга перестановка у «Слові о полку Ігоревім», «Дві поправки до «Слова о полку Ігоревім», «Загублено чи що-небудь у «Слові о полку Ігоревім» та ін.).

С. Я. Парамонова цікавила проблема походження Русі, яку вчений намагався вирішити за допомогою достовірних фактів і логіки, широко залучивши нові та критично переоцінивши старі джерела. Протягом 1953–1960 рр. у Парижі та Мюнхені побачили світ десять випусків ґрунтовної праці С. Я. Парамонова «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді» (загальним обсягом 1175 стор.), а у 1964 р. у Вінніпезі вийшло його дослідження «Русь, звідки ти? Основні проблеми історії Стародавньої Русі», у яких вчений виступав проти норманістів й доводив, що слов'яни (руси) самі створили свою державність і свою культуру. Історія Русі, на думку С. Я. Парамонова, починалася принаймні за 400–500 років до Олега. У своїх працях учений закликав українських та російських істориків активно виявляти та вивчати нові джерела в архівах і бібліотеках Заходу, досліджувати як історичні документи Скандинавії, так й грузинські та вірменські літописи, аналізувати відомості арабських і перських авторів, що дало б можливість висвітлити історію доолегової Русі¹⁴⁵.

С. Я. Парамонов вважав, що вирішити проблему походження Русі можливо лише дослідивши історію слов'янства. Крім того, на його переконання, правдивої історії слов'ян, де було б викладено звідки і коли вони з'явилися і що зробили для людства, на той час не було написано¹⁴⁶. У своїх працях «Перегляд основ історії слов'ян» (1956) та «Із далекого минулого

слов'ян» (1967), що вийшли у Мельбурні, вчений намагався переосмислити стародавню та почасти середньовічну історію Європи з точки зору слов'ян.

Одними з нових джерел, на які звернув увагу С. Я. Парамонов, були тексти, вирізані примітивною слов'янською мовою на дерев'яних дощечках, які у 1919 р. у бібліотеці садиби Донець-Захаржевських-Задонських на Харківщині знайшов художник й полковник російської армії Ф. А. Ізенбек («дощечки Ізенбека»). Протягом 1954–1959 рр. тексти дощечок публікувалися у журналі «Жар-Птица» редактором цього часопису О. О. Куренковим, якому їх передав емігрант з України, історик й письменник Ю. П. Миролюбов, що з дозволу Ф. А. Ізенбека досліджував дощечки у 1925–1939 рр. С. Я. Парамонов зацікавився текстами і у 1957 р. помістив про них інформацію у шостому випуску своєї книги «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді», проілюструвавши публікацію фотознімком однієї з дощечок, а також зробивши переклад і аналіз тексту. Ці тексти, які С. Я. Парамонов вважав оригінальним язичницьким літописом, що охоплював історію Русі за 1500 років до Діра, вчений назвав «Влесовою книгою», оскільки в одному з місць тексту було сказано: «Влес цю книгу потщемо»¹⁴⁷. За посередництва Мельбурнського університету С. Я. Парамонов надіслав тексти дощечок на експертизу до АН СРСР й у 1959 р. отримав експертний висновок про них як підробку. Проте Сергій Якович залишився при думці, що «Влесова книга» є справжнім протослов'янським документом і приклав чимало зусиль для її популяризації серед української та російської діаспори, зокрема, підготував і у 1966 р. видав працю «Влесова книга» – язичницький літопис доолегової Русі (Історія знахідки, текст і коментарі)». С. Я. Парамонов також надіслав на V Міжнародний з'їзд славістів у Софії свою доповідь «Про «Влесову книгу» і «Слово о полку Ігоревім», яка була опублікована у науковому збірнику «Слов'янська філологія» (1963).

Не міг оминути С. Я. Парамонов й історії українського народу, оскільки вважав, що «правдивої історії України ми не маємо»¹⁴⁸. У 1963 р. у Вінніпезі вийшла його науково-популярна розвідка «Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)», у якій вчений у доступній формі висвітлював історію України, спираючись на результати своїх майже двадцятирічних досліджень. Торкнувся С. Я. Парамонов і сучасного стану України, зокрема, у праці вчений наголошував: «Україна спливла на обрії Європи та всього людства, як значний фактор, що має свою власну територію, мову, культуру й історію. «Закрити» Україну вже не можна. Лишається останній етап: займання серед народів світу незалежного, правдивого місця»¹⁴⁹.

Наведемо ще одну цитату з дослідження С. Я. Парамонова «Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)», яка розкриває мету

роботи ученого на історичній ниві та його відношення до власної наукової праці за кордоном. Так, він писав: «Коли ця праця хоч когось наштовхне на те, щоб критично розглянути наші старі уявлення про історію та замінити їх новими, більш правдивими, автор буде вважати, що він недурно працював останні 18 років, витрачаючи великі гроші, час та здоров'я. Заслуговує на увагу також те, що все, чого добився автор нового, засновано на можливості думати без контролю та не оглядаючись на всі боки, чи збігається те, що він знайшов, з комуністичним талмудом чи ні. В країні, де дух придушений, він цієї змоги не мав. Його успіх, це успіх емігранта, може спочатку голого й босого, але вільного»¹⁵⁰.

Праці С. Я. Парамонова не залишалися непоміченими серед українських вчених-емігрантів, зокрема, про їхній вихід регулярно інформував часопис «Віра й культура». Зазвичай, публікації С. Я. Парамонова викликали жваві дискусії, але на це й розраховував учений, бо вважав, що настав час й українцям з'ясувати свою «справжню роль в історії»¹⁵¹. С. Я. Парамонов навіть включив до брошури «Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)» дискусійний розділ, де навів критичну рецензію на свою працю відомого українського історика Н. Д. Полонської-Василенко та власні контраргументи до висловлених нею зауважень.

Одна із рецензій на згадану працю С. Я. Парамонова була опублікована на шпальтах журналу «Новий літопис», у якій доктор Ю. Мулик-Луцик наголошував: «Ця книжка важлива тим, що це перша в українському історіознавстві праця на тему «слов'янської теорії» походження Київської Русі. Вона цікава тим, що займається контроверсійною темою. Вартісна ж тим, що вона потенційно зрушує із застою проблему генези Київської Русі, початки якої українська «офіційна» історіографія традиційно, загально й догматично приписує заслугам варягів; свіжа вона тим, що місцями інформує про такі дані, що, як правило, невідомі нашим науковцям, наприклад, «Влесова книга» тощо. Автор має винятковий дар живо й доступно викладати; завдяки тому розповідальному типові викладу з його живим стилем, плюс нова тема і революційні новини, все це і багато дечого іншого в цьому роді складається на те, що книжка читається, немов жива, сенсаційна повість»¹⁵².

С. Я. Парамонов прагнув ознайомити зі своїми здобутками й радянських науковців. Учений надіслав комплекти своїх праць до АН СРСР напередодні Міжнародного з'їзду славистів, що відбувся у Москві у 1958 р. Дослідження С. Я. Парамонова обговорювалися вченими-славістами на з'їзді й отримали високу оцінку¹⁵³. На початку 1960-х рр. дві його статті виходять у науково-популярному щомісячнику АН СРСР «Природа» («Вирішення

загадки» (у співавторстві з К. Л. Тейлором) та «Походження фауни і флори Криму»). Надсилав С. Я. Парамонов свої праці й до Державної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедрина у Ленінграді (нині – Російська національна бібліотека), з якою вчений регулярно обмінювався дублетними книгами. Від ленінградської бібліотеки, яка дорожила співпрацею з С. Я. Парамоновим, учений інколи отримував й подарунки. Особливо він був вдячний за надіслані йому збірки поезій Є. А. Баратинського і С. О. Єсеніна та фотокопії першого видання казки П. П. Ершова «Горбоконики»¹⁵⁴, про яку С. Я. Парамонов помістив статтю у журналі «Возрождение». Слід додати, що у паризькому часописі вийшли й інші літературознавчі розвідки вченого: «Чуковський і його книга від 2 до 5», «Дві пікових дами», «Із забутих оповідань І. Ф. Горбунова» тощо.

Першим з київських учених, кому надіслав свої праці С. Я. Парамонов, був М. В. Шарлемань, який, не маючи можливості проводити зоологічні дослідження, активно вивчав «Слово о полку Ігоревім». Між вченими зав'язалося листування. У листах М. В. Шарлемань дякував С. Я. Парамонову за надіслані книги, зокрема, писав: «Чотири книжки «Слова о полку Ігоревім» я отримав і дякую Вам. Дуже буду вдячним за надсилення 5-го випуску і особливо за «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді». Це по видимому буде сенсаційною річчю. Дякую за все надіслане Вами і при першій можливості надішлю відбитки своїх праць із «Трудов истории древней литературы»¹⁵⁵. Імовірно, обіцяні праці М. В. Шарлемань так і не надіслав до Австралії. Проте у шістнадцятому томі «Трудов отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР» за 1960 р. він помістив статтю «Сергій Парамонов про «Слово о полку Ігоревім», у якій тенденційно розкритикував дослідження С. Я. Парамонова, охарактеризувавши їх як «ганебне, хибне явище в історії вивчення «Слова о полку Ігоревім»¹⁵⁶. Ця публікація поклала край багаторічним стосункам між двома вченими.

С. Я. Парамонов спробував налагодити листування й з іншими українськими науковцями, але, як правило, колишні колеги не наважувалися відповідати вченому-емігранту. Серед тих небагатьох, хто насмівився листуватися із С. Я. Парамоновим, був видатний український ботанік А. С. Лазаренко, якого Сергій Якович у листі від 30 березня 1967 р. інформував про свій науковий доробок: «Працюю багато, в гарних умовах і «видаю» велику кількість рукописів, порівняно незначна частина яких публікується. Мушині праці йдуть добре, накопичилася гора готових рукописів. Надрукував наприкінці минулого року нову книгу з історії стародавньої Русі. Досить багато опублікував статей-спогадів, а також літературно- і мовознавчих»¹⁵⁷. У інших листах С. Я. Парамонов повідомляв

про плани видати одну із останніх своїх праць «Хемогенез – нова теорія еволюції»¹⁵⁸. Але із-за браку коштів побачила світ лише перша глава дослідження, яку під назвою «Еволюція в біології та її сутність» опублікував журнал «Возрождение».

С. Я. Парамонов активно співпрацював з Австралійським національним університетом у м. Канберра та Університетом Мельбурна¹⁵⁹. З його листів до А. С. Лазаренка дізнаємося про участь вченого у професорському семінарі, на якому він виступив з доповіддю «Нові шляхи в російській історіографії»¹⁶⁰. Враховуючи досягнення С. Я. Парамонова на історичній ниві, Університет Мельбурна пропонував вченому подавати документи для отримання наукового ступеня доктора історії¹⁶¹.

С. Я. Парамонов рекомендував А. С. Лазаренку та іншим українським ученим організувати наукові відрядження до Австралії, адже місцеві наукові установи створювали гарні умови для наукової роботи й «охоче приймали іноземних вчених»¹⁶². Як свідчив Сергій Якович, такою нагодою скористалося чимало російських дослідників, тоді як з українських науковців в Австралії працювали тільки фізіолог П. Г. Костюк і математик Б. В. Гнеденко.

У листах учених також обговорювалося питання можливого повернення С. Я. Парамонова на Батьківщину. Раніше повернутися в Україну Сергію Яковичу пропонував і М. В. Шарлемань, який надіслав йому укази радянського уряду про репатріацію¹⁶³. Проте С. Я. Парамонов вирішив залишитися в Австралії, де, на переконання вченого, він мав можливість принести набагато більше користі для Батьківщини і культури взагалі¹⁶⁴.

У Канберрі С. Я. Парамонов мешкав в Університетському домі, що розташовувався на території Австралійського національного університету, мав налагоджений побут, який давав змогу вченому плідно працювати. Крім науки, у Сергія Яковича були й інші зацікавлення, зокрема, він захоплювався садівництвом, складав вірші й писав до них музику, яку мріяв видати. С. Я. Парамонов гарно виконував українські та російські пісні, акомпануючи собі на фортепіано, яке придбав невдовзі після приїзду до Австралії. Любив море і часто відвідував університетський басейн, де вчив дітей плавати. Сергій Якович був інтелігентною та відкритою для спілкування людиною, мав чудове почуття гумору і міг надати пораду «зі зрілим, врівноваженим підходом до життєвих проблем»¹⁶⁵. С. Я. Парамонов не створив власної сім'ї, але його дім був відкритий для друзів і гостей.

Вчений був одним з ініціаторів заснування в Канберрі Української громади Австралійської столичної території (1950)¹⁶⁶, яка опікувалася культурними, інформаційними та освітніми потребами українців. Наприкінці

життя він заповів свої заощадження на будівництво храму Миколи Чудотворця Української автокефальної церкви у м. Тернер, що неподалік від Канберри¹⁶⁷.

8 вересня 1967 р. (за два тижні до смерті С. Я. Парамонова) з вченим зустрілася старший науковий співробітник Інституту гідробіології АН УРСР Г. Я. Зайцева, яка тоді перебувала в Австралії у туристичній поїзді. За її спогадами, цю зустріч з науковцем із Києва С. Я. Парамонов сприйняв як подарунок долі. Під час бесіди із Г. Я. Зайцевою вчений цікавився діяльністю АН УРСР, роботою і досягненнями Д. К. Зерова, А. Д. Носаля, О. П. Кришталю, І. Г. Підоплічка, Д. О. Радзимовського та інших колишніх його колег. С. Я. Парамонов планував взяти участь у XIII Міжнародному ентомологічному конгресі, що мав відбутися у Москві у серпні 1968 р.¹⁶⁸. Проте не судилося.

С. Я. Парамонов помер у м. Канберра 22 вересня 1967 р., а за декілька днів до того, 18 вересня, у Бордоні (Англія) пішов з життя його молодший брат, О. Я. Парамонов. Сергія Яковича Парамонова поховала українська діаспора на Воденському кладовищі¹⁶⁹.

1.3. Документи С. Я. Парамонова у фондах НБУВ: місце зберігання, склад, знахідки

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відклався широкий комплекс документів про життя та діяльність С. Я. Парамонова, який є важливим джерелом дослідження його наукової біографії.

Передусім, це особовий архівний фонд вченого № 310 «Парамонов Сергій Якович (03.11.1894 – 22.09.1967) – зоолог, доктор біологічних наук (1940)», який зберігається в Інституті архівознавства НБУВ і містить 73 справи загальною кількістю 166 документів за 1889–1985 рр.

Документи С. Я. Парамонова до Інституту архівознавства НБУВ надійшли з Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України. Серед них відклалися документи, які розкривають історію надходження документів С. Я. Парамонова до Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України – це листи наукового співробітника відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень у м. Канберра Зенти-Розалії Лієпи до київських учених Є. Г. Решетник і Голубовської¹⁷⁰ та списки документів з архіву С. Я. Парамонова у м. Канберра, які було надіслано з Австралії у Київ до Інституту зоології АН УРСР¹⁷¹.

Із листів Зенти Лієпи дізнаємося, що з 1950 р. вона працювала технічним асистентом С. Я. Парамонова у відділі ентомології Державного

об'єднання наукових і прикладних досліджень у м. Канберра. Після смерті вченого саме Зента Лієпа опублікувала у 1969 р. бібліографію наукових ентомологічних праць С. Я. Парамонова та каталог описаних ним таксонів, а це близько 700 видів та підвидів з родин Bombyliidae, Asilidae, Syrphidae, Nemerstrinidae, Tachinidae, Pyrgotidae тощо. Крім того, вона надіслала до Бібліотеки Академії наук СРСР у Ленінграді (нині – Бібліотека РАН), Української вільної академії наук у Канаді та до Університету Мельбурна, де діяла кафедра російської мови, екземпляри історичних праць С. Я. Парамонова та найбільш цікаві статті вченого з дослідження українського фольклору. Зента Лієпа також погодилася допомогти київським ученим зібрати матеріал для написання наукової біографії С. Я. Парамонова, бо вважала, що вчений «був би дуже щасливий і це зробило би йому честь, що Українська академія наук бажає віддати належне його внеску в ентомологію»¹⁷². Оскільки сам учений не залишив автобіографічних записів, на її погляд, було б справедливо, якби повну біографію С. Я. Парамонова написав той, хто добре знав вченого, і саме на Україні – його «попередній Батьківщині» (у 1957 р. С. Я. Парамонов став громадянином Австралії)¹⁷³.

В Україні написання біографії С. Я. Парамонова ініціювала кандидат біологічних наук Євдокія Георгіївна Решетник, яка з довоєнних часів була співробітником Інституту зоології АН УРСР і особисто знала вченого. У 1969 р. Є. Г. Решетник, маючи намір написати наукову біографію С. Я. Парамонова до 75-ліття від дня його народження, розпочала збирати матеріал про життя і діяльність вченого. Вона здійснила поїздку на Одещину, де зустрілася з жителями с. Яськи, уродженцями якого були батьки С. Я. Парамонова, і мешканцями м. Ананьїв, де останні свої роки прожила мати вченого, О. І. Парамонова, від яких збрала інформацію про родину Парамонових, зробила копії фотографій членів сім'ї Парамонових, записала спогади про дитячі та юнацькі роки майбутнього вченого. Протягом 1969–1970 рр. значну кількість документів, на прохання Є. Г. Решетник, до Києва з Австралії надіслала Зента Лієпа. Зібрані матеріали Євдокія Георгіївна 30 березня 1970 р. передала директору Інституту зоології АН УРСР академіку І. Г. Підоплічку¹⁷⁴. Однак тоді ці документи так і не були використані для написання наукової біографії С. Я. Парамонова, а згодом їх передали до Архіву Президії НАН України, а потім до Інституту архівознавства НБУВ. До складу архівного фонду С. Я. Парамонова також увійшла особова справа вченого, яку також було передано з Архіву Президії НАН України до Інституту архівознавства НБУВ уже на етапі науково-технічного опрацювання фонду.

Значна кількість документів, пов'язаних із життям та науковою діяльністю С. Я. Парамонова, відклася й в інших фондах Інституту

архівознавства НБУВ. У 1990 р. до Інституту архівознавства було передано документи Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР за 1911–1975 рр. (ф. 258), серед яких містяться документи, що висвітлюють діяльність С. Я. Парамонова як наукового співробітника Зоологічного музею ВУАН, старшого наукового співробітника відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УРСР та директора Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР. Декілька цінних документів виявлено в Інституті архівознавства в особових архівних фондах колег С. Я. Парамонова, зокрема, у фонді академіка НАН України О. П. Маркевича (ф. 121) відклалася рецензія С. Я. Парамонова на працю О. П. Маркевича «Паразитичні Сорерода з басейну Амура» (1940), в особовому фонді члена-кореспондента АН УРСР А. С. Лазаренка (ф. 113) містяться чотири листи С. Я. Парамонова, які він у 1966–1967 рр. надіслав А. С. Лазаренку з Австралії, а у фонді академіка АН УРСР І. Г. Підоплічка (ф. 139) виявлено кілька праць, присвячених С. Я. Парамонову.

Документи до наукової біографії С. Я. Парамонова виокремлено у декількох фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Так, у комплексних фондах Інституту рукопису НБУВ «Літературні матеріали» (ф. І) та «Всеукраїнська академія наук (ВУАН)» (ф. Х) відклалися документи про діяльність С. Я. Парамонова у Зоологічному музеї ВУАН, а в особовому фонді вченого-зоолога М. В. Шарлеманя (ф. 49) містяться «Спогади» і автобіографія останнього, в яких згадується С. Я. Парамонов, і зберігається листування між ученими (4 од. зб. за 1955–1956 рр.), що висвітлює життя та наукову діяльність С. Я. Парамонова в Австралії.

Великий масив документів С. Я. Парамонова також виявлено в інших фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зокрема, до фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій увійшли статті С. Я. Парамонова за 1915–1921 рр., у фонді періодичних видань містяться його публікації у вітчизняних та іноземних журналах, документи з діяльності, біографічного характеру та документи про вченого, в універсальному підсобному фонді зберігаються наукові праці, документи з діяльності та документи про С. Я. Парамонова, у відділі газетних фондів виявлено публікації науковця у київських українських часописах за 1941–1942 рр., у фонді відділу зарубіжної україніки відклалися наукові, літературні й публіцистичні праці вченого та його спогади, написані в еміграції, анотації та рецензії на розвідки С. Я. Парамонова, у відділі довідково-бібліографічного обслуговування містяться публікації про вченого. Матеріали до бібліографії С. Я. Парамонова віднайдено у виданнях, що

зберігаються в універсальному підсобному фонді та фондах періодичних видань і відділу зарубіжної україніки.

З метою найбільш повного представлення документів С. Я. Парамонова, що відклалися у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, підготовлено науковий каталог, у якому документна спадщина вченого поділена на такі групи документів: наукові та творчі праці; матеріали до бібліографії; біографічні документи; документи з діяльності; листування; фотодокументи; документи про вченого; документи щодо історії формування особового фонду С. Я. Парамонова. До кожного з розділів каталогу увійшли всі виявлені в бібліотеці за тематикою розділів документи, не зважаючи на місце їхнього зберігання в НБУВ.

У першому розділі наукового каталогу містяться наукові та творчі праці С. Я. Парамонова за 1915–2002 рр. – це монографії, брошури, статті, рецензії, тези доповідей, некрологи, збірка поезій і спогади вченого. Праці науковця, що представлені у каталозі, вийшли українською, російською, німецькою та англійською мовами, деякі з них підписані псевдонімом «Сергей Лесной». Вони репрезентують три основні етапи наукової діяльності та творчості вченого, які хронологічно охоплюють такі періоди: 1) 1915 р. – перша половина 1941 р. – наукова діяльність С. Я. Парамонова часів навчання у Київському університеті та роботи в академічних установах України; 2) друга половина 1941 р. – 1943 р. – наукова та публіцистична діяльність ученого в окупованому Києві; 3) 1943–1967 рр. – наукова та творча діяльність С. Я. Парамонова в еміграції.

Перший період наукової діяльності С. Я. Парамонова у каталозі представлений монографіями «Родина *Vombyliidae* (підродина *Vombyliinae*)» (1940) і «Шлункові оводи і боротьба з ними» (1940) та численними статтями вченого з диптерології, систематики, теорії виду та видоутворення. У бібліотеці зберігаються студентські розвідки С. Я. Парамонова «До знаходження плямистої зозулі [*Coccystes glandarius* (Linn.)] у Бессарабії» (1915) й «Поїздка на Баскунчак і Ельтон» (1917) та його праці, присвячені захисту й відновленню орнітофауни плавнів Подністров'я – «Про зникаючих птахів плавнів Дністра» (1924) і «Завдання мисливського господарства в гирлі Дністра» (1925).

Результати досліджень С. Я. Парамонова з диптерології у довоєнний період висвітлюються у понад 30 публікаціях ученого, у тому числі 9 монографічних статтях та серії його розвідок під загальною назвою «Диптерологічні фрагменти», що вийшли у «Збірнику праць Зоологічного музею». Наведемо деякі з диптерологічних статей, що відклалися у фондах НБУВ: «Муха-жалібниця (*Anthrax occultus* Mg.) (Diptera) на Київщині» (1921),

«Два нових види родини Bombyliidae (Diptera) з Палеарктики» (1924), «Чотири нових види роду *Prorachthes* Lw. (Diptera, Bombyliidae) із палеарктичної області» (1926), «Про деякі цікаві знахідки двокрильців в Арменії» (1933), «Про деякі цікаві знахідки двокрильців на Маріупольщині» (1936), «Критичний огляд сучасних і викопних родів Bombyliidae (Diptera) всього світу» (1939), «Нарис біології, поширення і економічного значення Bombyliidae (Diptera)» (1939) тощо. Із закордонних публікацій С. Я. Парамонова цього періоду міститься стаття «Zur Kenntnis der Gattung *Anastoechus* O. S. (Bombyliidae, Diptera) (I)» (1925), що побачила світ на шпальтах берлінського журналу «Archiv für Naturgeschichte».

С. Я. Парамонов був одним із перших українських біологів, які розробляли теоретичні питання зоологічної систематики. У фондах НБУВ зберігається низка статей вченого з цієї проблематики, які опубліковані у наукових часописах «Успехи современной биологии», «Зоологический журнал» і «Советская ботаника», а саме: «Сучасна систематика, її методи та завдання» (1934), «Методи сучасної зоосистематики (зоогеографії). 1. Хімічний метод» (1935), «Чи повинна бути система тварин філогенетичною» (1937), «Чи повинна бути біосистематика філогенетичною?» (1939), «Сучасна зоологічна систематика, її теоретичні та практичні завдання» (1939), «Чи можлива побудова єдиної біологічної системи нижчих таксономічних одиниць» (1940).

Не обійшов увагою С. Я. Парамонов й проблеми теорії виду та видоутворення, що знайшли відображення у таких статтях вченого, як-от: «Деякі нові дані про утворення нових видів, як наслідок острівної ізоляції» (1934), «Проблема видоутворення і ареал» (1935). У травні 1941 р. у Києві відбувся виступ С. Я. Парамонова на конференції з вивчення флори і фауни України з доповіддю «Проблема виду в зоології», тези якої під назвою «Вид у біології. Характеристика, обсяг і формулювання поняття» виявлено серед документів фонду Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР, що зберігається в Інституті архівознавства НБУВ¹⁷⁵.

Чи не останньою публікацією С. Я. Парамонова напередодні війни була стаття-некролог про видатного українського ентомолога, одного з фундаторів і керівників Зоологічного музею АН України В. О. Караваєва, що вийшла друком на сторінках «Збірника праць Зоологічного музею» (1941).

Під час німецької окупації Києва С. Я. Парамонов співпрацював з українськими часописами «Українське слово», «Нове українське слово», «Последние новости», про що досі не згадувалося у жодному з досліджень про вченого, а його публікації у цих виданнях не відображені в оприлюднених бібліографіях науковця. На шпальтах цих часописів, що

зберігаються у відділі газетних фондів НБУВ, побачили світ такі розвідки С. Я. Парамонова, як «Важлива і невідкладна справа» (1941), «Яка букіністична торгівля нам потрібна» (1941), «Асканія Нова та її завдання» (1942), «Мова мертвого дерева» (1942), «Загадка Атлантиди» (1942), «Карл Ернст фон-Бер (До 150-річчя з дня народження)» (1942), «Важливий додатковий прибуток від лісу» (1942). Крім того, є велика ймовірність вважати, що співпраця С. Я. Парамонова з часописами «Українське слово» і «Нове українське слово» була значно ширшою, адже на сторінках газет виявлена низка публікацій, підписаних псевдонімом «Лісовий» та криптонімом «С. П.»¹⁷⁶, які можуть належати вченому. Аналіз змісту цих статей, значна частина яких вийшла під рубрикою «Нотатки з науки і техніки», дає підстави вважати, що їхнім автором був учений-природознавець. Про те, що цим автором може бути С. Я. Парамонов також говорить тотожність сюжетів публікацій вченого і дописувача, який підписувався криптонімом «С. П.». Так, одна із підписаних криптонімом «С. П.» статей у «Новому українському слові» мала назву «Академік Карл Ернст фон-Бер (Епізод з його діяльності з нагоди 150-річчя з дня народження)», а інша стаття у цій же газеті про академіка Санкт-Петербурзької академії наук, голову Російського ентомологічного товариства Карла Ернста фон Бера була підписана С. Я. Парамоновим власним ім'ям.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається чимало праць емігрантського періоду наукової діяльності С. Я. Парамонова. Так, в особовому архівному фонді вченого, що міститься в Інституті архівознавства НБУВ, відклалися дослідження С. Я. Парамонова із зоології: одна брошура і 84 статті, опубліковані українським ентомологом протягом 1945–1967 рр. Історичні розвідки С. Я. Парамонова у фонді представлено реферованими витягами з праці «Перегляд основ історії слов'ян».

Під час науково-технічного опрацювання фонду С. Я. Парамонова з'ясувалося, що серед масиву документів ученого, переданого з Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України до Інституту архівознавства НБУВ, відсутні два томи неопублікованої праці С. Я. Парамонова «Еволюція та її сутність (факти і висновки)». Про те, що цю роботу було надіслано з архіву С. Я. Парамонова у Канберрі до Києва свідчить запис у переліку документів, які Інститут зоології отримав з Австралії¹⁷⁷.

Дослідження С. Я. Парамонова «Еволюція та її сутність (факти і висновки)» нам вдалося виявити у фонді № 258 «Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР» (оп. 2, спр. № 46, 47). Під час їх вивчення з'ясувалося, що перший том являє собою цілком завершене наукове

дослідження, яке структурно складається з передмови, 12 глав основного тексту і висновку. На звороті обкладинки першого тому є напис англійською мовою, зроблений Зентою Лієпою, у якому вказано, що це є остаточний варіант рукопису С. Я. Парамонова, написаний його рукою. Зента Лієпа також звернула увагу на те, що ця робота не була опублікована¹⁷⁸. До другого тому увійшли окремі глави первинного варіанта рукопису – «Гібридний вид (гібридант) і гібрид», «Про прогресивну географічну мінливість», «Генетика і теорія еволюції», що не були включені до остаточного варіанта праці.

Окрему справу в цьому ж фонді (оп. 2, спр. № 52) склала праця С. Я. Парамонова «Хемогенез – нова теорія еволюції», що виявилася не чим іншим, як машинописною копією праці «Еволюція та її сутність (факти і висновки)». Машинописний варіант відрізняється від автографа лише тим, що додатково у своїй структурі має резюме дослідження англійською мовою. Імовірно, це і є підготовлений вченим для друку варіант праці «Еволюція та її сутність (факти і висновки)», яка мала б побачити світ під назвою «Хемогенез – нова теорія еволюції».

Декілька слів варто сказати про час написання праці «Еволюція та її сутність (факти і висновки)» або «Хемогенез – нова теорія еволюції». Згідно з написом, який зробив С. Я. Парамонов на титульній сторінці рукопису, над остаточним варіантом дослідження вчений працював протягом 13 червня – 27 серпня 1960 р.¹⁷⁹. Вказівку про час написання дослідження знаходимо й у тексті праці, зокрема, у передмові до її першого тому С. Я. Парамонов зазначив, що протягом 45 років своєї наукової діяльності він неодноразово мав можливість перевірити теорію природного добору на матеріалі своєї спеціальності¹⁸⁰. Якщо згадаємо, що перша наукова праця вченого вийшла у 1915 р., то час завершення роботи над рукописом монографії буде саме 1960 р. А у передмові до машинописної копії праці вказано, що висновки вченого щодо еволюційної теорії базуються на роздумах і спостереженнях, зроблених ним протягом 50 років наукової діяльності¹⁸¹. Тобто, машинописний варіант був підготовлений на п'ять років пізніше, у 1965 р., можливо, саме тоді С. Я. Парамонов спробував опублікувати своє дослідження.

Цікаво, що в описі документів фонду Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР працю С. Я. Парамонова «Еволюція та її сутність (факти і висновки)» («Хемогенез – нова теорія еволюції») помилково датовано 1940 р. Напевне, цю «помилку» архівісти Інституту зоології зробили свідомо, бо не помітити зроблений С. Я. Парамоновим на титульному листі напис про час роботи над рукописом просто неможливо. У 1940 р. С. Я. Парамонов був співробітником Інституту зоології АН УРСР

і включення до опису написаної того року праці вченого було логічним, тоді як внесення до опису роботи за 1960 р., автором якої був вчений-емігрант, співробітник державної установи іншої держави, могло б викликати зайві запитання під час затвердження опису експертною комісією. Фальсифікація дати написання праці дала можливість залишити її в архіві Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР і, таким чином, зберегти для майбутніх дослідників наукової спадщини С. Я. Парамонова. Отже, в черговий раз підтвердилася булгаківська істина, що рукописи не горять.

У віднайденій праці С. Я. Парамонова зроблено спробу переосмислити положення еволюційної теорії з урахуванням наукових досягнень ХХ ст. Підсумком його роздумів над проблемами еволюції стала теорія, яку вчений умовно назвав «хемогенезом», згідно з якою природного добору в природі не існує, а «причини еволюції лежать у самій живій речовині, яка підпорядкована фізико-хімічним закономірностям»¹⁸². З листів С. Я. Парамонова до А. С. Лазаренка нам відомо, що в останні роки свого життя вчений намагався опублікувати працю «Хемогенез – нова теорія еволюції», але через брак коштів побачила світ лише перша глава дослідження¹⁸³, яка під назвою «Еволюція в біології та її сутність» вийшла у паризькому журналі «Возрождение».

Значний масив документів С. Я. Парамонова відклався у фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ. Зокрема, твори, які Сергій Якович видав за кордоном під псевдонімом «Сергей Лесной», – це збірка його віршів «Пісні природи» (1948), перший випуск праці вченого «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)» (1950), а також дослідження «Русь, звідки ти? : Основні проблеми історії стародавньої Русі» (1964) та «Влесова книга» – язичницький літопис доолегової Русі (Історія знахідки, текст і коментарі)» (1966).

У фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ зберігаються брошура С. Я. Парамонова «Звідки ми, чиї ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)» (1963) та праці вченого з питань історії та культури України і його літературознавчі дослідження, що були опубліковані у журналах «Віра й культура» та «Новий літопис». Зі спогадів С. Я. Парамонова у фонді містяться окремі випуски його мемуарів «Агатагел Кримський» (1952) і «Що зробили німці з наукою та науковцями (спогади науковця)» за 1957–1962 рр.

Окрему групу документів С. Я. Парамонова, що відклалася у фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ, складають рецензії, що друкувалися у часописах «Віра й культура» та «Новий літопис». Деякі з них не увійшли до опублікованих бібліографій вченого. Так, звернемо увагу майбутніх дослідників творчості С. Я. Парамонова на такі його розвідки: «Не

сійте розбрату в Україні» («Віра й культура», 1954 р.) – рецензія на книгу І. Д. Нагаєвського «Католицька церква в минулому й сучасному Україні»; «Буковина» («Віра й культура», 1958 р.) – рецензія на книгу «Буковина, її минуле й сучасне», що побачила світ у Парижі в 1956 р.; «М. І. Марченко. Історія української культури. Київ, 1961. 1–286. В-во «Радянська школа» («Новий літопис», 1963 р.); «І. М. Шекера. Міжнародні зв'язки Київської Русі» («Новий літопис», 1964 р.) – рецензія на книгу І. М. Шекери «Міжнародні зв'язки Київської Русі : з історії зовнішньої політики Русі в період утворення і зміцнення Древньоруської держави в VII–X ст.», що вийшла друком у Києві в 1963 р. у Видавництві АН УРСР.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського також зберігаються праці С. Я. Парамонова, що побачили світ на шпальтах науково-популярного щомісячника «Природа», а саме: статті «Вирішення загадки» (1960) та «Походження фауни і флори Криму» (1962) й перевидані часописом спогади вченого «Академік-мандрівник» П. К. Козлов» (1993).

Другий розділ каталогу містить інформацію про документи з бібліографії С. Я. Парамонова. Зокрема, – це перша друкована бібліографія С. Я. Парамонова, до якої включено 36 розвідок ученого з систематики двокрилих за 1921–1931 рр. Вона була складена самим С. Я. Парамоновим і опублікована у 1931 р. у «Збірнику праць Зоологічного музею» як додаток до його монографічної статті «Матеріали до монографії родів сімейства *Amictus*, *Lyophlaeba* та ін. *Bombyliidae* (Diptera)».

В Інституті архівознавства НБУВ зберігаються список друкованих праць С. Я. Парамонова з його особової справи (1936) та списки наукових праць ученого із зоології та історії слов'ян і походження Русі, які після смерті С. Я. Парамонова з Австралії до Києва надіслала Зента Лієпа. Відомості про публікації С. Я. Парамонова також уміщено в часописах «Вісті Української академії наук» і «Віра й культура» та у збірниках документів і матеріалів з історії НАН України, підготовлених Інститутом архівознавства НБУВ.

Слід зазначити, що остання публікація бібліографії С. Я. Парамонова здійснена В. О. Корнєєвим (у її підготовці також брали участь Н. Л. Євньюйс, А. М. Кравцов і Ю. І. Ковалів), який як додатки до свого дослідження «Справжнє життя Сергея Лесного (матеріали до біографії Сергія Яковича Парамонова)» вмістив список біологічних праць ученого (198 позицій за 1915–2003 рр.) та бібліографію його літературних творів, спогадів, історичних, літературознавчих і публіцистичних праць (103 публікації за 1945–2012 рр.). У ході нашого дослідження були виявлені праці С. Я. Парамонова, які не увійшли до опублікованої В. О. Корнєєвим у 2014 р. бібліографії вченого і можуть її доповнити. Зокрема, це розвідки вченого,

що побачили світ на шпальтах українських часописів «Українське слово», «Нове українське слово», «Последние новости» під час Другої світової війни; його рецензії, що вийшли на сторінках журналів «Віра й культура» та «Новий літопис»; стаття С. Я. Парамонова «Папа Римський є звичайний патріарх у церкві»¹⁸⁴ та його листи до І. І. Огієнка, які опублікувала «Віра й культура». Також нами з'ясовано, що у 1951 р. у часописі «Вільна думка» вийшла розвідка С. Я. Парамонова «Про «Слово о полку Ігоревім»¹⁸⁵, а у 2, 3 і 4 номерах за 1956 р. австралійського щомісячника «Грядущее» – стаття вченого про початок Русі¹⁸⁶.

Біографічні документи С. Я. Парамонова складають третій розділ каталогу. Безсумнівний інтерес для дослідників життєвого та творчого шляху вченого має особова справа Сергія Яковича, яка зберігається в Інституті архівознавства НБУВ. До неї увійшли анкета, яку вчений як старший науковий співробітник Інституту зоології і біології АН УРСР заповнив 15 лютого 1936 р., список наукових праць С. Я. Парамонова за 1915–1935 рр. та витяг з протоколу засідання ВАК від 21 грудня 1940 р. про присудження С. Я. Парамонову наукового ступеня доктора біологічних наук. У анкеті містяться дані про дату і місце народження С. Я. Парамонова, його сімейний стан (неодружений), національність (росіянин) і підданство (громадянин УРСР), навчання у гімназіях міст Великий Устюг і Аккерман та Київському університеті, відомості про службову діяльність вченого та його наукове відрядження до Німеччини. Цікавою є згадка, що у 1931 р. С. Я. Парамонов склав іспит з української мови. Цінна інформація про дитинство С. Я. Парамонова, його студентські роки відклалася у матеріалах до біографії вченого, зібраних Є. Г. Решетник. У хроніці постанов Президії АН УРСР, що публікувалася у «Вістях АН УРСР», вміщено повідомлення про присудження С. Я. Парамонову у 1936 р. наукового ступеня кандидата біологічних наук без захисту дисертації. Великий інтерес для біографів С. Я. Парамонова становлять спогади вченого про життя у Києві під час Другої світової війни, що побачили світ на сторінках журналу «Віра й культура». Серед документів біографічного характеру відклалося повідомлення про смерть професорів С. Я. і О. Я. Парамонових, опубліковане у 1969 р. у журналі «Anzeiger für Schadlingskunde und Pflanzenschutz» Л. Брамманісом.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського зберігається великий масив документів із діяльності С. Я. Парамонова за 1919–1943 рр., переважна більшість яких відклалася у фонді Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР, що міститься в Інституті архівознавства НБУВ. Відомості про наукову, науково-організаційну,

експедиційну, редакторську, педагогічну і лекційну діяльність С. Я. Парамонова виявлено у протоколах засідань комітету Зоологічного музею ВУАН, виробничих нарад та загальних зборів співробітників Зоологічного музею ВУАН, виробничих нарад відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН, виробничих нарад та наукових засідань співробітників Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР, засідань ентомологічного гуртка при Зоологічному музеї ВУАН, наради бюро Відділу біологічних наук АН УРСР у справі заповідників та природничих музеїв на території західних областей УРСР, звітах про науково-дослідну роботу Зоологічного музею ВУАН, Інституту зоології та біології ВУАН та його відділів, календарних і тематичних планах Інституту зоології та біології ВУАН та його відділів, а також планах наукових експедицій інституту.

У фонді Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена АН УРСР відклалися документи щодо участі С. Я. Парамонова у створенні Всеукраїнської асоціації зоологів та організації й проведенні Першої конференції зоологів м. Києва (1922), Першої української фауністичної конференції (1936), конференції з вивчення флори і фауни УРСР у Києві (1941): програми, протоколи, списки учасників, списки доповідей, резолюції тощо.

У цьому ж фонді зберігається щоденник члена-кореспондента АН УРСР Є. М. Зверезомба-Зубовського, що містить відомості про структуру, штати, плани і тематику робіт, список і адреси співробітників Інституту зоології АН УРСР за 1941–1944 рр. У щоденнику Є. М. Зверезомба-Зубовського, зокрема, відклалася інформація про виїзд С. Я. Парамонова, М. В. Шарлеманя, Б. І. Балінського, М. О. Малевицької, І. Б. Терентьєва, Г. В. Цитовича та інших співробітників інституту до м. Познань у 1943 р.

В особовому архівному фонді С. Я. Парамонова документи з діяльності репрезентують: доповідна записка вченого до дирекції Інституту зоології АН УРСР щодо необхідності організації науково-дослідних баз для проведення польових робіт співробітниками інституту та Правила внутрішнього розпорядку Зоологічного музею, що були розроблені під керівництвом С. Я. Парамонова.

Низку документів з діяльності С. Я. Парамонова виявлено в Інституті рукопису НБУВ. Так, у фонді № I відклалися: лист наукових співробітників ВУАН Спільному зібранню Ради ВУАН з вимогою звернутися до уряду України із заявою про недоцільність перейменування Російської академії наук на Всесоюзну (1925) та пропозиції групи наукових співробітників, подані Спільному зібранню Ради ВУАН у зв'язку з розробленням нового статуту ВУАН (1925), одним із підписантів яких був С. Я. Парамонов; протокол Спільного зібрання Ради ВУАН від 10 січня 1927 р., у якому

Йдеться про надання закордонного наукового відрядження для С. Я. Парамонова як наукового співробітника ВУАН. У архіві ВУАН (ф. Х) зберігається звіт Природничо-технічного відділу ВУАН за 1931 р., у якому містяться дані про формування С. Я. Парамоновим для Зоологічного музею ВУАН великої колекції (близько 20 000 екземплярів) палеарктичних двокрилих (Diptera) та про роботу вченого над монографічними дослідженнями про окремі групи двокрилих.

Важливу інформацію про роботу С. Я. Парамонова у Зоологічному музеї ВУАН віднайдено у «Звідомленнях про діяльність Всеукраїнської академії наук у Києві» за 1918–1927 рр. та на шпальтах часопису «Вісті Всеукраїнської академії наук». Про входження С. Я. Парамонова до складу співробітників новоствореної Станції захисту рослин у м. Київ йдеться у повідомленні, опублікованому у «Краківських вістях» 4 червня 1942 р.

Низка документів з наукової та науково-організаційної діяльності С. Я. Парамонова у 1920–1930-х рр., зокрема звіт про діяльність Київської асоціації зоологів при ВУАН у 1922 р., протокол засідання Комісії з чистки апарату ВУАН від 6 серпня 1930 р., протоколи засідань Президії ВУАН (АН УРСР) тощо, була опублікована у збірнику документів і матеріалів з історії НАН України, підготовлених Інститутом архівознавства НБУВ.

Цінні відомості про діяльність С. Я. Парамонова містяться у підготовлених вченим резюме до своїх праць «Матеріали до монографії деяких родів родини Bombyliidae (Diptera)» (1929) і «Матеріали до монографії родів Amictus, Lyophlaeba та ін. Bombyliidae (Diptera)» (1931), що вийшли друком у «Збірнику праць Зоологічного музею». У цих публікаціях можна знайти інформацію про наукову діяльність С. Я. Парамонова, зокрема, його роботу над монографією про родину Bombyliidae, про участь вченого у наукових експедиціях у 1920-х рр., його поїздки до Німеччини у 1928–1929 рр., про співпрацю С. Я. Парамонова з такими ентомологами, як Б. І. Бельський, доктор Гедіке, Е. М. Герінг, В. Р. Горн, Г. Ендерляйн, Х. Ефлатун-бей, Л. С. Зимін, В. О. Караваєв, О. Г. Лебедев, С. С. Паночіні, О. Я. Парамонов, Ф. Д. Плеске, М. В. Шарлемань, О. О. Штакельберг, О. Б. Шелковніков, а також із вітчизняними та іноземними науковими установами.

У п'ятому розділі каталогу представлено епістолярій С. Я. Парамонова, що містить важливу інформацію про життя і наукову діяльність вченого в Австралії. Так, в особовому архівному фонді С. Я. Парамонова зберігається лист вченого до матері О. І. Парамонової, написаний Сергієм Яковичем 3 листопада 1958 р. Оскільки цей лист написаний С. Я. Парамоновим у день його 64-ліття, у ньому він підводить своєрідний підсумок своєї наукової та літературної діяльності, пише про плани на майбутнє. Зокрема,

у листі С. Я. Парамонов зауважив: «Підводячи підсумки діяльності, скажу з гордістю, що зробив чимало. Виявляється твій син: вчений-зоолог, поет, письменник, літературознавець та історик. На жаль, не мав можливості надрукувати мою музику, постараюся це зробити в найближчому майбутньому»¹⁸⁷. З листа можна дізнатися про співпрацю С. Я. Парамонова з АН СРСР, до якої вчений надсилав свої наукові праці, а також про умови його життя та захоплення в Австралії. Однак цей лист мати С. Я. Парамонова не отримала, вона померла влітку 1958 р.

Відклалося також декілька листів С. Я. Парамонова з Австралії до українських учених-біологів А. С. Лазаренка (ІА НБУВ, ф. 313) і М. В. Шарлеманя (ІР НБУВ, ф. 49), з яких Сергій Якович постає як інтелегентна, щира та відкрита до спілкування людина, учений, що завжди готовий надати пораду й поділитися творчими здобутками та, разом із тим, вміє гідно оцінити досягнення своїх колег.

Великий інтерес викликають фотодокументи, які містяться в особовому архівному фонді С. Я. Парамонова. Цей комплекс фотодокументів, що відклався в Інституті архівознавства НБУВ, значною мірою сформований зусиллями Є. Г. Решетник. Під час поїздки на Одещину у 1969 р. вона розшукала Д. Т. Кобелецьку, яка на правах прийомної дочки виховувалася у сім'ї Парамонових, та зробила копії фотографій членів родини Парамонових, що зберігалися у останньої. Іншу частину фотодокументів надіслала з Австралії до Києва Зента Лієпа.

На фотографіях представлено фотопортрети С. Я. Парамонова за 1912–1967 рр., його батьків Я. Ю. і О. І. Парамонових та рідного брата О. Я. Парамонова, відображено С. Я. Парамонова у дитячі роки, разом із батьками, у робочому кабінеті у 1943 р., незадовго до евакуації вченого з Києва, під час польових досліджень в Австралії у 1949–1966 рр., із співробітниками відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень у м. Канберра, під час прогулянки за декілька місяців до смерті вченого тощо. Серед колекції фотодокументів архівного фонду вченого відклався фотопортрет приват-доцента Київського університету В. І. Казановського, завдяки підтримці якого С. Я. Парамонов зробив перші кроки в науці. Світлина із зображенням С. Я. Парамонова можна знайти й у публікаціях, присвячених ученому¹⁸⁸. Зокрема, одна з фотографій із зображенням С. Я. Парамонова у Канберрі опублікована у четвертому номері журналу «Природа» за 1993 р. як ілюстрація до статті М. Д. Голубовського «Російські біологи в Австралії. Частина II. С. Я. Парамонов».

У сьомому розділі каталогу репрезентовано документи про вченого, які виявлено в усіх вищевказаних фондах Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського. Серед масиву документів про вченого насамперед слід виокремити праці, присвячені безпосередньо життю та творчості С. Я. Парамонова, це – стаття-некролог Е. Ф. Ріка «Пам'яті С. Я. Парамонова», яку у 1968 р. у Канберрі опублікував «Journal of the Entomological Society of Australia» (стаття та її переклад зберігається в Інституті архівознавства НБУВ), та розвідка М. Д. Голубовського «Російські біологи в Австралії. Частина II. С. Я. Парамонов».

Окремо виділимо статтю академіка АН УРСР І. Г. Підоплічка «Чому один зоолог став істориком?» (праця мала й інший варіант назви: «Як зоолог Парамонов став істориком»), автограф якої виявлено в особовому архівному фонді І. Г. Підоплічка, що відклався в Інституті архівознавства НБУВ. Можна припустити, що до написання цієї розвідки І. Г. Підоплічка спонукали матеріали про С. Я. Парамонова, які йому як директору Інституту зоології АН УРСР у 1970 р. передала Є. Г. Решетник. У своїй праці академік І. Г. Підоплічко зробив спробу оцінити наукову діяльність С. Я. Парамонова, зокрема, його історичні та літературознавчі дослідження. Автор охарактеризував С. Я. Парамонова як «видатного фахівця зоолога», глибока ерудиція якого дала можливість створити в галузі історії «досить серйозні праці», які були спрямовані «проти фальсифікації і паплюження» історії та культури України та написані з «великою переконливістю і пристрасністю». І. Г. Підоплічко зазначив, що головним мотивом написання історичних праць для С. Я. Парамонова було бажання «допомогти своїй Батьківщині, яку він щиро і глибоко любив»¹⁸⁹.

І. Г. Підоплічко у своїй праці про С. Я. Парамонова вказав на те, що наприкінці свого життя Сергій Якович планував повернутися до СРСР й ці його наміри підтримував академік АН СРСР Є. Н. Павловський¹⁹⁰. Але у листах до українських учених С. Я. Парамонов однозначно заявляв про своє рішення залишатися в Австралії, де він мав сприятливі умови для наукової роботи. Втім, співпраця між С. Я. Парамоновим і академіком Є. Н. Павловським може стати предметом окремого дослідження, яке, напевно, висвітлить нові факти біографії вченого.

В особовому фонді І. Г. Підоплічка віднайдено й інші його праці, у яких йдеться про С. Я. Парамонова, зокрема стаття «Ентомологія» (1967) з оцінкою ентомологічних праць С. Я. Парамонова та доповідь «Внесок зоологів в розвиток науки в Академії наук Української РСР» (1969), де йдеться про роботу Сергія Яковича у Зоологічному музеї АН УРСР. Додамо, що у різних фондах НБУВ також зберігаються статті та доповіді В. О. Караваєва, М. В. Шарлеманя та інших учених про діяльність Зоологічного музею, в яких відображено внесок С. Я. Парамонова у створення музею.

В особовому фонді М. В. Шарлеманя, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, відкрито листування Миколи Васильовича з видатним істориком культури і літературознавцем Д. С. Лихачовим та іншими російськими ученими. У листах висвітлюється ставлення М. В. Шарлеманя і провідних російських дослідників «Слова о полку Ігоревім» до праць С. Я. Парамонова про «Слово» та його роботи «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді». Критично оцінюючи дослідження С. Я. Парамонова, російські літературознавці знаходили й багато цікавого в його працях. Зокрема, Д. С. Лихачов у листі до М. В. Шарлеманя від 7 грудня 1955 р. констатував, що працю С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)» у Ленінграді читають «нарозхват»¹⁹¹.

Завдяки зусиллям В. І. Ульяновського побачила світ книга «Природа і люди Київської Русі. Спогади. Автобіографія. Листування», підґрунтям для якої стали документи з архіву М. В. Шарлеманя. У книзі, крім іншого, вміщено статтю М. В. Шарлеманя «Сергій Парамонов про «Слово о полку Ігоревім» та його епістолярій, що розкриває історію написання і публікації цієї рецензії. Крім того, як зазначив В. І. Ульяновський у своїй примітці «Листування з С. Я. Парамоновим (Австралія) (1955–1956 рр.)», епістолярій «дає нові штрихи до пізнання особистості С. Я. Парамонова, його самооцінки і контактів з вченими свого кола»¹⁹². Так, 24 жовтня 1958 р. у листі до секретаря Відділу стародавньої літератури Інституту російської літератури АН СРСР, літературознавця й археографа В. І. Малишева М. В. Шарлемань писав: «відсилаю Вам мою рецензію на «праці» С. Лесного (Парамонова) про «Слово о полку Ігоревім». Рукопис був прийнятий для друку в «Трудах ОДРЛ», але в останній момент мені її повернули, оскільки вважали, що вона може сприяти популярності Лесного в СРСР. Я вважаю, що це був помилковий крок, оскільки Парамонов сам прийняв міри для розширення своєї популярності. Про його праці писав Головенченко, книги його згадують М. К. Гудзій, Білецький, Булаховський, Д. С. Лихачов і, очевидно, багато інших. І, як це не дивно, знаходять в них «дещо цікаве»¹⁹³. Додамо, що у примітці В. І. Ульяновського також наведені біографічні дані про С. Я. Парамонова, але автору не вдалося уникнути деяких помилок¹⁹⁴.

У відділі довідково-бібліографічного обслуговування та фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ відклалися статті про С. Я. Парамонова в енциклопедичних виданнях, а саме: «Енциклопедії Українознавства» та «Енциклопедії української діаспори». Так, до четвертого тому «Енциклопедії української діаспори» (1995) увійшли статті зоолога, члена Наукового товариства імені Шевченка в Австралії Романа Микитовича «Парамонов Сергій» і «Українська Громада Австралійської Столичної Території»,

що містять відомості про наукову, викладацьку та громадську діяльність С. Я. Парамонова на Зеленому континенті. З публікацій Р. Микитовича можна дізнатися, що Сергій Якович був одним з ініціаторів створення у Канберрі Української громади Австралійської столичної території та як викладач-гість співпрацював з Університетом Мельбурна. У статті про С. Я. Парамонова також вказано, що вчений був дійсним членом Української вільної академії наук в Америці¹⁹⁵, але це повідомлення, на наш погляд, потребує додаткової перевірки.

Проте жодних сумнівів не викликає дієва співпраця С. Я. Парамонова з українськими виданнями Північної Америки, зокрема Канади. На шпальтах часописів «Наша культура», «Віра й культура» та «Новий літопис», що виходили у Вінніпезі, побачили світ чимало праць ученого. У Вінніпезі вийшла друком й брошура С. Я. Парамонова з історії України «Звідки ми, чий ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)», рецензії на яку Н. Д. Полонської-Василенко та Ю. Мулика-Луцика зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки. Крім того, у журналі «Віра й культура», значна кількість номерів якого відклалася у цьому фонді, вміщено анотації на книги С. Я. Парамонова («Сергея Лесного»), що виходили за кордоном.

Цінну інформацію про роботу С. Я. Парамонова як наукового співробітника Зоологічного музею ВУАН, старшого наукового співробітника відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УРСР, директора Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР і музею Інституту захисту рослин можна віднайти у підготовлених протягом 1993–2007 рр. Інститутом архівознавства НБУВ збірниках документів і матеріалів з історії НАН України за 1918–1945 рр. Зокрема, у них зібрані відомості про доповіді, з якими виступав С. Я. Парамонов у 1930-х та на початку 1940-х рр. Участь вченого у наукових конференціях відображено у «Вістях Української академії наук», зокрема, у таких публікаціях, як «В Зообіологічному інституті» (1934) та «Про наукові доповіді УАН» (1935).

У фондах НБУВ також відклалася низка спогадів про С. Я. Парамонова. Так, у «Спогадах» М. В. Шарлеманя, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, містяться інформація про роботу С. Я. Парамонова як штатного наукового співробітника Кабінету з вивчення фауни УАН та Зоологічного музею УАН та відомості про його поїздку у складі української делегації до Петрограда на перший Всеросійський з'їзд зоологів, анатомів і гістологів у грудні 1922 р., а також згадується про вивезення німцями у 1943 р. С. Я. Парамонова разом з іншими науковими співробітниками з Києва до Познані.

На шпальтах часопису «Австралиада» опубліковано спогади австралійського етнографа О. Гостіної, для якої незабутніми стали зустрічі із С. Я. Парамоновим під час її навчання в аспірантурі Австралійського національного університету. В особовому фонді С. Я. Парамонова в Інституті архівознавства НБУВ містяться спогади старшого наукового співробітника Інституту гідробіології АН УРСР Г. Я. Зайцевої, яка зустрічалася з ученим у Канберрі незадовго до його смерті. Під час цієї зустрічі Сергій Якович розповідав колезі з Києва про свою роботу над перекладом «Слова о полку Ігоревім» і з великим зацікавленням розпитував про досягнення українських науковців.

До восьмого розділу каталогу увійшли документи, які розкривають історію формування особового архівного фонду С. Я. Парамонова, що відклався в Інституті архівознавства НБУВ. Документи, що склали особовий фонд ученого, були зібрані в Україні та Австралії зусиллями Є. Г. Решетник і Зенти Лієпи, які сподівалися, що вони стануть у нагоді при відтворенні наукової біографії С. Я. Парамонова.

Однак робота над створенням правдивого життєпису С. Я. Парамонова ще тільки розпочалася. Маємо надію, що комплекс виявлених у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського документів науковця, значна частина з яких вперше вводиться до наукового обігу, дасть змогу реконструювати життєвий та творчий шлях видатного українського вченого-подвижника.

¹ Шарлемань Н. В. Сергей Парамонов о «Слове о полку Игореве» / Н. В. Шарлемань // Труды отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР. – 1960. – Т. 16. – С. 612.

² В. Р. О работе С. Лесного по русской истории / В. Р. // Возрождение. – 1961. – 1961. – № 112. – С. 117–120; Ю М Л [Мулик-Луцук Ю.]. «Слідство» над підручниками історії України. Д-р С. Я. Парамонов, Звідки ми, чий ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі). Вінніпег, 1963. 118 с. / [Юрій Мулик-Луцук] // Новий літопис. – 1964. – № 11. – С. 78, 79; Парамонів Сергій // Енциклопедія Українознавства : словникова частина. – Париж ; Нью-Йорк, 1966. – Т. 5. – С. 1942–1943; Де Кланье Ольга. Сергей Яковлевич Лесной / О. де Кланье // Русская жизнь. – 1967. – 30 листопада; Ї ж. Сергей Лесной (Сергей Яковлевич Парамонов) / О. де Кланье // Возрождение. – 1968. – № 193. – С. 89; Riek E. F. A tribute to S. J. Paramonov / E. F. Riek // The Journal of Entomological Society of Australia (N.S.W.). – 1968. – Vol. 4. – P. 45–47; Liepa Z. R. Lists of the scientific works and described species of the late Dr. S. J. Paramonov, with locations of types / Z. R. Liepa // The Journal of Entomological Society of Australia (N.S.W.). – 1969. – Vol. 5. – P. 3–22.

³ Решетник С. Г. Моя Оленіана / С. Г. Решетник // Українське слово. – 1994. – № 10. – С. 5; Р М [Микитович Роман]. Парамонов Сергій / [Роман Микитович] // Енциклопедія української діаспори. – Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельбурн, 1995. – Т. 4 : Австралія-Азія-Африка. – С. 148; Безунов Ю. К. Парамонов Сергей Яковлевич / Ю. К. Безунов // Енциклопедія «Слова о полку Ігореве» : в 5 т. – Санкт-Петербург : Дмитрій Буланін, 1995. – Т. 4. П–Слово. – 1995. – С. 13–14.

⁴ Голубовский М. Д. Русские биологи в Австралии. Часть II. С. Я. Парамонов / М. Д. Голубовский // Природа. – 1993. – № 4. – С. 92–98.

⁵ Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. «Академик-путешественник» П. К. Козлов (из личных воспоминаний) / [С. Я. Парамонов] // Природа. – 1993. – № 4. – С. 122–128.

⁶ Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Русь, откуда ты? / [С. Я. Парамонов]. – Ростов-на-Дону : Квадрат ; Донское слово, 1995. – 352 с. (30 000 прим.), *Те саме*. – Ростов-на-Дону : Квадрат ; Донское слово, 2003. – 352 с. (30 000 прим.), *Те саме*. – Москва : Вече, 2011. – 320 с. (4000 прим.); *Його ж.* Великое русское слово. Из наследия русской эмиграции / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Русский мир, 2000. – 368 с. (5000 прим.); *Його ж.* Влесова книга / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Захаров, 2002. – 172 с.; *Його ж.* История в неизвращенном виде. Сборник статей / [С. Я. Парамонов]. – Берлин, 2003. – 241 с.; *Його ж.* Откуда ты, Русь? Крах норманнской теории / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Алгоритм ; Эксмо, 2005. – 384 с. (4000 прим.), *Те саме*. – Москва : Алгоритм, 2007. – 384 с., *Те саме*. – Москва : Эксмо-Пресс, 2009, *Те саме*. – Москва : Алгоритм, 2013. – 256 с. (2000); *Його ж.* Златое слово Руси. Крах антирусских наветов / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Алгоритм, 2008. – 304 с. (8000 прим.); *Його ж.* «Влесова книга» – языческая летопись доолеговской Руси / [С. Я. Парамонов]. – Санкт-Петербург : АПИ ; Потаенное, 2009. – 114 с. (1000 прим.); *Його ж.* История «руссов» в неизвращенном виде / [С. Я. Парамонов]. – Санкт-Петербург : Потаенное, 2012. – 1080 с. (1000 прим.); *Його ж.* История руссов. Варяги и русская государственность / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Вече, 2012. – 368 с. (3000), *Те саме*. – Москва : Вече, 2016. – 367 с.; *Його ж.* История руссов. Держава Владимира Великого / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Вече, 2012. – 288 с. (3000 прим.); *Його ж.* История руссов. Славяне и норманны / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Вече, 2012. – 320 с. (3000 прим.), *Те саме*. – Москва : Вече, 2016. – 316 с.; *Його ж.* Слово о полку Игореве. Книга 1 / [С. Я. Парамонов]. – Книга по требованию, 2014. – 100 с., *Те саме*. Книга 2 / [С. Я. Парамонов]. – Книга по требованию, 2014. – 132 с., *Те саме*. Книга 3 / [С. Я. Парамонов]. – Книга по требованию, 2014. – 162 с., *Те саме*. Книга 4 / [С. Я. Парамонов]. – Книга по требованию, 2014. – 138 с.

⁷ Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Сборник публикаций 1960–1967 : страницы мировой истории / [С. Я. Парамонов]. – Санкт-Петербург : Потаенное-Апи, 2012. – 312 с.

⁸ Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Дорожные встречи / С. Я. Парамонов. – Книга по требованию, 2012. – 112 с.; *Його ж.* Чертовщина под Лысой горой / [С. Я. Парамонов]. – Книга по требованию, 2012. – 124 с.; *Його ж.* Песни природы / [С. Я. Парамонов]. – Книга по требованию, 2014. – 64 с.

⁹ Кравцов А. Предисловие / А. Кравцов // Сергей Лесной. Русь, откуда ты? – Москва : Вече, 2011. – С. 5–11; *Його ж.* Стремление к исторической справедливости / А. Кравцов // Сергей Лесной. История руссов. Славяне и норманны. – Москва : Вече, 2012; Гусев О. Пути «Из варяг в греки»... не было! / О. Гусев, Р. Перин // Сергей Лесной. История «руссов» в неизвращенном виде. – Санкт-Петербург : Потаенное-Апи, 2011. – С. 5–14; *Його ж.* Историк, ученый-натуралист, поэт... / О. Гусев, Р. Перин // Сергей Лесной. Сборник публикаций 1960–1967: страницы мировой истории. – Санкт-Петербург : Потаенное-Апи, 2012; та ін.

¹⁰ Каравасев В. О. Короткий нарис розвитку й сучасного стану Зоологічного музею УАН / В. О. Каравасев // Збірник праць Зоологічного музею. – 1926. – № 1. – С. 3–12; *Його ж.* Зоологічний музей ВУАН, його діяльність та перспективи дальшої роботи / В. О. Каравасев // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1929. – № 5–6. – С. 10–15; Шарлемань М. В. 15 років роботи Зоологічного музею УАН / М. В. Шарлемань // Вісті Української академії наук. – 1935. – № 1. – С. 21–38; Погребняк С. Зоологічний музей імені М. М. Щербака : минуле та сучасне / С. Погребняк, Є. Писанець, В. Маніло // Світогляд. – 2010. – № 4. – С. 36–45; та ін.

¹¹ Парамонов Сергій Якович // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393–394; Історія Національної академії наук України (1941–1945) : частина 2. Додатки. – Київ : НБУВ, 2008. – С. 293; та ін.

- ¹² *Корман М. М.* Участь В. О. Караваєва у створенні та діяльності Зоологічного музею Академії наук України / *М. М. Корман* // Питання історії науки та техніки. – 2008. – № 3. – С. 49–56.
- ¹³ *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергія Лесного (матеріали до біографії Сергія Яковича Парамонова) / *В. О. Корнєєв* // Українська ентомофауністика. – 2014. – Т. 5. – № 1. – С. 1–36 // Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B81QwTNH2zulbDdzTG5WQjVHc0E/view?pref=2&pli=1>. – Назва з екрана.
- ¹⁴ *Korneyev V. A.* List of Scientific Publications by Sergey Paramonov / *V. A. Korneyev, N. L. Evenhuis* // Українська ентомофауністика. – 2014. – Т. 5. – № 1. – С. 37–48.
- ¹⁵ *Liepa Z. R.* Lists of the scientific... – P. 3–22.
- ¹⁶ *Корнєєв В. О.* Бібліографічний список нарисів, спогадів та історичних публікацій С. Я. Парамонова / *В. О. Корнєєв, А. М. Кравцов, Ю. І. Ковалів* // Українська ентомофауністика. – 2014. – Т. 5. – № 1. – С. 49–55.
- ¹⁷ *Корнєєв В. О.* Одисея українського ентомолога. До 120-річчя від дня народження Сергія Яковича Парамонова / *В. О. Корнєєв* // Режим доступу: <http://www.slideshare.net/ValeryKorneyev/odyssey-of-ukrainian-entomologist-sergey-paramonov>. – Заголовок з екрана; *Його ж.* Одисея Сергія Парамонова (Частина 1). До 120-річчя з дня народження / *В. О. Корнєєв* // Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=qY-14UhVxxs>. – Назва з екрана; *Його ж.* Одисея Сергія Парамонова (Частина 2). До 120-річчя з дня народження / *В. О. Корнєєв* // Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=cOg7YwUCRMM>. – Назва з екрана.
- ¹⁸ *Кравцов А.* Русский ученый С. Я. Парамонов (Лесной) : к 120-летию со дня рождения / *А. Кравцов* // Единение. – 2014. – 10 февраля; *Шаповал А. І.* Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело дослідження біографії та наукової діяльності вченого / *А. І. Шаповал* // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Т. 18. – С. 91–112; *Його ж.* Архівні джерела до наукової біографії С. Я. Парамонова / *А. І. Шаповал* // П'ятнадцять джерелознавчі читання (присвяч. 70-річчю створення кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки КНУ. Матеріали Всеукр. наук. конф. 4 листопада 2014, м. Київ, секція 2 «Архівознавство та документознавство»). – Київ, 2014. – С. 41–43.
- ¹⁹ *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергія Лесного... – С. 1–36.
- ²⁰ *Шаповал А. І.* Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело... – С. 91–112.
- ²¹ *Шарлемань Н. В.* Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / *Н. В. Шарлемань*; сост., предисл., коммент. *В. И. Ульяновский*. – Киев : Издательский дом «Антиква», 2015. – 1130 с.
- ²² Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), ф. 310, оп. 1, спр. 45, арк. 2.
- ²³ Там само, спр. 52, арк. 1.
- ²⁴ Там само, спр. 48, арк. 1.
- ²⁵ Там само, спр. 45, арк. 2–2 зв.
- ²⁶ Там само, спр. 48, арк. 1–2.
- ²⁸ Там само.
- ²⁷ Там само, арк. 2–3.
- ²⁹ Там само, спр. 45, арк. 2.
- ³⁰ Там само, спр. 48, арк. 3.
- ³¹ *Артоболевський В. М.* Примечание / *В. М. Артоболевський* // Орнитологический вестник. – 1915. – № 2. – С. 150–151.
- ³² *Парамонов С. Я.* Поездка на Баскунчак и Эльтон / *С. Я. Парамонов* // Любитель природы. – 1917. – № 1–2. – С. 17.
- ³³ *Парамонов Сергій Якович* // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393.
- ³⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 12, спр. 5708, арк. 2, 7 зв.

- ³⁵ Парамонов Сергій Якович // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393.
- ³⁶ Звідомлення про діяльність Української академії наук у Києві до 1 січня 1920 р. – Київ, 1920. – С. ХСП.
- ³⁷ *Караваєв В. О.* Короткий нарис розвитку... – С. 7; ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 45, арк. 3 зв.
- ³⁸ Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1922 р. // Історія Академії наук України (1918–1923) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1993. – С. 341.
- ³⁹ Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1923 р. – Київ : ВУАН, 1924. – С. 155; *Шарлемань М. В.* 15 років роботи Зоологічного... – С. 21.
- ⁴⁰ *Караваєв В. О.* Короткий нарис розвитку... – С. 5–6.
- ⁴¹ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 11, арк. 3.
- ⁴² Там само, спр. 15, арк. 3; спр. 16, арк. 2–2 зв., 4; спр. 17, арк. 2, 7–10, 12–16, 18–19 зв., 39, 41, 46–50.
- ⁴³ Там само, спр. 17, арк. 19.
- ⁴⁴ Парамонов Сергій Якович // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393.
- ⁴⁵ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 16, арк. 18; спр. 18, арк. 1–2 зв.; спр. 21, арк. 1–3, 10.
- ⁴⁶ *Парамонов С. Я.* Об исчезающих птицах плавень Днестра / *С. Я. Парамонов* // Природа и охота на Украине. – 1924. – № 1–2. – С. 171.
- ⁴⁷ *Парамонов С. Я.* Задачи охотничьего хозяйства в устьи Днестра / *С. Я. Парамонов* // Украинский охотник и рыбак. – 1925. – № 3. – С. 8.
- ⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5708, арк. 5.
- ⁴⁹ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 45, арк. 2 зв.
- ⁵⁰ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 46; *Голубовский М. Д.* Русские биологи в Австралии... – С. 94.
- ⁵¹ *Парамонов С. Я.* Резюме / *С. Я. Парамонов* // Збірник праць Зоологічного музею. – 1931. – № 11. – С. 207–208.
- ⁵² ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 15, арк. 1.
- ⁵³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 1, од. зб. 26263, арк. 1.
- ⁵⁴ Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 р. – Київ : ВУАН, 1928. – С. 55.
- ⁵⁵ Протокол № 11 засідання Президії ВУАН. 26 березня 1929 р. // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1929. – № 3–4. – С. 58.
- ⁵⁶ *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 18.
- ⁵⁷ *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 208.
- ⁵⁸ ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 4, арк. 46; *Шарлемань Н. В.* Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания... – С. 698.
- ⁵⁹ *Сергей Лесной* [*Парамонов С. Я.*]. «Академик-путешественник» П. К. Козлов... – С. 122.
- ⁶⁰ Там само. – С. 124.
- ⁶¹ Там само. – С. 125.
- ⁶² *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 208, 209; *Караваєв В. О.* Короткий нарис розвитку... – С. 3–7; Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1924 р. – Київ : ВУАН, 1925. – С. 50; Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1925 р. – Київ : ВУАН, 1926. – С. 41; Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1926 р. – Київ : ВУАН, 1927. – С. 43; Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 р. // Київ : ВУАН, 1928. – С. 54–55.
- ⁶³ *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 209; *Його ж.* Про деякі цікаві знахідки двокрильців на Маріупольщині / *С. Я. Парамонов* // Збірник праць Зоологічного музею. – 1936. – № 16. – С. 113–123; *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 19–20; ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 39, арк. 15; спр. 49, арк. 5, 5 зв.; спр. 50, арк. 13–16; спр. 66, арк. 6 зв., 37; ф. 313, оп. 1, спр. 96, арк. 2 зв.

- ⁶⁴ *Караваєв В. О.* Зоологічний музей ВУАН... – С. 12.
- ⁶⁵ *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 210.
- ⁶⁶ Там само.
- ⁶⁷ *Парамонов С. Я.* Матеріали до монографії деяких родів сімейства Bombyliidae (Diptera) / *С. Я. Парамонов* // Збірник праць Зоологічного музею. – 1929. – № 6. – С. 161; *Його ж.* Матеріали до монографії родів Cytherea, Anastoeschus та ін. Bombyliidae (Diptera) / *С. Я. Парамонов* // Збірник праць Зоологічного музею. – 1930. – № 9. – С. 110; *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 15, 18–19.
- ⁶⁸ *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 209.
- ⁶⁹ *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 210–211; *Шарлемань М. В.* 15 років роботи Зоологічного... – С. 29; *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 19; Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1926 р.... – С. 43–44; ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 28, арк. 12.
- ⁷⁰ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 45, арк. 3 зв.
- ⁷¹ Там само, ф. 258, оп. 1, спр. 26, арк. 5 зв.; спр. 40, арк. 8 зв.
- ⁷² Там само, спр. 34, арк. 2; спр. 39, арк. 11, 21.
- ⁷³ Там само, спр. 34, арк. 2; спр. 39, арк. 21.
- ⁷⁴ Там само, спр. 60, арк. 9–10.
- ⁷⁵ Там само, спр. 39, арк. 1; спр. 40, арк. 16; спр. 60, арк. 11; спр. 66, арк. 16.
- ⁷⁶ Там само, спр. 40, арк. 19, 34, 38.
- ⁷⁷ Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 р. – Київ : ВУАН, 1928. – С. 55; ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 40, арк. 37; спр. 60, арк. 8.
- ⁷⁸ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 73, арк. 3 зв.
- ⁷⁹ Там само, спр. 40, арк. 16; спр. 60, арк. 15; Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393, 443.
- ⁸⁰ Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 446.
- ⁸¹ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 60, арк. 21–21 зв.; спр. 57, арк. 1–9; спр. 66, арк. 6–6 зв.; спр. 72, арк. 9; спр. 73, арк. 5; ф. 139, оп. 3, спр. 213, арк. 3 зв.; Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 452.
- ⁸² ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 72, арк. 9.
- ⁸³ Там само, спр. 40, арк. 20.
- ⁸⁴ Там само, спр. 73, арк. 6 зв.
- ⁸⁵ Там само, спр. 34, арк. 4.
- ⁸⁶ *Парамонов С. Я.* Сучасна систематика, її методи та завдання / *С. Я. Парамонов* // Збірник праць Зоологічного музею. – 1934. – № 13. – С. 9.
- ⁸⁷ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 59, арк. 1–8.
- ⁸⁸ *Голубовский М. Д.* Русские биологи в Австралии... – С. 97.
- ⁸⁹ *Парамонов С. Я.* Резюме... – С. 211; ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 37, арк. 3.
- ⁹⁰ *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 20.
- ⁹¹ *Парамонів С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонів* // Віра й культура. – 1959. – № 2. – С. 12.
- ⁹² Там само. – С. 11.
- ⁹³ Хроніка з постанов Президії Академії наук УРСР // Вісті АН УРСР. – 1936. – № 9. – С. 68.
- ⁹⁴ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 66, арк. 32–33.
- ⁹⁵ Там само, спр. 73, арк. 4.
- ⁹⁶ Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 435.
- ⁹⁷ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 50; Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 450.
- ⁹⁸ *Погребняк С.* Зоологічний музей імені М. М. Щербака... – С. 39–40.

- ⁹⁹ Корнєєв В. О. Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 20.
- ¹⁰⁰ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 68, арк. 3; спр. 77, арк. 9; ф. 310, оп. 1, спр. 50; Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 186, 435; Історія Національної академії наук України (1941–1945) : частина 2. Додатки. – Київ : НБУВ, 2008. – С. 293.
- ¹⁰¹ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 66, арк. 34; спр. 68, арк. 3.
- ¹⁰² Там само, ф. 310, оп. 1, спр. 50.
- ¹⁰³ Там само, ф. 258, оп. 1, спр. 66, арк. 3; спр. 88, арк. 8–9.
- ¹⁰⁴ Там само, спр. 90, арк. 1–3, 8.
- ¹⁰⁵ Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 503.
- ¹⁰⁶ ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 77, арк. 4–6, 9.
- ¹⁰⁷ Там само, спр. 80, арк. 1–4; спр. 88, арк. 7; спр. 89, арк. 1, 3–4, 9, 11, 13, 15; оп. 2, спр. 58, арк. 2 зв.
- ¹⁰⁸ Голубовский М. Д. Русские биологи в Австралии... – С. 92.
- ¹⁰⁹ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 45, арк. 8.
- ¹¹⁰ Там само, спр. 46, арк. 4; ф. 258, оп. 1, спр. 34, арк. 5; спр. 77, арк. 3; *Riek E. F. A tribute to S. J. Paramonov...* – Р. 45.
- ¹¹¹ *Парамонів С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонів // Віра й культура.* – 1959. – № 3. – С. 7; *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 23.
- ¹¹² *Парамонів С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонів // Віра й культура.* – 1959. – № 3. – С. 7.
- ¹¹³ *Решетник Є. Г.* Моя Оленіана / *Є. Г. Решетник // Українське слово.* – 1994. – № 10. – С. 5; *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 21.
- ¹¹⁴ Державний архів Київської області, ф. 2356, оп. 6, спр. 166, арк. 2–3; *Верба І. В.* Життя і творчість Наталії Полонської-Василенко (1884–1973) / *І. В. Верба // Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008.* – С. 186.
- ¹¹⁵ *Парамонов С.* Важлива і невідкладна справа / *С. Парамонов // Українське слово.* – 1941. – 12 грудня. – № 80. – С. 3.
- ¹¹⁶ *Решетник Є. Г.* Моя Оленіана... – № 10.
- ¹¹⁷ *Парамонов С.* Асканія Нова та її завдання / *С. Парамонов // Нове українське слово.* – 1942. – 4 січня. – № 3. – С. 3; 8 січня. – № 4. – С. 3.
- ¹¹⁸ *Парамонів С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонів // Віра й культура.* – 1962. – № 3. – С. 17.
- ¹¹⁹ *Парамонов С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонов // Віра й культура.* – 1961. – № 1. – С. 22.
- ¹²⁰ Історія Національної академії наук України (1941–1945) : частина 1. Документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2007. – С. 564–566.
- ¹²¹ *Парамонів С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонів // Віра й культура.* – 1962. – № 3. – С. 19.
- ¹²² ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 48, арк. 3.
- ¹²³ Там само, ф. 258, оп. 1, спр. 121, арк. 62 зв.; *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 22–23.
- ¹²⁴ *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 23.
- ¹²⁵ *Парамонов С.* Що зробили німці з наукою та науковцями в Україні (спогади науковця) / *С. Парамонов // Віра й культура.* – 1961. – № 1. – С. 22.
- ¹²⁶ *Голубовский М. Д.* Русские биологи в Австралии... – С. 92.
- ¹²⁷ *Корнєєв В. О.* Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 23–24.
- ¹²⁸ *Голубовский М. Д.* Русские биологи в Австралии... – С. 94–95.

- ¹²⁹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5708, арк. 2 зв., 14.
- ¹³⁰ Корнєєв В. О. Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 24.
- ¹³¹ Голубовський М. Д. Русские биологи в Австралии... – С. 94–96.
- ¹³² Там само. – С. 93.
- ¹³³ ІА НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 1.
- ¹³⁴ Голубовський М. Д. Русские биологи в Австралии... – С. 92–94; ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 46, арк. 1–7.
- ¹³⁵ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 52, арк. 1.
- ¹³⁶ Там само, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 4–4 зв.
- ¹³⁷ Парамонів С. Агатангел Кримський / С. Парамонів // Наша культура. – 1952. – № 1. – С. 19.
- ¹³⁸ Голубовський М. Д. Русские биологи в Австралии... – С. 98.
- ¹³⁹ Сергей Лесной [Парамонов С. Я.] Хотел-бы я / [С. Я. Парамонов]. – Песни природы : Париж, 1948. – С. 62.
- ¹⁴⁰ Парамонів С. 35-ліття Української академії наук (УАН) / С. Парамонів // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С. 54.
- ¹⁴¹ Парамонів С. Агатангел Кримський... – С. 17.
- ¹⁴² Парамонів С. Іван Іжакевич / С. Парамонів // Віра й культура. – 1955. – № 3. – С. 14.
- ¹⁴³ Парамонів С. [Наукові новини] / С. Парамонів // Віра й культура. – 1960. – № 1. – С. 11; Його ж. [«Слово о полку Ігоревім»] / С. Парамонів // Віра й культура. – 1962. – № 6. – С. 26; Його ж. [Епохальні знахідки] / С. Парамонів // Віра й культура. – 1963. – № 1. – С. 31; Його ж. [«Книгозбірня митрополита Іларіона»] / С. Парамонів // Віра й культура. – 1963. – № 12. – С. 26.
- ¹⁴⁴ Парамонов С. Я. Нове про «Слово о полку Ігоревім» (дослідна розвідка) / С. Я. Парамонов // Новий літопис. – 1962. – № 2. – С. 52.
- ¹⁴⁵ Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Русь, откуда ты? / [С. Я. Парамонов]. – Москва : Вече, 2011. – С. 282–288.
- ¹⁴⁶ Там само. – С. 288.
- ¹⁴⁷ Парамонов С. Я. «Влесова книга» й що ми про неї знаємо / С. Я. Парамонов // Новий літопис. – 1964. – № 13. – С. 42.
- ¹⁴⁸ Парамонов С. Я. Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі) / С. Я. Парамонов. – Вінніпег, 1963. – С. 5.
- ¹⁴⁹ Там само. – С. 71.
- ¹⁵⁰ Там само.
- ¹⁵¹ Там само. – С. 6.
- ¹⁵² Ю М Л [Мулик-Луцик Ю.]. «Слідство» над підручниками... – С. 78.
- ¹⁵³ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 52, арк. 1.
- ¹⁵⁴ Там само, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 4–4 зв.
- ¹⁵⁵ ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 333, арк. 1.
- ¹⁵⁶ Шарлемань Н. В. Сергей Парамонов о «Слове о полку Ігореве»... – С. 616.
- ¹⁵⁷ ІА НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 3.
- ¹⁵⁸ Там само, арк. 1, 2 зв., 4, 4 зв.
- ¹⁵⁹ Р М [Роман Микитович]. Парамонов Сергій... – С. 148.
- ¹⁶⁰ ІА НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 3 зв.
- ¹⁶¹ Парамонов С. Я. Звідки ми... – С. 92.
- ¹⁶² ІА НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 3–4 зв.
- ¹⁶³ ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 333, арк. 1; од. зб. 830, арк. 1; од. зб. 831, арк. 1–1 зв.
- ¹⁶⁴ ІА НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 4–4 зв.
- ¹⁶⁵ Там само, ф. 310, оп. 1, спр. 46, арк. 3.
- ¹⁶⁶ Р М [Микитович Роман]. Українська Громада Австралійської Столичної Території /

[Роман Микитович] // Енциклопедія української діаспори. – Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельбурн, 1995. – Т. 4 : Австралія-Азія-Африка. – С. 210.

¹⁶⁷ Корнєєв В. О. Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 35.

¹⁶⁸ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 47, арк. 1–2.

¹⁶⁹ Корнєєв В. О. Справжнє життя Сергея Лесного... – С. 35–36.

¹⁷⁰ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 71, 5 арк.

¹⁷¹ Там само, спр. 72, 7 арк.

¹⁷² Там само, спр. 71, арк. 4.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Там само, спр. 72, арк. 4.

¹⁷⁵ Там само, ф. 258, оп. 2, спр. 58, арк. 101–102 зв.

¹⁷⁶ Лісовий. Берегти та поповнювати зелені скарби України / Лісовий // Українське слово. – 1941. – 26 жовтня. – № 41. – С. 3; С. П. 3 закордонних вражень / С. П. // Нове українське слово. – 1941. – 27 грудня. – № 12. – С. 3; – № 41. – С. 3; Його ж. Не забувайте дітей! / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 7 січня. – № 5. – С. 8; Його ж. Морські краби на верхівках пальм / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 18 січня. – № 13. – С. 7; Його ж. Що таке амбра / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 18 січня. – № 13. – С. 7; Його ж. Надзвичайні мандрівки вугра / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 21 січня. – № 15. – С. 4; Його ж. Яка одежа гріє найкраще? / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 24 січня. – № 18. – С. 4; Його ж. Мінливі фарби / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 30 січня. – № 22. – С. 4; Його ж. Чому мерзла картопля стає солодкою / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 31 січня. – № 23. – С. 4; Його ж. Чи можна вважати зиму цього року надзвичайно суворою? / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 3 лютого. – № 25. – С. 4; Його ж. Серце – найкращий двигун / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 4 лютого. – № 26. – С. 4; Його ж. 3 культурного життя закордону / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 6 лютого. – № 28. – С. 4; 8 лютого. – № 30. – С. 4; Його ж. Свято колекціонерів поштових марок у Німеччині / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 10 лютого. – № 31. – С. 3; Його ж. 3 культурного життя закордону / С. П. // Там само. – С. 4; Його ж. Альберт Шпеєр – ідеолог сучасної архітектури Німеччини / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 11 лютого. – № 32. – С. 3; Його ж. Свіжі фарби / С. П. // Там само. – С. 4; Його ж. Як урегульовано в Берліні постачання городинию / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 13 лютого. – № 34. – С. 4; Його ж. «Біла» Африка / С. П. // Там само; Його ж. Цікаві дані в коротких рядках / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 15 лютого. – № 36. – С. 5; Його ж. Піклування про дітей в Німеччині / С. П. // Там само. – С. 4; Його ж. Академік Карл Ернст фон-Бер (епізод з його діяльності з нагоди 150-річчя з дня народження) / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 15 лютого. – № 36. – С. 7; Його ж. Чи завжди має доба 24 години / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 25 лютого. – № 44. – С. 4; Його ж. Доля Біловезької пущі / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 7 березня. – № 52. – С. 4; Його ж. Новини закордону / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 3 квітня. – № 75. – С. 4; Його ж. Вісті з-за кордону / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 11 квітня. – С. 4; Його ж. 3 життя закордону / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 21 лютого. – № 115. – С. 3; Його ж. Адміністративний устрій Генерал-Губернії / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 28 травня. – С. 3; Його ж. Яйце – ціла яєшня / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 30 травня. – № 122. – С. 4; Його ж. Павуки і павутиння / С. П. // Нове українське слово. – 1942. – 20 червня. – № 140. – С. 4.

¹⁷⁷ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 72, арк. 3–4.

¹⁷⁸ Там само, ф. 258, оп. 2, спр. 46.

¹⁷⁹ Там само.

¹⁸⁰ Там само, арк. 1.

¹⁸¹ Там само, спр. 52, арк. 1.

- ¹⁸² Там само, спр. 52, арк. 60–61.
- ¹⁸³ Там само, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 1–2.
- ¹⁸⁴ *Парамонів С.* Папа Римський є звичайний патріарх у церкві / *С. Парамонів* // Віра й культура. – 1956. – № 2. – С. 19–20.
- ¹⁸⁵ Ми і про нас // Альманах українського часопису «Вільна думка» та Фондації українськознавчих студій в Австралії. – Сідней, 1994. – С. 67.
- ¹⁸⁶ Віра й культура. – 1956. – № 10–11. – С. 27.
- ¹⁸⁷ ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 52, арк. 1–2.
- ¹⁸⁸ *Голубовский М. Д.* Русские биологи в Австралии... – С. 93; *Шановал А. І.* Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело... – С. 92–93, 96–97, 100.
- ¹⁸⁹ ІА НБУВ, ф. 139, оп. 1, спр. 164, арк. 1–6.
- ¹⁹⁰ Там само, арк. 5.
- ¹⁹¹ ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 686, арк. 1 зв.
- ¹⁹² *Ульяновский В. И.* Переписка с С. Я. Парамоновим (Австралия) (1955–1956 гг.) / *В. И. Ульяновський // Шарлемань Н. В.* Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 966, 967.
- ¹⁹³ *Шарлемань Н. В.* Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания... – С. 956.
- ¹⁹⁴ У примітці В. І. Ульяновського «Листування із С. Я. Парамоновим (Австралія) (1955–1956 рр.)» (*Шарлемань Н. В.* Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания... – С. 966) наведені деякі помилкові дані, зокрема, середню освіту С. Я. Парамонов отримав не в Києві, а навчаючись у гімназіях Великого Устюга і Аккермана (ІА НБУВ, ф. 310, спр. 45, арк. 2 зв.), його докторська дисертація мала тему «*Bombyliidae* Палеарктики» (ІА НБУВ, ф. 310, спр. 45, арк. 8), тоді як праця «Еволюція та її сутність (факти і висновки)» або «Хемогенез – нова теорія еволюції» була написана С. Я. Парамоновим в Австралії у 1960 р.
- ¹⁹⁵ *Р М [Микитович Роман].* Парамонов Сергій... – С. 148.

РОЗДІЛ 2.

НАУКОВИЙ ОПИС ДОКУМЕНТІВ С. Я. ПАРАМОНОВА ТА ДОКУМЕНТІВ ПРО ВЧЕНОГО У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

2.1. Загальні принципи побудови наукового каталогу

У науковому каталозі відображена документна спадщина С. Я. Парамонова, а також документи про вченого, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зокрема у фондах Інституту архівознавства, Інституту рукопису, відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, відділу зарубіжної україніки, відділу газетних фондів, відділу довідково-бібліографічного обслуговування, фонді періодичних видань та універсальному підсобному фонді.

Усі виявлені у фондах НБУВ документи представлено в 359 описових статтях каталогу, який тематично поділено на такі розділи: наукові та творчі праці (186 описових статей), матеріали до бібліографії (12 статей за № 187–198), біографічні документи (5 статей за № 199–203), документи з діяльності (63 статті за № 204–276), листування (11 статей за № 277–287), фотодокументи (20 статей за № 288–307), документи про вченого (48 статей за № 308–355), документи щодо історії формування особового фонду С. Я. Парамонова (4 статті за № 356–359).

У каталозі представлені як архівні, так і опубліковані документи. Відомості про архівні документи представлені в описових статтях, що відображають зміст документів і довідковий апарат до них. Зокрема, у статтях містяться відомості про авторство або співавторство наукових праць, заголовки яких подано мовою оригіналу, дані про вид, дату, спосіб відтворення та мову документів, якщо вони написані не українською, інформація про кількість описаних документів з урахуванням додатків, при наявності останніх. У випадку, якщо архівний документ або група документів були опубліковані, надається бібліографічний опис публікації. Опис опублікованих документів здійснено за національним стандартом бібліографічного опису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»).

Всі документи у розділах каталогу розташовані за хронологічним принципом, за винятком листування, де документи подано за алфавітно-

хронологічним принципом. Документи, які були опубліковані значно пізніше їх створення, у каталозі розташовані за можливою датою їх створення, визначеною за змістом документів (за винятком розділу «Наукові та творчі праці»). У квадратних дужках вказуються наближені дати документів. Якщо дату документів встановити не вдалося, для них вжито позначку «б/д» – без дати.

При описуванні окремих документів біографічного характеру, документів з діяльності, листів, праць та спогадів про С. Я. Парамонова додається анотація, що розкриває зміст документів, та інформація про згаданих у документах осіб.

Про місце зберігання документів у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського інформують назви фондів бібліотеки або шифри, що розміщені у правому нижньому кутку описової статті каталогу. Якщо документ має кілька шифрів зберігання, то вони наводяться через крапку з комою. У випадку, коли документ зберігається у декількох фондах бібліотеки, назви фондів та шифри написано з нового рядка.

Документи, шифри яких починаються з літери «Ж», зберігаються у фонді періодичних видань, за винятком наукових статей за 1915–1921 рр. (заголовки № 1–3, 308 каталогу), які містяться у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Документи, шифри яких починаються з літери «В», відклалися в універсальному підсобному фонді бібліотеки. У фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ зберігаються документи, частину шифру яких складають літери «укр.» і «пф» (наприклад: 1074 укр.; 218пф).

2.2. Науковий каталог

2.2.1. Наукові та творчі праці

1. Парамонов С. Я. К нахождению пятнистой кукушки [*Coccytes glandarius* (Linn.)] в Бессарабии / С. Я. Парамонов // Орнитологический вестник. – 1915. – № 2. – С. 150–151.

Ж17829

2. Парамонов С. Я. Поездка на Баскунчак и Эльтон / С. Я. Парамонов // Любитель природы. – 1917. – № 1–2. – С. 1–17.

Ж625

3. Парамонов С. Я. Муха-жалібниця (*Anthrax occultus* Mg.) (Diptera) на Київщині / С. Я. Парамонов // Зоологічний журнал України. – 1921. – № 1. – С. 25–26.

Ж20949

4. Парамонов С. Я. Два нових види родини Bombyliidae (Diptera) з Палеарктики = Zwei neue Bombyliiden-Arten (Diptera) aus dem paläarktischen Gebiet / С. Я. Парамонов // Записки фізично-математичного відділу ВУАН. – 1924. – Т. I, вип. 2. – С. 59–62.

Ж20892

5. Парамонов С. Я. Об исчезающих птицах плавень Днестра / С. Я. Парамонов // Природа и охота на Украине. – 1924. – № 1–2. – С. 171–173.

Ж21851

6. Парамонов С. Я. Задачи охотничьего хозяйства в устьи Днестра / С. Я. Парамонов // Украинский охотник и рыболов. – 1925. – № 3. – С. 5–8.

Ж21851

7. Парамонов С. Я. До пізнання роду *Arhobantus* (Diptera) = Zur Kenntnis der Gattung *Arhobantus* (Diptera) / С. Я. Парамонов // Записки

фізично-математичного відділу ВУАН. – 1925. – Т. I, вип. 3. – С. 26–29.

Ж20892

8. Парамонов С. Я. До пізнання роду *Toxophora* (Bombyliidae, Diptera) = Zur Kenntnis der Gattung *Toxophora* (Bombyliidae, Diptera) / С. Я. Парамонов // Записки фізично-математичного відділу ВУАН. – 1925. – Т. I, вип. 3. – С. 43–48.

Ж20892

9. Paramonov S. J. Zur Kenntnis der Gattung *Anastoechus* O. S. (Bombyliidae, Diptera) (I) / S. J. Paramonov // Archiv für Naturgeschichte. – 1925. – Т. 91, abt. A. – № 1. – С. 43–48.

Ж3560

10. Парамонов С. Я. Четыре новых вида рода *Prorachthes* Lw. (Diptera, Bombyliidae) из палеарктической области / С. Я. Парамонов // Ежегодник Зоологического музея. – 1926. – Т. XXVII, вып. 1. – С. 76–87.

Ж17783

11. Парамонов С. Я. Про деякі нові види та варієтети двокрильців = Ueber einige neue Arten und Varietarten von Dipteren (Fam. Stratiomyidae et Syrphidae) / С. Я. Парамонов // Записки фізично-математичного відділу ВУАН. – 1926. – Т. II, вип. 1. – С. 87–93.

Ж20892

12. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії роду *Bombylius* L. (Fam. Bombyliidae, Diptera) = Beiträge zur Monographie der Gattung *Bombylius* L. (Fam. Bombyliidae, Diptera) / С. Я. Парамонов // Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Київ : Вид-во ВУАН, 1926. – Т. III, вип. 5. – С. 1–110.

В1927/III,5И

13. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [I–IV] = Dipterologische Fragmente [I–IV] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1926. – № 1. – С. 77–86. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. IV, вип. 2. – С. 95–104).

ВИ32235/1

14. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [V–VII] = Dipterologische Fragmente [V–VII] / С. Я. Парамонов // Збірник праць

Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1926. – № 2. – С. 73–81. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. IV, вип. 4. – С. 317–325).

ВИ32235/2; В1927/ IV,4И

15. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [VIII–XI] = Dipterologische Fragmente [VIII–XI] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1927. – № 3. – С. 167–171. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. VII, вип. 1. – С. 167–171).

ВИ32235/3; В1927/ VII,1И

16. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії роду Echorosora = Beiträge zur Monographie der Gattung Echorosora / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1928. – № 4. – С. 1–125. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. VI, вип. 2. – С. 181–302).

ВИ32235/4; В1927/ VI,2И

17. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XIII–XV] = Dipterologische Fragmente [XIII–XV] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1928. – № 5. – С. 203–207. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. VI, вип. 3. – С. 507–511).

ВИ32235/5; В1927/ VI,3И

18. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії деяких родів родини Bombyliidae (Diptera) = Beiträge zur Monographie einiger Bombyliiden-Gattungen (Diptera) / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1929. – № 6. – 161 с. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. XI, вип. 2. – С. 65–225).

ВИ32235/6; В1927/XI,2

19. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XVI–XXIII] = Dipterologische Fragmente [XVI–XXIII] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1930. – № 7. – С. 181–195. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. XIII, вип. 1. – С. 179–193).

ВИ32235/7

20. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XXIV] = Dipterologische Fragmente [XXIV] / С. Я. Парамонов // Збірник праць

Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1930. – № 8. – С. 231–243. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. XV, вип. 2. – С. 335–347).

ВИ32235/15,2(8); В1927/ XV,2И

21. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії родів *Cytherea*, *Anastoechus* та ін. *Bombyliidae* (Diptera) = *Beiträge zur Monographie der Bombyliiden-Gattungen Cytherea, Anastoechus etc. (Diptera)* / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1930. – № 9. – С. 1–131. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. XV, вип. 3. – С. 355–481).

ВИ1927/ XV,3

22. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XXV–XXVII] = *Dipterologische Fragmente [XXV–XXVII]* / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1931. – № 10. – С. 221–239. – (Серія : Труды природничо-технічного відділу ВУАН. – № 5).

ВИ32235/10

23. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії родів *Amictus*, *Lyophlaeba* та ін. *Bombyliidae* (Diptera) = *Beiträge zur Monographie der Bombyliiden-Gattungen Amictus, Lyophlaeba etc. (Diptera)* / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1931. – № 11. – С. 1–218. – (Серія : Труды природничо-технічного відділу ВУАН. – № 9).

В32235/9И; ВИ32235/11

24. Парамонов С. Я. Поширення роду *Usia* та проблеми кримської фауни / С. Я. Парамонов // Журнал Біо-Зоологічного циклу. – 1932. – № 1–2. – С. 2.

Ж22092

25. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії палеарктичних видів роду *Toxophora* (*Bombyliidae*, Diptera) / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1933. – № 12. – С. 33–46.

ВИ32235/12

26. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XXVIII–XXX] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1933. – № 12. – С. 47–56.

ВИ32235/12

27. Парамонов С. Я. Личинки мух як засіб проти гангрені, остеомієліта тощо / С. Я. Парамонов // Журнал Біо-Зоологічного циклу. – 1933. – № 3(7). – С. 73–83.

Ж22092

28. Парамонов С. Я. Про деякі цікаві знахідки двокрильців в Armenii / С. Я. Парамонов // Журнал Біо-Зоологічного циклу. – 1934. – № 4(8). – С. 31–39.

Ж22092

29. Парамонов С. Я. Биологическая загадка нефтяной мухи / С. Я. Парамонов // Природа. – 1934. – № 10. – С. 80–82.

Ж7412

30. Парамонов С. Я. Сучасна систематика, її методи та завдання / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1934. – № 13. – С. 3–23. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. IV).

ВИ32235/13

31. Парамонов С. Я. Деякі нові дані про утворення нових видів, як наслідок острівної ізоляції / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1934. – № 13. – С. 169–174. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. IV).

ВИ32235/13

32. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1934. – № 13. – 174 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. IV). – Голов. ред.

ВИ32235/13

33. Парамонов С. Я. Методи сучасної зоосистематики (зоогеографії). 1. Хімічний метод / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 14. – С. 3–42. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. V).

ВИ32235/14

34. Парамонов С. Я. Чи ефіопського походження фауна південної підобласті Палеарктики / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного

музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 14. – С. 43–57. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. V).

ВИ32235/14

35. Парамонов С. Я. Біологічна загадка нафтової мухи / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 14. – С. 59–63. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. V).

ВИ32235/14

36. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 14. – 141 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. V). – Голов. ред.

ВИ32235/14

37. Парамонов С. Я. Эфиопского ли происхождения фауна южной подобласти Палеарктики (по Бартеневу) / С. Я. Парамонов // Зоологический журнал. – 1935. – Т. 14, вып. 2. – С. 397–409.

Ж7704

38. Парамонов С. Я. Проблема видоутворення і ареал / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 15. – С. 5–26. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. VII).

ВИ32235/15

39. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XXXI–XXXII] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 15. – С. 163–166. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. VII).

ВИ32235/15

40. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1935. – № 15. – 166 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. VII). – Голов. ред.

ВИ32235/15

41. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії роду Anthrax (Bombyliidae, Diptera) (Частина I) / С. Я. Парамонов // Збірник праць

Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1936. – № 16. – С. 3–31. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. XI).

ВИ32235/XI,16

42. Парамонов С. Я. Про деякі цікаві знахідки двокрильців на Маріупольщині / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1936. – № 16. – С. 113–123. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. XI).

ВИ32235/XI,16

43. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1936. – № 16. – 134 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології ВУАН. – Т. XI). – Голов. ред.

ВИ32235/XI,16

44. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії роду *Lampetia* (*Merodon olim*), *Syrphidae*, *Diptera* (Частина I) / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1936. – № 17. – С. 3–13. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XII).

ВИ32235/XII,17

45. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1936. – № 17. – 105 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XII). – Голов. ред.

ВИ32235/XII,17

46. Парамонов С. Я. Досліди над ентомофауною янтарів / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1936. – № 18. – С. 53–64. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XIII).

ВИ32235/XIII,18

47. Парамонов С. Я. Матеріали до монографії роду *Anthrax* (*Bombyliidae*, *Diptera*) (Частина II) / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1936. – № 18. – С. 69–168. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XIII).

ВИ32235/XIII,18

48. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1936. – № 18. – 198 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XIII). – Голов. ред.

ВИ32235/XIII,18

49. Парамонов С. Я. Биологическая загадка мухи *Lucilia sericata* (к вопросу о лечении некоторых болезней инфекционного характера личинками мух) / С. Я. Парамонов // Природа. – 1936. – № 11. – С. 77–83.

Ж7412

50. Професор О. Г. Лебедев : [некролог] / С. Я. Парамонов, І. І. Шмальгаузен, Д. Є. Белінг [та ін.] // Вісті АН УСРР. – 1936. – № 9. – С. 61–66.

Ж20611

51. М. М. Левітт : [некролог] / С. Я. Парамонов, І. І. Шмальгаузен, Б. І. Балінський [та ін.] // Вісті АН УСРР. – 1936. – № 9. – С. 66–68.

Ж20611

52. Парамонов С. Я. Біологічна загадка мухи *Lucilia sericata* Mg. (лікування деяких хвороб інфекційного характеру личинками мух) / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1937. – № 19. – С. 183–196. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XV).

ВИ32235/19

53. Парамонов С. Я. Чи повинна бути система тварин філогенетичною / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1937. – № 19. – С. 197–212. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XV).

ВИ32235/19

54. Ред. : Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УСРР, 1937. – № 19. – 222 с. – (Серія : Труды Інституту зоології та біології АН УСРР. – Т. XV). – Голов. ред.

ВИ32235/19

55. Парамонов С. Я. Диптерологічні фрагменти [XXXIII–XXXVI] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во

АН УССР, 1937. – № 20. – С. 65–77. – (Серія : Труды Института зоології та біології АН УССР. – Т. XVIII).

ВИ32235/18.20

56. Парамонов С. Я. Критичний огляд сучасних і викопних родів *Bombyliidae* (Diptera) всього світу / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1939. – № 23. – С. 23–50. – (Серія : Труды Института зоології та біології АН УРСР. – Т. XXIII).

ВИ32235/23

57. Парамонов С. Я. Нарис біології, поширення і економічного значення *Bombyliidae* (Diptera) / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1939. – № 23. – С. 51–88. – (Серія : Труды Института зоології та біології АН УРСР. – Т. XXIII).

ВИ32235/23

58. Парамонов С. Я. Должна ли биосистематика быть филогенетической? / С. Я. Парамонов // Успехи современной биологии. – 1939. – Т. 10, вып. 3. – С. 504–514.

Ж12508

59. Парамонов С. Я. Современная зоологическая систематика, ее теоретические и практические задачи / С. Я. Парамонов // Зоологический журнал. – 1939. – Т. 18, вып. 1. – С. 7–26.

Ж7704

60. Парамонов С. Я.

Рецензія на працю О. П. Маркевича «Паразитичні *Copropoda* з басейну Амура». 11 травня 1940 р.

Автограф, машинопис.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 121, оп. 2, спр. 12, арк. 39–41.

61. Парамонов С. Я. Семейство *Bombyliidae* (подсемейство *Bombyliinae*) / С. Я. Парамонов. – Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1940. – 420 с. – (Фауна СССР. Насекомые двукрылые. – Т. IX, вып. 2).

В154697/IX,2

62. Парамонов С. Я. Шлункові оводи і боротьба з ними (Визначні таблиці і опис всіх стадій розвитку, спосіб життя, ветеринарне і медичне значення) / С. Я. Парамонов. – Київ ; Львів : Вид-во АН УРСР, 1940. – 128 с.
ВО322053

63. Парамонов С. Я. Возможно ли построение единой биологической системы низших таксономических единиц / С. Я. Парамонов // Советская ботаника. – 1940. – № 5–6. – С. 252–261.

Ж6043

64. Парамонов С. Я. Каравасв В. О. : [некролог] / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1941. – № 24. – С. 3–4. – (Серія : Труды Інституту зоології АН УРСР. – Т. XXIV).

ВИ32235/24

65. Парамонов С. Я. До пізнання родини Nemopteridae (Neuroptera) СРСР / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1941. – № 24. – С. 9–14. – (Серія : Труды Інституту зоології АН УРСР. – Т. XXIV).

ВИ32235/24

66. Парамонов С. Я. Одиночные пчелы-мегахилиды – вредители электросети / С. Я. Парамонов // Природа. – 1941. – № 3. – С. 124–125.

Ж7412

67. Парамонов С. Я.
Вид в биологии.
Тези доповіді. 1941 р.
Машинопис.
Мова рос.
1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 58, арк. 101–102 зв.

68. Парамонов С. Важлива і невідкладна справа / С. Парамонов // Українське слово. – 1941. – 12 грудня. – № 80. – С. 3.

Відділ газетних фондів НБУВ

69. Парамонов С. Яка букіністична торгівля нам потрібна / С. Парамонов // Нове українське слово. – 1941. – 24 грудня. – № 9. – С. 3.

Відділ газетних фондів НБУВ

70. Парамонов С. Асканія Нова та її завдання / С. Парамонов // Нове українське слово. – 1942. – 4 січня. – № 3. – С. 3; 8 січня. – № 4. – С. 3.

Відділ газетних фондів НБУВ

71. Парамонов С. Я. Мова мертвого дерева / С. Я. Парамонов // Нове українське слово. – 1942. – 25 січня. – № 19. – С. 7; 1 лютого. – № 24. – С. 7.

Відділ газетних фондів НБУВ

72. Парамонов С. Загадка Атлантиды / С. Парамонов // Последние новости. – 1942. – 2 февраля. – № 7. – С. 4; 9 февраля. – № 8. – С. 4; 16 февраля. – № 9. – С. 4.

Відділ газетних фондів НБУВ

73. Парамонов С. Карл Ернст фон-Бер (До 150-річчя з дня народження) / С. Парамонов // Нове українське слово. – 1942. – 3 березня. – № 48. – С. 3.

Відділ газетних фондів НБУВ

74. Парамонов С. Важливий додатковий прибуток від лісу / С. Парамонов // Нове українське слово. – 1942. – 31 березня. – № 72. – С. 3.

Відділ газетних фондів НБУВ

75. Paramonow S. J.
Bestimmungstabelle der palaerktischen Nemestrinus-Arten
(Nemestrinidae, Diptera), nebst Neubeschreibungen und kritischen Bemerkungen.

Стаття. 1945 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: Revista Espanola de Entomologia. – 1945. – Т. 21, cuad. 3–4. –
Р. 279–295.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 1, 10 арк.

76. Paramonow S. J.
Unentbehrliche kritische Bemerkungen zu der Arbeit von Dr. E. O. Enghel
ueber die Bombyliiden in Lindner's «Die Fliegen der Paläarktischen Region»
(nebst einigen Zusätzen, Berichtigungen und Neubeschreibungen).

Стаття. 1946 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Encyclopedie Entomologique*. – 1946. – Т. 10. – Р. 15–22.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 2, 5 арк.

77. Paramonow S. J.

Kurze Uebersicht der Sericosoma-Arten (Bombyliidae, Diptera).

Стаття. 1947 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Revista de Entomologia*. – 1947. – Vol. 18, fasc. 3. – Р. 361–369.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 3, 5 арк.

78. Paramonow S. J.

Zur Kenntnis der amerikanischen Bombyliiden Gattung *Triploechus* Edw. (Diptera).

Стаття. 1947 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Revista de Entomologia*. – 1947. – Vol. 18, fasc. 1–2. – Р. 183– 192.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 4, 5 арк.

79. Paramonow S. J.

Dipterologische Fragmente. XXXIII. Bombyliiden-Notizen.

Стаття. 1947 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Revista Espanola de Entomologia*. – 1947. – Т. 23, cuad. 2. –

Р. 79–101.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 5, 13 арк.

80. Paramonow S. J.

Uebersicht der mit der Gattung *Usia* Latr. (Bombyliidae, Diptera) naechstverwandten Gattungen.

Стаття. 1947 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Revista Espanola de Entomologia*. – 1947. – Т. 23, cuad. 2. –
Р. 207–220.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 6, 8 арк.

81. Paramonow S. J.

Bestimmungstabelle sämtlicher Entwicklungsstadien der Magendasseln.
(Fam. Gastrophilidae, Diptera).

Стаття. 1948 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Parasitenkunde*. – 1948. – Bd. 14. – Р. 27–37.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 7, 6 арк.

82. Paramonow S. J.

Uebersicht der Bombyliiden-Gattung *Lyophlaeba* Rond., nebst einer
Bestimmung-stabelle.

Стаття. 1948 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Revista de Entomologia*. – 1948. – Vol. 19, fasc. 1–2. – Р. 115–148.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 8, 17 арк.

83. Paramonow S. J.

Ueber die richtige Stellung der Gattung *Dolichogaster* Macq. (Mydidae)
und *Megascelus* Philippi (Arioceridae) (Diptera).

Стаття. 1948 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Revista de Entomologia*. – 1948. – Vol. 19, fasc. 1–2. – Р. 357–360.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 9, 2 арк.

84. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Песни природы /
[С. Я. Парамонов]. – Париж : [б. и.], 1948. – 64 с.

1074 укр.

85. Paramonow S. J.
Bestimmungstabelle der Usia-Arten der Welt (Bombyliidae, Diptera).
Стаття. 1950 р.
Друкарський відбиток.
Мова нім.
1 док.
Опубл.: Revista Espanola de Entomologia. – 1950. – Т. 26, cuad. 3–4. –
Р. 341–378.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 10, 20 арк.

86. Paramonov S. J.
A new African Apiocera species (Apioceridae, Diptera).
Стаття. 1950 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Journal of the Entomological Society of Southern Africa – 1950. –
Vol. 13. – Р. 103–105.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 11, 2 арк.

87. Paramonov S. J.
Review of Australian Mydidae (Diptera).
Брошура. 1950 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Commonwealth scientific and industrial research organization,
Australia. – Melbourne, 1950. – Bulletin № 255. – 32 р.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 12, 17 арк.

88. Paramonov S. J.
The Localities referred to by Macquart as «Cap des Auguilles», «Isle
Sydney», and «Oceanie». (Notes on Australian Diptera I).
Стаття. 1950 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1950. – Vol. 3. –
Р. 515–519.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 1–5.

89. Paramonov S. J.

A review of the genus *Amphibolia* Macq. (Tachinidae). (Notes on Australian Diptera II).

Стаття. 1950 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1950. – Vol. 3. – P. 519–525.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 5–11.

90. Paramonov S. J.

A note on two new Australian Therevids. (Notes on Australian Diptera III).

Стаття. 1950 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1950. – Vol. 3. – P. 525–529.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 11–15.

91. Paramonov S. J.

A review of Australian species of the genus *Antonia* Bombyliidae. (Notes on Australian Diptera IV).

Стаття. 1950 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1950. – Vol. 3. – P. 529–533.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 15–19.

92. Paramonov S. J.

On so-called *Syrphus virideiceps* Macq. (Syrphidae). (Notes on Australian Diptera V).

Стаття. 1950 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1950. – Vol. 3. –
P. 533–534.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 19–20.

93. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Слово о полку Игореве (к 150-летию со дня опубликования) / [С. Я. Парамонов]. – Париж : [б. и.], 1950. – 98 с. – (Исследование о «Слове о полку Игореве» ; вып. 1).

6395 укр.

94. Paramonow S. J.

Ueber manche für die Ukraine und die Krim schädlichen Fruchtfliegen mit Quarantänebedeutung.

Стаття. 1951 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Anzeiger für Schädlingkunde*. – 1951. – Vol. 24, h. 4. – P. 58–59.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 14, 2 арк.

95. Paramonov S. J.

On two South American species of *Walkeromyia* Param. (Bombyliidae, Diptera).

Стаття. 1951 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Revista de Entomologia*. – 1951. – Vol. 22, fasc. 1–3. – P. 353–356.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 15, 2 арк.

96. Paramonow S. J.

Bestimmungstabelle der palaearktischen Arten der Gattung *Rhynchoscephalus* (Nemestrinidae, Diptera).

Стаття. 1951 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: *Zoologischer Anzeiger*. – 1951. – Bd. 146, h. 5–6. – P. 118–127.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 16, 6 арк.

97. Paramonov S. J.

A review of the genus *Docidomyia* White (Bombyliidae). (Notes on Australian Diptera VI).

Стаття. 1951 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1951. – Vol. 4. – P. 745–752.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 21–24 зв.

98. Paramonov S. J.

Note on the Australian Streblidae (Acalyptrata). (Notes on Australian Diptera VII).

Стаття. 1951 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1951. – Vol. 4. – P. 752–760.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 24 зв.–28 зв.

99. Paramonov S. J.

A review of the genus *Docidomyia* White (Bombyliidae). (Notes on Australian Diptera VIII).

Стаття. 1951 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1951. – Vol. 4. – P. 761–779.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 29–38.

100. Парамонів С. Агатагел Кримський / С. Парамонів // *Наша культура*. – 1952. – № 1. – С. 51–56.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

101. Paramonow S. J.

Hauptschädlinge der Olkulturen der Ukraine.

Стаття. 1953 р.
Друкарський відбиток.
Мова нім.
1 док.
Опубл.: Zeitschrift für angewandte Entomologie. – 1953. – Bd. 35, h. 1. –
P. 63–81.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 17, 10 арк.

102. Paramonov S. J.
A review of Australian Nemestrinidae (Diptera).
Стаття. 1953 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Australian journal of zoology. – 1953. – Vol. 1, num. 2. – P. 242–290.
ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 18, 26 арк.

103. Paramonov S. J.
A review of Australian Apioceridae (Diptera).
Стаття. 1953 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Australian journal of zoology. – 1953. – Vol. 1, num. 2. – P. 449–536.
ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 19, 46 арк.

104. Paramonov S. J.
A new species of Clytocosmus (Tipulidae).
Стаття. 1953 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Encyclopedie Entomologique. – 1953. – Vol. 11. – P. 51–55.
ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 20, 4 арк.

105. Paramonov S. J.
The description of the adult *Tracheomyia macropi* Frogg. First endemic
Australian Oestrid. (Notes on Australian Diptera IX).
Стаття. 1953 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1953. – Vol. 6. –
P. 195–199.

IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 39–41.

106. Paramonov S. J.

Note on the genus *Phellus* Wlk. (Asilidae). (Notes on Australian
Diptera X).

Стаття. 1953 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1953. – Vol. 6. –
P. 199–204.

IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 42–43 зв.

107. Paramonov S. J.

A new species of *Antonia* (Bombyliidae). (Notes on Australian
Diptera XI).

Стаття. 1953 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1953. – Vol. 6. –
P. 204–205.

IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 43 зв.–45.

108. Paramonov S. J.

The description of the adult *Tracheomyia macropi* Frogg. First endemic
Australian Oestrid. (Notes on Australian Diptera XII).

Стаття. 1953 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1953. – Vol. 6. –
P. 206–208.

IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 43 зв.–46 зв.

109. Парамонів С. 35-ліття Української академії наук (УАН) / С. Парамонів // Віра й культура. – 1953. – № 1. – С. 51–55.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

110. Парамонів С. Не сійте розбрату в Україні / С. Парамонів // Віра й культура. – 1954. – № 3. – С. 15–19. – Рец. на кн. : Нагаєвський І. Д. Католицька церква в минулому й сучасному України / І. Д. Нагаєвський. – Філадельфія : Америка, 1950. – 88 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

111. Парамонів С. Русь – Малоросія – Україна / С. Парамонів // Віра й культура. – 1954. – № 12. – С. 18–20. – Рец. на кн. : Павелко І. Україна, Русь і московізм : науково-популярний нарис / І. Павелко. – Буенос-Айрес : Вид-во Миколи Денисюка, 1952. – 109 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

112. Paramonov S. J.

Two new genera of Bombyliidae (Diptera) from the Belgian Congo.

Стаття. 1954 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: The Proceedings of the Royal entomological society of London.

Series B. Taxonomy. – 1954. – Vol. 23, parts 1–2. – P. 26–28.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 21, 3 арк.

113. Paramonov S. J.

A note on some African species of Toxophora Meigen. (Diptera: Bombyliidae).

Стаття. 1954 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: The Proceedings of the Royal entomological society of London.

Series B. Taxonomy. – 1954. – Vol. 23, parts 11–12. – P. 213–214.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 22, 2 арк.

114. Paramonov S. J.

A review of the species of Chaetogaster Macq. (Tachinidae). (Notes on

Australian Diptera XIII).

Стаття. 1954 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1954. – Vol. 7. –
P. 275–283.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 47–51.

115. Paramonov S. J.

A review of the species of Chaetogaster Macq. (Tachinidae). (Notes on Australian Diptera XIV).

Стаття. 1954 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1954. – Vol. 7. –
P. 283–292.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 51–55 зв.

116. Paramonov S. J.

On the family Thyreophoridae (Acalyptrata). (Notes on Australian Diptera XV).

Стаття. 1954 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1954. – Vol. 7. –
P. 292–297.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 55 зв.–58.

117. Парамонів С. Чи було Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні / С. Парамонів // Віра й культура. – 1955. – № 11. – С. 23–25. – Рец. на кн. : Нагаєвський І. Д. Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні / І. Д. Нагаєвський. – Рим : Василіани, 1954. – 178 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

118. Paramonov S. J.

Notes on some African species of Ligyra and Exoprosopa. (Diptera:

Bombyliidae).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: The Proceedings of the Royal entomological society of London.
Series B. Taxonomy. – 1955. – Vol. 24, parts 3–4. – P. 58–61.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 23, 4 арк.

119. Paramonov S. J.

New Zealand Cyrtidae (Diptera) and the problem of Pacific Island fauna.

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Pacific Science. – 1955. – Vol. 9. – P. 16–25.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 24, 6 арк.

120. Paramonov S. J.

A review of Australian Scenopinidae (Diptera).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Australian journal of zoology. – 1955. – Vol. 3, num. 4. – P. 634–653.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 25, 12 арк.

121. Paramonov S. J.

African species of the Bombylii *discoideus* Fabricius-Group. (Diptera:
Bombyliidae).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: The Proceedings of the Royal entomological society of
London. Series B. Taxonomy. – 1955. – Vol. 24, parts 9–10.
– P. 159–164.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 26, 4 арк.

122. Paramonov S. J.
Ormiomminda, gen. nov. – First representative of the tribe Ormiini
(Tachinidae) in Australia. (Notes on Australian Diptera XVI).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1955. – Vol. 8. –
P. 125–130.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 59–64.

123. Paramonov S. J.
Note on Australian Cerioides species (Syrphidae). (Notes on Australian
Diptera XVII).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1955. – Vol. 8. –
P. 130–133.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 64–67.

124. Paramonov S. J.
Some new Mydaids. (Notes on Australian Diptera XVIII).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1955. – Vol. 8. –
P. 134–135.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 68–69.

125. Paramonov S. J.
A review of Australian Criorrhina species (Syrphidae). (Notes on
Australian Diptera XIX).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1955. – Vol. 8. –
P. 135–144.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 69–78.

126. Paramonov S. J.

A review of the genus *Tapeigaster* Macq. (Neottiophilidae, Acalyptrata),
Diptera. (Notes on Australian Diptera XX).

Стаття. 1955 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1955. – Vol. 8. –
P. 453–464.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 79–84 зв.

127. Paramonov S. J.

A review of the Australian species of *Cylindromyia* Meigen and *Saralba*
Walker (Tachinidae: Diptera).

Стаття. 1956 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Australian journal of zoology. – 1956. – Vol. 4, num. 3. – P. 358–375.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 27, 11 арк.

128. Paramonow S. J.

Übersicht der paläarktischen Arten der Gattung *Hirmoneura* Meig.
(Nemestrinidae, Diptera).

Стаття. 1956 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.

Опубл.: Zoologischer Anzeiger. – 1956. – Bd. 156, h. 9–10. – P. 237–242.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 28, 5 арк.

129. Paramonov S. J.

Mindidae-a new family of Acalyptrata (Diptera). (Notes on Australian
Diptera XXI).

Стаття. 1956 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1956. – Vol. 9. –
P. 779–783.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 85–87.

130. Paramonov S. J.

Key to Australian Microdon species (Syrphidae, Diptera). (Notes on
Australian Diptera XXII).

Стаття. 1956 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1956. – Vol. 9. –
P. 812–816.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 88–90 зв.

131. Парамонів С. Коли й де охрестилася княгиня Ольга /
С. Парамонів // Віра й культура. – 1956. – № 9. – С. 20–21.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

132. Реферовані витяги з праці С. Я. Парамонова (Сергея Лесного)
«Пересмотр основ истории славян». [1956 р.].

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 29, 2 арк.

133. Парамонів С. Що зробили німці з наукою та науковцями
(спогади науковця) / С. Парамонів // Віра й культура. – 1957. – № 1. – С. 12–14;
1958. – № 4. – С. 7–10; 1959. – № 3. – С. 6–9; 1962. – № 3. – С. 17–19.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

134. Paramonow S. J.

Zur Kenntnis der Gattung Spongostylum (Bombyliidae, Diptera).

Стаття. 1957 р.

Друкарський відбиток.

Мова нім.

1 док.
Опубл.: Revista Espanola de Entomologia. – 1957. – Т. 33, cuad. 1–4. –
Р. 1231–1255.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 30, 18 арк.

135. Paramonov S. J.
A review of Australian Acroceridae (Diptera).

Стаття. 1957 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Australian journal of zoology. – 1957. – Vol. 5, num. 4. – P. 521–546.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 31, 14 арк.

136. Paramonov S. J.

Notes on some Australian Ameniini (Tachinidae, Diptera). (Notes on Australian Diptera XXIII).

Стаття. 1957 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1957. – Vol. 10. –
Р. 52–62.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 91–96 зв.

137. Paramonov S. J.

Key to Australian Eumerus species (Syrphidae). (Notes on Australian Diptera XXIV).

Стаття. 1957 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1957. – Vol. 10. –
Р. 125–128.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 97–98 зв.

138. Paramonov S. J.

On some new Ortalids (Acalyptrata). (Notes on Australian Diptera XXV).

Стаття. 1957 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1957. – Vol. 10. –
P. 779–781.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 99–100 зв.

139. Парамонів С. Буковина / С. Парамонів // Віра й культура. – 1958. – № 4. – С. 31–32. – Рец. на кн. : Буковина, її минуле й сучасне / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. – Париж ; Філадельфія ; Детройт : Зелена Буковина, 1956. – 965 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

140. Paramonov S. J.

A Review of Australian Species of *Lapbria* (Asilidae, Diptera), with Descriptions of Three New Species from Lord Howe Island.

Стаття. 1958 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Pacific Science*. – 1958. – Vol. 12, no. 1. – P. 92–105.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 32, 8 арк.

141. Paramonov S. J.

A review of Australian *Pyrgotidae* (Diptera).

Стаття. 1958 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Australian journal of zoology*. – 1958. – Vol. 6, num. 1. – P. 89–138.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 33, 27 арк.

142. Paramonov S. J.

Is *Musca bibula* Wied. a valid name? (Notes on Australian Diptera XXVI).

Стаття. 1958 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1958. – Vol. 1. –
P. 593–594.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 101–101 зв.

143. Paramonov S. J.

Some new Australian Phasinae (Tachinidae). (Notes on Australian
Diptera XXVII).

Стаття. 1958 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1958. – Vol. 1. –
P. 594–598.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 101–103 зв.

144. Paramonov S. J.

On some new Pyrgotids (Pyrgotidae, Acalyptrata). (Notes on Australian
Diptera XXVIII).

Стаття. 1958 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1958. – Vol. 1. –
P. 598–600.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 103 зв.–104 зв.

145. Paramonov S. J.

Lord Howe Island, a riddle of the Pacific; part 1–3.

Статті. 1958–1963 рр.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

3 док.

Опубл.: Pacific Science. – 1958. – Vol. 12, no. 1. – P. 82–91; 1960. –
Vol. 14, no. 1. – P. 75–85; 1963. – Vol. 17, no. 3. – P. 361–373.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 34, 20 арк.

146. Paramonov S. J.

Zoogeographical aspects of the Australian Dipterofauna.

Стаття. 1959 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Biogeography and ecology in Australia, X. – Monographiae
boil. – 1959. – Vol. 8. – Page Nos. 164–191.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 35, 15 арк.

147. Paramonov S. J.

A review of Helerometopia-species (Tachinidae). (Notes on Australian
Diptera XXIX).

Стаття. 1960 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1960. – Vol. 2. –
P. 691–696.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 105–107 зв.

148. Paramonov S. J.

On the genus Hidayia (Tachinidae). (Notes on Australian Diptera XXX).

Стаття. 1960 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1960. – Vol. 2. –
P. 696–704.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 107 зв.–111 зв.

149. Paramonov S. J.

A review of genus Euphumasia Malloch (Diptera, Calliphoridae).

Стаття. 1960 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Nova Guinea. – 1960. – Vol. 10, num. 1. – P. 1–13.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 36, 7 арк.

150. Paramonov S. J.

Notes on African species of Eurycarenum Loew and Sisyrrophanus Karsh

(Diptera: Bombyliidae).

Стаття. 1960 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: The Proceedings of the Royal entomological society of London.
Series B. Taxonomy. – 1960. – Vol. 29, parts 5–6. – P. 75–76.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 37, 2 арк.

151. Paramonov S. J.

Some notes on African species of bombylius, systoechus and dischistus

(Diptera: Bombyliidae).

Стаття. 1960 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: The Proceedings of the Royal entomological society of London.
Series B. Taxonomy. – 1960. – Vol. 29, parts 7–8. – P. 99–101.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 38, 3 арк.

152. Paramonov S. J.

A review of Australian Pygophora-species (Muscidae). (Notes on
Australian Diptera XXXI).

Стаття. 1960 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1960. – Vol. 3. –
P. 505–512.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 112–115 зв.

153. Парамонов С. Я. Решение загадки / С. Я. Парамонов,
К. Л. Тейлор // Природа. – 1960. – № 8. – С. 123–124.

Ж7412

154. Парамонов С. Я.

Эволюция и ее суть (факты и выводы).

Монографія. Том 1. [1960 р.].

Автограф.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 46, 106 арк.

155. Парамонов С. Я.

Эволюция и ее суть (факты и выводы).

Монографія. Том 2. [1960 р.].

Автограф, машинопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 47, 55 арк.

156. Paramonov S. J.

Some new species of Euphumosia Mall. and Hemipyrellia Towns. from the Moluccas and New Guinea (Diptera, Calliphoridae).

Стаття. 1961 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Nova Guinea. – 1961. – Vol. 10, num. 12. – P. 219–226.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 39, 4 арк.

157. Paramonov S. J.

Echinidae—a new family of Diptera (Acalyptrata). (Notes on Australian Diptera XXXII).

Стаття. 1961 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1961. – Vol. 4. – P. 97–100.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 116–117 зв.

158. Paramonov S. J.

A new genus of Empididae from Tasmania. (Notes on Australian Diptera XXXIII).

Стаття. 1961 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1961. – Vol. 4. –
P. 100–102.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 117 зв.–118 зв.

159. Paramonov S. J.

Some new Mydroids. (Notes on Australian Diptera XXXIV).

Стаття. 1961 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1961. – Vol. 4. –
P. 103–107.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 119–121.

160. Paramonov S. J.

Some new Aporocerids. (Notes on Australian Diptera XXXV).

Стаття. 1961 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1961. – Vol. 4. –
P. 107–110.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 121–122 зв.

161. Paramonov S. J.

Characters separating *Ophyra chalcogaster* Wied. from *Ophyra nigra* Wied. (Notes on Australian Diptera XXXVI).

Стаття. 1961 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1961. – Vol. 4. –
P. 110–111.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 122 зв.–123.

162. Парамонов С. Я. Происхождение фауны и флоры Крыма /
С. Я. Парамонов // *Природа*. – 1962. – № 3. – С. 56–57.

Ж7412

163. Paramonov S. J.

A review of Australian Leptidae (Diptera).

Стаття. 1962 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Australian journal of zoology. – 1962. – Vol. 10, num. 1. –
P. 113–169.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 40, 30 арк.

164. Парамонов С. Я. Нове про «Слово о полку Ігоревім» /
С. Я. Парамонов // Новий літопис. – 1962. – № 2(3). – С. 52–57; № 3(4). –
С. 54–60; № 4(5). – С. 16–24.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

165. Парамонов С. Я. Звідки ми, чиї ми діти? (Нове з історії
Стародавньої Русі) / С. Я. Парамонов. – Вінніпег : [б. в.], 1963. – 118 с.

ВА591988;

10129 укр.; 8916 укр.

166. Парамонов С. Ми і прагнення до правди / С. Парамонов //
Новий літопис. – 1963. – № 1(6). – С. 9–17.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

167. Парамонов С. М. І. Марченко. Історія української культури.
Київ, 1961. 1–286. В-во «Радянська школа» / С. Парамонов // Новий
літопис. – 1963. – № 2–3(7–8). – С. 88–91. – Рец. на кн. : Марченко М. І.
Історія української культури. З найдавніших часів до середини XVII ст. /
М. І. Марченко. – Київ : Рад. школа, 1961. – 286 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

168. Paramonov S. J.

Tachinid genus closely related to *Microtropesa* Macq.–*Paratropeza*.
(Notes on Australian Diptera XXXVII).

Стаття. 1963 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1963. – Vol. 6. –
P. 577–585.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 125–129.

169. Paramonov S. J.

Notes on the genus *Broticosia* Hull, with descriptions of a new species.
(Notes on Australian Diptera XXXVIII).

Стаття. 1964 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1964. – Vol. 7. –
P. 151–153.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 130–131.

170. Paramonov S. J.

Two new genera of Asilidae. (Notes on Australian Diptera XXXIX).

Стаття. 1964 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1964. – Vol. 7. –
P. 153–157.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 131–133.

171. Paramonov S. J.

The presence of the American genus *Eccritosisia* Schin. (Asilidae) in
Australia, and the absence of the genus *Philodicus* Lw. (Notes on Australian
Diptera XL).

Стаття. 1964 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1964. – Vol. 7. –
P. 157–159.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 133–134.

172. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Русь, откуда ты? : Основные проблемы истории древней Руси / [С. Я. Парамонов]. – Вінніпег : Trident Press, 1964. – 336 с.

**ВА592002;
8818 укр.; 8861 укр.**

173. Парамонов С. Я. Віра стародавніх русинів / С. Я. Парамонов // Новий літопис. – 1964. – № 4(9). – С. 36–45; № 10. – С. 29–35.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

174. Парамонов С. Я. «Влесова книга», і що ми про неї знаємо / С. Я. Парамонов // Новий літопис. – 1964. – № 13. – С. 39–53; 1965. – № 15. – С. 22–29.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

175. Парамонов С. Я. І. М. Шекера. Міжнародні зв'язки Київської Русі / С. Я. Парамонов // Новий літопис. – 1964. – № 13. – С. 76–79. – Рец. на кн. : Шекера І. М. Міжнародні зв'язки Київської Русі : з історії зовнішньої політики Русі в період утворення і зміцнення Древньоруської держави в VII–X ст. / І. М. Шекера. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. – 204 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

176. Парамонов С. Я.
Хемогенез – новая теория эволюции.
Монографія. [1965 р.].
Автограф.
Мова англ., рос.
1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 52, 72 арк.

177. Paramonov S. J.
On the Australian genus *Psilozona* Ric. (Notes on Australian Diptera XLI).
Стаття. 1966 р.
Друкарський відбиток.
Мова англ.
1 док.
Опубл.: Annals and Magazine of Natural History. – 1966. – Vol. 9. –
P. 137–140.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 135–137.

178. Paramonov S. J.

On the genus *Nyximyia* Hull. (Notes on Australian Diptera XLII).

Стаття. 1966 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1966. – Vol. 9. – P. 141.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 137.

179. Paramonov S. J.

On the genus *Amphisbetetus* Hermann (Stenopogoninae). (Notes on Australian Diptera XLIII).

Стаття. 1966 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Annals and Magazine of Natural History*. – 1966. – Vol. 9. – P. 141–144.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 13, арк. 137–138 зв.

180. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. «Влесова книга» – языческая летопись доолеговской Руси (История находки, текст и комментарии) / [С. Я. Парамонов]. – Вып. 1. – Виннипег : Trident Press, 1966. – 38 с.

ВА592000;

8820 укр.

181. Парамонів С. Я. Ікони «Богородица Пирогоща» і «Володимирська» – дві різні ікони / С. Я. Парамонов // Віра й культура. – 1967. – № 3–4. – С. 22–23.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

182. Paramonov S. J.

A review of the Australian species of the genus *Ligyra* Newman (*Hyperalonia olim*) (Bombyliidae: Diptera).

Стаття. 1967 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: *Australian journal of zoology*. – 1967. – Vol. 15. – P. 123–143.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 41, 11 арк.

183. Paramonov S. J.
A review of the tribe Rutiliini (Tachinidae Diptera).

Стаття. 1968 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Australian journal of zoology. – 1968. – Vol. 16. – P. 349–404.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 42, 28 арк.

184. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. «Академик-путешественник»
П. К. Козлов / [С. Я. Парамонов] // Природа. – 1993. – № 4. – С. 122–128.

Ж7412

185. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Откуда ты, Русь? /
[С. Я. Парамонов]. – Ростов-на-Дону : Донское слово ; Квадрат, 1995. – 349 с.

ВА683168

186. Сергей Лесной [Парамонов С. Я.]. Влесова книга /
[С. Я. Парамонов]. – Москва : Захаров, 2002. – 170 с. – (Серия : знаменитые
книги).

ВА658322

2.2.2. Матеріали до бібліографії

187. Парамонов С. Я. [Список праць С. Я. Парамонова з систематики
двокрильців (головним чином роду *Bombyliidae*)] / С. Я. Парамонов //
Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1931. – № 11. –
С. 212–213. – (Серія : Труды природничо-технічного відділу ВУАН. – № 9).

В32235/9И; ВИ32235/11

188. Нові видання УАН // Вісті Української академії наук. – 1935. –
№ 4. – С. 73.

Ж20611

189. Нові видання УАН // Вісті Української академії наук. – 1936. –
№ 1–2. – С. 156.

Ж20611

190. Нові видання АН УРСР // Вісті АН УРСР. – 1936. – № 10. – С. 63.

Ж20611

191. Список друкованих праць наукового співробітника Інституту зоології та біології АН УРСР С. Я. Парамонова. [1936].

Автограф, машинопис.

Мова англ., нім., рос., укр.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 45, арк. 4–7.

192. Зміст «Віри й культури» : [публікації С. Я. Парамонова в журналі «Віра й культура»] // Віра й культура. – 1954. – № 12. – С. 27, 28; 1957. – № 12. – С. 26; 1958. – № 12. – С. 28.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

193. Список наукових праць С. Я. Парамонова з історії слов'ян і походження Русі. [1967].

Машинопис.

Мова англ.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 43, 2 арк.

194. Лієпа З. Р. (Z. R. Liepa).

Lists of the scientific works and described species of the late Dr. S. J. Paramonov, with locations of types («Список наукових праць і описаних видів доктора С. Я. Парамонова»).

Стаття. 1969 р.

Друкарський відбиток.

Мова англ.

1 док.

Опубл.: Journal of the Entomological Society of Australia. – 1969. – Vol. 5. – P. 3–22.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 44, 41 арк.

195. Бібліографія праць наукових співробітників ВУАН (1918–1933) // Історія Національної академії наук України (1918–1933) : науково-довідковий апарат. – Київ : НБУВ, 2002. – С. 129, 175, 202, 230.

ВС37765

196. Список видань і наукових праць співробітників ВУАН–АН УРСР (1934–1937) // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 612, 682, 753.

ВС38309

197. Список видань і наукових праць співробітників АН УРСР (1938–1941) // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 732, 794, 836.

ВС38308

198. Список видань і наукових праць співробітників АН УРСР (1941–1945) // Історія Національної академії наук України (1941–1945) : частина 2. Додатки. – Київ : НБУВ, 2008. – С. 372.

В349903/2

2.2.3. Біографічні документи

199. Особова справа С. Я. Парамонова (анкетні відомості, витяг з протоколу засідання ВАК). 15 лютого 1936 р. – 1941 р.

Рукопис, машинопис.

Мова нім., рос., укр.

3 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 45, 10 арк.

200. Хроніка з постанов Президії Академії наук УРСР // Вісті АН УРСР. – 1936. – № 9. – С. 68.

Про присудження С. Я. Парамонову наукового ступеня кандидата біологічних наук без захисту дисертації.

Ж20611

201. Парамонів С. Що зробили німці з наукою та науковцями (спогади науковця) / С. Парамонов // Віра й культура. – 1959. – № 3. – С. 6–9.

Про обставини, які змусили С. Я. Парамонова відмовитися від евакуації й залишитися у Києві під час Другої світової війни.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

202. Матеріали до біографії С. Я. Парамонова, зібрані кандидатом біологічних наук Є. Г. Решетник. 20 жовтня 1969 р.

Про діда С. Я. Парамонова, І. М. Буравчук, і батьків вченого, Я. Ю. і О. І. Парамонових; про дитинство та юнацькі роки С. Я. Парамонова, його навчання в гімназії та Київському університеті Святого Володимира.

Згадуються: О. О. Богомолець, А. І. Буравчук, Г. І. Буравчук, Л. Г. Буравчук, Л. Г. Буравчук (Догаєва), [В. І.] Казановський, Д. Т. Кобелецька, О. Я. Парамонов, М. Д. Тарнавський, О. Д. Цюрупа.

Машинопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 104–106.

**ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 48, арк. 1–3;
Ж68592**

203. Повідомлення про смерть професорів Сергія Яковича і Олексія Яковича Парамонових в журналі «Anzeiger für Schadlingskunde und Pflanzenschutz» та його переклад. 1969 р.

Рукопис, машинопис, друкарський відбиток.

Мова англ., нім., рос.

Додаток: адреса С. Я. Парамонова в Австралії та О. Я. Парамонова в Англії.

3 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 49, 3 арк.

2.2.4. Документи з діяльності

204. Список співробітників Української академії наук за 1919 р. // Звідомлення про діяльність Української академії наук у Києві до 1 січня 1920 р. – Київ, 1920. – С. ХСІІ.

Про входження С. Я. Парамонова у 1919 р. до складу Комітету з вивчення фауни УАН як співробітника, що не отримував щомісячну заробітну плату.

**ЖАйзеншток
9906**

205. Протокол засідання комітету Зоологічного музею УАН. 21 травня 1921 р.

Про розгляд заяви С. Я. Парамонова щодо незаконної реквізиції майна УАН владою с. Яськи Одеської губ.

Рукопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 12, арк. 7 зв.

206. Протоколи засідань комітету Зоологічного музею ВУАН та загальних зборів співробітників музею. 28 листопада – 26 грудня 1921 р.

Про участь С. Я. Парамонова в обговоренні діяльності Контрольної комісії з перевірки стану колекцій Зоологічного музею ВУАН; про виступ С. Я. Парамонова з доповіддю «Коротке справоздання про відрядження на Херсонщину».

Рукопис.

3 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 11, арк. 2–2 зв., 3, 4.

207. Звідомлення Всеукраїнської академії наук за 1921 р. – Берлін : Видавництво української молоді, 1923. – С. 70.

Про входження С. Я. Парамонова до штату Зоологічного музею ВУАН як зоолога середнього окладу.

ВИ1674/21

208. Протоколи загальних зборів співробітників Зоологічного музею ВУАН. 16 січня – 27 березня 1922 р.

Про виступ С. Я. Парамонова щодо можливості та умов придбання для бібліотеки Зоологічного музею ВУАН видання РАН «Фауна Росії»; про включення С. Я. Парамонова до складу організаційної комісії з підготовки наукової конференції київських зоологів; про обрання С. Я. Парамонова до штату наукових співробітників Зоологічного кабінету ВУАН.

Рукопис.

5 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 15, арк. 1–5.

209. Документи з питання організації та проведення Першої конференції зоологів м. Києва (протоколи, списки учасників, списки доповідей, програма). 9 березня – 20 квітня 1922 р.

Про входження С. Я. Парамонова до складу організаційної комісії з підготовки і проведення Першої конференції зоологів м. Києва від Київської обласної сільськогосподарської досвідної станції та його роботу в цій

комісії; про виступ С. Я. Парамонова на конференції з доповіддю «Про зникаючих птахів плавнів Дністра»; про участь С. Я. Парамонова в обговоренні доповіді М. М. Воскресенського «Проект об'єднання київських зоологів» та виступів інших учасників конференції.

Рукопис, машинопис.

Мова рос., укр.

22 док.

**ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 17, арк. 2,
7–10, 12–16, 18–19 зв., 39, 41, 46–50.**

210. Документи з питання організації Всеукраїнської асоціації зоологів (списки учасників Першої конференції зоологів м. Києва, протокол). 1922 р.

Про входження С. Я. Парамонова до складу учасників Першої конференції зоологів м. Києва як представника Зоологічного кабінету ВУАН, ентомологічного відділу Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції та співробітника Вищого інституту народної освіти імені М. П. Драгоманова; про участь С. Я. Парамонова у засіданні зоологічної секції ВУАН 20 вересня 1922 р.

Рукопис.

3 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 16, арк. 2–2 зв., 4, 18.

211. Протокол № 152 Спільного зібрання [Ради] ВУАН. 30 жовтня 1922 р.

Про наукове відрядження С. Я. Парамонова до Петрограда для проведення досліджень у зоологічних установах РАН та з метою придбання зоологічної та ботанічної літератури для ВУАН.

Машинопис.

1 док.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26263, арк. 1.

212. Звіт про діяльність Київської асоціації зоологів при ВУАН у 1922 р. // Історія Академії наук України (1918–1923) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1993. – С. 332–333.

Про обрання С. Я. Парамонова секретарем президії Першої конференції зоологів м. Києва.

ВС29848

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 18, арк. 2 зв.

213. Звідомлення Всеукраїнської академії наук за 1922 р. – Прага : Видавництво української молоді, 1925. – С. 34–35, 37, 45–46; Історія Академії наук України (1918–1923) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1993. – С. 341.

Про входження С. Я. Парамонова до штату Зоологічного кабінету ВУАН як вченого спеціаліста; про участь С. Я. Парамонова і М. В. Шарлеманя як представників Зоологічного кабінету ВУАН у роботі Всеросійського з'їзду зоологів у Петрограді; про дві поїздки С. Я. Парамонова з науковою метою до Зоологічного музею РАН; про продовження С. Я. Парамоновим вивчення двокрилих (Diptera) та описування чотирьох нових видів *Prorachtes* (з Херсонщини і Персії) та одного нового виду *Fallenia Semenovi* (з Персії); про початок роботи С. Я. Парамонова над монографічним дослідженням про роди *Coprophorus*, *Zomatia* та *Amictus*; про зібрання вченим матеріалу для дослідження фауни двокрилих Київщини; про участь С. Я. Парамонова у роботі Першої конференції київських зоологів (9–29 квітня 1922 р.), на якій вчений був обраний секретарем президії конференції та виголосив доповідь «Про зникаючих птахів плавнів Дністра».

ВИ1674/22; ВС29848

214. Коротке звідомлення про діяльність зоологічної секції ВУАН за 1920 і 1923 рр. 1923 р.

Про виступ С. Я. Парамонова на засіданні зоологічної секції ВУАН з доповіддю «Дещо про плавні Дністра».

Рукопис.

1 док.

215. Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1923 р. – Київ : ВУАН, 1924. – С. 109, 155.

Про подання С. Я. Парамоновим як співробітником Зоологічного кабінету ВУАН своєї праці «Zwei neue Bombyliden-Arten aus dem paläarktischen Gebiet» до ВУАН; про входження С. Я. Парамонова до складу штатних наукових співробітників Зоологічного музею ВУАН.

**ЖАйзеншток
9906**

216. Протокол № 185 Спільного зібрання ВУАН. 11 лютого 1924 р.

Про включення С. Я. Парамонова до складу тимчасової комісії з передачі майна Мікробіологічного інституту.

Рукопис, машинопис.

2 док.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26296, арк. 1 зв., 5 зв.

217. Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1924 р. – Київ : ВУАН, 1925. – С. 50, 81.

Про участь С. Я. Парамонова як наукового співробітника Зоологічного кабінету ВУАН у науковій експедиції до Вірменії; про входження С. Я. Парамонова до штату наукових співробітників Зоологічного музею ВУАН.

**ЖАйзеншток
9906**

218. Лист наукових співробітників ВУАН Спільному зібранню з вимогою звернутися до уряду із заявою про недоцільність перейменування Російської академії наук на Всесоюзна. [10 жовтня 1925 р.].

Про наявність С. Я. Парамонова у списку наукових співробітників ВУАН, які поставили власний підпис під документом.

Машинопис.

1 док.

Опубл.: Історія Національної академії наук України (1924–1928) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1998. – С. 153.

**ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26342, арк. 17–18;
ВС33033**

219. Пропозиції групи наукових співробітників, подані Спільному зібранню у зв'язку з розробкою нового статуту Академії. 12–23 листопада 1925 р.

Про наявність С. Я. Парамонова у списку наукових співробітників ВУАН, які поставили власний підпис під документом.

Автограф, машинопис.

Додаток: підписи співробітників ВУАН.

2 док.

Опубл.: Історія Національної академії наук України (1924–1928) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1998. – С. 157.

**ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26528, арк. 1–7;
ВС33033**

220. Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1925 р. – Київ : ВУАН, 1926. – С. 39–42.

Про входження С. Я. Парамонова до штату наукових співробітників Зоологічного музею ВУАН; про участь С. Я. Парамонова у наукових екскурсіях Київщиною та у науковій експедиції до південного берега Криму; про препарування і консервування С. Я. Парамоновим зібраного у

Вірменії і Криму матеріалу; про публікації й підготовлені до друку наукові праці С. Я. Парамонова у 1925 р.; про публікацію науково-популярних праць С. Я. Парамонова у журналі «Украинский охотник и рыболов».

**ЖАйзеншток
9889**

221. Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1926 р. – Київ : ВУАН, 1927. – С. 43–44, 112, 128.

Про участь С. Я. Парамонова у науковій експедиції до Закаспійського краю та її результати; про роботу С. Я. Парамонова над консервуванням зібраного для Зоологічного музею ВУАН матеріалу та обробку вченим матеріалу, призначеного для Російської академії наук, Московського університету та Сільськогосподарського музею Вірменії; про публікації С. Я. Парамонова за 1926 р.; про роботу С. Я. Парамонова у Зоологічному музеї АН СРСР у Ленінграді; про входження С. Я. Парамонова до штату наукових співробітників Зоологічного музею ВУАН.

**ЖПопов
3217**

222. Протокол № 257 Спільного зібрання ВУАН. 10 січня 1927 р.

Про рішення Спільного зібрання ВУАН звернутися до НКО УСРР з проханням дозволити наукові відрядження окремим академікам і науковим співробітникам ВУАН, у тому числі С. Я. Парамонову.

Рукопис, машинопис.

2 док.

ІР НБУВ, ф. І, од. зб. 26368, арк. 1 зв., 5.

223. Звідомлення Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 р. – Київ : ВУАН, 1928. – С. 53–55, 119.

Про входження С. Я. Парамонова до штату наукових співробітників Зоологічного музею ВУАН; про участь С. Я. Парамонова у науковій експедиції до Вірменії та його роботу над колекціями Зоологічного музею ВУАН; про роботу С. Я. Парамонова технічним редактором «Збірника праць Зоологічного музею» та його діяльність щодо обміну науковою літературою із зоологічними установами СРСР та іноземними зоологічними установами; про публікації С. Я. Парамонова за 1927 р.

**ЖАйзеншток
9906**

224. Протоколи засідання ентомологічного гуртка при Зоологічному музеї ВУАН. 19 січня – 2 листопада 1928 р.

Про прийняття С. Я. Парамонова до складу членів ентомологічного гуртка при Зоологічному музеї ВУАН та його участь у роботі гуртка; про участь С. Я. Парамонова у засіданні ентомологічної підсекції зоологічної секції ВУАН.

Рукопис, машинопис.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 21, арк. 1 зв.–2, 3, 10.

225. Коротке звітлення про діяльність установ ВУАН за 1928 р. // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1929. – № 3–4. – С. 18–19, 22; Історія Національної академії наук України (1924–1928) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1998. – С. 504–506.

Про наукове відрядження С. Я. Парамонова до Берлінського зоологічного музею; про публікації С. Я. Парамонова за 1928 р.

Ж20611;

ВС33033

226. Протокол № 11 засідання Президії ВУАН. 26 березня 1929 р. // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1929. – № 3–4. – С. 58.

Про надання дозволу С. Я. Парамонову переказати за кордон 10 крб. книготорговельним фірмам.

Ж20611

227. Парамонов С. Я. Resume / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1929. – № 6. – С. 161. – (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. XI, вип. 2. – С. 225).

Про роботу С. Я. Парамонова над монографічними дослідженнями про окремі роди Bombyliidae (Diptera); про наукову поїздку С. Я. Парамонова до Німеччини; про співпрацю С. Я. Парамонова з вітчизняними та іноземними науковими установами та вченими Гедіке, Е. М. Герінгом, В. Р. Горном, Г. Ендерляйном, Х. Ефлатуном-беєм, О. Кребером, Л. С. Зиміним, О. Б. Шелковніковим.

ВИ1927/XI,2; ВИ32235/6

228. Проект штатів Інституту зоології та біології ВУАН у м. Києві на 1930 р. [Грудень 1929 р.].

Про включення С. Я. Парамонова до штату Інституту зоології та

біології ВУАН як наукового співробітника Зоологічного музею.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 24а, арк. 2.

229. Протокол засідання Комісії з чистки апарату ВУАН від 6 серпня 1930 р. // Історія Національної академії наук України (1929–1933) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1998. – С. 119.

Про включення С. Я. Парамонова до списку співробітників ВУАН, які не подали трудові списки під час роботи Комісії з чистки апарату ВУАН і не пройшли чистки апарату.

ВС33691

230. Протоколи засідань співробітників Зоологічного музею ВУАН. 23 лютого – 13 листопада 1931 р.

Про участь С. Я. Парамонова в обговоренні доповідей С. І. Медведєва, М. В. Шарлеманя, Л. А. Шелюжка та його пропозиції оформити доповіді як наукові статті для публікації у «Збірнику праць Зоологічного музею»; про пропозицію С. Я. Парамонова відряджати до Зоологічного музею ВУАН співробітників зоологічних установ України для проведення науково-дослідної роботи; про обрання С. Я. Парамонова до комісії зі складання резолюцій засідань співробітників Зоологічного музею ВУАН.

Рукопис, машинопис.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 26, арк. 2–6.

231. Парамонов С. Я. Резюме / С. Я. Парамонов // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1931. – № 11. – С. 207–212. – (Серія : Труди природничо-технічного відділу ВУАН. – 1931. – № 9).

Про наукову діяльність С. Я. Парамонова, зокрема, його роботу над монографією про родину Vombuliidae; про участь С. Я. Парамонова у наукових експедиціях у 1920-х рр.; про наукове відрядження С. Я. Парамонова до Німеччини; про співпрацю С. Я. Парамонова з Б. І. Бельським, Г. Ендерляйном, В. О. Караваєвим, О. Г. Лебедєвим, С. С. Паночіні, О. Я. Парамоновим, Ф. Д. Плеске, М. В. Шарлеманем, О. О. Штакельбергом, О. Б. Шелковніковим і вітчизняними та іноземними науковими установами.

В32235/9И; ВИ32235/11

232. Звіт про науково-дослідну роботу Інституту зоології та біології ВУАН за 1931 р. [Грудень 1931 р.].

Про роботу С. Я. Парамонова над матеріалами до монографій родів сімейства Anthracinae, роду Usia, роду Toxorhoga, роду Villa Bombyliidae (Diptera); про перебування С. Я. Парамонова у науковому відрядженні у Ленінграді та його роботу над матеріалами, які було надіслано до Києва з АН СРСР.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 28, арк. 12.

233. Звіт про науково-дослідну роботу Інституту зоології та біології ВУАН за 1931 р. [Грудень 1931 р.].

Про включення С. Я. Парамонова до штату Інституту зоології та біології ВУАН як наукового співробітника Зоологічного музею ВУАН; про опрацювання С. Я. Парамоновим зібраних ним матеріалів Bombyliidae (Diptera) з метою включення результатів дослідження до монографії вченого.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 29, арк. 2, 7.

234. Звіт Природничо-технічного відділу ВУАН. [1931 р.].

Про зібрання С. Я. Парамоновим для Зоологічного музею ВУАН колекції палеарктичних двокрилих (Diptera); про роботу С. Я. Парамонова в галузі диптерології, над монографічними дослідженнями про окремі групи двокрилих.

Машинопис.

1 док.

Опубл.: Історія Національної академії наук України (1929–1933) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1998. – С. 218.

**ІР НБУВ, ф. X, од. зб. 18703, арк. 55, 57;
ВС33691**

235. Звіт циклів ВУАН про роботу в 1931 р. Біо-зоологічний цикл // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1932. – № 3. – С. 63.

Про збирання С. Я. Парамоновим як науковим співробітником Зоологічного музею ВУАН двокрилих та опрацювання вченим зібраного матеріалу; про підготовку С. Я. Парамоновим до друку монографії «Bombyliidae» загальним обсягом 7 друкованих аркушів.

Ж20611

236. Протоколи виробничих нарад співробітників Зоологічного музею ВУАН. 15 листопада – 27 грудня 1933 р.

Про головування С. Я. Парамонова на виробничих нарадах співробітників Зоологічного музею ВУАН та його участь в обговоренні питання про реорганізацію музею; про виступ С. Я. Парамонова щодо перевезення колекції професора О. О. Браунера з Одеси до Зоологічного музею ВУАН; про потребу для С. Я. Парамонова наукового відрядження до Москви з метою завершення роботи над монографією; про виступ С. Я. Парамонова з доповіддю «Нові методи та шляхи систематики, нові методи та їх обсяг» та її високу оцінку співробітниками музею; про зобов'язання С. Я. Парамонова підготувати цикл доповідей на тему «Сучасна систематика та її методи і завдання» та оформити матеріали доповідей для друку; про доручення С. Я. Парамонову поставити перед керівництвом Інституту зоології та біології ВУАН питання про включення до програми підготовки аспірантів дисципліни «Музеєзнавство»; про виконання С. Я. Парамоновим річного плану науково-дослідної роботи на 125 %.

Рукопис, машинопис.

6 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 34, арк. 1–6 зв.

237. Звіт про роботу Зоологічного музею ВУАН за 1933 р. [Грудень 1933 р.].

Про публікації С. Я. Парамонова та підготовлені ним для друку праці у 1933 р.; про проведення на базі праць С. Я. Парамонова у клініці професора О. П. Кримова дослідів з метою виготовлення екстракту з личинок мух для лікування гангрени та остеомієліту; про виступи С. Я. Парамонова з доповідями «Хімічний метод в фітосистематиці» й «Основні дані зоогнозії» та написання вченим наукової праці «Основні дані зоогнозії».

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 37, арк. 2, 3.

238. Протоколи виробничих нарад співробітників Зоологічного музею ВУАН. 19 січня – 17 листопада 1934 р.

Про участь С. Я. Парамонова в обговоренні проекту реорганізації Зоологічного музею ВУАН та його роботу спільно з В. О. Караваєвим і В. В. Совинським над оформленням в музеї експозиції комах; про пропозиції С. Я. Парамонова щодо переобладнання виставкової частини Зоологічного музею ВУАН та пожвавлення зв'язку музею з широкою громадськістю;

про доручення С. Я. Парамонову підготувати етикетки для експонатів виставкової частини, організувати ремонт акваріума та іншого майна музею; про виступи С. Я. Парамонова з доповіддю «Наукова подорож до Вірменії» та щодо перевезення до Зоологічного музею ВУАН колекції А. В. Ксенжопольського з Житомира та колекції із заповідника «Асканія-Нова».

Рукопис, машинопис.

9 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 39, арк. 1, 11, 12, 14–16, 20, 21.

239. Протокол № 9 засідання Президії Всеукраїнської академії наук. 7 березня 1934 р. // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393.

Про включення С. Я. Парамонова до складу комісії з перевірки Редакційно-видавничої ради, видавництва і друкарні ВУАН.

ВС38309

240. Протоколи виробничих нарад відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН. 25 червня – 31 грудня 1934 р.

Про перевиконання С. Я. Парамоновим плану науково-дослідної роботи у 1934 р., публікацію вченим десяти статей; про необхідність направлення С. Я. Парамонова у наукове відрядження до Ленінграда; про пропозиції С. Я. Парамонова розширити штат Зоологічного музею ВУАН, скласти тематику науково-дослідної роботи музею у координації з іншими відділами Інституту зоології та біології ВУАН, налагодити обмін дослідними матеріалами з іншими зоологічними установами України; про виступи С. Я. Парамонова з доповідями «Вид та видоутворення» і «Сучасний стан та завдання дослідження систематики тварин»; про призначення С. Я. Парамонова редактором «Збірника праць Зоологічного музею» та відповідальним за видавничі справи відділу; про доручення С. Я. Парамонову спільно із В. В. Совинським упорядкувати колекції комах Зоологічного музею ВУАН; про придбання вченим нових колекцій для Зоологічного музею ВУАН; про участь С. Я. Парамонова в обговоренні питання реконструкції Київського зоопарку та його виступ з доповіддю «Огляд роботи Ленінградського та Московського зоопарків»; про участь вченого у реконструкції Київського зоопарку та його роботу у науковому комітеті Київського зоопарку; про включення С. Я. Парамонова спільно із М. В. Шарлеманем і Є. А. Равичем-Щербою до комісії з розроблення угоди про шефство Зоологічного інституту АН СРСР над відділом фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН; про тимчасове виконання С. Я. Парамоновим обов'язків

директора Зоологічного музею ВУАН.

Рукопис, машинопис.

18 док.

**ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 40, арк. 1, 3, 5, 6, 8–8 зв.,
10, 11, 14–16, 19–21, 23, 26, 27, 31, 32, 34–38.**

241. Протоколи засідань відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН. 22 березня – 9 липня 1935 р.

Про участь С. Я. Парамонова у підготовці до друку 14 номера «Збірника праць Зоологічного музею»; про участь С. Я. Парамонова як члена наукової експедиції Інституту зоології та біології ВУАН з дослідження півдня Донеччини у спільному засіданні членів експедиції із співробітниками Маріупольського краєзнавчого музею у Хомутівському заповіднику.

Рукопис, машинопис.

5 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 49, арк. 1–5 зв.

242. Протоколи виробничих нарад співробітників Зоологічного музею ВУАН. 2 лютого – 25 грудня 1935 р.

Про затвердження проблем «Бомболіди СРСР» і «Методи сучасної систематики» як основних тем науково-дослідної роботи С. Я. Парамонова у 1935 р., а також теми «Визначник личинок шлункових оводів» як додаткової; про участь С. Я. Парамонова в обговоренні виступу М. В. Шарлеманя щодо опрацювання фауни птахів УРСР та пропозицію вченого видати насамперед визначник видів птахів України; про доручення С. Я. Парамонову разом з Є. А. Равичем-Щербою та І. Г. Підплічком оформити у Зоологічному музеї ВУАН схеми походження тварин; про входження С. Я. Парамонова до складу наукової експедиції Інституту зоології та біології ВУАН з вивчення стану заповідника Маріупольського краєзнавчого музею «Хомутівський степ» та підготовку ним наукової праці про Diptera півдня Донецької області; про роботу С. Я. Парамонова над 16–18 номерами «Збірника праць Зоологічного музею»; про допомогу вченого аспірантам відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН; про передачу С. Я. Парамоновим монографії «Бомболіди СРСР» до видавництва АН СРСР.

Рукопис, машинопис.

Мова рос., укр.

18 док.

**ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 50, арк. 1, 3–5, 7–13,
16–18, 26–30, 33, 34.**

243. Звіти відділів Інституту зоології та біології ВУАН про виконання виробничого плану за 1935 р. [Грудень 1935 р.].

Про включення С. Я. Парамонова разом з М. В. Шарлеманем, В. О. Караваєвим, П. А. Крижовим, К. В. Карлашем і С. Д. Лубкіним до складу наукової експедиції Інституту зоології та біології ВУАН з дослідження заповідників навколо Маріуполя та роботу вченого над інвентаризацією фауни двокрилих південно-східної частини України; про роботу С. Я. Парамонова над темою «Двокрильці Маріупольщини», а також темою «Двокрильці СРСР. Родина Vombuliidae» і проблемами теоретичної систематики; про публікації С. Я. Парамонова за 1935 р.

Рукопис, машинопис.

Додаток: звіт відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН про експедиційну роботу.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 46, арк. 28–30а.

244. Звіт про виконання тематичного плану відділом фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН за 1935 р. [Грудень 1935 р.].

Про роботу С. Я. Парамонова над темами «Двокрильці Маріупольщини» і «Методи сучасної систематики (стан і завдання)» у рамках наукових досліджень Інституту зоології та біології АН УСРР та темою «Двокрильці СРСР. Родина Vombuliidae»; про публікації С. Я. Парамонова за 1935 р.

Машинопис.

Додаток: звіт про виконання видавничого плану відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН за 1935 р.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 47, арк. 1, 2, 8, 9.

245. Короткі відомості про роботу Інституту зоології та біології АН УСРР за 1933–1935 рр. 20 лютого 1936 р.

Про роботу С. Я. Парамонова для АН СРСР над монографією про родину Vombuliidae.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 45, арк. 8.

246. Тематичний план науково-дослідної роботи Інституту зоології та біології ВУАН на 1936 р. [Січень 1936 р.].

Про плани С. Я. Парамонова працювати над монографією про

родину Bombyliidae для видання «Фауна СРСР» та продовжувати роботу над темою «Сучасні проблеми систематики».

Рукопис, машинопис.

2 док.

**ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 53, арк. 27–29;
спр. 56, арк. 1, 10, 16, 17.**

247. Календарний план науково-дослідної роботи відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УРСР на 1936 р. [Січень 1936 р.].

Про плани С. Я. Парамонова у 1936 р. працювати над темами «Монографія родини Bombyliidae», «Методи сучасної систематики (морфофізіологічний метод)», «Шлункові оводи коня».

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 57, арк. 6.

248. Протоколи засідань відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УРСР. 10 січня – 21 грудня 1936 р.

Про роботу С. Я. Парамонова спільно з М. В. Шарлеманем та І. Г. Підоплічком у комісії з реконструкції виставкової частини Зоологічного музею АН УРСР і його пропозиції щодо реконструкції музею; про призначення С. Я. Парамонова відповідальним за оформлення у Зоологічному музеї АН УРСР експозицій «Вступ до походження тваринного світу» (разом з Б. І. Балінським) і «Комахи» (разом з В. О. Караваєвим і В. В. Совинським); про роботу С. Я. Парамонова як відповідального редактора «Збірника праць Зоологічного музею»; про виступ С. Я. Парамонова щодо видання збірника «Біологія в маси» та включення його разом з М. В. Шарлеманем, Є. М. Ємчук й І. Д. Білановським до складу групи з розробки концепції цього збірника; про виступ С. Я. Парамонова з доповіддю «Проект видання «Фауна УРСР».

Рукопис, машинопис.

13 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 60, арк. 1–3, 6–15, 19, 21–24.

249. Протокол № 23 засідання Президії Академії наук УРСР від 29 червня 1936 р. // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 443.

Про затвердження С. Я. Парамонова відповідальним редактором видань Зоологічного музею АН УСРР.

ВС38309

250. Протокол № 25 засідання Президії Академії наук УСРР від 27 липня 1936 р. // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 446.

Про призначення С. Я. Парамонова головним редактором видання «Фауна УСРР».

ВС38309

251. Протокол загальних зборів Інституту зоології та біології АН УСРР. 26–27 вересня 1936 р.

Про критику керівництвом інституту науково-дослідної роботи С. Я. Парамонова за її відрив від потреб народного господарства; про оцінку М. В. Шарлеманем наукової роботи С. Я. Парамонова як актуальної і важливої; про виступ С. Я. Парамонова з оцінкою своїх досліджень.

Машинопис.

Мова рос., укр.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 59, 8 арк.

252. Протокол № 36 засідання Президії Академії наук УСРР від 29 жовтня 1936 р. // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 452.

Про включення С. Я. Парамонова до складу організаційного бюро з проведення Фауністичної конференції УСРР.

ВС38309

253. Програма Фауністичної конференції УСРР. 26–30 листопада 1936 р.

Про включення доповідей С. Я. Парамонова «Про видання «Фауни УСРР» і «Нове в лікуванні деяких хвороб личинками мух» до програми Фауністичної конференції УСРР.

Друкарський відбиток.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 139, оп. 3, спр. 213, арк. 3 зв.

254. Резолюція Першої української фауністичної конференції, організованої Інститутом зоології та біології АН УСРР. 30 листопада 1936 р.

Про схвалення конференцією доповіді С. Я. Парамонова про започаткування відділом фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УСРР видавничої серії «Фауна УСРР».

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 57, арк. 1–9.

255. Звіти відділів Інституту зоології та біології АН УСРР про виконання тематичних планів за 1936 р. [Грудень 1936 р.].

Про закінчення С. Я. Парамоновим роботи над першою частиною монографії про *Vombuliidae* і передачу її для друку до АН СРСР; про початок роботи вченого над темою «Шлункові оводи коня»; про продовження роботи над темою «Сучасні проблеми систематики: стан та завдання (морфо-фізіологічний метод)».

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 61, арк. 17.

256. Тематичний план науково-дослідних робіт Інституту зоології та біології АН УСРР на 1937 р. [Січень 1937 р.].

Про роботу С. Я. Парамонова над другою частиною монографії про *Vombuliidae* для видання «Фауна СРСР» на замовлення АН СРСР, над монографією «Шлункові оводи коня» на замовлення Київського зоопарку та започаткування вивчення видів дрозюфіл у природі на замовлення Інституту зоології та біології АН УСРР і Зоологічного інституту АН СРСР; про включення С. Я. Парамонова до складу експедиції з дослідження східної частини Харківської й Донецької обл.; про плани публікацій С. Я. Парамонова у 21–24 номерах «Збірника праць Зоологічного музею».

Машинопис.

Додатки: план наукових експедицій Інституту зоології та біології АН УСРР; тематичний план відділу фауністики та систематики Інституту зоології та біології АН УСРР.

3 док.

**ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 64, арк. 13, 19–22;
спр. 65, арк. 13, 14, 16.**

257. Протоколи виробничих нарад відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології АН УСРР. 3 січня – 22 грудня 1937 р.

Про перебування С. Я. Парамонова у науковому відрядженні у

Ленінграді; про відсилення вченим окремих колекцій Зоологічного музею АН УРСР до Ленінграда з метою їх опрацювання для видання «Фауна СРСР»; про зусилля С. Я. Парамонова спрямовані на організацію видання «Фауна УРСР»; про плани С. Я. Парамонова працювати у заповіднику «Гористе» АН УРСР та його наукову роботу влітку 1937 р.; про ініціативу С. Я. Парамонова щодо організації семінару з ознайомлення співробітників інституту із сучасною науковою літературою; про роботу С. Я. Парамонова над виданням 20 і 21 номерів «Збірника праць Зоологічного музею»; про участь вченого у підготовці довідника до виставкової частини Зоологічного музею АН УРСР; про участь С. Я. Парамонова в обговоренні доповіді М. В. Шарлеманя «Підвиди на прикладах фауни ссавців УРСР»; про виступ С. Я. Парамонова з доповіддю «Спроба систематизації нижчих таксономічних одиниць»; про призначення С. Я. Парамонова завідувачем секції безхребетних тварин та його проект раціонального використання приміщень відділу.

Машинопис.

24 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 66, арк. 1–1 зв., 3, 4, 6–14, 16–19, 21–28, 32–34 зв., 37–37 зв., 41–41 зв.

258. Тематичний план Інституту зоології та біології АН УРСР на 1938 р. [Січень 1938 р.].

Про плани С. Я. Парамонова щодо публікацій наукових праць у 1938 р.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 69, арк. 19, 20.

259. Документи відділу фауністики і систематики до плану Інституту зоології та біології АН УРСР. 1938 р.

Про плани С. Я. Парамонова працювати над темою «Табаніди УРСР» у рамках підготовки матеріалів до видання «Фауна УРСР» та підготувати посібник «Основи систематики тварин» на замовлення Зоологічного інституту АН СРСР.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 72, арк. 9.

260. Протоколи виробничих нарад співробітників Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР. 1 лютого – 17 грудня 1938 р.

Про перебування С. Я. Парамонова у науковому відрядженні у Ленінграді, доручення вченому прочитати доповідь «Шлункові оводи коня і боротьба з ними» для співробітників, а однойменну працю опублікувати українською й російською мовами; про включення С. Я. Парамонова до складу комісії з перегляду бюджету Зоологічного музею АН УРСР; про доручення С. Я. Парамонову написати доповідну записку дирекції Інституту зоології та біології АН УРСР щодо доцільності продовження видання «Збірник праць Зоологічного музею» та роботу вченого над черговим номером цього збірника; про доручення С. Я. Парамонову спільно з М. В. Шарлеманем і Б. І. Бельським розробити положення про Зоологічний музей АН УРСР; про доручення С. Я. Парамонову спільно з М. В. Шарлеманем підготувати матеріали для попередньої наради з організації видання «Фауна УРСР»; про інформацію С. Я. Парамонова щодо діяльності конференції з дослідження реліктових рослин, що відбулася у Ботанічному інституті АН СРСР, та бажання редакції «Зоологического журнала» при МДУ залучити співробітників Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР до складання бібліографії зоологічної наукової літератури.

Машинопис.

10 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 73, арк. 3–12.

261. Протокол № 33 засідання Президії Академії наук УРСР від 17 листопада 1938 р. // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 435.

Про призначення С. Я. Парамонова виконуючим обов'язки директора Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР та керівником групи з вивчення безхребетних тварин.

ВС38308

262. Розпорядження завідувача Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР С. Я. Парамонова [про облаштування кімнати під фондіві колекції Зоологічного музею АН УРСР та порядок роботи з ними]. 27 грудня 1938 р.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 68, арк. 3.

263. Протоколи наукових засідань співробітників Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР. 14 січня – 25 листопада 1939 р.

Про виконання С. Я. Парамоновим науково-дослідної роботи за 1938 р., його позапланову участь у науковій конференції з дослідження плодової мухи та надання допомоги у науковій роботі аспірантам та співробітникам Зоологічного музею АН УРСР; про участь С. Я. Парамонова у роботі об'єднаного засідання представників Зоологічного музею АН УРСР, відділу екології Інституту зоології АН УРСР та Зоологічного музею КДУ, на якому обговорювалися результати екологічної наради у Ленінграді; про виступ С. Я. Парамонова з доповіддю «Розуміння виду і нижчих таксономічних одиниць Дарвіном» та рішення наукових зборів співробітників Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР опублікувати працю вченого у науковому збірнику АН УРСР, присвяченому Ч. Дарвіну.

Рукопис, машинопис.

5 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 77, арк. 1–6, 9.

264. Протокол № 10 засідання Президії Академії наук УРСР від 7 квітня 1939 р. // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 450.

Про включення С. Я. Парамонова до складу Вченої ради Інституту зоології АН УРСР.

ВС38308

265. Доповідна записка С. Я. Парамонова про необхідність організації науково-дослідних баз для проведення польових робіт співробітниками Інституту зоології АН УРСР. 17 жовтня 1939 р.

Автограф.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 50, 1 арк.

266. Протокол наради бюро Відділу біологічних наук АН УРСР у справі заповідників та природничих музеїв на території західних областей УРСР. 16 грудня 1939 р.

Про участь С. Я. Парамонова як завідувача Зоологічним музеєм АН УРСР у нараді бюро Відділу біологічних наук АН УРСР у справі організації діяльності заповідників та природничих музеїв на території західних областей України; про включення С. Я. Парамонова разом з В. Ю. Пархоменком і Д. Я. Афанасьєвим до складу комісії з організації роботи Природничого музею західних областей України у м. Львів.

Машинопис.

Додатки: завдання, проект штату і орієнтовний кошторис витрат Природничого музею західних областей України у м. Львів, які були складені комісією з організації роботи музею.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 90, арк. 1–3, 8.

267. Протоколи засідань організаційного комітету з підготовки конференції з вивчення флори і фауни УРСР. 1–26 жовтня 1940 р.

Про входження С. Я. Парамонова до складу організаційного комітету з підготовки конференції з вивчення флори і фауни УРСР; про підготовку С. Я. Парамоновим на конференцію доповідей «Релікти флори і фауни УРСР» (у співавторстві з Ю. Д. Клеповим, А. С. Лазаренком і М. В. Шарлеманем) та «Проблема виду в ботаніці і зоології» (у співавторстві з М. В. Клоковим).

Машинопис.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 80, арк. 1–4.

268. Протокол № 19 засідання Президії Академії наук УРСР від 5 липня 1940 р. // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 503.

Про розгляд Президією АН УРСР листа С. Я. Парамонова щодо подальшої діяльності природничо-історичного музею у м. Кишинів, організованого Ф. Ф. Остерманом, та про можливість включення цього музею до АН УРСР.

ВС38308

269. Короткий звіт про роботу Інституту зоології АН УРСР з 1 січня до 1 липня 1940 р. [Липень 1940 р.].

Про виконання С. Я. Парамоновим плану науково-дослідної роботи за перше півріччя 1940 р.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 81, арк. 15.

270. Звіт про виконання тематичного плану Інститутом зоології АН УРСР за 1940 р. [Грудень 1940 р.].

Про закінчення С. Я. Парамоновим великої за обсягом роботи, присвяченої проблемі виду і системі нижчих таксономічних одиниць.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 82, арк. 4 зв.

271. Правила внутрішнього розпорядку Зоологічного музею АН УРСР, що були розроблені під керівництвом директора музею С. Я. Парамонова. [1940 р.].

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 51, 1 арк.

272. Протоколи наукових засідань співробітників Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР. 7 січня – 14 квітня 1941 р.

Про участь С. Я. Парамонова у роботі сесії, присвяченій 20-річчю діяльності Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР та обрання вченого до складу комісії зі складання резолюції сесії; про виступ на ювілейній сесії С. Я. Парамонова з доповіддю «Вид в еволюційному розумінні»; про виступи С. Я. Парамонова на засіданні співробітників Зоологічного музею АН УРСР з доповідями «Про походження термофільних елементів східної частини Європи» і «Про наукові праці Б. К. Штегмана».

Рукопис, машинопис.

7 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 88, арк. 1, 7–11, 13.

273. Протоколи засідань організаційного комітету з підготовки конференції з вивчення флори і фауни УРСР. 24 лютого – 30 квітня 1941 р.

Про роботу С. Я. Парамонова в організаційному комітеті з підготовки конференції з вивчення флори і фауни УРСР; про підготовку на конференцію С. Я. Парамоновим спільно з В. Л. Комаровим і М. В. Клоковим доповіді «Проблема виду в ботаніці та зоології».

Рукопис, машинопис.

6 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 89, арк. 1, 3, 4, 9, 11, 13, 15.

274. Документи конференції з вивчення флори і фауни УРСР (програма, тези доповідей). 5–10 травня 1941 р.

Про виступ на конференції доктора біологічних наук С. Я. Парамонова з доповіддю «Проблема виду в зоології».

Машинопис, друкарський відбиток.

Мова рос., укр.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 58, арк. 2 зв., 101–102 зв.

275. Повідомлення про заснування Станції захисту рослин у м. Київ. 1942 р.

Про входження С. Я. Парамонова до складу співробітників Станції захисту рослин у м. Київ.

Друкарський відбиток, ксерокопія.

2 док.

Опубл.: Краківські вісті. – 1942. – 4 червня.

ІА НБУВ, ф. 268, оп. 6, спр. 81, арк. 1;

Відділ газетних фондів НБУВ

276. Щоденник члена-кореспондента АН УРСР Є. М. Зверезомба-Зубовського про структуру, штати, плани і тематику робіт, список і адреси співробітників Інституту зоології АН УРСР за 1941–1944 рр. 1944 р.

Про входження С. Я. Парамонова до штату співробітників Інституту зоології АН УРСР станом на 1 вересня 1941 р.; про виїзд у 1943 р. С. Я. Парамонова, М. В. Шарлеманя, Б. І. Балінського, М. О. Малевицької, І. Б. Терентьева, Г. В. Цитовича та інших співробітників інституту до Познані (Польща).

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 121, арк. 61 зв., 62 зв.

2.2.5. Листування

Листи С. Я. Парамонова:

277. Лазаренку А. С., доктору біологічних наук, професору, члену-кореспонденту АН УРСР. 4 січня 1966 р.

З пропозицією організувати поїздку українських вчених до Австралії; про свої зоологічні дослідження; про початок друку праці «Хемогенез – нова теорія еволюції»; про публікацію своєї статті в журналі «Природа».

Згадуються: М. С. Гіляров, Б. В. Гнеденко, Д. К. Зеров, Г. М. Зозулін, Ю. Д. Клеопов, А. М. Окснер.

З м. Канберра (Австралія) до м. Львів.

Машинопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 313, оп. 1, спр. 96, арк. 1–1 зв.

278. Лазаренку А. С., доктору біологічних наук, професору, члену-кореспонденту АН УРСР. 23 березня 1966 р.

Про отримання журналу «Юность» від А. С. Лазаренка із пропозицією вислати йому власну працю «Влесова книга» – язичницький літопис доолегової Русі»; про бажання продовжити публікацію праці «Хемогенез – нова теорія еволюції»; про надсилання своїх праць із зоології до Державної бібліотеки імені М. Салтикова-Щедріна у Ленінграді та насіння декоративних рослин і флори Австралії академіку АН СРСР Л. І. Сєдову.

Згадуються: Б. В. Гнєденко, А. М. Окснер.

3 м. Канберра (Австралія) до м. Львів.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 313, оп. 1, спр. 96, арк. 2–2 зв.

279. Лазаренку А. С., доктору біологічних наук, професору, члену-кореспонденту АН УРСР. 30 березня 1967 р.

Про наукову діяльність та видання своїх праць; про можливість організації для українських вчених наукових відряджень до Австралії; про намір взяти участь у роботі конгресу ентомологів у Москві; про дослідження стародавньої історії Русі та листування з цього приводу з польськими істориками; про отримання книг, подарованих Державною бібліотекою імені М. Салтикова-Щедріна; про участь у роботі історичного семінару.

Згадуються: Д. К. Зеров, П. Г. Костюк, А. М. Окснер, Л. І. Сєдов.

3 м. Канберра (Австралія) до м. Львів.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 313, оп. 1, спр. 96, арк. 3–3 зв.

280. Лазаренку А. С., доктору біологічних наук, професору, члену-кореспонденту АН УРСР. 3 травня 1967 р.

Про доцільність для українських вчених відвідати Австралію; про отримання книг, подарованих Державною бібліотекою імені М. Салтикова-Щедріна, і намір написати статтю-відгук на перше видання казки

«Горбоконики»; про обрання С. Я. Парамонова почесним членом товариства ентомологів в Австралії; про нові відкриття з історії стародавніх слов'ян.

Згадуються: Б. В. Гнеденко, Д. К. Зеров.

З м. Канберра (Австралія) до м. Львів.

Машинопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 313, оп. 1, спр. 96, арк. 4–4 зв.

281. Огієнку І. І., українському вченому-мовознавцю, лексикографу, історичу церкви, професору. [1963 р.].

Про знахідку в архівах Австрії документів, що стосуються діяльності княгині Ольги та Ярослава Мудрого.

Опубл.: Епохальні знахідки // Віра й культура. – 1963. – № 1. – С. 31.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ, колекція СБУ

282. Онуфрійчуку Ф. Ф. 1963 р.

З подякою за надіслану книгу «Книгозбірня митрополита Іларіона»; з високою оцінкою української друкарської культури.

Опубл.: «Книгозбірня митрополита Іларіона» // Віра й культура. – 1963. – № 12. – С. 26.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ, колекція СБУ

283. Парамоновій О. І., матері. 3 листопада 1958 р.

Про умови життя в Австралії; про підсумки наукової діяльності С. Я. Парамонова й видання власних праць; про високу оцінку робіт С. Я. Парамонова на з'їзді славистів у Москві та написання ним праць для публікації в СРСР.

З м. Канберра (Австралія) до м. Ананьїв (Одеська обл.).

Машинопис, фотокопія.

Мова рос.

3 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 106–108.

**ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 52, арк. 1–2;
Ж68592**

284. Шарлеманю М. В., доктору біологічних наук, професору. 6 листопада 1955 р.

Про поїздку з науковою метою до острова Лорд-Хау; про надсилання М. В. Шарлеманю чотирьох випусків праці «Слово о полку Ігоревім»; про друк праці «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді».

З м. Канберра (Австралія) до м. Київ.

Автограф.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 976.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 830, арк. 1–1 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

285. Шарлеманю М. В., доктору біологічних наук, професору. 9 березня 1956 р.

З подякою за надсилання газети з декретом уряду СРСР про репатріацію та оцінкою декрету з точки зору пересічного емігранта; про надсилання М. В. Шарлеманю чотирьох томів праці «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді»; про намір опублікувати працю «Перегляд основ історії слов'ян»; про доцільність обміну науковою літературою між зоологічними установами АН УРСР і Державним об'єднанням наукових і прикладних досліджень (CSIRO) в м. Канберра; про бажання досліджувати «дощечки Ізенбека» та намір видати українські народні пісні з власною музичною обробкою.

Згадується Б. І. Балінський, І. К. Мандичевський, А. П. Шарлемань..

З м. Канберра (Австралія) до м. Київ.

Автограф.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 977, 978.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 831, арк. 1–2 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

Листи до С. Я. Парамонова:

286. Шарлеманя М. В., доктора біологічних наук, професора. [Грудень 1955 р.].

Про надсилання вирізки з газети «Известия» з декретом уряду СРСР про репатріацію; з подякою С. Я. Парамонову за надсилання чотирьох випусків праці «Слово о полку Ігоревім» та повідомленням про пересилку книг С. Я. Парамонова до АН СРСР; про намір М. В. Шарлеманя надіслати С. Я. Парамонову відбитки власних праць; про написання анотацій до наукових праць для реферативного журналу «Биология».

Згадується Б. І. Балінський.

З м. Київ до м. Канберра (Австралія).

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 967–969.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 333, арк. 1–2;

ІР НБУВ, Дар3638

287. Шарлеманя М. В., доктора біологічних наук, професора. [Листопад 1956 р.].

Про отримання М. В. Шарлеменем розвідки С. Я. Парамонова про «Слово о полку Ігоревім» та його зауваження на надіслану працю; з відомостями про підготовку в Києві та СРСР нових видань «Слова о полку Ігоревім» і праць про літературну пам'ятку Київської Русі та проханням інформувати його про дослідження «Слова о полку Ігоревім» за кордоном.

Згадуються: В. П. Адріанова-Перетц, М. М. Бантиш-Каменський, Є. О. Болховітін, М. Ф. Грамматін, Ф. Є. Корш, Д. С. Лихачов, А. Мазон, О. Ф. Малиновський, О. І. Мусін-Пушкін, О. С. Орлов, В. М. Перетц, С. М. Плаутін, О. О. Потебня, О. С. Пушкін, М. Т. Рильський.

З м. Київ до м. Канберра (Австралія).

Машинопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 969–975.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 78, арк. 314–318;

ІР НБУВ, Дар3638

2.2.6. Фотодокументи

288. Фотопортрети Якова Юхимовича Парамонова – батька С. Я. Парамонова. 1889, 1894 рр.

Фотознімок.

11 х 8 см – 4 шт.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 53, 4 арк.

289. Фотопортрети Ольги Іванівни Парамонової (Буравчук) – матері С. Я. Парамонова. 1892, 1958 рр.

Фотознімок.

11 х 8 см – 4 шт.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 54, 4 арк.

290. Парамонов С. Я. у дитячі роки. [початок 1900-х рр.].

Фотознімок.

13 х 8 см – 2 шт.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 55, 2 арк.

291. Парамонов С. Я. з батьками Я. Ю. і О. І. Парамоновими. [після 1904 р.].

Фотознімок.

11 х 8 см – 2 шт.

2 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 92.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 56, 2 арк.;
Ж68592

292. О. І. та О. Я. Парамонови – мати і рідний брат С. Я. Парамонова. [1900-ті рр.].

Фотознімок.

11 х 8 см – 2 шт.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 57, 2 арк.

293. С. Я. Парамонов – випускник Аккерманської гімназії. 1912 р.

Фотознімок.

11 x 8 см – 2 шт.

2 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 93.

**ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 58, арк. 4;
Ж68592**

294. Фотопортрети С. Я. Парамонова. 1912–1967 рр.

Фотознімок.

7 x 5 см – 2 шт.

11 x 8 см – 3 шт.

13 x 9 см – 3 шт.

16 x 1 см – 1 шт.

9 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 58, 9 арк.

295. Фотопортрети приват-доцента Київського університету Святого Володимира – В. І. Казановського. [1910-ті рр.].

Фотознімок.

11 x 8 см – 2 шт.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 59, 2 арк.

296. Парамонов С. Я. у робочому кабінеті. 1943 р.

Фотознімок.

8 x 11 см – 2 шт.

2 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 96.

**ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 60, арк. 1, 2;
Ж68592**

297. Парамонов С. Я. під час польових досліджень у м. Канберра (Австралія). 1949 р.

Фотознімок.

11 x 13 см – 1 шт.

1 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 97.

**ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, арк. 1;
Ж68592**

298. Парамонов С. Я. під час польових досліджень. 1949–1966 рр.

Фотознімок.

11 x 13 см – 1 шт.

11 x 16 см – 2 шт.

16 x 11 см – 4 шт.

7 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, 7 арк.

299. Парамонова О. І. та Н. Є. Казановська. [1940-ві рр.].

Фотознімок.

8 x 11 см – 2 шт.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 62, 2 арк.

300. Парамонов С. Я. із співробітниками відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра (Австралія). 1959 р.

Фотознімок.

11 x 16 см – 1 шт.

Додаток: схема розташування на фотознімку членів відділу.

2 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 100.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 63, 2 арк.;
Ж68592

301. Парамонов С. Я. у м. Канберра (Австралія). [1950-ті рр.].

Фотознімок.

16 x 11 см – 1 шт.

1 док.

Опубл.: Голубовский М. Д. Русские биологи в Австралии. Часть II.

С. Я. Парамонов / М. Д. Голубовский // Природа. – 1993. –

№ 4. – С. 93.

**ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, арк. 3;
Ж7412**

302. Парамонов Олексій Якович – рідний брат С. Я. Парамонова та дружина брата Тамара. [1950-ті рр.].

Фотознімок.

11 x 8 см – 4 шт.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 64, 4 арк.

303. Парамонов С. Я. під час прогулянки за декілька місяців до своєї смерті. Червень – серпень 1967 р.

Фотознімок, негатив.

11 x 8 см – 2 шт.

2 док., 5 кадрів.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 65, 8 арк.

304. Будинок у м. Ананьїв (Одеська обл.), у якому в останні роки свого життя мешкала О. І. Парамонова – мати С. Я. Парамонова. 1969 р.

Фотознімок.

8 x 11 см – 4 шт.

4 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 66, 4 арк.

305. Парамонов С. Я. під час інструктажу дітей з плавання біля басейну Університетського дому м. Канберра (Австралія). Б/д.

Фотознімок у газеті.

Друкарський відбиток.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 68, 1 арк.

306. Особистий підпис (автограф) С. Я. Парамонова. Б/д.
Фотокопія.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 68, 1 арк.

307. Негативи на фотопластинах фотознімків, що відклалися у справах № 52–59, 61, 63, 64 особового фонду С. Я. Парамонова.

23 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 69.

2.2.7. Документи про вченого

308. Артоболевский В. М. Примечание / В. М. Артоболевский // Орнитологический вестник. – 1915. – № 2. – С. 150–151.

Про значення знахідки С. Я. Парамоновим плямистої зозулі у Бессарабії; про дарування С. Я. Парамоновим знайденого у Бессарабії екземпляра плямистої зозулі музею Київського орнітологічного товариства імені К. Ф. Кесслера.

Згадуються: Г. Р. Домбровський, О. Д. Нордманн, М. О. Мензбір.

Ж17829

309. Караваев В. О. Короткий нарис розвитку й сучасного стану Зоологічного музею УАН / В. О. Караваев // Збірник праць Зоологічного музею. – Київ : Вид-во ВУАН, 1926. – № 1. – С. 3–12. (Серія : Труды фізично-математичного відділу ВУАН. – Т. IV, вип. 2. – С. 21–30).

Про входження С. Я. Парамонова як наукового співробітника до штату Зоологічного музею ВУАН з 15 березня 1920 р.; про дарування С. Я. Парамоновим Зоологічному музею колекцій шкурок птахів, пташиних яєць, рептилій та амфібій, комах; про вивчення С. Я. Парамоновим систематики та географічного поширення палеарктичних двокрилих; про участь С. Я. Парамонова у наукових експедиціях до Придністров'я і на Поділля, до Криму, Вірменії та Закаспійського краю; про публікації С. Я. Парамонова за 1921–1925 рр.

Згадуються: А. І. Аргіропуло, В. М. Артоболевський, В. М. Дірш, Ф. Г. Добржанський, І. І. Жихарев, М. Ф. Кашенко, О. Б. Кістяківський, С. С. Паночіні, О. Я. Парамонов, В. В. Совинський, М. В. Шарлемань, Л. А. Шелюшко, М. Л. Щербина та ін.

ВИ32235/1

310. Караваєв В. О. Зоологічний музей ВУАН, його діяльність та перспективи дальшої роботи / В. О. Караваєв // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1929. – № 5–6. – С. 11–14.

Про входження С. Я. Парамонова як наукового співробітника до штату Зоологічного музею ВУАН; про наявність у Зоологічному музеї ВУАН великої колекції (близько 20 000 екземплярів) палеарктичних двокрилих (Diptera), яку зібрав і зразково упорядкував С. Я. Парамонов; про поповнення колекцій музею матеріалом, що зібрав С. Я. Парамонов під час наукових екскурсій до Туркменістану, Кавказу і Закарпатського краю; про роботу С. Я. Парамонова у галузі диптерології, над монографічними дослідженнями про окремі групи двокрилих.

Згадуються: І. Д. Білановський, М. М. Воскресенський, В. М. Дірш, І. І. Жихарев, С. П. Іванов, М. Ф. Кащенко, О. Б. Кістяківський, Ю. Д. Клеопов, Г. Г. Мигуненко, С. С. Паночіні, О. Я. Парамонов, І. Г. Підоплічко, Г. Ф. Сухов, М. В. Шарлемань, Л. А. Шелюжко, А. К. Шепе, М. Л. Щербина та ін.

Ж20611

311. Зоологічний музей ВУАН.

Стаття. [1929].

Про входження С. Я. Парамонова як наукового співробітника до штату Зоологічного музею ВУАН і роботу вченого у музеї.

Згадуються: І. Д. Білановський, М. М. Воскресенський, В. М. Дірш, І. І. Жихарев, С. П. Іванов, В. О. Караваєв, М. Ф. Кащенко, О. Б. Кістяківський, Ю. Д. Клеопов, С. Д. Лубкін, Г. Г. Мигуненко, С. С. Паночіні, О. Я. Парамонов, І. Г. Підоплічко, Г. Ф. Сухов, М. В. Шарлемань, Л. А. Шелюжко, А. К. Шепе, М. Л. Щербина та ін.

Машинопис.

1 док.

ІР НБУВ, ф. Х, од. зб. 18634, арк. 1–2, 4–5.

312. В Зообіологічному інституті // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1934. – № 3. – С. 53.

Про виступ С. Я. Парамонова як старшого наукового співробітника Зоологічного музею ВУАН в Інституті зоології та біології ВУАН з доповіддю «Сучасна систематика, її методи та завдання» з наведенням висновків доповіді.

Ж20611

313. Шарлемань М. В. 15 років роботи Зоологічного музею УАН / М. В. Шарлемань // Вісті Української академії наук. – 1935. – № 1. – С. 23, 25, 29, 31.

Про розробку С. Я. Парамоновим у рамках діяльності Зоологічного музею ВУАН питань «Теоретичні питання систематики» й «Систематика та фауністика двокрильців (Diptera)»; про роботу С. Я. Парамонова за дорученням АН СРСР над монографією про Bombyliidae (Diptera) для видання «Фауна СРСР»; про опрацювання С. Я. Парамоновим за дорученням Зоологічного музею Стокгольмської академії наук ентомологічної колекції, зібраної під час експедиції Свена Гедіна до Середньої Азії; про наукові відрядження С. Я. Парамонова до Ленінграда, Москви та за кордон.

Згадуються: Б. І. Бельський, І. Д. Білановський, О. О. Браунер, М. О. Бурчак-Абрамович, М. М. Воскресенський, В. М. Дірш, В. О. Караваєв, О. Б. Кістяківський, П. А. Крижов, М. О. Малевицька, С. С. Паночіні, І. Г. Підоплічко, В. В. Совинський, Г. Ф. Сухов, М. В. Шарлемань, А. К. Шепе, М. Л. Щербина та ін.

Ж20611

314. Про наукові доповіді УАН // Вісті Української академії наук. – 1935. – № 2–3. – С. 143–144.

Про виступ С. Я. Парамонова з доповіддю на Екологічно-фауністичній сесії відділу систематики та фауністики Інституту зоології та біології ВУАН.

Згадуються: Д. Є. Белінг, П. А. Крижов, М. М. Левітт, М. В. Шарлемань.

Ж20611

315. Шарлемань М. В.

Современное состояние и задачи исследования фауны УССР.

Стаття. 1937 р.

Про передачу С. Я. Парамоновим у дар Зоологічному музею АН УРСР колекцій комах.

Машинопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 40, арк. 14.

316. Шарлемань М. В.

Автобіографія. [1946 р.].

Про роботу С. Я. Парамонова в організованому німцями у Києві Інституті боротьби зі шкідниками сільськогосподарських рослин.

Згадуються: В. І. Зубарева, В. Ю. Пархоменко, Є. Г. Решетник.

Машинопис.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 806–807.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 1061, арк. 2;

ІР НБУВ, Дар3638

317. Листи Д. С. Лихачова до М. В. Шарлеманя. 1, 17 листопада, 12 грудня 1950 р., [наприкінці 1950 р. – на початку 1951 р.].

З проханням надіслати працю С. Я. Парамонова про «Слово о полку Ігоревім»; з оцінкою статті С. Я. Парамонова.

Згадуються: В. П. Адріанова-Перетц, А. Мазон, С. М. Плаутін.

Рукопис, машинопис.

Мова рос.

4 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 912–915.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 655–661, арк. 9 зв., 11 зв., 13 зв.;

од. зб. 679–687, арк. 17, 17 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

318. Нові книжки // Наша культура. – 1952. – № 10–11. – С. 36.

Про видання в Парижі третього випуску праці С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)».

Ж УНД № 542

319. Лист М. В. Шарлеманя до Д. С. Лихачова. [Не раніше 2 квітня 1955 р.].

Про отримання від В. М. Аліна з Харбіна чотирьох випусків книги С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)»; про оцінку цих праць як таких, що показують низький рівень науки в АН СРСР і дискредитують радянську науку; з пропозицією написати критичну рецензію на праці С. Я. Парамонова про «Слово о полку Ігоревім».

Згадуються: В. П. Адріанова-Перетц, О. І. Білецький, Л. А. Булаховський, С. М. Плаутін.

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 901–902.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 326, арк. 1–2;

ІР НБУВ, Дар3638

320. Лист Д. С. Лихачова до М. В. Шарлеманя. 5 травня 1955 р.

Про бажання Д. С. Лихачова ознайомитися з працею С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)» перед поїздкою на нараду славістів до Білограда (Югославія); про замовлення праці С. Я. Парамонова через міжбібліотечний обмін із Москви; з пропозицією М. В. Шарлеманю написати рецензію на працю С. Я. Парамонова для «Трудов отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР».

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 925.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 679–687, арк. 4, 4 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

321. Лист М. В. Шарлеманя до Д. С. Лихачова. 19 травня 1955 р.

Про згоду написати рецензію на працю С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)» та проаналізувати висновки С. Я. Парамонова, що стосуються відображення природи у праці «Слово о полку Ігоревім»; з пропозицією Д. С. Лихачову написати спільну рецензію на працю С. Я. Парамонова або залучити до її написання авторитетного серед літературознавців фахівця зі «Слова о полку Ігоревім», оскільки переважна частина праці С. Я. Парамонова присвячена історичним та літературознавчим питанням; про намір надіслати працю С. Я. Парамонова до Москви; із запрошенням Д. С. Лихачову приїхати до Києва для написання рецензії.

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 902–903.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 327, арк. 1–2 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

322. Листи Д. С. Лихачова до М. В. Шарлеманя. 20 червня, 27 жовтня, 7 грудня 1955 р.

Про критичну оцінку Д. С. Лихачовим книг С. Я. Парамонова про «Слово о полку Ігоревім»; про рішення не публікувати рецензію М. В. Шарлеманя в «Трудах отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР», щоб не пропагувати «ненаукові» погляди С. Я. Парамонова; із проханням надіслати до Ленінграда працю С. Я. Парамонова «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді»; з інформацією, що працю С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)» у Ленінграді читають «нарозхват».

Згадується І. П. Єрьомін.

Рукопис.

Мова рос.

3 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 927–928.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 679–687, арк. 10, 12, 15–15 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

323. Лист М. В. Шарлеманя до Д. С. Лихачова. [Наприкінці 1955 р.].

Із запитанням про поїздку Д. С. Лихачова на наукову нараду до Загреб (Хорватія) та його можливий виступ з аналізом праць С. Я. Парамонова; з повідомленням про отримання листа від С. Я. Парамонова з Австралії з проханням надіслати текст указу про амністію для осіб, які співпрацювали з німцями; з проханням внести зміни до рецензії М. В. Шарлеманя на працю С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)» у зв'язку з можливим поверненням С. Я. Парамонова до СРСР.

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 903.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 328, арк. 1–2 зв.;

ІР НБУВ, Дар3638

324. Листи Д. С. Лихачова до М. В. Шарлеманя. 2 квітня, 18, 30 жовтня 1956 р., 17, 29 листопада 1959 р., 9 листопада 1962 р.

З твердженням, що тексти «дощечок Ізенбека», про які йдеться в листах С. Я. Парамонова до М. В. Шарлеманя, схожі на підробки О. І. Сулакадзева; з подякою М. В. Шарлеманю за надіслану працю С. Я. Парамонова «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді»; з пропозицією М. В. Шарлеманю написати рецензію на працю С. Я. Парамонова «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді»; із судженням, що С. Я. Парамонову не слід повертатися із-за кордону.

Рукопис, машинопис.

Мова рос.

6 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. –

Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 929, 932, 937, 941.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 688–694, арк. 2, 8, 10 зв.; од. зб. 695–701,

арк. 12, 14; од. зб. 703–712, арк. 12;

ІР НБУВ, Дар3638

325. Серед нових книжок // Віра й культура. – 1956. – № 5. – С. 30; № 8. – С. 29; 1957. – № 2. – С. 30; 1958. – № 10–11. – С. 27; 1964. – № 4. – С. 29.

Анотації на 4–7 випуски книги С. Я. Парамонова «Історія «Русів» у неспотвореному вигляді», що вийшла друком під псевдонімом «Сергей Лесной»; анотація на брошуру С. Я. Парамонова «Звідки ми, чий ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)».

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

326. Листи В. І. Малишева до М. В. Шарлеманя. 16, 27 жовтня 1958 р.

З інформацією, що отримав листа від С. Я. Парамонова з кількома питаннями і проханням до М. В. Шарлеманя охарактеризувати С. Я. Парамонова як людину; з висновком, що не буде відповідати на лист С. Я. Парамонова.

Згадується Л. О. Дмитрієв.

Рукопис.

Мова рос.

2 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 959.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 735–741, арк. 7, 10;

ІР НБУВ, Дар3638

327. Шарлемань Н. В. Сергей Парамонов о «Слове о полку Игореве» / Н. В. Шарлемань // Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 379–384.

З критичними зауваженнями до праці С. Я. Парамонова «Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)».

ІР НБУВ, Дар3638

328. Рецензія професора Н. Полонської-Василенко на статті автора // Парамонов С. Я. Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі). – Вінніпег : [б. в.], 1963. – С. 91–104.

Рецензія Н. Д. Полонської-Василенко на історичні статті С. Я. Парамонова, опубліковані в сіднейській газеті «Вільна думка»; з відповідями С. Я. Парамонова на критичні зауваження Н. Д. Полонської-Василенко.

ВА591988;

10129 укр.; 8916 укр.

329. Ю М Л [Мулик-Луцик Ю.]. «Слідство» над підручниками історії України. Д-р С. Я. Парамонов, Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі). Вінніпег 1963. 118 с. / Юрій Мулик-Луцик // Новий літопис. – 1964. – № 11. – С. 78–79. – Рец. на кн. : Парамонов С. Я. Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі) / С. Я. Парамонов. – Вінніпег : [б. в.], 1963. – 118 с.

Відділ зарубіжної україніки НБУВ

330. Парамонів Сергій // Енциклопедія Українознавства : словникова частина. – Париж ; Нью-Йорк, 1966. – Т. 5. – С. 1942–1943.

11773 укр.

331. Підоплічко І. Г.

Ентомологія.

Стаття та робочі матеріали до неї. 1967 р.

З оцінкою ентомологічних праць С. Я. Парамонова.

Згадуються: Г. В. Артоболевський, І. Д. Білановський, М. М. Воскресенський, В. М. Дірш, Є. М. Ємчук, Є. В. Зверезомб-Зубовський, С. П. Іванов, В. О. Каравасв, О. Г. Лебедев, М. М. Левітт, Г. Г. Мигуненко, В. П. Поспелов, В. В. Совинський, Г. Ф. Сухов та ін.

Автограф, машинопис.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 139, оп. 1, спр. 159, арк. 1, 2.

332. Рік Е. Ф. (E. F. Riek).

A tribute to S. J. Paramonov («Пам'яті С. Я. Парамонова»).

Стаття та її переклад. 1968 р.

Машинопис, друкарський відбиток.

Мова англ., рос.

2 док.

Опубл.: Journal of the Entomological Society of Australia. – 1968. – Vol. 4. – P. 45–47.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 46, 7 арк.

333. Шарлемань М. В.

Спогади. 1968–1970 рр.

Про роботу С. Я. Парамонова як штатного наукового співробітника Кабінету з вивчення фауни УАН та Зоологічного музею УАН; про поїздку С. Я. Парамонова у складі делегації українських вчених до Петрограда на перший Всеросійський з'їзд зоологів, анатомів і гістологів у грудні 1922 р.; про вивезення німцями у 1943 р. С. Я. Парамонова та інших наукових співробітників з Києва до Познані.

Згадуються: Д. Є. Белінг, В. О. Каравасв, М. Ф. Кащенко, М. О. Кепен, О. І. Левицький.

Рукопис, машинопис.

Мова рос.

3 док.

Опубл.: Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 680, 687, 697–698, 715, 768.

ІР НБУВ, ф. 49, од. зб. 4 (І), арк. 4, 7 зв., 15, 35, 120; од. зб. 4 (ІІ), арк. 26, 39, 45, 46, 108; од. зб. 4 (ІІІ), арк. 45, 67, 80, 84.

ІР НБУВ, Дар3638

334. Спогади кандидата біологічних наук, старшого наукового співробітника Інституту гідробіології АН УРСР Г. Я. Зайцевої про зустріч із С. Я. Парамоновим 8 вересня 1967 р. в Австралії. Січень 1969 р.

Про хворобу С. Я. Парамонова; про роботу вченого над перекладом «Слова о полку Ігоревім» та його ентомологічні дослідження в Австралії; про намір С. Я. Парамонова взяти участь у роботі міжнародного з'їзду ентомологів у Москві у 1968 р.

Згадуються: К. К. Зеров, М. Я. Кирпиченко, О. П. Кришталь, О. Ф. Ляшенко, І. О. Марченко, П. Д. Носаль, І. Г. Підоплічко, Д. О. Радзимовський, Ю. П. Сластененко, М. В. Шарлемань.

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

Опубл.: Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 108–109.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 47, арк. 1–2 зв.;

Ж68592

335. Підоплічко І. Г.

Вклад зоологів в розвиток науки в Академії наук Української РСР.

Доповідь. [1969 р.].

Про роботу С. Я. Парамонова у Зоологічному музеї АН УРСР.

Згадуються: В. Г. Аверін, А. І. Аргіропуло, М. М. Воскобойников, В. О. Караваєв, М. Ф. Кашенко, О. Б. Кістяківський, О. М. Нікольський, Ф. З. Омельченко, І. І. Шмальгаузен.

Машинопис.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 139, оп. 1, спр. 162, арк. 6.

336. Підоплічко І. Г.

Чому один зоолог став істориком? (Як зоолог Парамонов став істориком).

Стаття та робочі матеріали до неї. [1970 р.].

Про причину еволюції поглядів С. Я. Парамонова; про значення історичних праць вченого; про бажання С. Я. Парамонова повернутися в Україну.

Згадуються: О. П. Бородин, В. І. Вернадський, Й. В. Гете, А. Мазон, Д. І. Менделєєв, Є. Н. Павловський, М. О. Холодковський.

Рукопис.

2 док.

ІА НБУВ, ф. 139, оп. 1, спр. 164, 6 арк.

337. Список співробітників Академії наук України (1918–1923) // Історія Академії наук України (1918–1923) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1993. – С. 533.

Про посади, які займав С. Я. Парамонов, працюючи в установах ВУАН протягом 1919–1923 рр.

ВС29848

338. Голубовский М. Д. Русские биологи в Австралии. Часть II. С. Я. Парамонов / М. Д. Голубовский // Природа. – 1993. – № 4. – С. 92–98.

Про переїзд С. Я. Парамонова з Європи до Австралії після Другої світової війни та його працевлаштування на посаду наукового співробітника відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра; про наукову діяльність С. Я. Парамонова в Австралії; з передруком статті Е. Ф. Ріка «Пам'яті С. Я. Парамонова».

Ж7412

339. Решетник Є. Г. Моя Оленіана / Є. Г. Решетник // Українське слово. – 1994. – № 10. – С. 5.

Про участь С. Я. Парамонова у звільненні Є. Г. Решетник із в'язниці гестапо у Києві в 1942 р.

Згадується М. В. Шарлемань.

Відділ газетних фондів НБУВ

340. Ми і про нас // Альманах українського часопису «Вільна думка» та Фондації українознавчих студій в Австралії. – Сідней : [б. в.], 1994. – С. 65, 67, 70, 77–78.

Про публікацію у № 30–31 за 1950 р. часопису «Вільна думка» статті Ч. Міщука «Професор Парамонов у Канберрі»; про співпрацю С. Я. Парамонова з часописом «Вільна думка».

8913 укр.

341. Р М [Микитович Роман]. Парамонов Сергій / Роман Микитович // Енциклопедія української діаспори. – Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельбурн, 1995. – Т. 4 : Австралія-Азія-Африка. – С. 148.

**В340666/4;
6089 укр.; 8330 укр.; 218пф**

342. Р М [Микитович Роман]. Українська Громада Австралійської Столичної Території / Роман Микитович // Енциклопедія української діаспори. – Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельбурн, 1995. – Т. 4 : Австралія-Азія-Африка. – С. 210.

Про С. Я. Парамонова як одного з ініціаторів створення Української Громади Австралійської Столичної Території.

**В340666/4;
6089 укр.; 8330 укр.; 218пф**

343. Парамонів Сергій // Енциклопедія Українознавства : словникова частина. Перевидання в Україні. – Париж ; Нью-Йорк, 1996. – Т. 5. – С. 1942–1943.

**В339091/5;
Відділ довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ**

344. Список співробітників ВУАН (1924–1928) // Історія Національної академії наук України (1924–1928) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 1998. – С. 628.

Про посади, які займав С. Я. Парамонов, працюючи в установах ВУАН протягом 1924–1928 рр.

ВС33033

345. Говор Е. Ольга Гостина из рода Кочубеев, австралийский этнограф / Е. Говор, О. Гостина // Австралиада. – 2000. – № 25. – С. 11.

Спогади О. Гостіної про зустрічі із С. Я. Парамоновим в Австралії.

Ж24098

346. Список наукових співробітників ВУАН–АН УРСР (1934–1937) // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 533.

Про посади, які займав С. Я. Парамонов, працюючи в установах АН УРСР протягом 1934–1937 рр.

ВС38309

347. Перелік доповідей співробітників установ ВУАН–АН УРСР (1934–1937) // Історія Національної академії наук України (1934–1937) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 793.

Про підготовку С. Я. Парамоновим доповідей «Сучасна систематика, її методи та завдання» (1934) та «Видання «Фауни УСРР» (1936).

ВС38309

348. Парамонов Сергій Якович // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 393–394.

Примітка: біографічна довідка на С. Я. Парамонова.

ВС38308

349. Список наукових співробітників АН УРСР (1938–1941) // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 612.

Про посади, які займав С. Я. Парамонов, працюючи в установах АН УРСР протягом 1938–1941 рр.

ВС38308

350. Перелік доповідей співробітників установ УРСР (1938–1941) // Історія Національної академії наук України (1938–1941) : документи і матеріали. – Київ : НБУВ, 2003. – С. 855.

Про підготовку С. Я. Парамоновим доповідей «Новий рід під родини Antracinae (Bombyliidae, Diptera)» (1939) та «Проблема виду в зоології» (1941).

ВС38308

351. Список наукових співробітників АН УРСР (1941–1945) // Історія Національної академії наук України (1941–1945) : частина 2. Додатки. – Київ : НБУВ, 2008. – С. 293.

Про посади, які займав С. Я. Парамонов протягом 1941–1943 рр.

В349903/2

352. Погребняк С. Зоологічний музей імені М. М. Щербака : минуле та сучасне / С. Погребняк, Є. Писанець, В. Маніло // Світогляд – 2010. – № 4. – С. 37, 39.

Про роботу С. Я. Парамонова у Зоологічному музеї НАН України на етапі його становлення; про формування С. Я. Парамоновим орнітологічних і ентомологічних колекцій музею.

Згадуються: А. І. Аргіропуло, В. М. Артоболевський, Б. І. Більський, В. І. Вернадський, М. М. Воскобойников, В. О. Караваєв, М. Ф. Кащенко,

О. Б. Кістяківський, О. Г. Лебедєв, О. Я. Парамонов, І. Г. Підоплічко, Є. А. Равич-Щербо, Є. Г. Решетник, В. В. Совинський, М. В. Шарлемань.

Ж25653

353. Ульяновский В. И. Переписка с С. Я. Парамоновим (Австралия) (1955–1956 гг.) / В. И. Ульяновский // Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 966–967.

З біографічними відомостями про С. Я. Парамонова; про листування С. Я. Парамонова з М. В. Шарлеманем; про оцінку І. Г. Підоплічком у його неопублікованій статті «Чому один зоолог став істориком?» С. Я. Парамонова як видатного ентомолога, історичні праці якого засвідчують любов ученого до Батьківщини і спрямовані проти буржуазних фальсифікаторів; з інформацією про листування С. Я. Парамонова з секретарем відділу стародавньої літератури Інституту російської літератури АН СРСР В. І. Малишевим.

Згадуються: В. П. Адріанова-Перетц, А. Мазон, Є. Н. Павловський.

ІР НБУВ, Дар3638

354. Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиография. Переписка / Н. В. Шарлемань. – Киев : Издательский дом «Антиквар», 2015. – С. 17, 67, 79, 121, 345, 379–384, 408, 413, 680, 687, 697, 698, 715, 768, 807, 833–835, 848, 874, 878, 889, 901–903, 912–915, 925, 927–929, 932, 937, 941, 956, 959, 966–978, 1090.

З оцінкою праць С. Я. Парамонова про «Слово о полку Ігоревім».

ІР НБУВ, Дар3638

355. Шаповал А. Наукова спадщина С. Я. Парамонова у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / А. Шаповал // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 3. – С. 33–39.

Про праці С. Я. Парамонова, які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у тому числі ті, що не увійшли до його опублікованої бібліографії.

Згадуються: Н. Л. Евеньос, І. С. Їжакевич, В. О. Караваєв, Ю. І. Ковалів, В. О. Корнєєв, А. М. Кравцов, А. Ю. Кримський, А. С. Лазаренко, З. Р. Лієпа, І. І. Огієнко, І. Г. Підоплічко, М. В. Шарлемань та ін.

Ж14595

**2.2.8. Документи щодо історії формування особового фонду
С. Я. Парамонова**

356. Лист наукового співробітника відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра (Австралія) З. Р. Лієпи до наукового співробітника Інституту зоології АН УРСР, кандидата біологічних наук Є. Г. Решетник та його переклад. 4 вересня 1969 р., б/д.

Рукопис, машинопис.

Мова англ., рос.

Додаток: лист З. Р. Лієпи до доктора біологічних наук Голубовської та його переклад і лист З. Р. Лієпи про неопубліковану працю С. Я. Парамонова «Еволюція та її сутність».

5 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 71, 5 арк.

357. Списки документів з архіву С. Я. Парамонова, які було надіслано з м. Канберра (Австралія) у Київ до Інституту зоології АН УРСР. 30 березня 1970 р. – 1 лютого 1985 р.

Рукопис, машинопис.

Мова англ., рос.

3 док., 2 конв.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 72, 7 арк.

358. Список наукових праць С. Я. Парамонова, що були надіслані з Києва науковому співробітнику відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра (Австралія) З. Р. Лієпі. 1970 р.

Рукопис.

Мова рос.

1 док.

ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 73, 1 арк.

359. Шаповал А. І. Особовий фонд Сергія Яковича Парамонова як джерело для дослідження біографії та наукової діяльності вченого / А. І. Шаповал // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2014. – Вип. 18. – С. 91–112.

Про історію формування, структуру та документний склад особового архівного фонду С. Я. Парамонова, що зберігається в Інституті архівознавства НБУВ.

Згадуються: О. О. Богомолець, Г. Я. Зайцева, Д. Т. Кобелецька, З. Р. Лієпа, О. Я. Парамонов, Я. Ю. Парамонов, О. І. Парамонова, І. Г. Підоплічко, Є. Г. Решетник, Е. Ф. Рік, М. В. Шарлемань.

Ж68592

РОЗДІЛ 3.

МАЛОВІДОМІ ТА НЕОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ С. Я. ПАРАМОНОВА, ДОКУМЕНТИ ПРО ВЧЕНОГО І НАУКОВІ КОМЕНТАРІ ДО НИХ

3.1. Документи С. Я. Парамонова

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського представлені як опубліковані, так і неопубліковані документи з життя, діяльності та творчості С. Я. Парамонова. Неопубліковані документи вченого та про нього зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ. Це окремі праці С. Я. Парамонова та праці інших вчених про нього, документи про його діяльність у наукових зоологічних установах, листи С. Я. Парамонова та епістолярій інших осіб, в яких йдеться про науковця, фотодокументи тощо.

Значна кількість документів С. Я. Парамонова та документів про вченого, хоча й були опубліковані, проте залишаються маловідомими не тільки пересічним читачам, але й дослідникам життєвого та творчого шляху науковця, оскільки побачили світ на сторінках видань з невеликим накладом. Крім того, частина документів, зокрема, праці С. Я. Парамонова періоду Другої світової війни та його роботи з україніки, довгий час перебували у спецфондах. Зараз ці праці, хоча й стали доступні читачам і дослідникам, але поки що залишаються поза їхньою увагою.

Нижче подаємо неопубліковані та маловідомі документи С. Я. Парамонова, а саме: наукові та публіцистичні праці вченого, його відповідь на рецензію, що була написана Н. Д. Полонською-Василенко на історичні праці С. Я. Парамонова, спогади вченого та листи С. Я. Парамонова. Представлені документи дають змогу висвітлити ще недостатньо досліджені сторінки біографії вченого та розкрити нові грані його наукової діяльності.

З праць С. Я. Парамонова виділимо його неопубліковану монографію «Хемогенез – нова теорія еволюції», яка стала підсумком багаторічних досліджень вченого в галузі еволюційної біології. Роботу над нею вчений завершив у 1965 р. в Австралії, але не зміг її опублікувати із-за браку коштів. Після його смерті рукопис дослідження було надіслано з Канберри до Києва і тепер український читач має можливість ознайомитися з однією з останніх узагальнюючих праць С. Я. Парамонова. Незважаючи на те, що після написання роботи «Хемогенез – нова теорія еволюції» минуло більше

ніж півстоліття, її публікація, на наш погляд, залишається актуальною і нині. Переконані, це дослідження С. Я. Парамонова не залишить байдужим ані науковців, ані пересічного читача.

Звертаємо увагу на публіцистичну статтю С. Я. Парамонова «Важлива і невідкладна справа», яка була опублікована в газеті «Українське слово» 12 грудня 1941 р. Цей номер виявився останнім для українського часопису, що був закритий окупаційною владою. У статті зображено жахливий стан головного будинку Української академії наук, у якому знаходилося цінне обладнання лабораторій кількох науково-дослідних інститутів та унікальні експонати музеїв академії. Врятованому у перші дні окупації від вибуху будинку загрожувала руйнація взимку через відсутність опалення. С. Я. Парамонов своєю статтею прагнув привернути увагу міської влади та української громадськості до ситуації, що склалася навколо будинку УАН, та взагалі потреб академії.

Маловідомими для українського читача є історичні праці С. Я. Парамонова та його розвідки з україніки. Пропонуємо ознайомитися зі статтею вченого «Коли і де охрестилася княгиня Ольга», що побачила світ у 1956 р. на шпальтах щомісячника «Віра й культура», який друкувався у Вінніпезі. У праці С. Я. Парамонов робить спробу з'ясувати місце та дату хрещення княгині Ольги, що й нині є предметом дискусій науковців. Оскільки С. Я. Парамонов не був фаховим істориком, його опоненти нерідко звинувачували вченого у необізнаності з історичною літературою та джерелами. Дана праця, на наш погляд, яскраво засвідчує, наскільки скрупульозно С. Я. Парамонов вивчав джерела з досліджуваних проблем та об'єктивність висновків вченого.

Публікації С. Я. Парамонова не залишалися не поміченими науковцями та викликали жваві дискусії серед учених, що свідчило про наукову значимість його праць. Публікуємо відповідь вченого на критичну рецензію доктора історичних наук Н. Д. Полонської-Василенко, яка, як дискусійний розділ, увійшла до науково-популярної брошури С. Я. Парамонова «Звідки ми, чії ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі)», що була надрукована у Вінніпезі в 1963 р. У своїх відповідях на зауваження Н. Д. Полонської-Василенко вчений обґрунтовував свій погляд на історичний розвиток України та виступав за незалежність науки від політики і пріоритет наукової об'єктивності над політичними уподобаннями.

Наступну групу документів складають спогади С. Я. Парамонова. Зокрема, представлена розповідь вченого про його роботу в галузі диптерології в 1917–1930 рр., яка, як «Резюме» до праці «Матеріали до монографії родів *Amictus*, *Lyophlaeba* та ін. *Bombyliidae* (Diptera)» була опублікована

в «Збірнику праць Зоологічного музею» (№ 11 за 1931 р.). Ця праця добре відома вченим-ентомологам, але вона, як нам здається, пройшла повз увагу дослідників наукової біографії С. Я. Парамонова. А саме в ній вміщено спогади вченого про його роботу над монографією про родину Bombyliidae, участь в наукових експедиціях у 1920-х рр., наукове відрядження С. Я. Парамонова до Німеччини, його співпрацю з вітчизняними та іноземними вченими та науковими установами тощо.

Унікальними, на нашу думку, є спогади С. Я. Парамонова про наукове життя в Києві напередодні та під час окупації в роки Другої світової війни, які під назвою «Що зробили німці з наукою та науковцями (спогади науковця)» протягом 1957–1962 рр. друкувалися у журналі «Віра й культура». Подаємо початок мемуарів С. Я. Парамонова та уривок з них, у якому йдеться про обставини, які змусили вченого відмовитися від евакуації й залишитися в окупаційному Києві.

Епістолярій С. Я. Парамонова представлено його листами з Австралії до матері О. І. Парамонової та українських учених-біологів М. В. Шарлеманя та А. С. Лазаренка. Листи С. Я. Парамонова до видатного українського ботаніка, члена-кореспондента АН УРСР А. С. Лазаренка, які зберігаються в особовому архівному фонді останнього в Інституті архівознавства НБУВ, публікуються вперше.

Всі документи публікуються зі збереженням їхніх лексичних та стилістичних особливостей. Беззастережно виправлені лише описки та технічні помилки. До документів додано наукові коментарі.

3.1.1. Наукові та публіцистичні праці С. Я. Парамонова

3.1.1.1. Важлива і невідкладна справа

На розі вулиць В. Володимирської та Фундукліївської стоїть довжелезний сірий будинок¹. Це головний будинок Української академії наук – установи-дітища А. Ю. Кримського², М. С. Грушевського³, С. О. Єфремова⁴, А. М. Лободи⁵ та багатьох інших українських вчених і діячів. Тут розташовані інститути: органічної хімії, геології, зоології, археології, фольклору та ін.

Погляньмо, що робиться тепер в стінах цього середовища української науки і культури. Перша несподіванка: вас не пускають – Академія наук не працює. Як не працює? В той час, коли всі заходилися працювати, коли розв'язані руки для ініціативної, корисної для всього суспільства роботи, Академія стоїть осторонь, не працює? Не працює, коли, особливо тепер, така потрібна відбудова як матеріальних, так і духовних цінностей? Не може бути! Швейцарка запевняє: так, певно, не працює, а з купки людей (очевидно, колишніх співробітників) чутно, як повторюється слово «консервація».

Погляньмо, що таке консервація в Академії наук. В будинку майже абсолютно тихо, все застило в страшенному холоді, хоч будинок і приєднаний до мережі ТЕЦ'у. Лише чутно, як тремтить на своїй варті швейцарка, яка, до речі сказати, одержала гроші з 18 вересня за 25 днів, а далі ні копійки... мертво в хімічних, геологічних, механічних, зоологічних та інших лабораторіях. Будинок, з його мільйоновими скарбами, чудом врятувався від вибуху. Є відповідні люди, є машини, є інструментарій, є бібліотеки, але якось ніяково звучить голос у порожніх приміщеннях. Всюди сліди щойно пережитої епохи, але ніхто не поспішає стерти ці жахливі сліди. Ось великий скляний слоїк, розірваний замерзлою водою, ось з «раковини» стовпом стирчить замерзлий лід. Так ось що означає слово «консервація»!

Широкими сходами йдемо на другий поверх. Тут зоологічний музей. Впадають в очі побиті морозом квіти. Чудовий, світлий коридор порожній... За склом, по шафах замерзлі, попсовані об'єкти: ось замерзлі троє судаків, що мали показувати процес росту риб; якимось чудом ще не тріснув самий циліндр. Коли псуються велетенські судаки, то що ж буде з тими сотнями тисяч ніжних метеликів та інших комах, які можуть загинути від

цвілі, музейних жучків та з інших причин? Що буде з іншими об'єктами, яких взагалі налічується до 1 мільйона?

Ось ми в геологічному музеї перед унікальним велетенським скелетом трогонтерія, який у спеціалістів-німців викликав стільки інтересу. Цей пращур наших слонів і мамонтів, що зберігся в землі не менш 8–10 мільйонів років, також під загрозою розсипання від коливань температур. Така ж доля, очевидно, чекає й інших його сусідів – викопного тура, носорога тощо.

Загляньмо в кімнату поруч – чудові пальми і філодендрони, що прикрашали зали геологічного музею, замерзають, хоч і перенесені на південь та трохи зігріваються електрикою. Доля їх не викликає сумніву...

У вестибюлі і по сходах розташовані шафи з матеріалами Археологічного інституту. Всюди бруд, безладдя. Ось в хаосі пляшок, циліндрів і різного мотлоху на підлозі (бо рятувалося наспіх) унікальна збірка – мізки видатних діячів науки і мистецтва, яка збиралася для наукового вивчення оцих «машин розуму» з надією хоч трохи відхилити покривало таємниці над творчістю розуму. Тут мозок і письменника Короленка⁶, і медика Заболотного⁷, і математика Граве⁸. Збірка надзвичайна. Тремтячи, береш чорний циліндр: Короленко. Короленко ось тут, на підлозі, серед бруду... Оце «консервація». Досить! Ми визнаємо, що найцінніші наукові об'єкти, інструментарій, бібліотеки, музеї в колишньому будинку Академії не тільки чомусь не використовуються, а знаходяться під загрозою загибелі. Не забудьте: в будинку течі, тече перекриття, тече неабияк, а крізь два поверхи (щороку воду виносили десятками відер). Що ж буде взимку без догляду?

«Не словами, а ділами». Треба негайно: 1) дати тепло ТЕЦ'у до будинку Академії, хоч на час, потрібний для його впорядкування перед консервацією; 2) негайно сплатити гроші всім вартовим, що в жахливих умовах, навіть під загрозою вибуху, стерегли в цей час і стережуть майно академії; 3) затвердити нарешті якийсь мінімальний штат службовців, який реально забезпечив би зберігання наукових цінностей; 4) виробити план консервації (якщо взагалі вона потрібна), щоб вона не перетворилася на руйнацію; 5) закликати колишніх співробітників упорядкувати майно (можна бути певним, що співробітники охоче стануть до цього навіть безплатно); 6) всім добре подумати, чи можна кинути Академію напризволяще.

Можна бути певним, що досить представникові міської управи перейти через дорогу до будинку Академії, і рішення підкажеться само собою. Справа важлива, відповідальна, невідкладна. Слово і діло за міською управою, за Академією, за всією українською громадою.

Українське слово. – 1941. – 12 грудня. – № 80. – С. 3.

3.1.1.2. Коли і де охрестилася княгиня Ольга

Християнство прийшло на Русь з давніх давен. Уже в 867 році Царгородський патріарх Фотій офіційно повідомив інших східних патріархів, що Русь охрещена й прийняла до себе єпископа. Майже в той час, здається, був охрещений і князь Аскольд; точних відомостей про це ми не маємо, але є побічні дані, що це так було: літописи звать його «блаженным», на могилі його було збудовано церкву тощо.

Це перше хрещення, очевидно, не мало ще загального характеру, і було придушене в значній мірі «Рюриковичами» (Олег, Ігор), що були поганами.

Св. Ольга (при хрещенні Олена) була першою слов'янкою на київському престолі, що стала християнкою. Охрестилася вона не одна, а з іншими вельможами, отже, хрещення її не мало суто приватного характеру і мало велике значення для остаточного затвердження християнства на Русі.

На жаль, ми не знаємо досі зовсім точно, коли відбулося це важливе хрещення. Літопис подає 955 рік, але ми знаємо, що дати в літопису були встановлені пізніше, і за точність дат ми поручатися не можемо. Лишається використати всі історичні джерела, щоб перевірити точність цієї дати, бо історія хрещення в літопису має явно легендарний характер, і має дуже поважні помилки. Патріарх, що охрестив Ольгу, зветься Фотієм, який давно помер, а хрестним батьком зветься Цимісхій, імператор, що сів на престол вже після смерті Ольги тощо.

Хрещення Ольги відмітили західно-європейські джерела: Титмар Мерзебурзький⁹ пише: «*Helena Regina quae Constantinopoli baptizata erat*», отже він твердить, що Ольга охрещена в Царгороді, але року не подає.

«Продовжувач Регінона»¹⁰ говорить, що в 958 році до імператора Оттона I прибули послы королеви русів Олени, що незадовго перед тим була охрещена в Царгороді при дворі імператора Романа. Таким чином в 958 р. на заході Ольгу вже знали, як християнку й звали християнським йменням Олена.

В грамоті Оттона (Mon. Germ. Dipl. I. 502) княгиня Ольга названа «*Regina Rugorum*», а не *Russorum*, а це дало підставу Карамзину¹¹ думати, чи не йде тут мова про королеву з острова Рюгена, де жили «руги». Васильєвський (Журн. Мин. Нар. Просв., 1888 р., № 258, стор. 127)¹² з'ясував остаточно, що Оттон говорив про Св. княгиню Ольгу.

Слідуючим джерелом являється твір Костянтина Багрянородного: «Про церемонії»¹³. У цьому творі він описує офіційний прийом Ольги імператором двічі: 9-го вересня та 18 листопада 957 року. Багрянородний

зве Ольгу – Хельгой, цебто вживає її поганське ім'я, проте в цьому не можна бачити, що в 957 році Св. Ольга була ще поганкою. Справа в тому, що поганські ймення вживалися ще століттями пізніше, наприклад, всі звали Володимира Мономаха Володимиром, а при хрещенні він був званий Василем.

На жаль, Багрянородний не говорить жодного слова про християнство Ольги. Дехто з дослідників думає, що саме в 957 р. Св. Ольга й була охрещена. Проте Багрянородний обов'язково згадав би про таку значну подію. Однак є побічні аргументи, що Ольга в 957 р. вже була охрещена. По-перше, з опису складу її людей видно, що серед них був її священник Григорій, по-друге, вона подарувала золоте блюдо, що отримала від імператора, до церкви Св. Софії. Архієпископ новгородський Антоній бачив пізніше в різниці Св. Софії його, – «блюдо велико злато Ольги русской, когда взяла дань, ходивши Царюгороду». Поганка цього не зробила б. По-третє, це блюдо мало в середині образ Ісуса Христа, – очевидно імператор не міг робити подарунку із Святим образом не християнці.

Слідуючим джерелом являється вказівка візантійського історика Скіліція¹⁴, що Ольга охрестилася при патріарху Феофілакті, що займав цю посаду з лютого 933-го року та аж до лютого 956 року. Оскільки зимова подорож Ольги до Царгороду виключається, то хрещення відбулося ще до зими 955 року.

Дані, що хрещення відбулося при імператорському дворі, цілковито збігаються, бо імператор Роман (син Багрянородного) був ще раніше проголошений соімператором.

Отже, ми можемо бути певні, що хрещення відбулося в Царгороді. Про це говорить й Якимівський літопис¹⁵, досі чомусь не вживаний дослідниками. Ось що ми знаходимо там: «Ольга владея со сыном, и научена бывши от пресвитера, сущих в Киеве, вере Христове, но крещения, народа ради, принять не можаше; сего ради иде с верными вельможи ко Царгороду, и приняв тамо крещение, со многими дары и честью от царя и Патриарха, возвратися в Киев, иде же первее Святыи Андрей веру Христову проповеда; приведе же с собою и ереи мудри и церковь Святыя Софии древяную устрои, а Иконы ей присла патриарх, и и прилежаху к научению».

Ми навмисно привели цей невідомий уривок, бо він не тільки стверджує хрещення Ольги в Царгороді, але й те, що вона не могла хреститися в Києві «народа ради». Очевидно, поганство було дуже міцне, й Ольга не наслідувалася перевести хрещення, боячися народного повстання.

Повернувшись з Царгороду християнкою, вона поставила всіх перед вже здійсненим фактом, крім того саме хрещення патріархом та й у присутності імператора безперечно імпонувало навіть поганцям.

З викладеного вгорі виходить, що Св. Ольга була в Царгороді двічі: в останній раз в 957 році, коли вона вела з Багрянородним якісь переговори, що, як ми знаємо з літопису, її не задовольнили. З того, що повернувшись додому, вона одразу послала до імператора Оттона послів з проханням допомогти, видно, що вона, може, будучи незадоволеною відповіддю греків, гадала знайти на Заході те, чого не вдалося одержати на Сході, – очевидно церковну автономію для Русі.

Таким чином, хрещення Ольги відбулося в Царгороді не пізніше осені 955-го року. Навернення її на християнство відбулося в Києві, але сама церемонія хрещення в Царгороді.

Яків Мніх в «Пам'яті й похвалі князеві Володимирові»¹⁶ говорить, що Ольга вмерла в 969 році, проживши 15 років християнкою, а це дає рік хрещення 954. Через те, що рік починався в ті часи першого вересня, важко сказати, чи це було в 954 році, чи в 955 році. Оскільки каравани човнів русів прибували щороку до Царгороду ще до кінця червня, більше ймовірності, що Св. Ольга охрестилася влітку 954-го року.

Віра й культура. – 1956. – № 9. – С. 20–21.

3.1.1.3. Хемогенез – новая теория эволюции

Содержание

Предисловие.

1. Решена ли загадка эволюции?
2. Возраст видов.
3. Необратимость эволюции.
4. Структура вида.
5. Селекция или элиминация?
6. Ошибки в представлении об естественном отборе.
7. Автогенез или селектогенез?
8. Иррациональный элемент в эволюции.
9. Хемогенез – основной фактор эволюции.
10. Обоснование закона С. Л. Иванова.
11. Химические элементы в живом веществе (данные А. П. Виноградова).
12. Направленность эволюции (взгляды А. В. Благовещенского).
13. Конспект изложенного и выводы.
14. Иностранное резюме.

Предисловие.

Об эволюции написаны горы книг и статей. Предложено много теорий. Одна из них, именно теория естественного отбора Дарвина¹⁷, является общепризнанной.

За 50 лет своей научной деятельности автор имел возможность проверить эту теорию на материале своей специальности, продумать ее и ознакомиться с ее оценкой другими.

Автор не может целиком согласиться с теорией «происхождения видов путем естественного отбора». Если основная мысль существования эволюции является совершенно бесспорной, – механизм эволюции кажется автору более чем сомнительным.

Факты и размышления над ними убедили автора, что не естественный отбор лежит в основе эволюции. Причиной эволюции является само живое вещество, внутренних, движущих сил которого мы еще не знаем.

Автор не предлагает нового решения проблемы, он только пытается указать на иной путь понимания ее, путь, охватывающий проблему более широко.

Он не ставил своей задачей излагать груды фактов: специалист знает их отлично, а не специалист будет ими только излишне обременен. Главное внимание пришлось уделить фактам и соображениям недостаточно известным или не получившим должного внимания. Этим автор избежал увеличения объема работы, не связанного с доказательностью. Он уделил более внимания логике и рассмотрению фактов, как они есть, а не как они рисуются теоретическому воображению.

Особенные трудности заключаются не в анализе фактов, а в том, что приходится переубеждать, т. е. бороться с косностью человеческой мысли. Таково уже свойство человеческой природы: поддаваться внушению, приобретенному чтением чужих мыслей без достаточной критики. Слишком многое берется на веру и слишком часто считают, что X или Y что-то «доказали».

При ближайшем рассмотрении всегда оказывается, что в «открытии» не все так ясно и доказательно, как кажется на первый взгляд. Всегда имеются «исключения», «неясности» и т. д., но открытие признается бесспорным.

Автор считает, что теория естественного отбора была блестящим достижением человеческой мысли 19-го века, но, конечно, за 100 лет она уже устарела и теперь только отражает механический подход к разрешению чрезвычайно сложной проблемы, подход, упрощающий настоящее положение дела. Эволюция гораздо сложнее, запутаннее и темнее, чем это думают.

Конечно, и «хемогенез» автора вопроса целиком не решает, но автор считает своевременным и нужным заявить, что после 50 лет работы теория естественного отбора его совершенно не удовлетворяет: есть сторона проблемы, совершенно неучтенная. И автор делает попытку поставить решение вопроса с головы на ноги, ибо причину обратили в следствие. Прав ли он – покажет будущее. Во всяком случае утешаться ложным решением не следует.

1. Решена ли загадка эволюции?

Существует много биологов, настаивающих с убежденностью пророков, что загадка эволюции окончательно решена, что естественный отбор («селекция»), – это движущий фактор эволюции, «творческий фактор», как они его называют.

Такое представление кажется нам недостаточно обоснованным, отчасти даже наивным, ибо уже «априори» можно сказать, что совершенно невероятно, чтобы такой удивительный и сложный процесс

открылся в своей основе, до дна, уже человеку 19-го века. Наше понимание эволюции далеко не так исчерпывающе и блестяще, как некоторым кажется.

Даже такие, сравнительно гораздо более простые проблемы, как происхождение земли, и те, даже человеку 20-го века, кажутся еще достаточно темными, чтобы употреблять фанфары.

Объяснение эволюции путем естественного отбора не удовлетворяет ни фактически, ни логически. Мы знаем с достоверностью одно: эволюция в природе от простого к сложному существует, все время создается нечто, чего до сих пор не было, и вместе с тем старое отмирает.

С креационизмом покончено: окружающая нас природа имеет многомиллионную историю. Все время одни живые формы заменяются другими, течет непрерывный поток жизни. Цепи поколений не только сменяют друг друга, но и переливаются в новые формы.

Движущих сил эволюции мы пока не знаем, и наверное пройдут века, пока нам откроется в этом отношении что-то весьма существенное. Кроме того, почти наверное перед нами всегда будет оставаться неразъясненным какой-то иррациональный остаток, но до этого так далеко, что о нем лучше и не говорить.

Теория естественного отбора безусловно является одним из самых замечательных достижений человеческой мысли, но будет ошибкой считать, что она дает нам всю истину, – она только важный этап в достижении ее. Она только первое приближение к истине.

Эта теория прежде всего крайне механистична: чрезвычайно сложное явление она упрощает и считает задачу уже совершенно решенной, когда на самом деле много сторон явления вовсе не приняты во внимание, многое в объяснениях гипотетично и является только кабинетным измышлением, наконец, от природы отнято то, что является ее типичным свойством, – способность к творчеству. Вместо него выдвигается фикция – случай. Не паук создает свою сеть, ловушку для насекомых, – а случай. Для того, чтобы получить какое-то объяснение, логика ставится с ног на голову.

Грубый механицизм, как этап человеческой мысли, вполне понятен, – это обычно первый шаг к познанию истины. Но, нам кажется, что срок в более, чем 100 лет, вполне достаточен, чтобы понять истинное значение этого этапа и что стремление во чтобы то ни стало зацепиться за имеющееся объяснение, является только тормозом в развитии нашего знания.

Эволюция зиждется на наследственности, и в этом надо отдавать себе полный отчет. Если-бы ее не было, мы имели-бы бесконечный хаос

форм, беспорядочно сменяющих друг друга. Этого нет. Перед нами система органического мира, где все во взаимосвязи и в порядке. Природа противоречит метаморфозам Овидия¹⁸. Этим мы обязаны наследственности.

На протяжении огромных цепей поколений живое воспроизводит себе подобных, по крайней мере подобных себе в такой степени, что человек не может отличать их при своих способностях, часто даже усиленных инструментами. Для человека индивиды вида также похожи друг на друга, как монеты какого-либо чеканного двора.

Богатство и разнообразие форм животных и растений почти необозримо, видов – миллионы, и еще больше отошло их в вечность. Вместе с тем мы знаем, что внутри этих, кажущихся одинаковыми, индивидов происходят мелкие изменения, которые, суммируясь, рано или поздно становятся доступными и человеческому зрению, и мы признаем, что эволюция существует, т. е. что виды не вечны, а изменяются.

Эти мелкие суммирующиеся изменения могут породиться, либо: 1) внутренними силами в организме и не иметь связи со средой, либо: 2) опять-таки ими-же, но являться реакцией организма на влияние среды, т. е. побуждаются извне. Существует и третье предположение, что организмы подобны жидкости, принимающей форму сосуда, ее заключающей (т. е. среды). Оно настолько не соответствует действительности, что мы не будем его обсуждать.

Вторая возможность подходит к тому, что принято называть ламаркизмом. Но, как убоги, механистичны попытки найти опытным путем доказательства ошибочности ламаркизма! Вспомним опыты Вейсмана¹⁹ с отрубыванием хвоста у десятков поколений мышей.

Во-первых, отрубание хвоста несколько не дает основания думать, что это отразится и на наследственности (обряд «обрезания» существует у некоторых народов уже тысячи лет, – а результата никакого). Во-вторых, нельзя даже и ожидать, чтобы наследственные изменения, обычно накапливающиеся по крайней мере десятки тысяч лет, найдут себе полную аналогию в экспериментах, производимых какой-нибудь десяток лет.

Ламаркизм может быть и ошибочен, но средства, употребляемые для его опровержения, до крайности примитивны и, конечно, вследствие этого ничего доказать не могут.

Если даже действительно организмы отзываются на воздействие среды целесообразно и притом наследственным образом, – то механизм этого действия, причинность его нам пока неизвестны.

Более вероятно имеет альтернатива, что наследственные изменения являются следствием внутренних физико-химических процессов, ибо орга-

низм – это прежде всего физико-химическая лаборатория с непрерывным потоком последовательных физико-химических процессов.

Эти процессы наследственны и настолько связаны с временем и внешней формой организма, что мы можем по внешности, например, судить о возрасте человека, животных и т. д.

Наследственность видов – это наследственность известной последовательности физико-химических процессов; именно в этом и заключена самая проблема, загадка эволюции.

Если мы взглянем в ход эволюции органического мира, мы увидим одну постоянную тенденцию, так сказать «цель» ее: освобождение живого от влияния среды, целеустремленность, заключающуюся в самоопределении организма, в преодолении влияния среды. Доминирование над средой, – это «цель» эволюции, хотя и не все формы жизни могут ее осуществить.

Путь от протоплазмы до человека огромен, но он имеет именно эту цель. Именно эта тенденция суммирования достижений и реализуется в человеке. Само собою разумеется, что в этой «цели» нет ничего предуказанного, но суть жизни и состоит в том, что всегда что-то открывается новое, из старого создается нечто новое, доселе не существовавшее. Это принцип совершенствования, хотя большинство форм и упирается рано или поздно в какой-то «потолок» развития.

Уже достижение ступени теплокровности, т. е. освобождение от влияния колебаний температуры вовне, – было крупнейшим достижением в этом направлении. С этого момента температура химических процессов стала стабильной и именно той, которая является оптимальной для необходимых физико-химических процессов.

Современная биология приняла поток наследственности в органическом мире за нечто данное, передавши творчество фигции, т. е. естественному отбору. От природы было отнято самое основное ее свойство, – способность к творчеству. В жертву только воображаемому объяснению была принесена истина, в пылу стремления все объяснить не заметили, что данное объяснение далеко не все объясняет, а наоборот – вредит делу, подменяя истину маловероятной фигцией.

Конечно, среда, естественный отбор в значительной степени определяют, если так можно выразиться, ширину, глубину и форму жизненного потока, но самое важное не то, в какой форме и где течет, а что течет. Важно далее и то, что оно не стоит, а течет. А это уже не имеет отношение к среде. Жизнь – это первичное, отбор – уже вторичное. Если-бы жизнь не текла, отбору нечего было-бы делать.

Произошла колоссальная логическая ошибка: следствие стали считать причиной, а самое причину приняли за нечто, само собою разумеющееся, данное и только.

Живет и творит жизненный поток, а естественный отбор только влияет, он направляет поток по множеству русел, но внутри этих русел влияние его равняется почти нулю. Конечно, цензор книги может не пропустить ее к печати, либо пропустить только известную часть ее, либо, наконец, пропустить ее без изменений, но нельзя цензора путать с автором книги, хотя может быть цензору и принадлежит несколько строк в ней.

За естественный отбор ухватились потому, что он избавлял от креационизма, создатель устранился, но зато в создатели была возведена фикция. Думается, что пора уже вернуться к истине, создателя-же бояться нечего, – это уже пройденный этап человеческого развития. Отбрасывая естественный отбор, как объяснение эволюции, мы открываем тем самым путь для поисков, признавая-же его, мы, по выражению Канта²⁰, «остаемся покоиться на ложе темных качеств».

2. Возраст видов.

Вы усомнились в том, что проблема эволюции решена. Мы покажем на ряде примеров, что наши сомнения вполне обоснованы.

Совершенно естественно ожидать, что раз дело идет о каком-то процессе, такой элемент, как время, будет непременно учтен и даже положен в основу исследования. На деле этого нет. Элемент времени в процессе эволюции не учтен. Эволюция остается сама по себе, а время само по себе. Теория естественного отбора имеет общего с временем только то, что принимает эволюцию, как нечто совершающееся во времени. Молчаливо принимается совершенно недоказанный постулат, что если условия среды не изменяются, то и вид не изменяется и наоборот, – если условия среды изменяются, то и вид непременно изменяется. На деле ни то, ни другое неверно.

Вследствие пренебрежения элементом времени наши данные о возрасте видов необыкновенно скудны и только, в сущности, в середине этого столетия стали заниматься этим вопросом более серьезно.

Мы не знаем, в сущности, ни одного случая, о котором можно было бы сказать, что данный вид тогда-то зародился и тогда-то исчез или существует точно с такого-то времени. Все, что мы знаем об эволюции во времени, относится к родам, семействам и более высшим группам.

Таким образом, даже того строительного кирпича, из которого можно было-бы вывести здание науки о виде, нет. Единственно достоверное,

что нам доступно в этом отношении, – это отрезок времени приблизительно за 10 000 лет.

Анализ пыльцы растений, древесины, оттиски различных частей растений и животных показывает, что все животные и растения на этот срок не изменились.

Читая книги по биологии, читатель создает какое-то подсознательное представление, что виды во множестве рождаются на наших глазах, изменяются, расщепляются, образуя подвиды и т. д. А на деле нет ни одного достоверного случая образования нового вида за последние 10 000 лет (микровиды, обедненные виды, конечно, в расчет не принимаются).

10 000 лет – срок немалый и мы имеем все основания принимать, что действительный минимальный срок для образования вида гораздо, т. е. в несколько раз больше. Этим самым мы отмечаем чрезвычайно важный факт: возраст видов огромен, не только по возможности его существования вообще, но и по сроку, необходимому для его создания.

Это значит, что эволюция совершается крайне медленно, если она идет постепенно, либо, если она происходит скачками, взрывами, то за кратким периодом скачка следует очень долгий период относительной стабилизации. Но это совершенно не вяжется с тем, что случилось с условиями среды за последние 10–12 000 лет. За этот период (а мы имеем основания его удвоить и даже утроить) в природе Европы произошли крупнейшие изменения: ледниковый щит на севере вовсе исчез, уровень и размеры морей и озер резко изменились, пресное Балтийское озеро стало соленым морем, размеры рек также подверглись большим изменениям, изменился климат, изменился весь облик растительного и животного мира, а ... виды остались те же.

В результате описанных изменений многие виды вымерли, пришли новые (но уже существовавшие в других областях), в действительности же новых не народилось вовсе. «Новыми» пришли только старые виды из южных стран. Произошло только географическое передвижение уже существующих видов.

Итак, перед нами колоссальные изменения среды, а организмы (и животные и растения) остались неизменными. Значит вид – это не механизм, автоматически записывающий, как перо барографа или термографа, изменения среды. При тех огромных изменениях, которые наступили с конца ледникового периода, можно было ожидать появления огромного количества новых видов, порожденных новыми условиями. Их нет совершенно!

Более того: заглянув в межледниковые и ледниковые эпохи, т. е., охвативши период не в минимум 10 000, а 100 000 лет (и даже много более), – мы наталкиваемся на тот же факт: и в эту стотысячелетнюю эпоху

существенных изменений в органическом мире мы не находим, изменений с точки зрения эволюции (все те же роды и виды).

Мы находим только: 1) вымирание видов, связанных в той или иной степени с ледником, и 2) иное пространственное распределение животных и растений, но ничего нового.

Ледник наступал, отступал, образовывались огромные озера, соединялись и разъединялись моря, изменялось направление морских течений, теплело, холодало, хвойные сменялись тундрой или лиственными породами и т. д., а новых видов в фауне и флоре не появлялось. В пору потеплений южные формы продвигались к северу, а в похолодания уходили на юг.

Спрашивается: что же делал в течение этих тысячелетий отбор? Крупнейшие изменения среды налицо, а виды остаются неизменными, либо предпочитают вымирать, а не приспосабливаться. Изменения климата не были мгновенными, катастрофическими, тысячелетий было достаточно.

Вывод из этого двоякий: 1) естественный отбор может быть отвечает только на очень резкие изменения среды, т. е. похож на сейсмограф, отзывающийся исключительно на очень сильные сотрясения почвы, либо 2) он вообще не действует, и адаптация в природе основана на чем-то другом.

И первое, и второе предположение режут под корень всю теорию естественного отбора.

Обратимся теперь к палеонтологическим данным, касающимся еще более древних эпох. И тут мы видим, что многие виды животных и растений существовали сотни тысяч и даже миллионы лет, не изменяясь. В особенности это касается монотипических родов, т. е. с одним единственным видом. А ведь за эти миллионы лет среда изменялась. Почему же вид как бы застыл. Значит между организмом и средой никакой обязательной коррелятивной связи нет.

Возьмем морской вид *Lingula*, – он поразительно долговечен: он просуществовал период, охватывающий больше половины существования всего органического мира, он насчитывает с кэмбрия сотни миллионов лет, и у нас нет особых оснований принимать, что речь идет о роде, а не о виде.

Одна геологическая эпоха сменяла другую, а род (возможно и вид) оставался неизменным. Целые типы, классы, отряды изменились, либо вымирали, а *Lingula* (и не только он один!) оставался неизменным.

Над такими фактами нельзя не задумываться. Тот, кто настаивает на всемогуществе естественного отбора, должен объяснить почему род *Lingula* оказывался как бы выключенным из процесса эволюции. Если другие изменялись, почему он остался неизменным? Неужели миллионы лет отбор не действовал? Нет, он действовал, но база наследственности, живое вещество, не давала ничего нового, не было материала для эволюции.

Учтя все имеющиеся в нашем распоряжении данные, мы можем утверждать, что для становления нового вида в естественных условиях необходимы десятки тысяч лет. Для появления нового рода нужны сотни тысяч лет, для появления нового семейства миллионы лет, для появления нового отряда... тут у нас уже времени не хватает, а ведь существуют еще и высшие таксономические единицы: классы, типы. Разбрасываться миллионами лет мы не можем, для длительности эволюции их не хватает. Этого факта Дарвин не знал, а современные его последователи остаются в убеждении, что это как-то да было. Но мы нуждаемся не в личных убеждениях, а в знании, очевидном и общеобязательном для всех.

Перед нами, естественно, встают такие вопросы: как долговечны виды? Определяется ли их долговечность внутренними причинами или только внешними? Менялась ли долговечность видов в разные геологические эпохи? Существует ли корреляция между количеством видов и разнообразием среды? Все ли виды и всех групп усиленно изменяются в эпохи с резкими изменениями условий среды? Одинаково ли «чувствительны» виды к изменениям среды в разные геологические эпохи? Стареют ли виды? Обнаруживают ли они в характере популяции некоторые черты, указывающие на «одряхление» вида? Чем объяснить, что в одних группах виды в известный период нарождаются в множестве, тогда как в соседних (и в тех же самых условиях) они остаются стабильными?

Все эти и подобные вопросы остались вовсе не обсужденными при создании теории естественного отбора. За 100 лет накопилось довольно много фактов, помогающих осветить эти вопросы, они так и остаются не включенными в основы теории естественного отбора: она считается уже окончательно установленной и биологи не заботятся о возможно полном ее обосновании.

Есть, однако, основания полагать, что это не делается отчасти сознательно, ибо ясно, что надо будет основательно пересмотреть всю теорию сызнова, а это-то и не улыбается. Пока, однако, элемент времени не будет учтен в сути эволюции, ее мы не имеем права считать доказанной, именно в смысле обоснования ее естественным отбором.

3. Необратимость эволюции.

Одним самым из самых замечательных и важных свойств эволюции является ее необратимость. Развитие всегда происходит только вперед, никогда ни одна органическая форма не возвращалась, да и не могла вернуться, к этапу, уже пройденному. Это доказывает абсолютную независимость

эволюции, ее самодавление. Никогда цветок не превратится в цветочную почку, тоже самое относится и к виду. Утраченный в ходе развития орган никогда не восстановится.

Поток жизни не мягкая глина, из которой естественный отбор может лепить какие угодно формы согласно условиям среды, а совершенно независимый материал, от которого он (естественный отбор) может только отсекалть негодные для данных условий части.

Необратимость эволюции находится в полном противоречии с естественным отбором: эволюция идет только вперед, по раз принятому пути. Если заяц-беляк, живший по окраинам ледниковых пространств, выработал в себе путем отбора белый цвет шерсти, должно было бы ожидать, что он его вновь изменит, когда ледник ушел; но этого нет, хотя прошли уже тысячи лет.

Заяц-беляк продолжает жить на открытых пространствах на дальнем севере, а также в лесистых частях средней России, уступая место в степях зайцу-русаку, все время увеличивающему свой ареал продвижением на север. Спрашивается: почему отбор теперь не действует в обратную сторону, т. е. не возвращает цвет шерсти к бурым, темным тонам, защищающим зайца-беляка в средней России? Ведь совершенно очевидно, что теперь, когда главным элиминирующим фактором является человек, теперь, как никогда, требуется, как можно меньше попадаться человеку на глаза со своим белым цветом.

Этого нет, потому что эволюция необратима: заяц-беляк не может делаться то бурым, то серым, то черным в зависимости от условий среды. Всемогущество естественного отбора – чистейший миф.

Никогда вид не возвращался к исходному состоянию, хотя это и было бы ему выгодно при вновь изменившихся условиях среды. Этот факт совершенно игнорируется современной биологией, которая принимает, что наследственные изменения идут во все стороны. Наследственность ограничена во многих отношениях и прежде всего тем, что не может ни на йоту вернуться назад.

Наследственность ограничена и в других отношениях: раз принятый план строения не может быть изменен: позвоночное не может развить из себя безпозвоночное или наоборот. Основные линии развития предуказаны и обусловлены самим живым веществом, и естественный отбор не играет в этом никакой роли.

Процесс эволюции определяется не тем, что остается неуничтоженным естественным отбором, а тем новым, что все время вырабатывается и выдвигается на арену жизни самим веществом.

Правда, это представление отодвигает решение проблемы эволюции может быть на сотни лет, но такова уже склонность человеческого ума: предпочитают иметь, хоть и ложное решение сейчас, чем отложить его надале, – терпения не хватает.

Полезно будет рассмотреть теперь понятия «регресс» и «деградация». Если мы возьмем слово «прогресс» в его филологическом значении, противоположностью будет «регресс», т. е. движение назад. Как мы видели, регресса или обратимости эволюции нет. Эволюция не может возвращаться назад теми же путями, которыми она шла вперед, но она может «деградировать», т. е. упрощать развитие, утрачивать органы в связи со специализацией, в особенности при переходе к паразитическому образу жизни.

Органы, когда-то созданные для той или иной функции при деградации утрачиваются, если они совершенно перестают функционировать; но путь утраты их совсем иной, чем путь их развития. Кроме того, часто происходит перемена функции: органы передвижения могут превратиться в органы прикрепления и т. д. У эндопаразитов строение тела может упроститься до чрезвычайности.

Интересно отметить, что у позвоночных мы вообще не встречаемся с паразитизмом. Только у рыб имеются явления, близкие к этому, например, комменсализм прилипал у акул; у некоторых видов рыб самцы проводят жизнь в теле самок и т. д., но все эти явления не являются настоящим паразитизмом, при котором паразит живет за счет хозяина, нанося ему прямой вред.

У некоторых птиц, напр., у бескрылого киви или у страусов, крыло деградировало, но вряд ли это можно отнести за счет естественного отбора: отсутствие или редукция крыльев показывает ясно, что птица может жить отлично (и даже миллионы лет) без крыльев или не пользуясь ими.

Дело не в том, что отбор стал отбирать плохолетающие формы, а в том, что организм стал давать наследственно все более плохолетающие формы. Крылья исчезли или редуцировались не потому, что отсутствие их давало преимущества в жизненной борьбе, а потому, что организм стал на путь их редукции. Достаточно было киви перейти на ночной образ жизни и утрата крыльев вполне компенсировалась в жизненном балансе. Причины этой редукции неизвестны, но ничего таинственного или сверхъестественного в этом нет. Мало ли разве вещей на свете, о которых мы ничего или почти ничего не знаем. Пройдет время и узнаем.

Этот пример показывает, что естественный отбор совершенно не играет той доминирующей роли («творческой роли»), которая ему приписывается: крыло птицы является признаком, определяющим всю ее сущность, специфичность и ... вместе с тем оно может быть, а может и не быть.

Если такого основного значения орган, как крыло, уходит из под влияния естественного отбора, то что говорить о более мелких признаках, не играющих часто решительно никакой роли. Есть ли они, нет ли их, с отбором они не связаны и таких примеров тысячи и тысячи. Значение естественного отбора преувеличено до чрезвычайности и в целом, и в мелочах.

С деградацией нельзя смешивать смену функций: пингвин, употребляющий крыло не для полета, а для плавания или ныряния, обладает до известной степени упрощенным органом, но крыло не деградировало, оно изменило функцию, его средой стал не воздух, а стала вода.

Что заставило пингвинов стать на путь изменения функции? Несомненно жизненная выгода: добывая пищу в воде, пингвин помогал себе и крылом. С крылом-плавником он добывал себе пищу больше и легче, чем с крылом летательного типа.

В примере этом могут усмотреть как раз доказательство естественного отбора, но это не так: существуют и другие группы ныряющих птиц, например, поганки (*Podicipidae*), которые, будучи отличными ныряльщиками, не утратили способности летать. Значит усовершенствование крыла в плавник не имеет решающего значения. Крыло может превратиться в плавник, а может и не превратиться.

В северном полушарии аналогом пингвинов являются чистики, развившие в том же направлении способность к нырянию, но и там чистики доминирующей роли не играют. Значит две разные группы птиц развили в разных полушариях одну и ту же способность к нырянию, но в обоих полушариях баланс птичьего царства не изменился существенно. Причина здесь вовсе не в естественном отборе. Подобных примеров можно приводить множество, но если его не склонны принимать во внимание, то не помогут и десятки их: верующего в существование «философского камня» не разубедишь.

4. Структура вида.

Как известно, подавляющее количество видов животных и растений распадается на географические подвиды, постепенно переходящие друг в друга. Мы намеренно не употребляем (и никому не рекомендуем употреблять) выражение «географические расы», ибо в этом случае будут спутаны две разные категории: одна, основанная на естественном отборе, а другая (именно раса) на искусственном, а это совсем не одно и то же, ибо в случае рас мы имеем волю человека, направленную к какой-то определенной цели. Кстати сказать, даже в специальной биологической литературе

до сих пор не стремятся употреблять четкие и ясные понятия, а отсюда разногласия в мнениях и вообще путаница.

Количество видов, не дающих подвидов, сравнительно невелико, во всяком случае менее 10 %, большей частью это изолированные, старые, так сказать, уже застывшие виды.

Границы между подвидами стерты, они переходят незаметно друг в друга, но все же улавливаются вариационным исчислением: именно, если в отдельных случаях подвид нельзя установить с точностью по отдельному экземпляру, то это можно сделать при наличии серии их.

Так, например, селедку, пойманную в Северном море, нельзя определить к какому подвиду она относится, но если иметь, скажем поймать, сотню селедок и изучить ее вариационно-статистически, т. е. промерив и пересчитав их признаки, то можно установить с какого берега Северного моря они происходят, ибо характерной у них является коллективная изменчивость, связанная с данным ареалом. На глаз это установить трудно, но тщательно измерив много экземпляров какого-нибудь подвида, мы ясно можем заметить разницу для сотни их.

Изучая географическую изменчивость подвидов, мы часто наталкиваемся на развитие какого-нибудь признака в определенном направлении, например, с запада на восток. Так, например, глухарь (*Tetrao urogallus*) распространен от Пиренеев до Камчатки, на всем этом огромном протяжении давая ряд подвидов, но этот ряд характеризуется тем, что чем дальше к востоку, тем экземпляры подвида делаются более темными.

Вид, так сказать, переливаясь из одного подвида в другой поднимается на горные хребты, спускается в долины, уходит от морского климата вглубь континентального, вновь подходит к морскому, а какой-нибудь признак, например, почернение, будет неизменно нарастать все в одном направлении.

Эта направленность географической изменчивости доказывает, что связи между организмом и средой в отношении окраски нет. Окраска организма следует своим собственным законам.

Если бы между изменениями среды (X) был параллелизм с разными подвидами (Y), то ряду в изменениях среды: X₂, X₅, X₃, X₁, X₄ и т. д. соответствовали бы подвиды: Y₂, Y₅, Y₃, Y₁, Y₄ и т. д., а на деле мы видим, что подвиды образуют свой собственный ряд: Y₁, Y₂, Y₃, Y₄, Y₅ и т. д. Иначе говоря, изменения подвидов идет сквозь ряд изменений среды, вовсе ей не соответствуя.

Признак идет напролом, не обращая внимания ни на горы, ни на климат, ни на почвы, или растительность. В одинаковых условиях он не одинаков, а различен.

Другой особенностью структуры вида является то, что подвиды очень часто не распределяются линейно, цепеобразно, один за другим, как в предыдущем случае, а сгущениями вокруг какого-то центра. Ареалы подвидов не примыкают друг к другу, а частично налегают друг на друга, перекрывая иногда незначительно, иногда значительно друг друга. Такой тип ареалов мы называли в свое время (1935) «планетоидными», так как по форме он напоминает орбиты планет. В особенности часто это встречается у настоящих видов. Напомним, что особи разных подвидов свободно, как правило, скрещиваются, а особи видов не делают этого и потомства не дают.

В одних областях подвиды или виды образуют явные сгущения, в других областях отдельные виды или подвиды охватывают подчас огромные площади вдали от центра, будучи изолированными от других собратьев. Такие области сгущения подвидов или видов не могут быть рассматриваемы, как доказательство особой вариабильности (изменчивости) среды в таких центрах.

Это, вероятно, даже и не центры видообразования, а, возможно, только рефугиумы (убежища), где имеются оптимальные условия для существования вместе видов или подвидов. Эта видовая или подвидовая самостоятельность, это богатство формами диктуется не внешними, а внутренними причинами. Если бы дело было только в среде, то центры такого разнообразия видов или подвидов должны были бы охватывать многие группы животных и растений, а на деле это не так.

Создание вида или подвида – это вовсе не реакции на данное суммарное воздействие среды, не комбинированный результат тройки: организм, среда и естественный отбор (селекция), а реализация потенциальных возможностей, заложенных в физико-химической структуре вида. Селекция (или вернее элиминация, о чем скажем ниже) определяет географическое место вида, численность его и габитус (внешний вид).

В распределении видов и подвидов мы не встречаем пятнистости, бесформенности, просто хаотичности, наоборот, все носит следы порядка, закономерности и, если мы иногда встречаем ареалы фрагментарные, разбросанные по кусочкам, с необыкновенно причудливыми очертаниями, то это только отражение того, что вид близок к вымиранию.

Третьей особенностью структуры вида или подвида является наличие в некоторых случаях множества мелких видов, назовем их «микровидами», в соседстве с основным ареалом. Это наблюдается большей частью на островах вдоль какого-нибудь материка. На материке мы имеем один вид или подвид, а на островах рядом он как бы распыляется на мелкие виды, виды-осколки, отличающиеся очень незначительно друг от друга.

Все эти микровиды, как правило, части материкового вида, оторвавшиеся от основного вида благодаря своей изоляции, своему островному положению. Слово «остров» следует понимать не только в прямом значении части суши, окруженной водой, но и вообще поверхности, резко отграниченной высотно, экологически, почвенно и т. д. от окружающей территории, так, напр., лески среди степей тоже будут своего рода островами.

Создание таких видов или подвидов никак нельзя объяснять внешним влиянием среды. Причина не извне, а внутри организма. Как только остров отделился от суши или заселился с суши и т. д. его популяция (т. е. состав населения) начинает изменяться: свободный обмен генами, т. е. наследственными признаками, на громадной территории основного вида прекращается, популяция беднеет генами, ибо никогда часть не может быть равна целому.

Начинается выравнивание вида по наиболее количественно доминирующим генам или вариантам их. Популяция делается беднее, однообразнее, специфичность ее определяется просто случаем, она дает «микровид», т. е. обедненную часть старого вида. На соседнем острове вырабатывается иной тип популяции, т. е. иной микровид, но это не значит, что микровиды на разных островах создались, как следствие приспособления к условиям этих островов, а потому, что на разные острова попали не совсем одинаковые особи. Если, например, на один остров попали случайно экземпляры с рыжей вариацией, есть все шансы, что на этом острове через множество поколений выработается рыжий вид или подвид. Но он не является чем-то принципиально новым, это только обособленная часть старого вида.

Естественно, что от подобных «микровидов» трудно ожидать участия в эволюции, – это тупики ее, это процессы бега на месте. Они могут существовать огромные сроки, но в общем потоке жизни они участвовать не будут и будут все время в конечном результате отставать от развития материкового вида. В конце концов они должны будут вымереть, не оставив потомков.

Иное дело материковый вид. Там совершается обмен генами по разным географическим направлениям, и гены могут перебрасываться во все части популяции. Наряду с этим и количество особей в макропопуляции дает возможность комбинаций генов, невозможных в микропопуляции. Наконец, вероятность создания мутационно, т. е. взрывом, совершенно новых генов в макропопуляции в тысячи раз больше, чем в микропопуляции.

Термин «микровид» заставляет подумать о том, что в слово «эволюция» вкладывают не совсем точный и ясный смысл. Не всякое

изменение вообще есть эволюция. Бывает деградация, бывает топтание на месте, как у микровидов, бывает узкая специализация и т. д.

Поэтому недаром некоторые ввели термин «макроэволюция», подразумевая под этим развитие с переходом на какую-то высшую ступень организации, а не только изменение вообще.

Нам кажется, что добавление слова «макро» сути дела не меняет, в термине все же остается элемент неточности. Слово «эволюция» включает в себе понятие развертывания того, что уже приготовлено и повторяется несчетное количество раз у многих поколений.

На деле, когда биолог говорит «эволюция», он мыслит прежде всего создание чего-то совершенно нового, не бывшего доселе. Конечно, чеканный станок выпускает тысячи и тысячи «новых» монет, но настоящую «новую» монету он выпускает только тогда, когда он продуцирует совершенно новый образец.

Понятие «эволюция» неоднородно, под одно и то же слово подводятся явления не совсем то разные. Мы пока не будем углубляться в эту область, пока не ознакомимся с большим количеством основных фактов и положений.

Итак, микровиды или микропопуляции, а количество их очень велико, показывают, что они: 1) созданы вовсе не приспособлением к среде в ламарковском смысле, и не 2) переживанием наиболее приспособленного в дарвиновском смысле, а чисто механически: обеднением генами и выравниванием популяции под некоторый доминирующий комплекс генов. Редкие гены (признаки) по теории вероятности опадают, и популяции становятся мономорфными (однородными) в силу просто закона чисел.

Если острова из-за геологических причин сольются с материком, возможно, что большинство микровидов утратит свой изолированный характер и сольется в общий поток, но не исключена и возможность, что у некоторых видов или подвидов изоляция зайдет так далеко, что островной вид уже не сможет слиться с материнским.

Итак, и структура вида показывает, что естественный отбор не играет той доминирующей роли, которую ему приписывают.

5. Селекция или элиминация?

Прежде чем перейти к дальнейшему анализу эволюции, необходимо выяснить что же, собственно говоря, представляет собой естественный отбор, тогда нам понятнее будет содержание последующих глав.

Несмотря на то, что еще в прошлом веке Ллойд Морган²¹ указал на ошибочность понимания термина «естественный отбор» или «естественная

селекция» (на самом деле нужно говорить об «естественной элиминации»), биологическая мысль до сих пор следует стопами Дарвина, хотя последний был гораздо более осторожен и точен, чем его последователи. И здесь сказывается постоянная черта: последователи всегда упрощают основную блестящую мысль.

Дарвин постоянно употреблял выражения: «естественный отбор (селекция)» и «переживание наиболее приспособленных»; последователи же, как правило, употребляют просто слово «селекция». На деле же селекция может быть двух родов.

Селекция – это термин, касающийся деятельности человека в отношении животных и растений, это он выбирает, селектирует то, что он хочет. Эта деятельность принципиально отличается от «естественной селекции», т. е. естественного отбора.

Селекция человека часто даже противоестественна и следует только капризу человека. Растительные и животные формы, созданные человеком, часто вовсе не- или маложизнеспособны и немедленно уничтожаются, если человек их не поддерживает, создавая для них особо благоприятные условия. Всякие уроды (бульдоги, некинезы, вуалехвосты и т. д.) могут жить только в искусственных условиях. Маложизненное, дисгармоническое удерживается только произволом человека, часто противореча всему строю природы.

В селекции человек играет роль создателя, она – отражение его воли, потому выражение «селекция» (или отбор) в отношении природы внутренне нелогично: природа воли не имеет и антропоморфизация ее является крупной логической ошибкой: она ничего не выбирает, она только уничтожает, элиминирует.

Дарвин эту разницу отлично чувствовал и поэтому употреблял в отношении природы выражение не «селекция», а «натуральная селекция». Последователи Дарвина ради краткости стали употреблять и в отношении природы просто слово «селекция», не замечая, что они сливают воедино два совершенно разных понятия. Это и привело многих к ложному представлению об естественном отборе.

Дарвин употреблял и другое, более точное выражение: «переживание наиболее приспособленного», но этот термин из-за своей громоздкости успеха не имел и последователи Дарвина его по возможности избегали и избегают.

Оба эти термина означали одно и то же, это вытекает из всех сочинений Дарвина. Однако, ни Дарвин, ни его последователи не заметили, что между этими терминами есть и разница: «естественная селекция» подходит

к явлению извне, от среды, «переживание наиболее приспособленного» подходит к явлению изнутри, от организма.

При создании своей теории и при обосновании ее Дарвин опирался в значительной степени на факты искусственного отбора. Это отразилось (вероятно подсознательно) и на подходе к решению всей проблемы. Дарвин увидел в эволюции только селекцию, т. е. отбор наиболее приспособленных, на деле же мы имеем элиминацию, т. е. уничтожение, и наиболее, и наименее приспособленных.

Теоретические кабинетные построения расходятся с тем, что происходит в жизни. Конечно, будет один и тот же результат отберем ли мы 2 % лучших из 100 или уничтожим 98 % худших: и там, и там 98 % уничтожается. В жизни же происходит иное: уничтожается 98 % безотносительно к их качеству. Выживание определяется не лучшими качествами, а только случаем. Небольшое превосходство одного организма перед другим не дает ему больше шансов на выживание потому, что разрушительные силы природы настолько могучи, что всякое превосходство равняется перед ними нулю.

Мороз, например, уничтожает тысячи организмов не потому, что именно недостаточно морозостойки, а потому, что гибнут те, которые по положению своему подверглись особо сильному действию морозов, например, в глубине долин, куда стекается холодный воздух и где он дольше всего держится. Уцелеют не те растения, которые наиболее морозостойки, а те, которые не подверглись более длительному и сильному действию низкой температуры, т. е. расположенные выше по склону долины или вовсе вне ее.

Тысячи организмов гибнут от жары. И снова-таки погибнут не те, которые наименее жароустойчивы, а те, которые благодаря положению своему подверглись наибольшему действию жары. Другой экземпляр не погибнет потому, что на него падает тень от камня, дерева и т. д., он менее жароустойчив, но по положению своему он теряет меньше влаги, чем другой, более жароустойчивый, но подвергающийся непрерывному действию солнца.

Неисчислимы потери несут организмы от пожаров в лесах, степях, плавнях и т. д.: эти пожары уничтожают все безотносительно к их приспособительным качествам: сгорают гусеницы или личинки насекомых, хотя бы они и несли в себе замечательные приспособительные качества.

Каждой весной мы наблюдаем гибель икры тысяч лягушек и т. д. в быстро высыхающих лужах, только весьма небольшой процент их, очутившихся случайно в «микронишах», успевают завершить свое развитие.

Дело не в том, какими замечательными качествами обладают яйца, откладываемые данной лягушкой, а в том попадут ли ее яйца в такое

глубокое место, что не успеет высохнуть до того времени, как яйца завершат свое развитие.

Наводнения топят, заносят песком или илом неисчислимое количество организмов, не менее гибнет их от недостатка пищи, воды, солей, воздуха, солнца и т. д.

Ветер заносит семена или мелких животных на водные поверхности (реки, озера, моря и т. д.), где они неминуемо уничтожаются в количествах, совершенно неподдающихся описанию или учету.

Снежные лавины, оползни, силевые потоки, песчаные бури, движущиеся пески, землетрясения, извержения вулканов, град, молнии и т. д., все это приносит гибель бесчисленному количеству организмов совершенно безотносительно к их приспособительным качествам.

Болезни (в особенности эпидемии) производят часто колоссальные опустошения в органическом мире, отражающиеся на будущем десятков поколений. Так, например, рачья чума в конце прошлого столетия уничтожила на юге России почти всех раков; казалось они вовсе исчезли, только лет через 30–40 они снова появились, но в числе, совершенно несравнимом с тем, что было до эпидемии. В момент разгара болезни трупы раков усеивали берега Днестра в такой степени, что невозможно было не только пользоваться водой, но даже приближаться к берегам из-за нестерпимого зловония.

Кстати отметим, что в переживании против болезней, привыкли думать, играет большую роль устойчивость организмов; до известной степени это так, но еще большее значение имеет количество заражения: с малым количеством организм справляется, от большего гибнет.

Мы не будем перечислять все случайные причины гибели отдельных организмов: животное увязло в грязи, утонуло, сломало ногу, олени сцепились рогами и не могли разъединиться, животное раздавлено упавшим камнем, деревом, отравилось случайно захваченной травой, укушено змеей, схвачено хищником и т. д., – все они в сумме отнимают от жизни огромное количество индивидов, и все они неселективны. Также неселективны, как и гибель людей во время автомобильных или авиационных катастроф: дело не в качестве погибающего.

Никакой селекции в природе нет, есть уничтожение, массовое, без разбору, безотносительно к качествам уничтожаемого, – это основной фактор, формирующий до известной степени органический мир, биотику. Тот, кто не видит этого – слеп.

Выживают не наиболее приспособленные, а наиболее удачливые, которые случайно оказались в местах, недоступных различным разруши-

тельными силами природы. Спасает переживших не их приспособленность, а случайная безопасность позиции: незатопленный островок, невыгоревшая поляна, невымерзший участок поля, невысохшая лужа и т. д.

Конечно, в процессе элиминации имеется и некоторый элемент селекции, но по значению он ничтожен. Это касается главным образом индивидов ниже нормы (калеки, уроды, хилые, больные и т. д.). Элиминация здесь играет роль стабилизирующего фактора, сохраняющего некий жизненный стандарт видов и не позволяющего им уходить ниже нормы.

В отношении же индивидов, так сказать, выше нормы, элиминация остается безучастной: ураган не разбирает уничтожает ли он высоко- или малоприспособленного.

Таким образом, мы решительно отбрасываем естественный отбор, как творческое, движущее начало, отбора вообще нет, это фикция, кабинетное измышление. То, что считают естественным отбором, на самом деле только ложнопонимание действительно существующего комплекса факторов, именно элиминации, т. е. факторов, уничтожающих организмы.

Но и не в элиминации лежит центр тяжести, – он в самом живом веществе. Каковы бы ни были силы элиминации, чтобы они не уничтожали, – главное не в том, что уничтожается, а в том, что дает материал для уничтожения. Среда не создает жизни, она только налагается на поток жизни.

В рассуждениях биологов, начиная с Дарвина, произошла подмена понятий: элиминация вовсе не есть обратная сторона естественного отбора, но именно она реально существует, играет огромную роль и, можно сказать, давит эволюцию, втискивая ее в узкое русло земных условий, естественный же отбор, – это голая теоретизация, ложная в своих предпосылках и противоречащая фактам.

6. Ошибки в представлении об естественном отборе.

Из вышесказанного видно, что в природе мы имеем элиминацию, а не селекцию. Однако, представления об естественном отборе настолько укрепились, вошли и в плоть, и в кровь, что необходимо показать ошибки в его допущении, как фактические, так и логические.

Прежде всего отметим, что все, что мы знаем об естественном отборе, в подавляющем количестве случаев основано только на умозаключениях, а не на достоверно известных фактах. В рассуждениях биологов мы, как правило, встречаем «*circulus vitiosus*», т. е. порочный круг умозаключений: принявши нечто недоказанное за доказанное, пытаются отыскать истину, опираясь на это недоказанное.

Принявши вовсе недоказанный постулат, что естественный отбор отбирает лучших и что разные приспособления есть только результат естественного отбора, считают, что все определяется им. В природе всюду видят необыкновенную гармонию, разум, целесообразное, и закрывают вовсе глаза на явную дисгармонию.

Поэтому, если наличие какого-то органа совершенно ясно говорит нам, что он вреден для организма или, самое малое, бесполезен, — мы уверяем себя, что это не так: «потому что иначе мы должны принять недействительность отбора». Мы доказываем тем, что еще надо доказать, т. е. употребляем лжеаксиому.

Возьмем пример явной нецелесообразности. В 1930 г. *F. R. Malloch* (*Insects of Samoa ... , part IV, Diptera, fasc. 5. 225–229, figs. Edit. British Museum*) описал два новых вида мух из сем. *Ortalidae* с острова Самоа: 1) *Xenognathus bryani* с огромными выростами на щеках в стороны у самцов (у самок выростов нет совершенно) и 2) *Xenognathus inermis*, у которого и у самца выростов нет.

Достаточно взглянуть на рисунок, чтобы увидеть с каким уникальным и нелепым образованием мы имеем дело. Из рассмотрения его можно сделать следующие выводы:

1. Специфические признаки самцов у близко родственных видов могут резко отличаться: у одного присутствовать, у другого совершенно отсутствовать, — следовательно в общем биологическом балансе ни присутствие, ни отсутствие их особой роли не играет.

Если бы присутствие выростов на щеках у самца давало бы какой-то перевес, то виды без щечных выростов должны были бы давно исчезнуть, на самом же деле на том же острове существуют оба вида. Следовательно в биологическом преуспевании вида даже такие экстраординарные признаки роли не играют. Другие признаки являются более важными и, следовательно, отбор далеко не всемогущ, если такие признаки уходят из-под его контроля.

2. Такие выросты никакого функционального значения не имеют, более того: совершенно очевидно, что они являются обузой для передвижения. Это образование напоминает деревянные треугольники, надеваемые на шеи свиньям, телятам и т. д., чтобы препятствовать им пролезать через отверстия в заборах. Такие выросты у мухи ничего кроме неудобства доставить ей не могут.

То, что они существуют, показывает, что даже вред, наносимый несомненно выростами, настолько незначителен, что на одном и том же острове есть два вида: с выростами и без них.

Далее интересно отметить, что выросты развиты не у всех самцов в одинаковой степени: у одних они очень сильно развиты, у других значительно менее, а у некоторых редуцированы до размеров бородавки. Если бы он действовал, – давно бы выработался наиболее приспособленный тип.

Совершенно очевидно, что образование и развитие отростков обусловлено исключительно внутренними причинами и что в природе имеются явно нецелесообразные образования, которых естественный отбор не касается.

Идея естественного отбора настолько овладела умами биологов, что они любое образование склонны рассматривать, как приспособление, вызванное отбором. Всякие выросты, лопасти, украшения и т. д. они рассматривают, как следствие, если не естественного, то полового отбора (что в конечном результате одно и то же), вовсе не замечая, что украшения у самцов все одинаковы, например, шея у самцов диких уток, а потому материала для выбора нет. Вот если бы украшения были разнообразны, как у турухтанов, например, то самкам было бы что выбирать, а на деле выбора нет.

Существует, далее, в Австралии род *Boreoides* из сем. *Stratiomyidae* (*Diptera*). У самок этого рода на щеках имеются два симметричных отверстия, проходящих сквозь всю голову, – единственное применение этих отверстий то, что энтомолог может туда просунуть тонкую энтомологическую булавку.

Подобных нелепых образований тысячи. Исключительные, совершенно невероятные украшения на голове у сем. *Cercopidae* (*Homoptera*), превышающие по длине все тело – общеизвестны. Они поражают не только своей величиной, формой, но и разнообразием, и уж конечно, если в каком-нибудь венчике украшения имеются 8, а у другого 12 лучей, – трудно предполагать, что такие детали могут играть роль в жизненной борьбе. Одно уже наличие их показывает, что никакого значения разница не имеет: носители разных украшений одинаково преуспевают в жизненной борьбе.

Малоэффективность или полное безучастие естественного отбора может быть показана на тысячах примеров. Всемогущество и значимость естественного отбора могут поддержать только совершенно ослепленные люди, вернее, фанатики, перед верой которых рассыпаются все доводы логики и которые слепы перед самыми яркими фактами: как же? Ведь если мы откажемся от естественного отбора, то тем самым мы откроем путь к вере в бога? Наука, которая ставит себе наперед решения, которые надо получить, уже не наука.

Особенно эффектными являются некоторые ортогенетические ряды в палеонтологии (ряды развития в одном направлении), которые показывают незначительную роль отбора в эволюции. Эти ортогенетичес-

кие ряды дают постепенно нарастание какого-то органа в геологическое время, т. е. за миллионы лет, до такой степени, что он явно становится вредным для организма.

Достаточно вспомнить рога вымершего гигантского оленя. Вес этих рогов был огромен, убежать от хищника с такой нагрузкой было чрезвычайно трудно. Защитой же рога не могли служить уже потому, что хищники нападают сзади. И все же олени с такой невероятной нагрузкой существовали сотни тысяч лет. Всемогущество, значение естественного отбора, – это миф, кабинетная выдумка.

Вторая ошибка в понимании естественного отбора заключается в том, что он нередко приводит вместо положительного к совершенно отрицательному результату.

Когда мы говорим о преуспевании наиболее приспособленных, мы подразумеваем не только сохранение жизни данным индивидом, но и продолжение им своего рода. Без этого его преимущества ничего не стоят, ибо если менее приспособленный погиб, но оставив многочисленное потомство, а более приспособленный уцелел, но потомства не дал или очень малое, то его выигрыш переходит в проигрыш.

Если молодой дубовый лесок, дружно подымающийся и смыкающий кроны, тем самым уничтожает другие древесные породы, не давая им света, это, конечно, выигрыш для леска. Посмотрим, однако, дальше: вот лес вырос и стал плодоносить, но его победа превращается в поражение. На десятки, а то и сотни лет, этот лес не будет давать потомства: он будет уничтожать систематически свои же собственные всходы. Лес будет жить, расти, плодоносить, но только пограничные деревья по краям его будут иметь шанс получить потомство.

Можем ли мы, поэтому, считать, что породы, образующие смыкающиеся кроны, обладают преимуществом перед теми, которые не смыкают крон? Конечно нет! Смыкание крон – это в конечном результате самоуничтожение.

Этот пример показывает, как легко прийти к логической ошибке, если не проследить биологический процесс от начала до конца. Однако, если смыкание крон несет в себе уничтожение рода, такие породы должны элиминироваться, а на деле мы видим существование крон и смыкающихся и не смыкающихся. Значит осуществление в жизни двух прямо противоположных принципов еще вовсе не значит, что один из них должен победить и вытеснить другой.

Оба принципа сосуществуют, один выигрывая в данных условиях, но проигрывая в других. Каждый идет своим независимым путем развития.

Жизнь оказывается гораздо сложнее, чтобы быть открытой так просто ключом, который называется «естественным отбором».

Живое вещество далеко не так уступчиво к естественному отбору, как это думают. Много в природе не так идеально, как думают. Возьмем пример: к 40 годам женщина начинает утрачивать способность к деторождению. Многие женщины в этом возрасте, и даже несколько больше, находятся чуть ли не в расцвете своих физических сил, доказательством чего служит хотя бы то, что в возрасте 40 лет они достигают только половины своей жизни. Таким образом, более половины своей жизни женщина обречена на бесплодие. Казалось бы, что тут у места естественному отбору показать свое могущество, но отбор бессилён. И это касается не только человека.

Наконец, мы знаем о существовании не только старых, но даже дряхлых диких животных. Почему же естественный отбор на них не действует? Он действует, конечно, но сила его в отношении организмов преувеличена биологами-теоретиками чрезмерно.

Борьба за жизнь не представляет той дикой картины, которую нам рисуют. Существует и взаимопомощь среди животных, на которую в свое время обратил внимание еще Кропоткин²²; есть и разум, позволяющий животным избегать множества опасностей.

Третья ошибка сторонников естественного отбора связана с их представлениями о, так сказать, технике отбора. Отбор представляется им, как суммирование мелких наследственных изменений в одном направлении. Здесь в сущности две ошибки: одна изнутри, другая извне.

Прежде всего постулируется способность живого вещества давать наследственные изменения в одном направлении, т. е. ортогенетически. Это неверно: не все признаки, не всегда и не в любом направлении могут давать суммирующиеся отклонения, это возможно в сравнительно узких границах, когда эти границы достигнуты, никакие отборы невозможны: никогда мушка дрозофила, классический объект экспериментов генетиков, величины воробья не достигнет. Природой поставлены некоторые непреодолимые границы, не видеть этого нельзя, но многие просто не хотят видеть истины.

С другой стороны, если какой-то признак начал развиваться ортогенетически, никакой отбор остановить его не может. Пример: гигантизм пресмыкающихся прошлых геологических эпох, гигантизм всего тела или отдельных частей его привел их к вымиранию. Роль сумматора наследственных изменений играет живое вещество, а не отбор. Это ошибка изнутри.

А извне та, что отбору приписывается необыкновенно тонкое реагирование, он, мол, подхватывает мельчайшие изменения. Пример с

ледниковым периодом, а также другие факты (о них нет места говорить) показывает полную несостоятельность этого представления: вся биотика далеко не так чувствительна к изменениям среды, как предполагают, а главное – она способна находить противодействие последней.

Четвертая ошибка заключается в том, что естественный отбор не направляет всегда в одну сторону, он многонаправлен. Количество направлений отбора, допустим, что он существует, чрезвычайно значительно: здесь и жаро- и морозоустойчивость, и болезнеустойчивость, и быстрота бега, и чуткость слуха, и острота зрения, и скорость реагирования, и сила, и ловкость, и моно- и полифагия, и защитительная окраска и т. д., словом, стремление к совершенствованию в самых разнообразных направлениях.

Совершенно очевидно, что организм не может быть вместилищем всех положительных качеств. Направления в усовершенствовании часто противоречивы и противоположны: для осуществления одних требований выгоднее иметь, например, более крупный рост и обилие жира (морозоустойчивость), для осуществления других выгоднее иметь более легкое тело, не отягченное жиром, например, в беге и т. д. Различные требования взаимоисключают друг друга, они удерживают организм в положении некоторого относительного равновесия.

Напомним, кстати, что в отношении совершенства разных приспособлений существующие дифирамбы часто необоснованны: человеческий глаз считается одним из самых тонких и точных произведений природы, т. е. естественного отбора. Однако, знаток оптики Гельмгольц²³ сказал однажды: «если бы из оптической мастерской мне принесли прибор со столькими недостатками, я вернул бы его для исправления».

Далее самая среда неустойчива: за рядом жестоких зим следуют мягкие, за засушливыми годами дождливые и т. д. Климатические условия изменяются, то в положительную, то в отрицательную сторону. На деле мы имеем осцилляцию, колебания по обе стороны от какой-то нормы, мы имеем движение типа маятника: вправо-влево, но всегда назад с повторением исходного положения. Все эти плюс-минус колебания уравниваются, а в результате – сохранение некоей нормы, а не создание чего-то нового.

Если изменение среды идет в одном направлении, например, похолодание, на протяжении тысяч лет, то это вызывает не приспособление животных к холодному климату, а откачку их к югу. Некоторые видят в белом цвете полярного медведя, зайца, куропатки и т. д. приспособление для жизни среди снегов и льдов. Если белый цвет помогает белому медведю подкрадываться к тюленям, то почему тюлени не выработают белого цвета, чтобы легче ускользнуть от зрения медведей? Значит, что может сделать

отбор (допустим) у медведей, не может сделать отбор у тюленей, что-то концы с концами у селекционеров не сходятся. Таким образом, многонаправленность отбора является препятствием к его деятельности в одном направлении.

Пятая ошибка заключается в том, что естественный отбор немислим в отношении развития инстинктов. Здесь не может быть развития постепенно, частями, возможен только скачок, причем скачок непременно целесообразный. Паук не может изобретать свою сеть постепенно, т. е. $1/10$, $1/4$, $1/3$, $1/2$ сети, сеть должна явиться сразу, как целое, может быть и не вполне совершенное, а непременно целесообразное.

Насекомое, паразитирующее на бабочках, должно сразу делать прыжок для паразитирования на саранчовых, жуках или других группах. Промежуточных ступеней здесь быть не может. Здесь принцип постепенного нарастания терпит полную неудачу: появление нового инстинкта не имеет ничего общего с естественным отбором.

Шестая ошибка заключается в том, что естественный отбор математически совершенно невероятен, – это нагромождение одного исключительно редкого случая на другой. Прежде всего (и с этим все согласны) мутации, т. е. внезапные скачки наследственности, очень редки.

Нельзя смешивать ненаследственные изменения, касающиеся только данного индивида, с изменениями наследственными. Последнее – очень редкие исключения из общего правила. Не следует также обманывать себя и в инбридинге (т. е. скрещивании экземпляров одного и того же поколения) видеть создание чего-то нового, – это только выделение уже имеющегося, это не новообразование. Из широкого спектра возможностей мы выделяем инцидентом узкий сектор, но, как в шкале цветов, этот сектор, хоть он и индивидуален, он все же только часть спектра и ничего нового собой не представляет.

Бульдог и гончая, сенбернар и пекинес, – все это заложено в «собаке». Выделить из комплекса «собака» ее, так сказать, части нетрудно, а вот трудно получить «несобаку».

Далее: мутация должна быть положительной, т. е. не только жизненно-здоровой, но и какой-то новой ступенью к усовершенствованию. Опыт говорит нам, что положительные мутации исключительно редки, гораздо реже отрицательных. Но этого мало: мутация должна иметь направление, т. е. способность к нарастанию, ибо без этого не может быть развития. Если бы организм сразу мог скакать на высшую ступень, то это был бы настоящий креационизм.

Далее: как признак, она должна быть доминантной, а не рецессивной, и, кроме того, передаваться обоими полами, а не быть приуроченной

только к одному. Мутация, наконец, должна быть массовой, ибо появление единичных экземпляров не даст никаких результатов в силу закона чисел. Мутация должна соответствовать жизненным условиям, т. е. быть жизнеспособной для данных условий. Мутация должна быть сбалансированной в общем составе организма, т. е. не вызывать своим появлением ослабления другого, жизненно важного признака.

Наконец, мутация должна выжить, а выживают, как мы видели, не наиболее приспособленные, а наиболее удачливые, «счастливые», т. е. опять-таки исключения.

Мы видим, что создание видов путем естественного отбора просто невозможно математически, по сочетанию редчайших случаев с редчайшими. Если бы это случилось, то это следовало бы не теории вероятности, а теории невероятности. А между тем видов были и есть миллионы.

Само собою разумеется, что об естественном отборе можно сказать еще очень много, но мы считаем, что и сказанного достаточно, чтобы усомниться в его действительности; кроме того, в дальнейшем мы не раз еще вернемся к деталям вопроса.

7. Автогенез или селектогенез?

Критика естественного отбора несомненно вызовет возражение: «критиковать-то, мол, легко, а вот дайте что-то новое, конструктивное». На это мы ответим, что указывая на то, что биологи стучат не в ту дверь, мы тем самым приближаемся к правильному решению вопроса.

Кроме того, есть уже достаточно доказательств тому, что вопрос поставлен на голову, пора уже поставить его на ноги, и тем самым вернее подойти к проблеме. Неверен основной постулат: эволюция – это не селектогенез, т. е. основана не на селекции, а автогенез, т. е. основана на внутренних силах, заложенных в живом организме.

Прогресс органического мира, эволюция, происходит главным образом под действием внутренних причин, а не сил извне. Конечно, организм живет не в пустоте, а испытывает влияние среды, но эволюция определяется тем, что дает движущийся поток жизни в своем начале. Среда в широком понимании всего внешнего влияет на форму, но суть определяется только внутренними процессами.

Поток жизни – это движущаяся система, и изменяется не потому, что среда заставляет ее изменяться, а потому, что не может стоять на месте и не изменяться. Там, где намечается какое-то равновесие, там недалеко уже и до потолка развития и вместе с тем до вымирания. И мы это видим на

тысячах примеров: виды существуют сотни тысяч и миллионы лет без изменений, хотя среда изменяется. Почему? Потому что они достигли до потолка развития, другие же изменяются, потому что их развитие не завершено.

Движущих сил эволюции мы пока не знаем, но немало есть фактов, говорящих об их действии, формах, направлении. Чтобы узнать их, прежде всего надо раз и навсегда покончить с верой в естественный отбор, как творческое начало; веруя в кажущееся решение проблемы, мы стоим на месте, топчемся, не делая ни шагу вперед.

Нам скажут, что мы возрождаем витализм, веру в какую-то специальную жизненную силу, что мы отходим от пути науки в область мистики и т. д., что отвергая селекционизм, мы отказываемся от логики и фактов, – это не так.

Мы признаем только, что биология уклонилась от верного пути, ошиблась, приняв следствие за причину. Можно обойтись и без мистики, но вместе с тем и без никем недоказанной веры в естественный отбор. Надо найти объяснение, которое будет удовлетворять всей сумме наших знаний, а не только части их.

Ведь естественным отбором объясняется далеко не все. Почему низшие организмы не превращаются в высшие? Почему одноклеточные продолжают существовать и не уступают места многоклеточным? Если многоклеточные высшая стадия, почему на нее не переходят низшие?

Потому что, ответим мы, они являются конечными осуществлениями химических возможностей, – они тупиковые формы, достигшие предела, потолка своего развития. Они уже ничего не могут дать принципиально нового при всех условиях. Они живут потому, что занимают какую-то биологическую нишу или слой, где нет причин, которые могли бы их истребить. Они обречены на вечное топтание на месте. Усовершенствоваться они не могут.

Лишайники и мхи никогда уже не разовьют цветковых растений, – эти возможности уже использованы их родичами. У этих родичей были потенциальные возможности уйти дальше, т. е. создать цветковые, и они стали цветковыми. Возврата для них нет, как нет для низших растений и будущего. Причина: физико-химическая невозможность.

Если бы какая-то сверхмощная водородная бомба истребила бы все высшие организмы на земле, уцелевшие низшие растения и животные уже не в состоянии были бы создать и через миллиарды лет ни цветковых, ни млекопитающих. Для создания их надо было бы начинать снова с первичной протоплазмы.

Перейдем к другому вопросу: адаптивна ли эволюция, т. е. отражается ли влияние среды на организм? Вопрос этот далеко не так абсурден, как может

показаться на первый взгляд. Да, взаимосвязь организма и среды бесспорна, но осуществляется она по иной линии и не в такой степени, как думают.

Что между организмом и средой нет такой закономерной связи, как в математике между переменной и функцией, об этом даже говорить не стоит. Степень адаптации может колебаться очень широко, а организм все же преуспевать в жизни, образуя десятки видов.

Представление о строгой приспособленности видов к среде, – только кабинетное измышление: организм гораздо более независим от среды, чем это предполагают.

Наоборот: что мы имеем действительно приспособительного в филогенезе, т. е. в эволюционном развитии, – то направлено не в сторону приспособления, подчинения среде, а в сторону преодоления ее, освобождение от влияния среды. Эволюция имеет два аспекта: 1) адаптация, т. е. приспособление к среде и 2) адаптирование, т. е. приспособление среды к нуждам организма. Первый процесс до известной степени пассивный, второй – целиком активный.

Когда 60 с лишним лет тому назад человек поднялся в воздух и полетел в желаемом направлении, тогда завершился один из этапов эволюции, эволюции адаптирования, когда к ней присоединился свободный индивидуальный разум. Последний есть только завершение одной из внутренних тенденций, свойственных органическому миру. Адаптирование – свойство не только человека: всякие норы, гнезда для себя или потомства, убежища и т. д. у разных животных – это тоже адаптация природы для своих целей.

Может показаться нелепым соединять развитие авиации за последние 60 лет с эволюцией в органическом мире, но не следует забывать, что многое, что еще недавно казалось невозможным, немислимым, недопустимым и т. д., с течением времени становилось даже аксиомой. Давно ли мы поверили, что земля круглая? А теперь мы не можем понять, как могли заблуждаться в этом отношении многие блестящие умы минувших столетий.

Может показаться диким увидеть в технических успехах авиации «естественный отбор» среди летательных машин, на самом же деле вот уже 60 лет как происходит элиминация менее совершенных летательных конструкций. Новые же конструкции предлагает изобретательный человеческий ум, т. е., в конечном счете та же природа, но осознавшая самое себя.

Процесс адаптирования, т. е. возвышения над средой, ее преоборения, является самой существенной чертой эволюции. Изобретение норы или гнезда является результатом действия внутренних сил организма, элиминация может только способствовать более быстрому закреплению нового изобретения.

Приняв чрезвычайно примитивный, грубо механистический принцип, приложив его к воображаемым в уме, а не в жизни, случаям и схемам, селекционисты переносят свои выводы и на весь органический мир, отнимая от него самое существенное: способность самостоятельного творчества.

Если бы в цепи от амебы и до человека этой способности не было, человек не поднялся бы в воздух, а на деле он не только летает, но и скоро сможет оставить за собой пределы Земли.

Если мы присмотримся к эволюции, мы заметим, что существует один основной закон, закон максимального расширения жизни, биотики, за счет неорганического мира. Водные животные и растения вследствие этого переходят на сушу, приспособляются к жизни в воздухе, земле и т. д.

Каждая крупная систематическая единица стремится при этом сделаться космополитом, и расширяться не только вширь, но и вглубь, хотя, конечно, это и не удастся всем. Это увеличение биотического объема происходит не преемственно, а независимо друг от друга.

Рептилии распространились на воду, землю и воздух (в настоящее время летающих рептилий нет), но это не значит, что из водных рептилий произошли водные птицы и млекопитающие, а из воздушных рептилий воздушные птицы и млекопитающие.

Краспирению в пространстве каждый класс шел своим независимым путем. Летучие мыши произошли не от птиц, роющие млекопитающие не от рептилий, живших в земле и т. д. Наоборот, млекопитающие выделили даже два отряда для жизни в земле: из насекомоядных – крота (*Talpa*), из грызунов – слепыша (*Spalax*).

Достигнув какой-то стадии физиолого-морфологического совершенства, например, теплокровия, поток жизни устремляется на елико возможно больший захват земной поверхности и даже объема.

Был момент в истории земли, когда в воздухе носились рептилии, птицы и млекопитающие. Решение полета было осуществлено по крайней мере трижды, и, по-видимому, независимо друг от друга.

Однако, и теплокровие не решало еще проблемы полета в целом. Выиграли не млекопитающие, а птицы: летучие мыши оказались не конкурентноспособными с птицами, а заняли только узкую биологическую нишу сумеречных животных. Возможно, что если бы другой отряд млекопитающих стал искать решение проблемы полета, то результаты были бы иными.

Вот это-то решение проблемы полета у позвоночных (рыб мы исключаем ввиду несовершенства их полета) тремя различными группами является чрезвычайно типичным для самой жизни.

Является вопрос: есть ли способность к радиальной (т. е. во все стороны) адаптации следствие естественного отбора? Конечно, нет! Естественный отбор нуждается в подходящем исходном материале, без него он совершенно бессилён; чтобы он действовал, необходимо постулировать способность живого вещества давать наследственные, и притом нарастающие в одном направлении, изменения.

Если живое вещество не будет давать изменений, способствующих полету, никогда летучая мышь в воздух не поднимется. Необходимо не усиление одного какого-то органа, а переустройство всего организма в целом: облегчается вес костей, усиливаются летательные мышцы, увеличивается и облегчается летательная поверхность и т. д. Весь организм перестраивается целостно, для определенной задачи: полета.

Эта задача ставится и разрешается самим организмом. Естественный отбор, вернее элиминация может играть только вспомогательную роль. Совершенствование в приспособлении идет не извне, а изнутри.

Замечательным свойством органического мира, биотики, совершенно упускаемым селекционистами и неизвестным во времена Дарвина, является то, что биотика не хаотична, а имеет закономерную структуру, она представляет собой систему.

Гомологические ряды Вавилова, найденные им у растений, являются и у животных основным принципом структуры живого вещества, всей массы его. Организмы образуют цепи или ряды форм, причем генетически близкие цепи создают параллельные ряды. Организмы образуют не хаос, а стройную систему, состоящую как бы из сеток, имеющих горизонтальные и вертикальные ряды. Получается подобие периодической системе химических элементов Менделеева. Только эта система гораздо сложнее и больше.

Мы можем взять какой-нибудь признак и расположить виды какой-нибудь группы в один горизонтальный ряд, причем признак этот будет все нарастать: a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 и т. д. Затем возьмем виды другой близкой группы и распределим их тоже по возрастанию того же признака, получим другой горизонтальный ряд: b_1, b_2, b_3, b_4, b_5 и т. д. Третья группа дает ряд: c_1, c_2, c_3, c_4, c_5 и т. д.

Однако, удивительным является не то, что можно образовывать такие похожие ряды, а то, что если мы сравним a_1 , v_1 , c_1 и т. д., т. е. посмотрим на наши ряды вертикально, то мы найдем постепенное развитие какого-то признака, но уже в вертикальном ряду.

Не все вертикальные или горизонтальные ряды бывают цельными, часто в них имеются как бы пропуски, поэтому в полученной нами сетке мы находим как бы пустые места.

Менделеев, распределив все химические элементы по их свойствам в вертикальные и горизонтальные ряды, как известно, не только нашел некоторые места в сетке, но и предсказал, что пустым местам соответствуют химические элементы, которые еще не открыты. В дальнейшем предсказания его подтвердились: были найдены неизвестные до того времени элементы с качествами, предсказанными Менделеевым.

Тоже нашел и Вавилов в системе злаков, где можно было заранее предсказать существование пшениц, например, с такими-то и такими-то качествами.

В практике пишущего эти строки не раз случалось встречаться с подобным же явлением у животных. В семействе мух (*Bombyliidae*) имеются три рода: *Exoprosopa*, *Hemipenthes* и *Villa*; каждый из них образует десятки и даже сотни видов. Каждый из них может быть разбит на приблизительно 11 групп, т. е. все они могут дать сетку из трех горизонтальных и 11 вертикальных рядов.

В полученной таким образом сетке имелись незаполненные места, но автор знал, что они должны иметь соответствующие им виды и ... находил их. Это были совершенно неизвестные науке виды из разных частей земного шара. Таким образом и он предсказывал существование неизвестных видов и находил их.

Из этого видно, что биотика, если так можно выразиться, геометрична и, даже более того: стереометрична. Каждый вид – не случайная комбинация признаков, а осуществление известной потенциальной физико-химической возможности.

Эволюционные ряды или лучи или радиусы создаются не как попало, а в зависимости друг от друга, осуществляя возможности, заложенные в их физико-химической структуре. Как в химии не может быть химических соединений с не целым числом атомов, так и в биотике не может быть видов с незакономерной физико-химической структурой. Эволюция – это номогенез, – развитие согласно физико-химическим законам, а не тахигенез, где развитие объясняется случаем, произволом.

Если бы в основе эволюции лежал тахигенез, никаких гомологических рядов или сеток не было бы, где каждый индивид был бы отличен

от другого. Древние считали жирафа помесью верблюда с леопардом и называли «камелеопардом». В некотором отношении современные селекционисты недалеко ушли от таких представлений. Представления Дарвина понятны: он не знал закона гомологических рядов, но он известен еще с 1922 года, а селекционисты все еще верят в хаотическую сущность биотики.

Верят они и в необыкновенную пластичность живого вещества под действием среды. Да, пластичность мы наблюдаем очень часто, но эта пластичность имеет онтогенетический характер, т. е. касается данного индивида и только. Листья растений, выросших в тени, будут отличаться от листьев выросших на ярком солнце, но качества их по наследственности не передаются. Форма реакции наследственна: листья излюбленного в Европе фикуса огромны по сравнению с листьями фикуса, выросшего на свободе на Цейлоне, всегда в тени эти листья будут сильно увеличены, чтобы получить возможность иметь столько света, сколько им надо, но признак этот не имеет наследственного характера: растение, перенесенное из Европы на Цейлон, будет давать мелкие листья.

Следует также отметить и другое важное обстоятельство: вид не всегда исчезает, расщепляясь на новые виды или, так сказать, переливаясь постепенно в новый. Бывают случаи, что старый вид отщепляет от себя новые, но сам остается.

Система органического мира – это своего рода исторический музей, где уживаются формы чрезвычайной древности с сравнительно гораздо более новыми.

Количество видов, как в прошлом, так и в настоящем, почти неисчислимо, в каждый отрезок времени их миллионы. Эти миллионы видов созданы не потому, что отражают миллионы различных жизненных ниш, а потому, что в основе живого вещества лежат закономерности гетероморфизма, т. е. способности давать десятки и сотни вариантов, но вариантов закономерных.

Этот гетероморфизм прекрасно отражен в органической химии, где мы имеем длиннейшие закономерные цепи веществ с нарастанием, например: O_2 , O_4 , O_6 , O_8 и т. д., C_2 , C_4 , C_6 , C_8 и т. д., образующих тысячи разных комбинаций.

Виды не представляют собой сплошной текучей массы, меняющей под влиянием среды свой внешний и внутренний облик. Виды сохраняют свою сущность в течение огромного времени, некоторые незаметно изменяясь.

Мы пока не можем сказать ничего определенного о механизме перехода старого вида в новый, ибо процесс этот по-видимому растягивается

на десятки тысяч лет. Одно несомненно: в сплошном, непрерывном потоке развития наступают моменты, когда вид расщепляется: новое обособляется от старого.

Мы не можем также не заметить, что закономерность состава идет параллельно с закономерностью формы. Чем глубже мы идем в геологические эпохи, тем больше встречаем животных и растений, образованных со многими плоскостями симметрии и вообще с подчеркнутой геометричностью формы.

Чем ближе к современности, тем геометричность форм все более исчезает. Надо полагать, что в основе постепенного отказа от многоплоскостной симметрии лежат два момента.

Во-первых, эволюция – это в целом осложнение и это осложнение вызывает разделение труда между отдельными частями организма. Трудно себе представить это разделение труда, если организм, скажем 6-ти – лучевой морской звезды, состоит из 6-ти почти одинаковых частей. Естественно, что сосуществуют 6 отдельных частей, одинаковых по форме, но трудно себе представить, что каждая из этих частей, одинаковая по форме, выполняет разные функции.

Разумеется на деле мы имеем иное: каждая часть берет на себя выполнение разных функций, но это вызывает немедленно изменение формы каждой части и утрату симметрии во всем организме.

Если мы взглянем на растения хотя бы каменно-угольного периода, геометричность многих из них немедленно бросится в глаза: растение разделено на правильные части, ветви расположены мутовчато, количество их постоянно в каждой мутовке и т. д.

Чем ближе к современности, тем геометричность все более исчезает. Дуб, например, явно лишен всякой геометричности по сравнению с елью; все его части более индивидуализированы, хотя расположение их и пропорция настолько характерны, что мы узнаем дуб немедленно.

Во-вторых, причиной геометричности форм организмов, вероятно, служит так же то, что стереохимические формулы основных веществ были в минувшие геологические эпохи значительно проще, чем теперь.

В ходе эволюции имеется тенденция образовывать все более высокомолекулярные соединения, строение которых чрезвычайно сложно и далеко от геометричности.

Таким образом, мы видим, что порядок, закономерность, даже внешняя геометричность форм является одним из основных свойств органического мира. Это обстоятельство совершенно не принято во внимание теорией естественного отбора. Мы видим систему в химических элементах,

мы видим систему в кристаллографии, она же имеется и в биотике. Эта система дается не извне, а изнутри, поэтому мы можем принять только автогенез, а не селектогенез.

8. Иррациональный элемент в эволюции.

Элемент иррациональности, т. е. непонятного, существует в биологии бесспорно; его могут отрицать только те, которые намеренно закрывают глаза на действительность, этот упрек прежде всего касается селекционистов.

Говорить подробно об иррациональности мы не имеем возможности, так как познания наши в этой области близки к нулю. Однако, это нисколько не умаляет значения самого факта. То, что мы чего-нибудь совершенно не понимаем, не дает еще нам права считать это непонимаемое несуществующим.

Под иррациональностью мы разумеем нечто, неукладывающееся в обычные физико-химические и логические понятия. Мысль, например, относится к этой иррациональной области: она связана с физико-химической основой, она от последней неотделима, как звук от колеблющегося тела, но она не физика, и не химия, каковыми мы их знаем, она какой-то особый их аспект.

Было бы грубейшей ошибкой считать мысль прерогативой человека, это явление свойственно не только позвоночным: изобретение пауком его ловушки или пчелой сот относится именно к этой области.

Это, конечно, не «*vis vitalis*», «жизненная сила», прилепленная к физико-химии, – это особый аспект материи, о котором мы почти ничего не знаем, за исключением того, что знаем по личному опыту существ, одаренных разумом.

У людей эта способность, назовем ее психической, в значительной степени индивидуализирована, у других животных в значительной степени слита с тем, что можно назвать «родовым разумом» (в противоположность индивидуальному, этот «родовой разум» иначе называют инстинктом).

Причинная связь «родового разума» с материей нам совершенно неизвестна и непонятна (отсюда и наш термин «иррациональность»), но есть основания думать, что многие «приспособления», «усовершенствования» и «изобретения» в органическом мире связаны с этой особенностью живого вещества.

Сколько можно судить, индивидуализация разума есть более высшая ступень «родового разума» или инстинкта. За это говорит эволюция психи-

ческого начала, которое развивается строго соответственно с эволюцией физико-химической.

Мыслительную способность органики мы не отделяем от физико-химии и настаиваем, что без ее изучения и понимания эволюцию постигнуть, как следует, нельзя. Беда только в том, что у нас нет еще ариадниной нити для разматывания клубка, который называется потоком жизни.

Не следует пугаться, что мы отодвигаем решение проблемы на далекое будущее. Лучше не обманывать себя, а сознаться в незнании, чем заниматься упрощением проблемы. Увиливая от действительности, мы ничего не выиграем. Самогипноз безграничного всемогущества естественного отбора является тормозом на пути к знанию. Это только подделка решения, подделка довольно примитивная, но достаточно вредная.

Рассмотрим пример, который покажет, что есть в природе иррациональный фактор, вовсе обойденный и замолчанный современной биологией. Возьмем паука и его сеть-ловушка, т. е. беспозвоночное, поднявшееся до употребления орудий лова, примитивное животное с собственной индустрией.

Нет никакого сомнения, что примитивные пауки никаких сетей не строили, и вообще, видимо, они произошли от водных предков. Для перехода к ловле сетями необходимы две вещи: 1) наличие желез, выделяющих строительную нить, и 2) изобретение сети. Ни к тому, ни к другому естественный отбор не имеет никакого отношения: и до сих пор существуют группы пауков, отлично живущие и без сетей.

Сетеулавливающие пауки произошли от пауков, сетей не имевших, но имевших железы, производящие паутину, которая служила первоначально для других целей. Назначение паутины было другое: прежде всего прикрывать яйца в сотканных из паутины коконах, затем она служила для опутывания добычи, далее для ослабления падения, если что-то сбрасывало паука с высоты, наконец, она служила орудием транспорта, переносивши пауков на огромные расстояния.

Ловушка из паутины (и притом действующая главным образом ночью) была замечательным изобретением. Разумеется, вероятно, в ней произошли улучшения, усовершенствования, но она явилась несомненно сразу, как нечто целое. Она не могла создаваться постепенно, т. е., сначала 1/4, затем 1/2, наконец вся ловушка. Идею ловушки нельзя расчленить на части, как нельзя изобрести сначала 1/4, затем 1/2 часов и чтобы вместе с этим часы шли. Принцип ловушки создан сразу, как целое, и это целое сразу выполняло свою задачу ловить насекомых.

Изобрел ловушку, конечно, «родовой разум», инстинкт. Об этом разуме мы знаем очень мало, но его существование определяет жизнь всех

животных. Достаточно вспомнить классические наблюдения Фабра²⁴ над инстинктами насекомых, чтобы понять какую огромную и первостепенную роль они играют, они неотделимы от живого вещества.

Перед нами огромная, малоизученная, а главное непонимаемая область. Для некоторых мыслительная способность пауков может показаться дичью, однако, в мыслительных способностях человека и высших млекопитающих они не сомневаются. Разум у человека – это только высшая ступень того, что мы наблюдаем и у обезьян, у собак и других животных. Из ничего это способность развиться не могла.

Инстинкт у насекомых, пауков и т. д. – только упрощенная форма того, что мы встречаем и у высших животных, с той только разницей, что мы сознаем, что мы делаем, а низшие животные не сознают своих действий, руководясь родовым разумом.

Здесь не место развивать подробности о разнице между инстинктом и разумом, напомним только, что в сознательной деятельности человека многое основано на подсознательном, т. е. той самой области, которую можно назвать родовым разумом.

Как бы то ни было, а инстинкты играют в жизни животных колоссальную роль, и именно с ними естественный отбор ничего не имеет общего: не он их создает, и не он их направляет.

Замалчиванье психической деятельности животных не влетает лавров в венок теории естественного отбора. Нельзя рассматривать эту деятельность, как нечто второстепенное, попутное с морфологической эволюцией, что, мол, если морфологическая эволюция объяснена, то все уже сделано, что с объяснением психической эволюции это как-то само собой позже устроится.

Возьмем такое явление, как перелеты птиц, – несмотря на то, что предложено множество теорий, ни одна из них не удовлетворяет в целом, а между тем перелеты – явление затрагивающее жизнь птиц самым глубоким образом: не будь их, не было бы у нас 9/10 наших птиц.

Мы до сих пор толком не знаем, как птицы узнают друг друга среди тысяч других, а между тем каждая пара немедленно найдет друг друга среди стаи, которая затемняет небо. От подобных вопросов (а их можно, и должно поставить тысячи) селекционисты отмахиваются, как черт от ладана. Все, мол, понятно, как один вид произошел от другого, а на самом деле мы знаем только этот факт и ничего более. Освещена только слегка одна сторона проблемы, проблема формы, но она имеет много сторон. Немало еще будет Дарвинов, пока решение загадки эволюции будет достигнуто, не одностороннее, однобокое, а решающее все проблемы всесторонне.

9. Хемогенез – основной фактор эволюции.

Из сказанного выше видно, что мы совершенно отрицаем роль естественного отбора, как творческого фактора эволюции. Селекции нет, есть элиминация, т. е. уничтожение подпавших под действие разрушительных сил природы. Эта элиминация селективна только в самой незначительной части.

Эволюция основывается на действии внутренних сил и только корректируется внешними. Среда в широком понимании этого слова – это только контролер, а не творец-изобретатель. Доктор, отбирающий новобранцев, вовсе не отец признанных годными для службы солдат.

Мы отдаем себе полный отчет в том, что отрицание отбора открывает некоторым образом путь к признанию всяких «таинственных» сил, могущих привести к всякого рода суевериям и даже мракобесию, но, как сказал поэт граф Алексей Толстой²⁵ некоему цензору: «у науки нрав неробкий, не заткнешь ее теченья ты своей дрянною пробкой...».

Истина – прежде всего, сейчас теория естественного отбора уже тормоз для развития биологической науки, пора же поглядеть на все трезвыми глазами и не оглядываться не приведут ли новые течения биологической мысли к каким-то осложнениям на философском или политическом фронте. Мы должны принять, что жизнь, ее поток, – это прежде всего физико-химическое явление, на эту сторону и следует направить все усилия исследователей, т. е. на химию живого вещества в ходе времени.

К счастью дело обстоит не так уж и плохо: не надо создавать новую науку, надо только суммировать, классифицировать и осмыслить данные, найденные уже давно, но оставшиеся в стороне от основных течений теоретической биологической мысли.

Если мы всмотримся в суть метода современной биологии, мы должны будем сказать, что все основано на изучении морфологии, т. е., формы. Не только описательная биология, но и экспериментальная (хромосомы и т. д. между прочим), – основаны на изучении каких-то крупных или малых частиц живого во всем их бесконечном разнообразии.

Конечно, форма отражает до некоторой степени внутреннюю суть того, что этой формой обладает, но ответ мы получаем не прямой, а косвенный, именно ответ о внутренней сущности организма. Естественно, однако, искать не косвенного, а прямого ответа, – что же собой представляет арена жизни в химическом отношении. Именно здесь и лежит квинтэссенция всей проблемы.

Эту сторону вопроса оставили без должного внимания. Эволюцию физико-химических процессов, «хемогенез», не поставили на должную

высоту, ей не придали первостепенного значения, какого она заслужила, ее, наконец, усиленно и систематически не изучали, форму было легче изучать, чем суть.

Отдельные, разрозненные усилия ученых принесли все же огромное количество фактов и обобщений, но они остались не включенными в основные пункты теории эволюции.

Сделаем самый краткий исторический обзор, что было сделано в этой области. В 1854 г., т. е. за 5 лет до выхода в свет труда Дарвина: «О происхождении видов», вышла в свет книга Рохледера (*Fr. Rochleder, Phytochemie*). В этой «Химии растений» он писал следующее: «...сходство у семейств растений обусловлено одновременным присутствием многих рядов веществ. Гомеоморфизм растений, как и изоморфизм минералов, обусловлены химическим составом». Иначе говоря, сходство у растений объяснялось сходством их химического состава.

Рохледеру также принадлежит приоритет мысли, что «между систематическим положением растения и его химическими веществами имеется известная связь». Он доказал, что виды характеризуются известными химическими веществами, которые можно найти у родственных видов. Это же самое относится к родам и семействам, и Рохледер приводит длинный список родов и семейств, которые характеризуются одновременным присутствием известных химических веществ.

Итак, еще в 1854 году научная мысль ступала на верную дорогу: морфологическую близость она ставила в связь с близостью химического состава.

В 1893 г. Н. А. Монтеверде²⁶ опубликовал результаты своих исследований над 797 видами растений, которые принадлежат 109 родам, именно в отношении наличия у них маннита и дульцита. В семействе *Scrophulariaceae* он выделил три группы: одна – характеризуется присутствием маннита (*Rhinantus, Euphrasia*), другая – дульцита (*Melampyrum*), третья – отсутствием обоих названных веществ. Объем работы показывает, что выводы Монтеверде опирались на весьма солидную базу.

Подобных работ было довольно много и Визнер²⁷ в 1912 году отлично понимал их значение, цитируя *Greshof'a*: «фитохимик, однако, может предоставить систематику ценные данные для создания системы растений и часто, в сомнительных случаях, когда он в состоянии своим сравнительным анализом найти решение о систематической принадлежности растений».

Однако, все эти и дальнейшие работы, при всей их ценности, остались в стороне от главных положений теории эволюции, – в них искали и видели только подтверждение теории естественного отбора. Это был только лишний аргумент в ее пользу и никто не обратил внимания на то,

что форма и химический состав должны поменяться местами в отношении значения для теории.

В 1914 г. С. Л. Иванов²⁸ опубликовал весьма важное теоретическое обобщение, которое он назвал «основным биохимическим законом». Он гласит: «1. Каждый вид при неизменности местных условий существования сохраняет постоянную способность вырабатывать свойственные ему вещества, которые служат его физиологическими признаками.

2. Каждый вид разделяет свои признаки с видами, связанными с ним генетически. Чем ближе родство видов, тем богаче они общими физиолого-химическими признаками, чем дальше родство, тем меньше признаков.

3. Физиолого-химические признаки растений изменяются при изменении внешних условий существования, в течение длинных периодов веков. Эти изменения совершаются крайне медленно и характеризуются простыми химическими отношениями (окисления, метилирования, ацетилирования, бензоилирования и т. п.). Физиолого-химические признаки растений эволюционируют. С удалением родства нарождаются новые вещества, стоящие в простых химических отношениях к веществам предшествующих видов, из которых они произошли.

4. Ряды химических веществ у родственных групп (родов, семейств) представляют собой пути эволюции физиолого-химических признаков растительного мира».

С. Л. Иванов подчеркнул, что этот закон равным образом касается и животного мира, и привел некоторые факты и соображения и из области зоологии.

На этот «основной биологический закон» никто не обратил внимания и в последующей биологической литературе, в особенности иностранной, нет упоминаний о нем, в нем усмотрели только подтверждение (хотя и ином аспекте) общепринятой теории эволюции. Вероятно и сам С. Л. Иванов почти также понимал свое обобщение.

На самом деле была сделана колоссальная ошибка: вовсе не учли, что формулировка С. Л. Иванова была действительно формулировкой основного закона.

Не форма изменяла физико-химические признаки, а изменения формы были обусловлены изменением физико-химических признаков. Произошла подмена понятий: причину стали считать следствием, а следствие причиной. Суть явления не была верно понята.

Да и самый закон вследствие этого был сформулирован неточно: каждый вид имеет способность вырабатывать свойственные ему вещества, а также иные производные не только при изменении условий существования, но и при неизменности их, разница только в темпе.

Закон этот также и не полон, следует добавить:

5. Каждый вид ограничен в развитии своих физиолого-химических признаков внутренними физико-химическими закономерностями, а потому имеет непреходящий предел, потолок своего развития, достигнув которого он останавливается в своем развитии, хоть и может существовать неизменно при неизменных условиях неограниченное число лет. При изменении же условий в худшую сторону он вымирает.

6. Вид, не достигший стадии завершенности, т. е. потолка своего развития, т. е. индефинитивный вид, развивается безразлично изменяется ли или не изменяется окружающая среда. Изменения среды влияют главным образом на темпе его развития.

7. Эволюция необратима: вид никогда не может вернуться к стадии, которую он уже прошел, хотя окружающие условия стали вновь такими же, какими были прежде.

8. Эволюция не omnipotentialна, а только pluripotentialна: она имеет неопределимо огромное количество возможностей развития, но все же ее возможности ограничены: 1) внутренними закономерностями физико-химической основы, 2) элиминацией, устраняющей формы, несоответствующие данным земным условиям.

9. Эволюция совершается в двух направлениях: 1) в приспособлении к условиям среды (адаптация) и 2) в приспособлении среды к нуждам организма (адаптирование). Общая тенденция эволюции устремлена на адаптирование.

10. В процессе адаптирования (строительство, орудия у животных и т. д.) видную, основную роль играет неизвестный иррациональный элемент, «родовой разум» или инстинкт, сущность которого еще совершенно темна, но на который мы наталкиваемся на каждом шагу. Этот элемент кардинально важен, его замалчивание или затушевывание не может привести к всестороннему и настоящему пониманию эволюции.

11. Изменение химизма животных и растений, а равно и формы их, происходит крайне медленно через сотни тысяч лет, в течение которых условия среды изменяются. Эти изменения особо важного влияния не оказывают, организмы идут своим путем.

12. Изменения среды отражаются главным образом на характере элиминации, она оказывается, то жестче, то мягче.

Из вышеизложенного видно, что закон Иванова может быть значительно расширен и углублен, что нами и сделано. Он может быть рассматриваем, как первая попытка определить эволюцию, как процесс, обусловленный главным образом внутренними силами, присущими живому веществу.

10. Обоснование закона Иванова.

Рассмотрим теперь факты, положенные в основание вышеизложенных пунктов. Прежде всего покажем, что химическая специфичность вида действительно существует, и притом специфичность стойкая, на которую воздействовать почти невозможно.

Абдергальден²⁹ культивировал *Aspergillus niger* на разных источниках азота, на разных аминокислотах, и во всех случаях белковое вещество имело тождественный состав. Живое вещество аспергиллюса вело себя, как самодовлеющая, замкнутая система, отбрасывающая внешние влияния.

Фехтинг³⁰ прищепливал *Helianthus tuberosus*, который вырабатывает инулин, на *Helianthus annuus*, который вырабатывает крахмал, – на подвое образовывался крахмал, а на привое инулин.

Чамичан³¹ и Равенна пробовали экспериментально вмешаться в химизм клеток, вводя в ткани *Nicotiana* раствор виннокислого никотина, но увеличить количества последнего им не удалось.

Введение галловой кислоты в ткани кукурузы – *Zea Mays*, не дало результатов, – ожидаемого вещества типа глюкозидов в тканях не найдено.

Следует обратить внимание, что экспериментировали с химическими веществами, необыкновенно близкими к веществам подопытных растений или даже с тождественными с ними, но живое вещество их игнорировало совершенно и вещества, с которыми экспериментировали, не вызывали ни качественных, ни количественных изменений.

Исследования С. Л. Иванова, 1911, над процессом образования растительного масла, как у отдельных видов, так и в чистых линиях, при культуре в известной местности, показали необыкновенную стойкость этого процесса. Процесс этот совершается всегда в течение известного промежутка времени, с той же последовательностью промежуточных веществ и с тем же конечным результатом.

В опытах Монтеверде листья различных растений, что исчерпали в темноте свои углеводные запасы, будучи помещенными на растворы органических веществ и также в отсутствии света, восстанавливали свои запасы так, что голодающие на маннит растения восстанавливали из сахара маннит, голодающие на дульцит восстанавливали дульцит, а *Scrophularia nodosa*, которая не образует в природе ни дульцита, ни маннита, не образовывала этих спиртов.

Adonis vernalis давал крахмал на растворе адонита, что был в нем, но не давал ни на манните, ни на дульците.

Подобных опытов можно привести множество, но все они не дали никаких результатов в смысле влияния на внутреннюю специфику растений.

Постоянство и стойкость химизма различных видов доказывается специфичностью грибных паразитов или бактерий, а также насекомых – монофагов, тесно связанных только с данными растениями.

Та же специфичность является причиной неудач многих опытов с гибридизацией. Ива (*Salix*) вырабатывает салицин, а тополь (*Populus*) популин; при скрещивании ничего не получается, ибо растение стоит перед альтернативой что производить: салицин или популин? Удачные опыты гибридизации говорят о весьма близком химическом родстве.

Вся сумма подобных опытов говорит об одном: организмы (виды) представляют собой строго замкнутые в себе физико-химические процессы, неподдающиеся никаким внешним влияниям. Организм отбрасывает влияние внешней среды или... погибает.

Повлиять на организм можно только необычайно действующими искусственными средствами, например, рентгенизацией. Но и тут не следует забывать, что в результате воздействия х-лучей мы получаем уродов, выродков. Все опыты над рентгенизированными организмами – опыты над ненормальными объектами.

Поэтому все теоретические соображения о прямом воздействии среды на организм является в корне противоречащим тому, что мы знаем из бесчисленных опытов. Организм управляется изнутри и всячески старается прежде всего оградить себя от внешних влияний.

Перейдем теперь ко второму пункту закона Иванова. И у родов, семейств и т. д., мы также встречаемся с характерной общей специфичностью. Например, процесс образования масла у *Papaver somniferum* повторяется в точности и в том же порядке промежуточных продуктов и при участии тождественных ферментов, как у *Papaver arenarium*, *P. nudicaule*, *P. orientale* и т. д. Причем и конечный продукт оказывается совершенно тождественным.

Не только роды и семейства, но даже группы семейств могут характеризоваться общими химическими признаками. Например, алкалоид протонин, $C_{20}H_{19}NO_5$, является общим для семейств *Papaveraceae* и *Fumariaceae*.

Наряду с этим мы встречаемся и с веществами с очень узкими границами распространения, например, морфий образуется только у *Papaver somniferum*, *P. rhoeas* и *P. orientale*. Род *Croton* образует тиглиновую кислоту, $C_5H_8O_2$, которая не встречается у других родов семейства *Euphorbiaceae*.

Таким образом, каждый вид имеет в себе химические вещества, общие с другими вилами того же рода, а также общие только с группой

близких видов, и, наконец, свойственных только ему самому, кроме того, количество этих веществ является характерным для вида.

Напомним, что речь все время идет исключительно о наследственных признаках, и вовсе не отражает индивидуальную (модификационную) изменчивость, которая может значительно колебаться под влиянием климата, местных условий: инсоляции, температуры, количества влаги, удобрений и т. д.

С. Л. Иванов приводит следующую таблицу, показывающую йодное число у различных видов рода *Aconitum* (семейство *Ranunculaceae*):

<i>Aconitum excelsum</i>	108,2–108,9.
<i>Aconitum lycoctonum</i>	115,4.
<i>Aconitum volubile</i>	116,6–122,6.
<i>Aconitum septentrionale</i>	115,6.
<i>Aconitum anthora</i>	119,2–119,5.
<i>Aconitum kusnezoffii</i>	120,4.
<i>Aconitum napellus</i>	121,9.
<i>Aconitum orientale</i>	122,2.
<i>Aconitum laxum</i>	123,8.

Йодное число показывает с одной стороны качество ненасыщенных кислот, с другой – относительное количество ограниченных и неограниченных кислот.

Aconitum excelsum содержит кислоту с двумя двойными связями типа линолевой кислоты, *Aconitum laxum* увеличил количество этой кислоты, но еще не производит кислоты с тремя двойными связями типа линоленовой, которая начинается с йодного числа 125–130.

В роде *Aconitum* две кислоты с одной или двумя двойными связями являются химико-физиологическими признаками рода; создание новых видов связано с небольшим изменением относительных количеств кислот.

С. Л. Иванов настаивает, что изменения в границах рода происходят постепенно и в известном последовательном порядке. Он отрицает возможность физиологических мутантов, не связанных цепью последовательных химико-физиологических процессов.

Он считает, что географические условия мало отражаются на количественных взаимоотношениях химических веществ у растений и что химико-физиологические процессы более стойки, чем морфологические.

В отношении пункта 3-го закона Иванова мы ограничимся только одним примером. В роде *Salix*, как мы уже говорили, вырабатывается глюкозид салицин, в роде *Populus* вырабатывается глюкозид популин. Из сравнения их формул видно, что популин является бензоилированным салицином. Физико-химические признаки в ходе эволюции характери-

зуются процессами: окисления, метилирования, ацетилирования, бензоилирования и т. д.

С. Л. Иванов считает далее, что химизм растений современной эпохи и тех же видов прошлых эпох остается одним и тем же, сходной форме соответствует и сходная функция, когда же функция изменяется – изменяется и форма.

Устанавливая свой «основной биохимический закон», С. Л. Иванов опирается на факты, но он допускает ошибки в толковании их. Эти ошибки объясняются неверным пониманием сути эволюции.

Он говорит: «Если бы не было изменения климата, растительный мир навсегда остался бы с теми химическими веществами, которые были характерны в первое время существования жизни на земле».

Он, как и все селекционисты, ставит ударение на изменения среды, на самом же деле гораздо большее значение имеют внутренние силы организма, обуславливающие прогресс и при неизменных условиях. Наконец, он совершенно упускает из виду, что климат земного шара не подвергался в целом резким изменениям; всегда была климатическая зональность, всегда живое вещество держалось в сравнительно весьма узких рамках между максимумом и минимумом допустимых для него температур. Представления об очень высокой и равномерной температуре на всем земном шаре относятся к области неверного понимания фактов.

Интересно отметить также следующие мысли С. Л. Иванова: «Химизм растительного мира обогащался по мере развития, что видно хотя бы из того, что покрытосеменные растения появились в меловую эпоху... Богатство представителей покрытосеменных растений и бесконечное разнообразие химических веществ, пришедших вместе с ними, позволяет установить два периода развития химических веществ: до меловой эпохи, когда не существовало множества современных веществ и когда химизм растений был значительно беднее, и после меловой эпохи с появлением покрытосеменных, когда эволюция веществ пошла особенно интенсивным темпом».

И далее: «Положение о связи между систематическим положением растения и его химизмом дает право думать, что эволюция в пределах классов и порядков не бесконечно разнообразна и ограничена. Каждый класс, порядок, семейство сдерживают изменчивость физиологических признаков. В частности для водорослей, несмотря на наибольшую длительность их существования по сравнению с другими отрядами и классами, мы можем установить отсутствие таких больших групп органических веществ, как алкалоиды, глюкозиды, эфирные масла...».

Таким образом, мы видим, что химия живого вещества дает грандиозную картину эволюции органических веществ. И здесь имеется общая

тенденция перехода от простого к сложному; далее, одни химические вещества нарастают в своем значении в отношении живого, другие падают, старые отмирают, появляются новые. Отрицать эту эволюцию может только слепой. Но вот, странное дело, эту эволюцию замалчивают, видят в ней только отражение эволюции формы. Предмет ставят с ног на голову и никто этого не замечает.

С. Л. Иванов писал далее: «В мире существует шаблон и постоянство, и как бы ни было велико число химических веществ в растениях, необъятного простора и бесконечного разнообразия творчества растительных организмов не существует». И он прав в этом и в отношении животного мира.

В другом месте он писал: «Две силы действовали всегда в химическом творчестве растительного мира: одна, сдерживающая изменчивость химических веществ, – это та, которая обуславливается систематическим положением растения, и другая – влияние изменяющегося климата. Каждый вид рождается, живет и вымирает с одними и теми же веществами, и если палеонтология открывает остатки дуба или ивы в меловую эпоху, то химизм их мог отличаться от современного дуба или ивы количественно, но не качественно».

С последней частью отрывка нельзя не согласиться, но С. Л. Иванов совершенно не замечает, что она подсекает под корень первую: если дуб или ива существуют с меловой эпохи, т. е. в течение сотен миллионов лет, то неужели за этот колоссальный период, в течение которого «эволюция веществ пошла особенно интенсивным темпом», изменений климата было недостаточно, чтобы изменить химизм дуба или ивы?

Расхождение между фактами и теоретическими положениями селектогенеза здесь кричащие, но ни С. Л. Иванов, ни другие этого не замечают: растение может существовать сотню миллионов лет, сохраняя и свою форму и свой химизм на фоне крупнейших изменений климата и среды вообще. И это понятно, ибо эволюция базируется вовсе не на изменениях климата или, общее, среды, а следуя внутренним физико-химическим закономерностям.

Из изложенного выше видно, что биохимия не только собрала огромное число фактов о химическом составе растений, но и пришла к ряду чрезвычайно важных обобщений, которые могут быть перенесены и на животное царство.

Полезно будет, однако, сначала познакомиться с теми данными, которые доставляет нам зоология и анализ живого вещества в отношении обычных простых химических элементов и самых простых неорганических соединений в животном царстве. Это и будет предметом следующей главы.

11. Химические элементы в живом веществе **(данные А. П. Виноградова³²).**

Обратимся теперь к химической стороне эволюции и прежде всего к количественной стороне вопроса. Из немного более 100 химических элементов установлено по крайней мере 60, которые встречаются в организмах. Число это несомненно неполно, так как химическому анализу было подвергнуто весьма незначительное количество животных и растений, именно около 0,5 % всех описанных видов. Кроме того, не всегда анализу подвергался весь организм, очень часто использовались только отдельные его части. Таким образом, есть все основания думать, что в дальнейшем число элементов, входящих в состав живого, еще более возрастет.

Конечно, не все эти элементы представлены в организмах одновременно, некоторые, весьма немногие, имеются обязательно, значительное число встречается часто, но не во всех группах, наконец, есть много элементов, разбросанных спорадически и встречающихся редко.

Прежде считали, что организмы состоят из некоторого числа непрменных элементов, которых называли «биогенными», «биотическими». Оказалось, что и другие элементы являются «непрменными», с той только разницей, что у разных групп они разные. Чаще всего встречается 20 элементов, более чем 40 встречаются значительно реже. Мелкие подробности мы опустим.

Только три элемента: кислород, углерод и водород встречаются во всех группах, другие, как например натрий или кальций, встречаются часто, но не всегда и т. д.

Кроме самого наличия элементов играет большую роль и их количество. Незначительное количество некоторых элементов вовсе не означает их незначительность для организмов, – некоторые являются неотъемлемой частью организмов, без которых последние не могли бы существовать. Элементы эти играют чрезвычайно важную роль в составе гормонов, ферментов, витаминов и т. д., играя часто роль катализаторов.

В количественном отношении все элементы могут быть разделены на три группы: 1) макроэлементы: O, H, C, Ca, S, P, Si, K, Mg, Fe, Na, Cl, Al, 2) микроэлементы: Zn, Br, Mn, Cu, I, As, B, F, Pb, Ti, V, Cr, Ni, Sr, Ag, Co, Ba, Tl, 3) ультрамикроэлементы: Au, Rb, Ra, Em.

Здесь прежде всего мы сталкиваемся с замечательным фактом: все макроэлементы, что составляют 99 % основной массы организмов, являются номерами от 1 до 20 менделеевской системы, т. е. принадлежат самому началу системы. Над этим стоит задуматься.

Макроэлементы постоянны и мало меняются качественно и количественно. Микро- и ультрамикроэлементы, напротив, меняются значительно. Количество макроэлементов при переходе от одного вида или рода может уклоняться в ту или иную сторону в несколько раз, количество же микро- и ультрамикроэлементов может показывать изменения в десятки и сотни раз.

Далее следует отметить замечательную особенность: некоторые организмы являются концентраторами различных химических элементов и их соединений из окружающей среды. С этой точки зрения можно различать организмы: кальциевые, железные, серные, йодные, ванадиевые и т. д., причем установлено, что разнообразие химического элементного состава не зависит от грунта и иных экологических условий.

Из одной и той же среды организмы, например, из воды моря, добывают совершенно различные, им нужные элементы.

Особого внимания заслуживает факт, что в ходе истории некоторые макроэлементы, например, алюминий или кремний, играя вначале очень важную роль, в настоящее время совершенно отошли на задний план. Алюминий в прошлые геологические эпохи концентрировался в огромных количествах. *Lycopodiales*, *Lepidodendron*, *Sigillaria* занимали во флоре палеозоя одно из первых мест. Так как они играли исключительно важную роль в пище травоядных животных, – роль алюминия была несомненно велика и в животном мире.

Теперь количество алюминия является до известной степени показателем высоты организации современных растений. В пепле *Lycopodiales* содержится до 70 % Al_2O_3 , далее идут морские водоросли (до 20 %) и наконец большинство наземных гидрофитов.

В таком же положении находится и кремний: в минувшие геологические эпохи он доминировал, а ныне уцелел только у *Equisetales* и самых низших группах растений. Концентраторами кремния у животных являются группы не выше *Coelenterata*. Иначе говоря, они являются уже архаическими элементами.

Таким образом, изменение роли отдельных химических элементов в процессе эволюции – абсолютно установленный факт, а между тем он совершенно исключен из обсуждения основ теории эволюции.

Эволюция формы изучается современными биологами сама по себе, отдельно, а эволюция химического состава также отдельно, как будто

организм не представляет собой некоего единого целого. Трудно себе представить более нелепую ситуацию и говорить о совершенстве науки.

Ко всему этому добавим, что вышеизложенные данные, как и множество других, которых мы не касаемся, чтобы не перегружать изложения деталями, добыты, так сказать, попутно. Ученые биохимики интересовались главным образом статикой химических веществ, а не динамикой.

Еще в 1931 году А. П. Виноградов писал: «Никто, конечно, сейчас не решится предложить геохимической классификации организмов или объяснить химическим элементарным составом организмов законы формообразования, – слишком мало к тому данных. Но, как нам кажется, и обратно: никто не решится отрицать, что геохимическое изучение организмов, химический элементарный состав, даст в руки надежный прием к филогенетическим построениям.

Систематик должен использовать химический элементарный состав организмов в своих выводах так же, как это он делает с подобными же признаками морфологическими и физиологическими.

С геохимической точки зрения этот признак связывает явление жизни с историей химических элементов в земной коре: чем больше будет количественных определений для тех или других химических элементов, составляющих живое вещество, тем глубже будут вскрываться законы распределения и сочетания атомов в организмах, законы биогенной миграции их, и тем непосредственнее будет осуществляться связь в изучении вопросов видообразования и эволюции между науками морфологическими и науками, изучающими сравнительно химический элементарный (и молекулярный) состав организмов».

Так писал Виноградов более 30 лет тому назад. В его высказываниях следует отметить два пункта: 1) он считает, что в 1931 г. не было достаточных данных, чтобы можно было предложить геохимическую классификацию организмов. Здесь отражена тенденция, идущая еще от Дарвина, построить подробное филогенетическое дерево жизни. В этом дереве видели (и видят) необходимое завершение здания эволюционной теории, так сказать, достижение квинтэссенции ее.

Это не совсем так. Конечно, нас филогенетическое дерево очень интересует, но еще более вопросы: как и почему оно создалось? Считают, что естественный отбор отвечает на вопрос «как»; даже допустив, что это так, остается все же вопрос «почему»?

2) Виноградов считал, что нет достаточно фактов, чтобы «объяснить химическим элементарным составом организмов законы формообразования». Пусть так, но вопрос этот уже был поставлен Виноградовым; с тех

пор прошло уже более 30 лет и, наконец, главная задержка не в недостатке фактов, а в том, что их не ищут в той плоскости, в какой надо, ибо исходят из основной неверной теоретической установки.

Виноградов, однако, видел, что «в распределении отдельных элементов в живом веществе, а также и в отдельных видах организмов, существует известная закономерность, позволяющая довольно строго формулировать закон зависимости состава организмов от свойств атомов» и «что нужно искать объяснение состава организмов, исходя из геохимической истории элементов».

Виноградов не видел, однако, что необходима не достройка, а перестройка теории эволюции, хотя на этот путь его наталкивали факты. Он писал, 1931: «На протяжении всей геологической истории земли живое вещество всегда встречалось с одним и тем же субстратом, с теми же химическими элементами. Что же вызвало изменение морских организмов, их эволюцию, на фоне сохраняющегося в геологическом времени единообразия в химическом составе всего живого вещества?»

Вальтер и другие склонны объяснять эволюцию морских организмов изменением состава моря. Все, что нам известно в этом направлении, и все, что мы можем предположить, указывает на малую изменяемость основного раствора океана.

Внимание привлекают микро- и ультрамикроэлементы, во-первых, потому, что их важная физиологическая роль сейчас стала несомненной, а с другой, именно их содержание количественно и качественно изменяется в широких пределах в разных группах современных организмов. Можно допустить, что подобно атому, в течение геологической истории всемирного океана содержание этих элементов в морской воде подвергалось значительным колебаниям».

Здесь мы видим яркий пример, как ложная теория заставляет делать допущения против фактов. А. П. Виноградов отдает себе полный отчет в том, что химически состав мирового океана существенно не изменялся. Значит эволюция в море развивалась в мало изменяющихся условиях (во всяком случае химических). Но такой вывод будет противоречить теории естественного отбора, – значит надо подтасовать факты, и А. П. Виноградов выдвигает допущение, что в мировом океане количество микро- и ультрамикроэлементов «подвергалось значительным колебаниям».

Искусственность такого предположения совершенно ясна: ведь химические элементы в море почерпаются из суши, не могло же быть так, что в одну геологическую эпоху количество макроэлементов оставалось постоянным, а количество микроэлементов «подвергалось значительным

колебаниям». Наконец, из сказанного выше видно, что организмы не обращают внимания на среду, они химически независимы от нее, они берут из нее только то, что им нужно.

Биолог стоит перед фактом крупнейшего значения; условия жизни в море значительно более однородны, чем на суше, а между тем море необыкновенно богато всеми типами и классами животного мира. Существовали (и вымерли) целые типы, и все это на фоне сравнительно однородной среды. Дело здесь не в среде, – порождают богатство форм не условия среды, а внутренние силы организмов. Совершенно очевидно, что А. П. Виноградов напрасно дал себя загипнотизировать теории естественного отбора, но химические факты, на которые он опирается, совершенно верны.

12. Направленность эволюции (взгляды А. В. Благовещенского³³).

Благовещенский в статье «К вопросу о направленности процесса эволюции» (Бюллетень Средне-Азиатского государственного университета, вып. 10, 1925, 17–33, Ташкент) исходит из того же положения, что и С. Л. Иванов: «одни группы (организмов, С. П.) характеризуются присутствием одних (химических, С. П.) веществ, другие других с не меньшей правильностью, чем присутствием каких-либо морфологических признаков: таково нахождение проламинов у *Gramineae*, горчичных масел у *Cruciferae* и т. д.».

Изучение распространения алкалоидов у растений приводит его к выводу, «что растительные группы, заключающие алкалоиды, или стоят на концах филогенетических рядов, представляя высшую ступень развития последних (*Rubiaceae*, *Compositae*, *Solanaceae*...) или же они относятся к глубоко древним формам, как бы застывшим в своем морфологическом развитии и сохранившим ряд архаических, примитивных признаков (*Ephedra*, *Berberidaceae*, *Papaveraceae*...).

Интересно отметить, что если в пределах какого-нибудь семейства алкалоиды встречаются не во всех родах, то как раз алкалоидосодержащие роды отличаются вышеприведенными признаками: или они представляют высший тип развития данного семейства, как, например, роды *Dendrobium*, *Erica*, *Catasetum* среди *Orchidaceae*, или же они являются архаическим пережитком, мимо которого пошло развитие остальных групп, как это имеет место, например, для *Sophoreae* и *Podalyria* среди *Papilionaceae*».

Благовещенский не ограничивается одним констатированием фактов, он производит и химический сравнительный анализ. Он говорит: «Как

известно, алкалоиды представляют из себя сложные циклические системы, весьма стойкие и неспособные принимать участия в обмене веществ. Накопление их в растительных клетках, по-видимому, является признаком как бы химической дряхлости последних.

Появление в протоплазме больших количеств устойчивых кольчатых соединений влечет за собой уменьшение ее реакционной способности, ограничивает количество возможных путей развития, а в некоторых случаях может и совершенно закрыть всякую возможность такого развития.

Подобный взгляд был высказан Пиктэ³⁴ при сравнении химических свойств живой и мертвой протоплазмы. Пиктэ считает, что смерть протоплазмы связана со стабилизацией белковой молекулы, а последняя – с образованием кольчатых соединений, так как «только расположение атомов в форме открытых цепей позволяет проявляться жизни».

Если это положение верно для отдельной клетки, то нет никаких особенных препятствий перенести его на весь растительный мир в целом, и считать, что повышенная продукция кольчатых соединений является указателем на затухание данной филогенетической линии, и, добавим, ни изменения климата, ни естественный отбор здесь совершенно не причем.

Выводы свои Благовещенский построил не только на изучении алкалоидов, но также терпенов, смол и соединений глюкозидного типа, т. е. имеют под собой значительно более широкое основание.

Он пишет: «Различные терпены могут встречаться у одного и того же вида, причем наблюдается, особенно у древних групп, чрезвычайно постоянное смесей: так, по исследованиям Голла (*Hoill*) в роде *Eucalyptus* определенной форме семядолей в отдельных случаях всегда отвечает не менее определенный состав эфирного масла, факт чрезвычайно знаменательный, так как дает лишнее доказательство той корреляции, какая имеется между характером химического процесса в организме и морфологией.

Для тех же эвкалиптов найдено было Беккером, что количества и взаимоотношения составных частей эфирных масел у 32 видов не одинаковы, но постоянны для данного вида, причем влияние почвы и климата оказывается бессильным их изменить».

Благовещенский как бы находит новый метод определения древности групп организмов, а не только палеонтологический: химически старые группы характеризуются склонностью создавать большое количество кольчатых соединений, причем эти последние представляют собой в значительной мере вещества, неспособные принимать участие в реакциях обмена в организме.

У химически молодых групп кольчатые соединения отступают совершенно на задний план, встречаясь по большей части лишь в форме простейших соединений, не лишенных иногда возможности, хотя бы при помощи своих боковых цепей, принимать участие в обмене веществ.

«Говорить о химически молодых и старых семействах, – продолжает Благовещенский, – можно, конечно, только с известной натяжкой: в каждом молодом семействе можно встретить стареющие роды и группы родов, как, например, *Rosa* среди *Rosaceae*, *Sophoreae* и *Podalyria* среди *Leguminosae*, *Andropogon* и *Cymbopogon* среди *Gramineae*. Равным образом в старых семействах отдельные группы отличаются своими молодыми свойствами, как, например, *Hieracium* среди *Compositae*, род, для которого до сих пор не указано ни алкалоидов, ни терпенов».

«Каждая отдельная группа живущих в настоящее время растений, – продолжает Благовещенский, – имела свою собственную эволюцию (я говорю исключительно о химической эволюции), параллельно или, вернее, аналогичную эволюции соседних групп и совершенно от них независимую.

Если оставаться в пределах высших растений, т. е., *Gymnogpermae* и *Angiospermae*, то можно принять существование гипотетического общего их предка, обладающего такими внутриклеточными процессами, которые вели к образованию нестойких, легко подвижных цепей алифатических соединений. Последние должны были обладать большими запасами энергии и благодаря своей высокой лабильности могли бесконечно варьировать, образуя те или иные равновесные системы, которые, наследуясь, давали начало отдельным систематическим рядам организмов.

Б. М. Житков³⁵ привел в недавнее время ряд мнений и фактических доказательств в пользу того, что в древние эпохи жизни земли способность протоплазмы к изменчивости была значительно выше, чем в наше время. Затем эта способность постепенно уменьшалась и «из живущих в современный нам геологический период групп животных (конечно и растений) большинство, по-видимому, способно к вариациям в очень ограниченных пределах и присущая каждому организму тенденция изменчивости невелика...». В каждой из образовавшихся систематических групп дальнейшее развитие было определено соотношениями веществ и процессов, выразившимися в определенных равновесиях.

Эти равновесные системы, относительно малостойкие, благодаря большим запасам свободной энергии, под влиянием тех или иных условий, сравнительно легко могли переходить к равновесному состоянию, но уже с меньшим запасом свободной энергии, т. е., другими словами – к более устойчивому, более вероятному.

Такой путь развития от менее вероятного к более вероятному должны пройти все растительные группы. По мере движения вперед, переход от одного равновесия к другому, должен становиться все труднее, так как в системе все более накапливается инертных, неспособных к реакции обмена и к образованию новых соединений, комплексов.

В связи с этим уменьшается и размах изменчивости организма. В конце концов достигается известная предельная циклизация веществ, входящих в состав протоплазмы и участвующих в обмене, система получает максимум устойчивости, организм перестает реагировать на воздействие внешней среды и как бы застывает.

Такой стадии, по-видимому, достигли в настоящее время, например, эвкалипты и хвойные. Дальнейшая продукция циклических соединений ведет уже к гибели организмов, входящих в состав данной группы и к вырождению последней».

Подводя итоги, Благовещенский говорит: «образование в растениях циклических соединений неминуемо должно сопровождаться падением запасов свободной энергии или, вернее, само образование систем, богатых циклическими соединениями, есть следствие понижения энергетического потенциала организма.

Падение количеств свободной энергии определяет ход эволюционного процесса, как и всякого другого процесса природы. Пути этого процесса могут быть различны, так как бесконечно велико разнообразие веществ, между которыми протекают химические процессы в организме, многообразны отношения организмов к внешним влияниям и сложны зависимости между отдельными организмами. Но направление эволюции, конечный пункт ее один и тот же: достижение максимума устойчивости, максимума энтропии. В этом смысле эволюционный процесс может быть назван ортогенетическим и закономерным».

Мы намеренно привели ряд крупных цитат из Благовещенского, чтобы показать какой степени разработанности достигло изучение биохимии растений, степени, когда создаются уже картины, охватывающие всю эволюцию растений, когда из огромного количества фактов создаются крупные обобщения.

Благовещенский показывает совершенно иной принцип построения генеалогического дерева растительного царства. Внешне это дерево похоже на то, что общепринято, но суть его иная: вымирали огромные ветви не потому, что их уничтожал естественный отбор, а потому, что они доходили до пределов своего возможного развития, останавливались, и только после этого их приканчивала элиминация.

Благовещенский останавливается также на, если так можно выразиться, структуре, характере ветвления генеалогического дерева.

«Возможны случаи, – говорит он, – когда общий родоначальник дает начало нескольким линиям потомков, причем некоторые химические признаки разойдутся, другие же будут появляться вполне закономерно во всех линиях. В этом случае будут иметь место явления параллельной изменчивости Дарвина и не будет ничего странного, если в ряде родов одного семейства или ряде семейств какой-либо группы последних появятся алкалоиды, если и не совершенно идентичные, то относящиеся к одному типу, появятся близкие по типу терпены и т. д.

Закон гомологических рядов Н. И. Вавилова поэтому можно рассматривать, как частное следствие закона расхождения признаков и закономерного развития в сторону наибольшей вероятности: ряды признаков являются здесь только внешним выражением одинаковых процессов, протекающих качественно или количественно, в некоторых отношениях, различном субстрате.

Возможно, что некоторые линии попадут в условия, при которых отдельные равновесные состояния будут сменяться быстрее или медленнее, чем в соседних линиях: мы получим явления, подобные появлению *Pteridospermas*, достигших высокого развития и успевших вымереть, пока соседние родственные группы, развиваясь значительно медленнее, должны были прожить века, чтобы достичь той же степени совершенства.

В некоторых случаях можно наблюдать, что быстрому развитию подвергается какой-либо один признак, значительно опережающий другие, как это мы видим, например, у *Polycarpicae*, с одной стороны дошедших до стадии продукции алкалоидов, а с другой – сохранивших архаический план строения цветка».

Благовещенский, как мы видим, не только дает схему направления химического процесса в эволюции, но и параллельные формы путей ее, отраженные в законе гомологических рядов Вавилова.

«Простое истолкование, – продолжает он, – получают, с нашей точки зрения, и явления конвергенции. При направленности процесса эволюции химических соединений в сторону образования циклических систем, благодаря сравнительно небольшому количеству исходных веществ (аминокислоты при образовании алкалоидов), простейшие алкалоиды (конинин, например) могут образовываться в самых отдаленных растениях: у *Umbelliferae*, *Caprifoliaceae*, *Humus lupulus* и т. д. Конвергенция более сложных соединений встречается, как это совершенно ясно, гораздо реже (примеры: йхимбин у *Aspidosperma Quebrachs* и *Corynanthe yochimbe*)».

Благовещенский приводит также примеры из области зоологии. У утконоса *Ornithorynchus paradoxus* найдены ядовитые вещества, которые у остальных млекопитающих не найдены. Тем самым доказывается глубокая древность и одряхление однопроходных.

У жабы *Bufo vulgaris* найден пиридин, а у других амфибий сложные ядовитые вещества, что может быть поставлено в связь с их глубокой древностью.

В стурине, протамине *Acipenser sturio*, осетра, найдено 7,8 % азота в стойком амидазольном кольце, тогда как в протаминах костистых рыб: *Salmo salar*, *Clupea harengus* и *Scomber scomber* азота только 4,3 % в кольце, к тому же значительно менее стойком (пролин) и которое сберегает за азотом его способность к реакциям. Таким образом, систематическое положение осетра, его принадлежность к чрезвычайно древней, резко специализированной группе хрящевых ганоидов находит себе яркое отражение и в химизме воспроизводительной системы.

Ту же самую картину мы находим и у беспозвоночных: у тысяченожек, например, *Julus terrestris*, найден хинон, у жуков кантаридин, сложное трехциклическое соединение и т. д.

Интересно отметить, как представлял себе Благовещенский положение науки 35 лет назад: «В настоящее время, – писал он, – учение об изменчивости находится по существу в том же положении, в каком было оставлено Дарвином, не исключая, конечно, того обстоятельства, что за это время накоплен огромный фактический материал, обработанный, во многих случаях, методами математической статистики. Причины процесса, по прежнему, совершенно неизвестны». С этим утверждением Благовещенского нельзя не согласиться и теперь, – за тысячами экспериментов, цифр, кривых и графиков нельзя не увидеть того, что прогресс нашего познания причин эволюции весьма незначителен. Мы стали понимать лучше тысячи деталей, но не самые причины.

Благовещенский указывает далее, что причинности в явлениях изменчивости не установлено, в лучшем случае дается только описание явлений. Кроме того, еще Нэгели³⁶ отметил тот замечательный факт, что изучение жизненного процесса находится в руках почему-то главным образом морфологов.

Вопросы филогении разрешаются почти исключительно изучением структур, которые только в редких случаях поддаются количественному учету и которые еще реже дают представление об их генезисе.

Само собою разумеется, что почти безразлично изучается ли макро- или микроструктура. Счет хромосом также мало может ответить на вопрос

о причинах появления новой хромосомы, как счет тычинок объяснить причину появления новой тычинки.

Считая, что биохимический подход по отношению к эволюции весьма своевременен, Благовещенский думает, что замена микроскопа колбой и весами меняет только терминологию. С этим, конечно, согласиться никак нельзя: биохимический метод отнюдь не заменяет целиком метод морфологический, он дополняет его, контролирует и, наконец, меняет аспект исследования: он ставит вещи с головы на ноги, ибо, чтобы ни говорили, а эволюция – это прежде всего химический процесс.

Мы изложили выше факты и обобщения нескольких ученых, которые показывают, что можно глядеть на эволюцию живого вещества с совсем иной точки зрения, чем это делает современная биология. В новой картине гораздо более логики и, главное, соответствия построений с действительностью. Нельзя также не отметить одного замечательного обстоятельства: от периодической системы элементов Менделеева тянется нить к закону гомологических рядов Вавилова; теория номогенеза, т. е. закономерности в эволюции Л. С. Берга³⁷ перекликается с экспериментами Н. А. Монтеверде, анализами А. П. Виноградова; основной биохимический закон С. Л. Иванова гармонически объединяется с выводами А. В. Благовещенского, – все это достижения русской науки, достижения малоизвестные за границей, но показывающие одну характерную черту ее: стремление к синтезу и не к анализу деталей, а анализу основ.

Эта общая черта русской научной школы как-то еще не осознана ни специалистами, ни широкой публикой. Предлагая свою теорию «хемогенеза», автор пользуется возможностью подчеркнуть заслуги русской биологической науки не в только в поисках фактов, но и в поисках идей. Нам кажется, что русская наука идет по более верному пути, мало по малу преодолевая кабинетный механицизм западноевропейской науки.

13. Конспект изложенного и выводы.

1. Современная теория эволюции, основанная на естественном отборе, нас лично совершенно не удовлетворяет, потому что оставляет в стороне наследственную изменчивость. Последняя принимается, как нечто данное, как аксиома, из которой и исходят в дальнейших теоретических построениях. Омnipотенциальность и ненаправленность наследствен-

ной изменчивости постулируется без достаточных оснований. Проблема эволюции рассматривается односторонне, извне, а потому не может объяснить проблему в ее целом.

Вся суть лежит не вне живого вещества, а в нем самом. Пока внутренние физико-химические силы не будут изучены, теория эволюции считается решенной быть не может.

2. Эволюция прежде всего необратима: ни индивид, ни вид никогда не возвращаются и не могут возвратиться к этапам, уже пройденным. Никакие воздействия среды, прямые или косвенные, не могут заставить эволюцию идти вспять. Это – абсолютно неопровержимый факт, противоречащий и совершенно необъясненный теорией естественного отбора. Наследственные изменения могут идти только вперед. Если среда (допустим) и вызывает эти толчки вперед, то путь создается самим организмом. Этот путь заранее предначертан внутренними физико-химическими закономерностями. На толчки назад организм вовсе не реагирует, он игнорирует влияние среды совершенно и тем показывает, что центр тяжести не во влиянии среды, а в нем самом.

3. Эволюция закономерна: виды, роды, семейства и т. д. не представляют собой хаоса форм, а систему, части которой расположены в правильные параллельные или аналогические ряды (закон Вавилова), 1922, неполнота которых объясняется отчасти неполной изученностью, а отчасти тем, что множество звеньев в ходе времени выпало. Однако, несмотря на неполноту системы, мы ясно видим черты закономерности в ней.

Порядок в этой системе не является нашим человеческим измышлением, а действительным фактом, основанным на генезисе форм. Он обусловлен не повторением порядка, существующего в среде, а является основным свойством самого живого вещества.

Эволюция номогенетична (Берг, 1920), а не тахигенетична: она определяется не слепым случаем, а следует закономерностям своей материальной базы, а потому, в известном смысле предначертана. Количество, цепи форм, их взаимоотношения и т. д., все это доступно пониманию и расчету, хотя и не изучено. Биолог, подобно Менделееву, предполагавшему существование некоторых химических элементов и находившему их впоследствии, может предсказать и находить неизвестные формы (многokrатно подтверждалось в практике автора, семейство *Bombyliidae*, *Diptera*).

4. Эволюция не omnipотенциальна, а только плюропотенциальна: у нее необозримые возможности (были и есть), но эти возможности все же ограничены. Она не может выйти из границ физико-химических закономерностей своей материальной базы: ее ряды не бесконечны по своим

возможностям, направлениям и формам. Наконец, ее возможности лимитируются теми условиями, в которых она протекала и протекает на земле. Эволюция не откликается на любое воздействие среды и не во всякой форме.

5. Эволюция непрерывна, но раздельна: она распадается на отдельные линии ведущие самостоятельное существование (виды). Поток жизни распадается на огромное количество струй различной длины и мощности. Одни иссякают скоро, другие текут очень долго. Количество и длительность этих струй (видов) не соответствуют количеству различных условий существования. Количество видов гораздо больше, и они могут жить вместе, как в совершенно одинаковых, так и разных условиях.

6. Эволюция происходит чрезвычайно медленно: для создания вида необходимо самое малое сотни тысяч лет. За этот огромный период условия среды сильно меняются, но (вытекает отсюда) не они являются причиной создания видов. Если бы условия среды были причиной видообразования, мы имели бы одновременное усиленное развитие видов у всех групп при резком изменении условий, на деле же видообразование происходит неодновременно и независимо у разных групп.

Некоторая связь имеется только в отношении вымирания: с наступлением ледникового периода теплолюбивые формы вымирают, но мы не находим совершенно образования множества новых холодолюбивых видов одновременно у разных групп. Ледниковый период при всей своей мощности и длительности ничего существенно нового не дал.

7. Естественного отбора в природе не существует: существует элиминация, уничтожающая организмы безотносительно к их качествам. Уцелели не наиболее приспособленные, а те, которые случайно не подверглись действию разрушительных сил природы. Элиминация селективна только в отношении организмов ниже нормы. В подавляющем числе случаев она массова и не селективна.

Естественный отбор – это только сравнение, перенесенное человеком на природу из своей практики выведения животных и растений. Селекция – это прежде всего действие разумного начала; разумного селектора в природе нет. Гибель большинства обусловлена не несовершенством по сравнению с другими, а случаем. Гибнут не худшие, а те, которые благодаря случайному положению своему оказались подверженными действию разрушительных сил природы (пожары, наводнения, засухи, морозы, эпидемии и т. д.).

8. Причины эволюции лежат в самом живом веществе, которое подчинено физико-химическим закономерностям, свойственным неорганическим соединениям, равно и таковым органических соединений. Эволюция живого – это хемогенез.

9. В основе хомогенеза лежит переход от простого к сложному, поэтому у наиболее примитивных организмов мы не встречаем высокомолекулярные химические соединения.

Только первые 20 химических элементов периодической системы Менделеева принимают участие в построении живого вещества (тезис Виноградова, 1931). Алюминий и кремний в прошлом играли выдающуюся роль в структуре живого вещества, ныне они сохранились только у некоторых невысоко организованных форм. Эволюция роли химических элементов в живом веществе бесспорна.

Эволюция химических соединений характеризуется простыми химическими отношениями (окисления, метилирования, бензолирования и т. д.) (тезис С. Л. Иванова), и мы имеем основания утверждать, что именно эти процессы дают основу для видообразования. Изменение содержания вызывает изменение и в форме. Содержание и форма неотделимы друг от друга.

10. Общая тенденция в развитии органического мира заключается в том, что свободные цепи химических соединений постепенно заменяются циклическими (тезис А. В. Благовещенского). Количество циклических соединений показывает сравнительную «дряхлость» видов, т. е. близость их к потолку развития.

11. Чем ближе виды, тем более похож их химический состав и сходны физиологические и биохимические процессы (тезис Рохледера, 1854). Чем дальше друг от друга группы видов, роды и т. д., тем больше их химическая и физиологическая разница. Под разницей мы понимаем не только качественный и количественный состав химических соединений, но и последовательность разных физиологических процессов.

Морфологическая разница (структура, анатомия, форма) являются только отражением разницы внутренней.

12. Каждый вид представляет собой совокупность огромного числа индивидов, распределенных в цепи поколений и ведущих самостоятельное существование. Вид представляет собой только ему присущую совокупность физико-химических, физиологических, морфологических и т. д. признаков, образующих замкнутое целое, сохраняющее себя в течение огромных периодов, как в постоянных, так и в переменных условиях.

13. Механизм отделения нового вида от старого не установлен. Подготовка нового или новых видов идет очень медленно, незаметно, и для наших современных методов исследования почти неуловимо. Затем оно переходит за порог, когда оно становится и нам видимым.

Не установлено также расщепляется ли старый вид А на два новых: А₁ и А₂, исчезая тем самым с арены жизни, или продолжает существовать одновременно с новым видом А₁ (по-видимому последнее более вероятно).

14. Каждый вид ограничен в своем развитии внутренними физико-химическими возможностями, а потому имеет непременно предел, «потолок» своего развития, достигнув которого он останавливается (дефинитивный вид). Дефинитивный вид может существовать бесконечно долго при сохранении необходимых для него условий существования, иначе он вымирает.

Вид, не достигнувший стадии завершенности (индефинитивный вид), развивается безразлично изменяется ли или не изменяется окружающая среда. Изменение среды могут влиять, главным образом, на темпы развития.

15. Эволюция совершается в двух основных направлениях: 1) в приспособлении к среде (адаптация) и 2) в приспособлении среды к нуждам организма (адаптирование).

В процессе адаптирования (строение нор, гнезд, плотин, сетей и т. д.) у животных видную роль играет неизвестный иррациональный элемент, «родовой разум» или инстинкт. Сущность его совершенно темна, но наличие его мы видим на каждом шагу. Этот элемент кардинально важен и замалчивание его не может привести к полному пониманию эволюции.

16. Эволюция происходит в условиях земного шара и, естественно, не может выйти из рамок предоставленной ей среды. Арена жизни является своего рода прокрустовым ложем, где все, выходящее за границы ложа, уничтожается.

17. Не все формы, вырабатываемые живым веществом, являются развитием с подъемом на высшую ступень. Большинство видов является только отражением полиформизма в природе, который ясно выражен даже у неорганических соединений, а особенно развит у органических, где каждое соединение в состоянии дать целую звезду вариантов, аналогов, производных и т. д. в разных направлениях.

18. Эволюция не есть развитие случайного признака одного индивида, как нас стараются убедить, признака, преуспевшего в жизненной борьбе, а одновременное развитие признака у многих индивидов, развитие массовое, хотя может быть и не вполне одновременное и однородное.

19. Организм является самодовлеющим, отталкивающим влияние среды. Среда не является формирующим фактором: на один и тот же фактор среды организмы отвечают самым различным образом. Никакой адекватности при этом нет, каждый вид реагирует на свой лад.

20. Эволюция происходит путем суммирования наследственных изменений в одном направлении. Никогда новые виды не создаются сразу, они постепенно отрываются от старого.

Возможности адаптации ограничены: если для ее развития надо сколько-то ступеней, от альфы до омеги, а физико-химические законы могут дать только формы до ламбды, – никогда стадии омеги мы не получим.

При адаптации конечный результат должен получиться сразу: приспособление кролика к рытью нор не может идти постепенно: нора должна быть сразу вырыта такой величины, которая обеспечила бы безопасность кролику.

21. Естественный отбор не только ошибочно применяется к объяснению причин эволюции, но сам в себе содержит много противоречий и ошибок. Прежде всего он многонаправлен, приспособления к десяткам направлений взаимно уничтожаются или уравниваются, это аппарат не развития, а стабилизации. Для осуществления естественного отбора, как он рисуется селекционистам, нужно такое невероятное нагромождение друг на друга математически маловероятных шансов, что вся подобная математика может быть отнесена только к области «теории невероятности».

22. Решение проблемы эволюции может последовать только тогда, когда будут достаточно исследованы по крайней мере три ее аспекта: 1) морфогенез, который разрабатывается уже более 100 лет, и который дал весьма важные и существенные результаты, 2) хемотрогенез, разработка которого только началась и руководящее значение которого большинством еще далеко не осознано, и 3) психогенез, находящийся еще в самой первоначальной стадии изучения, представленный только аморфной массой фактов без руководящих идей (тезис С. Я. Парамонова).

Пока эти три стороны эволюции не будут изучены, трудно говорить о том, что руководящий ее принцип уже найден.

Chemogenesis – a new theory of evolution.

14. The summary and conclusion.

1. Contemporary theory of evolution based on natural selection is not completely satisfactory (at least to the author), because it overlooks hereditary variability. The latter is accepted as the axiom on which is based all further theoretical considerations.

Omnipotentiality and nondirectedness of inherited variability have been postulated without adequate reasons. The problem of evolution is examined one-sidedly, from without, and therefore can not explain the problem in its entirety.

The essence of the problem is not the outward expression of living matter, but the variability within it. Until the internal physic-chemical laws are studied, the problem of evolution cannot be regarded as solved.

2. Evolution is of all irreversible: neither an individual nor a species returns (nor can they return) to past stages. No influence of environment (directed or undirected) can force evolution to go backward. This is an irrefutable fact, which is contradictory to the theory of natural selection, and completely unexplained by it. Hereditary variations can only go forward.

If the environment (let us suppose) stimulates the impetus to go forward, the way is outlined beforehand by internal physic-chemical laws. The organism does not respond to the impulses to go backward, it ignores entirely the influence of the environment, and shows by this fact that the main point does not lie in the environment.

3. Evolution is regular, conforming to some established laws or principles: species, genera, etc. do not present a chaos of forms, but a system, parts of which are distributed in regular parallel or analogous (homologous) series (the law of Vavilov, 1922). Their incompleteness may be explained partly by an incomplete study, partly because many links have been destroyed in the process of life. However, despite the incompleteness of the system we can easily detect regular features in it. The regularity in this system is not a human invention, but a fact based on the origin of the forms. It is not based on repetition of the regularity existing in the environment, but is a basic property of matter itself.

Evolution is nomogenetic (Berg, 1920), but not tachygenetic, i. e. is based not on pure chance, but follows the laws of its material basis, and therefore is in a certain sense designed beforehand. The number of forms, the chains of forms, their interrelations etc. all are accessible to understanding and calculation, but they have not yet been studied.

The biologist, like Mendeleev who predicted the existence and the position in his system of unknown chemical elements, can also predict and later find unknown biological forms (this has been confirmed many times by the author in the study of the family Bombyliidae, Diptera; unpublished data).

4. Evolution is not omnipotential, but only pluripotential: it has immense potentialities, but they are limited. It cannot overstep the limits of its material physico-chemical basis: its series are not unlimited in their possibilities, directions and forms. In the end its possibilities are limited by the conditions which have existed and which still exist on the Earth. Evolution does not respond unconditionally to every influence of the environment.

5. Evolution is continuous, but also discrete: it splits into separate lines, which have an independent existence (the species). The stream of life divides

into an immense number of small streams of different length and strength. Some dry up very soon, others run a very long time. The number and the length of these small streams (species) are not in conformity with the number of different conditions of existence. The number of species is much greater and they can live together in quite similar conditions of life, and one species can exist under quite different conditions.

6. Evolution proceeds extraordinarily slowly: for the creation of a species some hundreds of years at least are necessary. During this enormously long period the conditions of an environment may change greatly, but they are not responsible for the creation of species. If the conditions of the environment were responsible for the creation of species we would have the simultaneous development of new species in different groups during a sharp change in the environment, whereas speciation occurs in different groups independently.

There is correlation with respect to environment only in the extinction of species: with the beginning of a glacial period thermophile organisms begin to die out, but we cannot at the same time find the creation of a great number of cold-adapted organisms in different groups. The last glacial period despite its severity and continuance did not create anything essentially new.

7. Natural selection does not exist: there is only elimination, which destroys organisms without reference to their qualities. Those that survived were not the best adapted, but those, which by chance were not exposed to the action of destructive forces of nature. Elimination is selective only in regard to individuals below the norm. In the overwhelming majority of cases elimination is unselective and calamitous.

Natural selection is only a comparison or analogy, adapted by man to nature from his practice in the breeding of animals and plants. Selection is first of all an action caused by an intelligent principle, but an intelligent selector does not exist in nature. Nobody selects the best individuals, there is only mass destruction of specimens quite fit to live. The annihilation of the majority of specimens is based not on their imperfection in comparison with other specimens, but occurs only by chance. It is not the best adapted, which survived, but rather those which did not happen to be exposed to the action of destructive forces (fires, droughts, hurricanes, epidemics, etc.).

8. The causes of evolution lie in living matter itself, which is subordinate to physic-chemical laws which dominate in organic as well as inorganic chemical matters. The evolution of living matter is a chemogenesis.

9. As the basis principle of chemogenesis is a change from the simple to the complicated we do not find high molecular chemical compounds among the primitive forms.

Only the first 20 chemical elements of Mendeleev's system have taken part in the construction of living matter (thesis of Vinogradov, 1931). Aluminium and silicon played an outstanding role in the construction of living matter in the past, but now these are preserved only in some less highly organized groups. The change in role of some less highly organized groups. The change in role of some chemical elements in living matter is indisputable.

The evolution of chemical matter is characterized by simple chemical relations (oxidation, methylation, acetylenisation, benzylation etc.), and we have good reason to affirm that it is just these processes which result in speciation. The change in content stimulates a change in form; the content and form are inseparable.

10. The general tendency of the organic world is as follows: free chains of chemical matter are gradually replaced by cyclic ones (thesis of Blagovestchensky, 1925). The number of cyclic compounds shows the comparative «senility» of the species, or the nearness to the «ceiling» of development.

11. The more closely related the species the more similar their chemical composition and the more similar their physiological and biochemical processes (thesis of Rohleder, 1854). The greater the distance between groups of species, genera, families etc. The greater are their chemical and physiological differences. By «differences» we understand not only qualitative, quantitative composition of the chemical matter, but also the succession of different chemophysiological processes.

The morphological difference (structure, anatomy, form) is only a reflection of the internal difference.

12. Each species is a certain totality of an enormous number of individuals, which are distributed into chains of generations with independent existence. A species is a totality of physico-chemical, physiological, morphological etc. characters, inherited by it alone, which form an isolated whole which is preserved during enormously long periods under invariable as well as under variable conditions.

13. The mechanism of the separation of a new species from an old one has not yet been stated. The preparation of a new species or of some of them proceeds very slowly, unnoticed, and almost imperceptible even to modern methods of study. Then it crosses a threshold and becomes visible.

It is also not stated how old species A splits into two new species: A_1 and A_2 , either vanishing itself from the arena of life, or continuing to exist together with a new species A_1 (it seems that the last sup position is probable).

14. Each species is limited in its development by its internal physico-chemical possibilities, and therefore has certainly a limit or «ceiling» for its

development, after the achievement of which it stops (a «definitive» species). A definitive species may exist for an interminably long time in the conditions indispensable for it, otherwise it will disappear. The species which has not yet reached the stage of full completeness (an «indefinitive» species), will develop despite the conditions of the environment. Change of environment can influence only the tempo of evolution.

15. Evolution proceeds in two basic directions: 1) adaptability to environment and 2) adaptation of the environment to the needs of organisms.

In the process of animal adaptation (building of nests, nets, burrows, dams etc.) an important role is played by an unknown, irrational element, «generic mind» or instinct. Its nature is quite obscure, but we can observe its existence everywhere.

This element is of cardinal importance and if it is ignored we cannot arrive at a full understanding of evolution. In the process of evolution this «generic mind» is supplemented by a personal, individual mind, reaching its highest point of development in man. It presents in itself a peculiar and continuous chain of development, the reconstruction of which has not yet begun.

16. Evolution proceeds within the conditions of the Earth, and naturally, cannot go outside the limits or framework of the environment. The arena of life presents itself as a Procrustean bed, where everything going outside the limits of bed is destroyed.

17. Not all forms produced by living matter represent a development which is an ascent to a higher grade. The majority of species are only a reflection of polymorphism in nature, which is distinctly expressed in organic ones, where each chemical combination can produce a «star» of the variants, analogues, derivations etc. in different directions.

18. Evolution is not a development of one casual character of a single individual, successful in the struggle for life, but a simultaneous development of the character among many specimens, a mass development, although it may not be quite synchronic and homogeneous.

19. The organism is a self-sufficient principle, repulsing the influence of nature. The environment is not a formative factor: organisms respond in quite different ways to the same influence in the environment. No adequacy exists, each species reacts in its own.

20. Evolution progresses by summing the hereditary variations in one direction. New species are never created spontaneously, they are separated from the old only gradually.

The possibilities of adaptation are limited: for its full development it may be necessary to have the grades from alfa to omega, but if physico-

chemical laws can afford only forms from alpha to lambda, – we will never have the stage of omega.

In the case of adaptation, the ultimate result may be achieved at once: the work of the rabbit making a hole cannot go by stages; the hole must be dug at once at least large enough for the rabbit, otherwise the security of the animal will be not achieved, and the adaptation meaningless.

21. Natural selection is not only erroneously adapted to the explanation of the causes of evolution, but contains in itself many mistakes and contradictions.

First of all it proceeds in many directions; adaptability to dozens of different directions leads only to mutual neutralization or equilibrium.

For the realization of natural selection, as it is imagined by the selectionists, it is necessary to have so incredible a number of scarcely probable chances, that such mathematics may be regarded as belonging to the «theory of nonchances».

22. The solution of the problem of evolution may be found only when at least three aspects have been sufficiently studied: 1) morphogenesis, which has been studied for more than 100 years and which has given very important results, 2) chemogenesis, a new study, the leading role of which we are just beginning to understand, 3) psychogenesis, which is also in the initial stage of study, and represented only by an amorphous mass of facts without guiding principles.

Until these three aspects of evolution have been sufficiently studied, it is premature to say that its guiding principle has already been discovered.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 2, спр. 52, арк. 1–72. Машинопис.

Коментарі

1. Нині це *будинок Національного науково-природничого музею НАН України* за адресою вул. Богдана Хмельницького, 15, що розташований на розі сучасних вулиць Володимирської та Богдана Хмельницького. Спорудження будинку розпочалося у 1914 р. за проектом архітектора П. Ф. Альошина для Ольгинської жіночої гімназії, але у тому ж році, після початку Першої світової війни, будівлю облаштували під шпиталь. У 1927 р. коштами Київського окрвиконкому під наглядом П. Ф. Альошина до споруди добудували мансардний поверх та башту і з нагоди 10-ї річниці Жовтневої революції передали Всеукраїнській академії наук, після чого у будинку розмістилося декілька установ АН, зокрема Зоологічний і Геологічний музеї, Музей акліматизації, Дніпровська біологічна станція, Хімічна і Паталогоанатомічні лабораторії, Інститут технічної механіки та ін.

2. *Кримський Агатангел Юхимович* (15.01.1871 – 25.01.1942) – український сходознавець, славіст, історик літератури, письменник, публіцист, перекладач, співзасновник та академік Української академії наук (1918). Закінчив Лазаревський інститут східних мов у Москві (1892) та історико-філологічний факультет Московського університету (1896). У 1896–1898 рр. за стипендією від Лазаревського інституту був у науковому відрядженні у Сирії та Лівані. Професор (1900), завідувач кафедри арабської лінгвістики (1901–1918) Лазаревського інституту східних мов. У 1918 р. переїхав до Києва, став професором всесвітньої історії (1918–1921) Київського університету. Був одним із академіків-засновників УАН (1918), неодмінним секретарем УАН (з 1921 р. – ВУАН), водночас головою Історико-філологічного відділення УАН–ВУАН (1918–1929). З 1921 р. – директор Інституту української наукової мови ВУАН. Засновник і голова Київського відділення Всесоюзної асоціації сходознавства (з 1925). Після процесу у справі «Спілки визволення України» (1929–1930) усунутий з усіх академічних посад та від науково-викладацької роботи. Від 1937 р. працював в Інституті мовознавства АН УРСР, з 1938 р. – завідувач відділу української мови. 20 липня 1941 р. заарештований за звинуваченням в антирадянській націоналістичній діяльності і етапом відправлений до Казахстану. 25 січня 1942 р. помер у лікарні Кустанайської тюрми. Один із найвидатніших орієнталістів у історії філологічної науки, автор численних праць з історії та культури арабських країн, семітології, історії ісламу тощо.

3. *Грушевський Михайло Сергійович* (29.09.1866 – 24.11.1934) – видатний український історик, організатор української науки, літературознавець, соціолог, публіцист, письменник, політичний, громадський і державний діяч, професор, академік Чеської АН (1914), ВУАН (1923) і АН СРСР (1929). Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету Святого Володимира (1890). Професор та завідувач кафедри історії Львівського університету (1894–1914). Голова НТШ (1897–1913), засновник та голова УНТ (1907–1914). Голова Української Центральної Ради УНР (1917–1918). З 1919 р. – в еміграції (Прага, Відень), де заснував і очолював Український соціологічний інститут. У 1924 р. повернувся до Києва й очолив Науково-дослідну кафедру історії України при ВУАН, Археографічну комісію ВУАН та низку створених ним науково-історичних комісій на ниві української історії (1924–1931). З 1931 р. мешкав у Москві, безпідставно переслідувався за керівництво «Українським національним центром». Автор майже 2000 праць у галузі української та світової історії, історіографії, історії літератури, соціології, етнографії, археології й спеціальних історичних дисциплін.

4. **Єфремов Сергій Олександрович** (18.10.1876 – 31.03.1939) – видатний український літературознавець, письменник, публіцист, громадський, політичний і державний діяч, академік (1919), віце-президент (1922–1928) і голова управи (1924–1928) ВУАН, дійсний член НТШ. Навчався у Київській духовній семінарії (1891–1896) та закінчив юридичний факультет Київського університету Святого Володимира (1901). Співзасновник та один з керівників Товариства українських поступовців (1908). Активно співпрацював з багатьма українськими часописами: «Зоря», «Киевская старина», «Літературно-науковий вістник», «Рада», «Нова Рада», «Україна» тощо. Один з організаторів Української Центральної Ради, заступник голови УЦР, генеральний секретар міжнародних справ у Генеральному секретаріаті УЦР. Під час роботи у ВУАН очолював Постійні комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства, для складання біографічного словника українських діячів, для дослідів над громадськими течіями в Україні. Автор близько 3000 наукових праць і рецензій. У 1929 р. був арештований за звинуваченням в організації й керівництві СВУ та засуджений до 10 років тюремного ув'язнення. Реабілітований 11 серпня 1989 р.

5. **Лобода Андрій Митрофанович** (26.06.1871 – 01.01.1931) – фольклорист, літературознавець, етнограф, історик театру, академік (1922) і віце-президент (1923–1925) ВУАН, академік АН СРСР (1925), дійсний член НТШ (1924). Закінчив слов'яно-російське відділення історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира (1894). Приват-доцент (з 1897), від 1917 р. – професор кафедри російської мови і літератури, пізніше – завідувач кафедри російської літератури Київського університету. Водночас професор Вищих жіночих курсів у Києві (з 1906). Від 1921 р. – голова Етнографічної комісії при ВУАН, очолював секцію літератури Київської науково-дослідницької кафедри мовознавства. Головний редактор часопису «Етнографічний вісник» (1925–1930). Автор близько 100 наукових праць, які присвячені східнослов'янському епосу, історії української та російської фольклористики.

6. **Короленко Володимир Галактіонович** (27.07.1853 – 25.12.1921) – український та російський письменник, публіцист та громадський діяч. Навчався у Санкт-Петербурзькому технологічному інституті (з 1871) та Петровській землеробській і лісовій академії (з 1874), з яких був відрахований за участь у студентських заворушеннях. Неодноразово заарештовувався за зв'язки з народниками, відбував заслання у В'ятській губернії та Сибіру. Протягом 1884–1896 рр. мешкав у Нижньому Новгороді, де співпрацював з місцевими і центральними газетами, працював в архівній комісії та

видав свою першу книгу «Нариси і оповідання» (1886). З 1900 р. проживав у Полтаві. У своїх творах відобразив народне життя, багато писав про український побут, культуру і природу. Автор чотиритомної «Історії мого сучасника», відомих повістей «Сліпий музикант», «В дурному товаристві», «Без язика», багатьох оповідань. Його численні нариси, публіцистичні та критичні статті торкалися найактуальніших проблем того часу.

7. **Заболотний Данило Кирилович** (28.12.1866 – 15.12.1929) – український мікробіолог й епідеміолог, професор (1898), доктор медицини (1908), академік ВУАН (1922) і АН СРСР (1929), президент ВУАН (1928–1929). Навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету (1885–1889), закінчив медичний факультет Київського університету Святого Володимира (1894). Брав участь у боротьбі з епідемією холери та дифтерії в Подільській губернії (1894–1895). У 1895–1897 рр. – лікар, керівник відділення інфекційних хвороб Київського окружного військового шпиталю. Брав участь у дослідженні й ліквідації епідемії чуми в Індії (1896). У 1898 р. працював у Пастерівському інституті в Парижі, нагороджений французьким орденом Почесного легіону. Засновник і керівник кафедри медичної бактеріології Петербурзького жіночого медичного інституту (1898–1919). Ректор Одеського медичного інституту (1919–1923), у якому заснував першу в світі кафедру епідеміології (1920). Протягом 1924–1928 рр. – завідувач кафедри мікробіології Військово-медичної академії. 31 травня 1928 р. заснував Інститут мікробіології і епідеміології ВУАН (нині – Інститут мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного НАН України).

8. **Граве Дмитро Олександрович** (06.09.1863 – 19.12.1939) – український математик, фундатор математичної школи в Україні, академік АН УРСР (1919), член-кореспондент РАН (1924), почесний член АН СРСР (1929). Закінчив Санкт-Петербурзький університет (1885). Професор Харківського (1897–1899) і Київського (1899–1939) університетів. Засновник та перший директор Інституту математики АН УРСР (з 1934). Наукові праці присвячені проблемам алгебри, прикладної математики, механіки, кібернетики, астрономії.

9. **Титмар Мерзебурзький** (25.07.975 – 01.12.1018) – німецький церковний діяч і хроніст. Належав до одного з наймогутніших німецьких родів, був родичем імператорів Саксонської династії. Канонік (з 1000) і єпископ (1009–1018) у м. Мерзебурзі (Саксонія). Автор «Хроніки», яка була написана латинською мовою у 1012–1018 рр. і видана у Франкфурті-на-Майні в 1580 р. Німецький переклад «Хроніки» побачив світ у 1606 р. у Лейпцигу. В «Хроніці» висвітлено події, що відбулися у Німеччині та сусідніх з

нею країнах протягом 908–1018 рр., у тому числі відображено німецько-слов'янські відносини, вміщено відомості про Київську Русь.

10. Йдеться про твір *«Продовження хроніки Регино із Прюма»* Адальберта Магдебурзького (близько 910 – 20.06.981) – першого архієпископа у м. Магдебург, історика та першого християнського єпископа, який з 961–962 рр. відвідав Київ. Ця праця стала продовженням «Всесвітньої хроніки» Регино Прюмського (близько 840 – 915) – хроніста та абата Прюмського абатства (892–899).

11. *Карамзін Микола Михайлович* (12.12.1766–03.06.1826) – російський літератор та історик, почесний член Санкт-Петербурзької академії наук (1818). Автор однієї з перших узагальнюючих праць з історії Росії – «Історії держави Російської» у 12 томах, які вийшли друком протягом 1816–1829 рр.

12. Йдеться про працю *«Стародавня торгівля Києва з Регензбургом» Васильєвського Василя Григоровича* (02.02.1838. – 25.05.1899) – російського візантиніста, академіка Санкт-Петербурзької академії наук (1890), члена-засновника та почесного члена Імператорського православного палестинського товариства. В. Г. Васильєвський закінчив історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету, в якому викладав з 1872 р. на кафедрі середніх віків. Автор низки досліджень з питань внутрішньої візантійської історії та міжнародних відносин Візантії, головним чином, візантійсько-руських відносин. Активно співпрацював з «Журналом Министерства народного просвещения», редактором якого був з 1890 р.

13. Йдеться про твір *«Про церемонії візантійського двору» Костянтина VII Багрянородного* (17(18).05.905 – 09.11.959) – візантійського імператора та письменника. У праці, крім іншого, містяться відомості про посольство великої княгині київської Ольги до Константинополя та її зустрічі з Костянтином VII Багрянородним.

14. *Скілиций (Скілиця) Іоан Фракісійський* (між 1040–1050 – перша чверть XII ст.) – візантійський історик-хроніст. Автор праці «Огляд історії», у якій висвітлено історію Візантії у 811–1057 рр.

15. *Якимівський літопис* – літопис, який, за припущенням, склав Яким Корсунянин (Іоаким Корсунянин) (? – 1030) – єпископ новгородський. Оригінал літопису не зберігся, але його зміст відбився в багатьох релігійних творах. Якимівський літопис – це умовна назва витягів зі стародавнього рукопису, які були опубліковані російським істориком Василем Микитичем Татищевим (29.04.1686 – 26.07.1750) в його праці «Історія Російська», що містять низку унікальних відомостей про ранню історію слов'ян і Стародавню Русь.

16. Йдеться про твір *«Пам'ять і похвала князеві руському Володимирі, як хрестився Володимир і дітей своїх охрестив, і усю землю*

Руську од кінця й до кінця, і як хрестилася бабуня Володимирова Ольга раніше Володимира», автором якого вважається Яків Мніх (XI ст.) – чернець Києво-Печерського монастиря.

17. **Дарвін Чарлз (Чарльз) Роберт** (12.02.1809 – 19.04.1882) – англійський натураліст і мандрівник. Навчався на медичному факультеті Единбурзького університету (1825–1827), закінчив богословський факультет Кембриджського університету (1831). Брав участь в експедиційних дослідженнях геології, фауни і флори Англії, науковій експедиції до Південної Америки (1831–1836). Секретар Лондонського геологічного товариства (1838–1841). Автор книги «Походження видів шляхом природного добору або збереження обраних рас у боротьбі за життя» (1859), де обґрунтував наукові основи еволюційної теорії, зокрема, стверджував, що основною рушійною силою еволюції є природний добір. У книзі «Зміна свійських тварин і культурних рослин» (1868) всебічно проаналізував закономірності мінливості, спадковості та штучного добору. У рамках концепції історичного розвитку рослин і тварин висвітлив й проблему походження людини: «Походження людини і статевий добір» (1871). Ідеї та відкриття Дарвіна складають підґрунтя сучасної синтетичної теорії еволюції.

18. **Публій Овідій Назон (Овідій)** (20.03.43 до н. е. – 17 н. е.) – давньоримський поет, автор *поеми «Метаморфози»* (2–8 р. н. е.), де ведеться мова про різні перетворення, які відбулися з часу створення світу відповідно до грецької та римської міфології.

19. **Вейсман Фрідріх Леопольд Август** (17.01.1834 – 05.11.1914) – німецький зоолог, теоретик еволюційного вчення, засновник вчення неодарвінізму. Закінчив Геттінгенський університет (1856). З 1863 р. – приватдоцент, а у 1873–1912 рр. – професор Фрайбурзького університету. Доводячи свою ідею, що спадковість пов'язана лише із зародковими клітинами, а не соматичними, проводив досліди з мишами, відрубуючи їм хвости протягом 22 поколінь, що було методично помилково, оскільки це не впливало на обмін речовин в організмі. Ідея ж бар'єра Вейсмана є центральною у теперішній загальноприйнятій синтетичній теорії еволюції, згідно з якою мінливість пов'язана зі змінами у клітинах зародкової лінії, а не з соматичними клітинами. У Радянському Союзі наприкінці 1940-х рр. ідеї Вейсмана були оголошені антинауковим і реакційними.

20. **Кант Іммануїл (Еммануїл)** (22.04.1724 – 12.02.1804) – німецький філософ, родоначальник німецької класичної філософії. Закінчив теологічний факультет Кенігсберзького університету (1746), у якому викладав після захисту докторської дисертації (1755), професор (з 1770) та ректор (1786) цього університету. Автор ґрунтовних філософських праць, серед

яких: «Критика чистого розуму» (1781), «Критика практичного розуму» (1788), «Критика здатності судження» (1790).

21. **Морган Конві Ллойд** (06.02.1852 – 1936) – англійський біолог і психолог, професор Брістольського університету (з 1884). Автор низки відкриттів у зоопсихології.

22. **Кропоткін Петро Олексійович** (09.12.1842 – 08.02.1921) – російський географ, геоморфолог, історик, публіцист і революціонер-анархіст. Закінчив Санкт-Петербурзький Пажеський корпус (1862) та математичне відділення Санкт-Петербурзького університету (1868). Дослідник Східного Сибіру та Східної Маньчурії. Член Російського географічного товариства (1868). Автор праці «Взаємодопомога як фактор еволюції» (1902), ідеї якої про взаємодопомогу як фактор еволюції та відсутність внутрішньовидової боротьби сприяли розвитку одного з напрямів дарвінізму.

23. **Гельмгольц Герман Людвіг Фердинанд** (31.08.1821 – 08.09.1894) – німецький фізик, фізіолог і психолог, член Пруської академії наук (1870). Закінчив Королівський медично-хірургічний інститут у Берліні (1843). З 1849 р. – професор фізіології та патології Кенігсберзького університету. Завідував кафедрами анатомії і фізіології Боннського університету (з 1855) та фізіології Гейдельберзького університету (з 1858). З 1871 р. – професор фізики Берлінського університету. Перший президент Фізико-технічного імперського відомства в Шарлоттенбурзі (1888). Автор праць «Про збереження сили» (1847), «Фізіологічна оптика» (1867) та ін.

24. **Фабр Жан Анрі Казимир** (22.12.1823 – 11.10.1915) – французький ентомолог, співзасновник етології комах, письменник і композитор. Після закінчення педагогічного коледжу (1842) працював учителем у школі, викладав у ліцеї Аяччо (з 1849) та Авіньйонському ліцеї (1852–1871). Водночас працював у музеї Сен-Марселя, протягом 1866–1873 рр. – зберігач Музею природознавства Авіньйону. Автор низки праць у галузі ентомології, зокрема «Життя комах» та «Інстинкти і звичаї комах».

25. **Толстой Олексій Миколайович** (10.01.1883 – 23.02.1945) – російський письменник і громадський діяч, академік АН СРСР (1939). Навчався у Санкт-Петербурзькому технологічному інституті. Під час Першої світової війни – військовий кореспондент. Протягом 1918–1923 рр. – в еміграції. У 1936–1938 рр. очолював Спілку письменників СРСР. Автор соціально-психологічних, історичних і науково-фантастичних романів, повістей та оповідань.

26. **Монтеверде Микола Августинович** (25.02.1856 – 18.08.1929) – російський ботанік, фахівець у галузі морфології рослин, член-кореспондент Російської академії наук (1922). Закінчив Санкт-Петербурзький університет (1879). Протягом 1880–1892 рр. – асистент кафедри ботаніки Санкт-

Петербурзького лісового інституту. З 1892 р. – завідувач біологічної лабораторії, музею та головний ботанік Ботанічного саду у Санкт-Петербурзі. З 1915 р. – завідувач відділу лікарських рослин Ботанічного саду. Наукові праці присвячені анатомії та фізіології рослин.

27. **Візнер Юліус** (20.01.1838 – 09.10.1916) – австрійський ботанік, іноземний член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук (1912). Закінчив Віденський університет. З 1861 р. читав лекції з фізіології рослин у Віденському політехнічному інституті, а з 1873 р. – професор анатомії та фізіології рослин Віденського університету. Наукові праці стосуються фізіології та анатомії рослин.

28. **Іванов Сергій Леонідович** (10.05.1880 – 04.08.1960) – ботанік, біохімік, фізіолог рослин, професор (1917), доктор біологічних наук (1935). Закінчив Московський університет (1903). У 1915–1918 рр. викладав у Варшавському політехнічному інституті. Проректор і завідувач кафедри анатомії та фізіології рослин Нижньгородського університету (1918–1919). Протягом 1919–1922 рр. працював на природничо-географічному факультеті Нижньгородського педагогічного інституту, згодом – професор-природознавець Московського педагогічного інституту, завідувач кафедри ботаніки Красноярського державного педагогічного інституту (1941–1944). У 1944–1946 рр. – декан агрономічного факультету Волгоградського державного сільськогосподарського інституту. Розробив вчення про залежність ходу біохімічних процесів у рослинах від клімату і положення рослин у філогенетичній системі.

29. **Абдергальден Еміль** (09.03.1877 – 05.08.1950) – швейцарський біохімік і фізіолог, доктор медицини (1902), іноземний член-кореспондент АН СРСР (1925). Закінчив медичний факультет Базельського університету. Викладав фізіологію в університетах Берліна, Галле. Під час Першої світової війни організував у Швейцарії лікарню для бідних дітей. Протягом 1931–1950 рр. – президент німецької природничої академії «Леопольдіна». Після Другої світової війни викладав у Цюрихському університеті.

30. **Фехтінг Герман** (08.02.1847 – 24.11.1917) – німецький ботанік, професор. Працював приват-доцентом Боннського університету і професором ботаніки Базельського університету. Директор Ботанічного інституту і саду при Тюбінгенському університеті. Під час своїх досліджень широко використовував експериментально-фізіологічні методи до морфології і анатомії вищих рослин.

31. **Чамічан Джакомо** (25.08.1857 – 01.01.1922) – італійський хімік-органік, член Паризької академії наук та іноземний член Санкт-Петербурзької академії наук (1912). Професор університету в Падуї (з 1887)

та Болонського університету (з 1889). Наукові праці присвячені хімії піролу, питанням фотохімічних реакцій в органічній хімії та біохімії.

32. **Виноградов Олександр Павлович** (21.08.1895 – 16.11.1975) – геохімік, академік (1953) і віце-президент АН СРСР (1967–1975). Закінчив Військово-медичну академію (1924) і хімічний факультет Ленінградського державного університету (1925). У 1928–1947 рр. працював у Лабораторії геохімічних проблем АН СРСР, з 1945 р. – директор лабораторії. З 1947 р. – директор Інституту геохімії і аналітичної хімії імені В. І. Вернадського АН СРСР, водночас з 1953 р. завідував кафедрою геохімії МДУ. Наукові праці стосуються геохімії, біогеохімії, аналітичної хімії та космохімії.

33. **Благовещенський Андрій Васильович** (13.06.1889 – 24.09.1982) – російський біолог, ботанік, біохімік, професор (1919), доктор біологічних наук (1935). Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету (1912). Асистент (з 1916), завідувач (з 1919) кафедри фізіології рослин і мікробіології Воронежського сільськогосподарського інституту. А. В. Благовещенський – один із засновників Ташкентського університету і основоположник узбецької біологічної науки. З 1919 р. – професор і завідувач кафедри фізіології рослин Туркестанського університету. Протягом 1921–1930 рр. був деканом педагогічного і фізико-математичного факультетів цього університету, а також обирався директором Ботанічного міжфакультетського інституту при університеті. У 1930 р. переїхав до Москви, де завідував Центральним науково-дослідним інститутом цукрової промисловості, з 1933 р. – завідувач лабораторії протеолітичних ферментів Біохімічного інституту. Під час Другої світової війни керував кафедрою фізіології рослин Середньоазіатського університету (1941–1944). З 1945 р. очолював організовану ним лабораторію росту і розвитку рослин у Головному ботанічному саду АН СРСР у Москві, водночас викладав у Московському державному педагогічному інституті. Автор понад 200 наукових праць, у тому числі монографії «До питання про спрямованість процесу еволюції» (1925), у якій вперше дослідив питання еволюції рослинних організмів з позицій біохімії та термодинаміки, що дало підстави вважати вченого основоположником еволюційної біохімії в СРСР.

34. **Пікте Рауль-П'єр** (04.04.1846 – 27.07.1929) – швейцарський фізик. Закінчив Женевський та Паризький університети (1870). Протягом 1879–1886 р. – професор і завідувач кафедри технічної фізики Женевського університету. З 1886 р. керував організованою ним промисловою дослідною лабораторією у Берліні. Член фізичного товариства у Женеві (1869). Наукові праці стосуються проблем зрідження газів і вивчення низькотемпературних явищ.

35. **Житков Борис Михайлович** (20.09.1872 – 02.04.1943) – російський біогеограф, зоолог, еколог, мандрівник і літератор. Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету (1896). Працював асистентом, приват-доцентом, професором кафедри загальної зоології та морфології Московського університету (з 1919) та професором біології лісових тварин і птахів Петровської сільськогосподарської академії (з 1921). Один з організаторів Астраханського заповідника (1919) і Алатирського інституту природознавства (1921). У 1922 р. створив біологічну промислову станцію у Лосиноостровському дослідному лісництві, яку і очолював. Наприкінці 1920-х рр. почалося ідеологічне цькування вченого й у 1931 р. він звільнився з МДУ. Автор понад 200 наукових праць з питань фізичної та економічної географії, історії науки, біології тварин і птахів, мисливського господарства, зоогеографії.

36. **Негслі Карл Вільгельм** (27.03.1817 – 10.05.1891) – швейцарський і німецький ботанік, іноземний член Санкт-Петербурзької академії наук (1865). Навчався у Женевському і Цюрихському університетах. Працював приват-доцентом Цюрихського університету (1842–1848), професор Фрейбурзького (1848–1855), Цюрихського (1855–1858) і Мюнхенського (1858–1891) університетів. Наукові праці присвячені питанням цитології, анатомії, фізіології й систематики рослин.

37. **Берг Лев Семенович** (14.03.1876 – 24.12.1950) – російський географ і зоолог, доктор географії (1909), доктор біологічних наук (1934), дійсний член АН СРСР (1946). Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету (1898). Протягом 1904–1913 рр. – завідувач відділу риб Зоологічного музею Санкт-Петербурзької академії наук. Вивчав природу Молдови та України, зокрема, у 1912–1914 рр. досліджував рельєф Чернігівщини. Професор Санкт-Петербурзького (згодом – Ленінградського) університету (1917–1950) та Географічного інституту (1918–1925) у Ленінграді. Завідував відділом прикладної іхтіології Інституту дослідної агрономії (1922–1934) та лабораторії викопних риб Зоологічного інституту АН СРСР (1934–1950). Президент Всесоюзного географічного товариства (з 1940). Опублікував понад 650 наукових праць з біогеографії, лімнології, іхтіології, гідробіології, етнографії, геології, геоморфології та палеографії. Основоположник сучасної фізичної географії та ландшафтознавства. У 1922 р. побачила світ книга Л. С. Берга «Номогенез, або Еволюція на основі закономірностей», у якій вчений висунув теорію розвитку живої природи (теорію номогенезу), що і нині має своїх прихильників.

3.1.2. Відповідь С. Я. Парамонова на рецензію

Н. Д. Полонської-Василенко

Проф. Н. Полонська-Василенко¹ надрукувала в сіднейській газеті «Вільна думка»² (ч. 6 (653), 1962) рецензію на 57 §§ моєї праці, що були вміщені в згаданій газеті перед тим. Оскільки рецензія написана авторитетним фахівцем, наведемо її без змін, але поділивши на параграфи, щоб зручніше було посилатися.

§ 1. «Поява статті д-ра С. Я. Парамонова у Вільній Думці дуже симптоматично. Автор її – відомий учений, доктор біології, зоолог, науковий співробітник Української Академії Наук, присвячує свою увагу не вивченню птахів та ссавців Австралії, де він опинився, й для його фаху «золоте дно», а питанням історії України.

Ця стаття з історії України не є перша його праця з його нового фаху. В часопису «Віра й Культура» він виступав не раз з рецензіями та статтями з історії України. Теми їх близькі до цієї останньої статті: «Русь-Малоросія-Україна» (Віра й Культура, 1954, ч. 12); «Чи було Кирило-Методіївське християнство на Русі?» (там-же, 1955, ч. 11); «Коли й де охрестилася княгиня Ольга?» (там-же, 1957, ч 9) та ін.

Відомі мені деякі праці проф. Парамонова, але називати їх не можу, бо вони були надруковані під псевдонімом. Одна з них, видана окремою книжкою, мала два видання – явище досить рідке на еміграції. Це свідчить, що захоплення д-ра Парамонова історією України не є випадкове явище, що навпаки питання «звідки ми, чиї ми діти?» лежить на серці автора, глибоко хвилює його й примушує зрадити своєму так би мовити властивому фахові, і в темних глибинах праісторії та історії України шукати відповіді на питання походження України.

До шукань своїх вніс автор неабиякий талант і палкий темперамент; він не тільки досліджує й спокійно викладає наслідки дослідів, він намагається притягти читача запалом свого переконання, розбити противників категоричністю заперечень. Не завжди те й друге спирається на факти й задовольняє історика-фахівця. Але можливо – це переконання автора, його експресія захоплюють читача, «широку публіку», яка теж шукає відповіді на поставлені автором питання. Доказом успіху автора свідчить згаданий вище факт – два видання, які витримала книжка автора ще в 1957 році».

(Ми не будемо зупинятися на цих рядках, які торкаються автора більше як людину, або приписують йому незаслужені заслуги, – це вже

стиль критика, що додержується «хорошого тону». Відмітимо тільки, що й тут й далі, критик оперує з аргументом, який він, хоч і не підкреслює, але й не ховає його: а саме, – що автор по фаху зоолог. Отже, чи можна ставитися до його думок з достатньою увагою. Я дозволю собі нагадати критикові, що я багато працюю над древньою історією вже 18 років, термін достатній, щоб набути додаткову кваліфікацію. За цей час я видрукував чимало праць, одна з яких має понад 1,100 сторінок й маю пропозицію від університету в Мелбурні подати документи, щоб набути звання доктора і історії. Працював я і в Києві, але нічого не друкував, бо не хотів потрапити на Колиму. Отже аргумент про недостатню мою кваліфікацію краще не вживати, коли критик хоче стояти на ґрунті фактів).

§ 2. «Завдання, що поставив собі д-р Парамонов, дуже широке й дати належну відповідь на нього не легко, зокрема на 8 сторінках, що мав він у своєму розпорядженні. Тяжко дати й тому, що вимагає це питання знайомства з обширною літературою не лише в галузі історії, а також філології, етнографії, порівняльного мовознавства. Незнайомство, або недосконале знайомство з літературою штовхає часто дослідника на неправдивий шлях і приводить до невірних висновків. В цьому полягає слабе місце автора; можливо пояснюється воно різницею методів дослідження фахівців природознавства та історії».

(Як видно із шойно наведеного, критик наводить не факти, а свої вражіння; в чому полягають мої помилки критик не говорить, отже твердження його поки що зовсім голослівні. Що ж до методики думання, то автор дає перевагу точній думці природознавця, а не фантазіям гуманітаристів, які довели свою справу до того, що «яйця курку навчають»).

§ 3. «Ми не будемо торкатися поглядів автора, які є відповіддю на поставлене ним питання. Зробимо лише кілька зауважень, які на нашу думку міг би використати автор, якщо буде готувати нове видання своєї праці. Перш за все – торкаючись глибинних питань праісторії України, не можна обходити величезних досягнень археології останніх 50 років. Без допомоги археологічних висновків не можна ставити питання про первісні розселення слов'ян, автохтонність їх взагалі, і – зокрема українців. Тому не можна казати, що «русини на Дніпрі є приходці, а не місцеві споконвічні мешканці».

В наслідок археологічних досліджень, а не на підставі творів Стрийковського³ та Штраленберга⁴, вирішується питання про початок Київа. Не можна брати слів Хмельницького (?) щодо споріднення українців з Одоакром, бо в 17-му ст. була загальна мода вишукувати мітичних предків серед героїв античного та ранньо-середньовічних світів. До України прийшла ця

мода від польських генеалогій і, природно, захопила еліту часів Хмельницького, значна частина якої була вихована в Польщі (§ 28, 19)».

(Критик докоряє, що я не звернув достатньо уваги на дані археології. Причина проста: я мав дані Стрийковського, Штраленберга, Гізеля⁵ («Синопис»), «Влесової книги», писані дані, а не черепки, значіння яких можна тлумачити по різному; але додам, що й археологія говорить те саме, але на 8 сторінках всього не скажеш. Щодо слів Хмельницького, то я їм не надаю особливого значіння, але чому те, що він говорить, підтверджується кам'яною плитою в Зальцбурзі? Плита на німецькій землі й писана не слов'янською, а латинською мовою! Щоб відкинути писані дані, треба мати щось дійсно солідне, а не гадки археологів, які до речі говорять зовсім протилежне. Щодо часу заснування Києва ми не маємо причин не вірити згаданим вище джерелам, бо й літописець пише, що апостол Андрій в 1-му столітті нашої ери тільки передсказував велику майбутність Києва. Щодо часу до нашої ери скажемо далі).

§ 4. «Один з головних розділів статті присвячений Рюрикові, князеві Новгородському, його генеалогії та родинним справам. Головне зауваження супроти нього те, що для історії України та ще в такому стислому викладі, він не потрібний. Жодного відношення Рюрик до України не мав: в 9-му ст. вже існували два окремих осередки, окремі держави: Новгородський та Київський. Теорія «рюриковичів», штучно створена літописцем, з метою скріпити держави «єдинством династії».

Характерно, що найбільший ерудит і видатніший письменник 11-го століття, що виступив до появи «Повести Временних лет», митрополит Іларіон, в «Слові о законі й благодаті», створеному в 1050-х роках, не згадує ні Рюрика, ні Олега, як будівничого держави. А лише старого Ігора: від нього він веде династію Володимира та Ярослава. Справа Рюрика для України не більше важить, ніж Пяста, або Арпада – сусідніх володарів (§ 23–27)».

(Критик зовсім не зрозумів чому я приділив стільки уваги Рюрикові. Більша частина моєї статті присвячена поваленню «норманської» теорії, згідно з якою Рюрик був германом, а не слов'янином. Оскільки ані історики царського часу, ані історики советські, ані зрештою українські не висвітлили цього питання вірно й докладно, а мої дослідження дали не тільки щось нове, але взагалі з'ясували остаточно загадку покликання варягів, – я зупинився більш докладно на цьому питанні, бо воно має для нас першорядне значіння. Я довів, що династія Рюрика – слов'янська династія, отже Ігор був слов'янин, а не німець.

Мій критик йде поруч з радянськими істориками, яким теж не подобається походження Рюрика й вони вважають його за «легендарного».

Хто-ж був батьком Ігоря? Чи він обійшовся без цього «буржуазного пред-
рассудка»? Яке право ми маємо ігнорувати зміст новгородських літописів,
які докладно оповідають про події саме в Новгородській країні? Думка
критика, що Ігор не був нащадком Рюрика не доведена й не визнається со-
лідними істориками. Щодо митрополита Іларіона, то це питання я давно
з'ясував й повторюватися не буду).

§ 5. «Не можна погодитися з поглядами автора на «запустіння»
України в наслідок кочовиків різного роду. Звичайно, в деякій мірі воно
було в південних частинах України, а не цілої України. Боярство, вищі
шари суспільства, охоче покидали Україну в 13-му ст., шукаючи ліпшої
долі у північних князів, але маса народу не залишала України, відсиджую-
чи найгірші моменти десь в лісах, ярах і повертаючись додів, коли минала
небезпека. Про те, що людність не покинула Україну, свідчить ономастика:
залишилися назви міст, сіл з дотатарських часів, збереглася мова, звороти,
вирази. Найкраще збереглися вони в Чернігівщині, на Волині, куди дійсно
тікала людність».

(Читаючи ці рядки, доводиться дивуватися, як політика може
засліплювати історика: невже мій критик не знає, що боротьба з половця-
ми тривала понад 200 років, що й викликала занепад Київ і пересування
населення в більш безпечний північний схід. Невже критик не уявляє дій-
сного розміру катастрофи, що спіткала Київську Русь? Не тільки русини,
але й половці зазнали колосального вдару від татар (половці майже одразу
зійшли з арени історії). А на Русі, в Києві, в св. Софії була... стайня! Захід-
ноєвропейський мандрівець знайшов в Києві, що був «суперником Царго-
роду», тільки кілька десятків будинків! Ось який був погром. Посилання
на ономастику викликає просто здивування: невже критик думає, що все
населення поголовно повтікало? Були тисячі, лишилися десятки, які й збе-
регли географічні назви).

§ 6. «Навпаки – поява міст з українськими назвами в Суздальщині не
може бути доказом переходу народних мас: літопис мальовничо оповідав,
як Юрій Довгорукий, якому не щастило захопити Київський стіл, будував
міста і називав їх українськими назвами. Так само – Золоті ворота Володи-
мира не мали нічого спільного з народною еміграцією населення».

(Отже згідно думок мого критика географічні назви Київської Руси
появилися на сході, в Суздальщині, через примхи Юрія Довгорукого,
лишаю ці думки на його совісті. Але хотів би знати чи Довгорукий чи хтось
інший беріг билини, де оспівується Володимир «Красное Солнишко», чи
він зберіг «Слово о полку Ігоревім», чи він написав «Задонщину», яка є
просто перелицьовуванням «Слова» тощо.

Дивуюся, як може політика засліпити очі історика та ще в історичній справі: незаперечна істина, що «мономаховичі», що зберігали й любили свої традиції, були як на заході, так і на сході, як були русини в Прикарпатті, так і в Суздалі. Хіба ж дає тимчасове, випадкове панування оціх «суздальців» підставу, щоб переносити свої сучасні, персональні почуття на події та історичні процеси, що відбувалися щонайменш 700 років, тому? Коли якийсь політикан «надцятій» української партії говорить історичні нісенітниці, то він же малограмотний, а чому доктор історичних наук схиляє свою голову під тиском демагогів, – трохи не зрозуміло).

§ 7. «Теорія про переселення населення з України до Суздальщини давно вже залишена. На ній будувалася стара концепція московських істориків про переселення державного осередку та людності з Київщини до Суздальщини. За останні 50 років її підтримував акад. Й. І. Соболевський⁶, який намагався довести, що в Україні розмовляли «великоруською мовою».

(Критик протирічить тому, що щойно сказав вгорі, див. § 5, там він говорив, що «боярство, вищі шари суспільства охоче покидали Україну...», отже чи могли оці бояри покидати Київську Русь без своєї «челяді», яка була базою їхнього матеріального життя? Розуміється ні. Й ми находим згадки, що ці бояри часом брали із собою по 3000 челяді! Отже критик не зводить кінці з кінцями. Переселення людей з Київської Русі до Суздальщини тощо є незаперечний факт: половці й татари примушували людей шукати кращої долі по лісах, де можна було сховатися від взиску. Що ж до акад. Соболевського, то критик наводить блискучий приклад того, як і академіки можуть говорити нісенітниці. Різниця між нами тільки та, що я називаю речі їхніми справжніми назвами, критик же вважає «бон тонно» замовчувати).

§ 8. «Приклади, наведені автором, що на Московщині в 15-му ст. вживали українські слова та звороти не переконливі: здебільшого пам'ятки переписували з українських (§ 53–55). Взагалі, цим питанням присвячена досить багата література, серед якої назвемо хоч би «Історію України-Руси» М. С. Грушевського, неперевершену до наших часів багатством джерел та критикою їх».

(Критик полінився просто поглянути в літопис: коли б «українська» мова літопису була через те, що літопис писаний десь на Русі, то мова могла бути «українською» лише до навали татар, себ то до 1253 р., а літопис писаний аж до 1492-го, а мова майже та сама. Необ'єктивність критика очевидна. Мовою з багатьма українізмами говорили на Московщині аж до 16-го ст. тому, що переселенці з Русі ще мали дуже великий вплив. Інакше чому б ці полуфіни заговорили напів українською мовою?).

§ 9. «Наслідком малого знайомства з літературою виявляється часто зневажливе ставлення автора до своїх попередників. Вони, в масі, не заслуговують на таке ставлення; з ними можна не погоджуватися, полемізувати, але не припустимі подібні характеристики: (всі дослідники Н. П. В.) «користувалися методом... яка дозволяла всякі дикі фантазії, просто шарлатанство (славетний академік Шахматов⁷ може бути за приклад) й до того безкарно» (§ 46). Ця сентенція і чимало подібних роблять на серйозного читача, зокрема знайомого з літературою, дуже прикре враження, і не на користь автора. Так характеризувати одного з видатніших дослідників, який власне поклав початок науковій аналізі наших літописів, не можна, навіть якщо є розходження в наукових поглядах».

(Тут критик дозволяє собі занадто багато, бо моє зневажливе ставлення до деяких «авторитетів» являється наслідком не «малого знайомства з літературою», а старанного і критичного вивчення їх творів, автор не ковтовав шахматовські благоглупості, а аналізував їх. Нагадаємо критикові, що Шахматов не був істориком, а філологом, який застосовував до історії надзвичайно сумнівний філологічний метод, нагадаймо, що критичне ставлення до шахматовських фантазій висловлено не тільки мною, а й багатьма авторами, різниця тільки та, що я прямо вказав, що «король голій». Доводиться дивуватися, як могли історики (й стільки років!!) терпіти шахматовські фантазії (про Мстишу, наприклад), це ж вже не наука, а «1001 ніч». Толерантність потрібна, але й вона потребує своїх меж. Ісус Христос теж був за толерантність, але не витримав й прогнав бичем мінял із храму. Критик (як де-хто також з істориків) не хочуть зрозуміти до якої міри неприпустимими являються де-які їхні методи в очах людей, що пройшли школу точних наук. Отже оскільки історики, як каста, не протестували проти методи Шахматова, це дає мені право говорити про масу їх. Я хотів би, щоб не тільки критик, але й інші усвідомили, що де-які методи істориків викликають обурення, бо ми бажаємо знати правду, а не казки з «1001 ночі». Дуже жалію, що до розуміння багатьох це якось «не доходить». Сучасна наука фантазії відкидає. Отже можете зі мною не рахуватися, але я маю право сказати, що я думаю з приводу деяких невірних думок).

§ 10. «Мале знайомство з історичною літературою пояснює деякі несподівані твердження автора, що в ряді питань він перший щось зауважив, чи помітив. Напр., говорячи про руйнування Києва Рюриком в 1203 році, разом з половцями, і взагалі участь половців в міжусобних війнах князів, автор пише: «Про те наші історики мовчать, начебто цього не було» (§ 52); між тим немає жодного історика України, який не приділяв би належної уваги половецькому питанню. Існують спеціальні монографії присвячені йому, хоч би П. В. Голубовського⁸».

(Тут критик зовсім мене не зрозумів, захоплений ідеєю «розкритикувати» мене. Я не мав абсолютно на думці заявляти про якійсь пріоритет в справі половців. Я говорив зовсім інше: я підкреслював, що повинна бути справедливість щодо Андрія Боголюбського, який пограбував Київ: грабували й не суздальці або володимирці, грабували й свої, що були під боком. Рюрик сидів в Овручі й кілька разів сідав на стіл у Києві, але це йому не заважало грабувати своє місто та ще й із допомогою половців, до такої гідоти навіть Андрій Боголюбський не доходив. Я вимагав, щоб історик був об'єктивним й чорне називав чорним, не зважаючи на «пролетарське происхождение» підсудного).

§ 11. «Або: «в жодній історії України, або підручнику школи за антинорманізм не можна знайти жодного слова» (§ 33). Автор не знає, що понад 100 років триває боротьба антинорманістів з норманістами, і на боці «антинорманістів» стоїть ціла школа, науковим основоположником якої був Геденон⁹, а відомий історик Іловайський¹⁰, не рахуючи друкованих праць, виголосив понад 100 ґрунтовних доповідей на з'їздах, наукових засіданнях і т. п., чим значно захитав будову норманістів».

(Цікаво знати: чи читала Н. Полонська-Василенко мою статтю, яку вона рецензує? У мене сказано (§ 10): «Першим видатним антинорманістом був М. Ломоносов¹¹, що ще в 1749 році виступив проти норманської теорії». Отже не понад 100 років йде боротьба, а понад 200! Це доктор історичних наук повинен би знати. Сказано в мене все, що потрібно, (§§ 7, 10, 13) й про Геденона й про Іловайського. Яке ж право має мій критик писати: «автор не знає»? Чи Вам не соромно, колего Полонська-Василенко, обвинувачувати мене в тому, що я чогось не знаю, а в мене все сказано? Ось Ви за толерантність, за бонтонність в науковій критиці, а як назвати Ваш тип критики?

Далі: критик так і не відповідає на моє зауваження, що «в жодній історії України або підручнику школи за антинорманізм не можна знайти жодного слова». Всі антинорманістські книжки, **писані не українською мовою**, оце я підкреслював, це сором, що українські історики не мають власної думки й стоять осторонь кардинального питання історії нації).

§ 12. «Але я сподіваюся, що побажання автора, щоб «український історик... сказав вголос, що норманська теорія – політичне шахрайство» (§ 44) не буде здійснено, бо наукові питання повинні вирішуватися іншими методами».

(Отже науковий спір триває понад 200 років й базується в значній мірі на політиці, а критик мій так і не може рішити на який бік стати, бо немає своєї власної думки, а других, що мають цю думку і вже щось зробили для вирішення проблеми, критикує. Критик мав змогу (і це був його

обов'язок) висловити свою думку, чи він «за», чи він «проти» норманської теорії, але як ловко уник, ухилився від відповіді, бо знав, що як виступить проти мене, то я його розіб'ю вщент й себе він поставить в ряди обскурантів, а виступити проти норманської теорії він не наслідуються («як би чогось не вийшло»). В наслідок такої поведінки ми докторів історії маємо, а правдивої історії України не маємо, навіть більше: до цього часу ми цю проблему на широке обговорення не поставили й українське суспільство пасе задніх в порівнянні з іншими націями).

§ 13. «Друге зауваження: автор, вносячи до свого викладу різні енігми, оперує ніби то джерелами, але цих джерел не називає, позбавляючи читача ознайомитися з ними. Серед цих джерел, яким автор віддає перевагу над вже відомими, зустрічаються такі: новознайдені документи, які «несуть ясність» в історію Аскольда; вони, за його словами, «не опубліковані, не вивчені, не перевірені, отже говорити про них передчасно» (§ 32) – тоді яку «ясність» вони можуть внести? Або «дошечки Ізенбека»: «Джерела повністю не опубліковані, ймовірність... ще остаточно не встановлена, але маємо ґрунт думати (?? Н. П-В.), що воно правдиве, і що після його вивчення відкриється багатовікова доба історії русинів» (§ 32). «Одне джерело, яке остаточно не вивчене» (§ 57). Не зрозуміла прихильність автора до такого роду джерел і бажання зберегти таємницю їх. Цілком приєднуємось до побажання автора: своєї мети доб'ємось не лайкою, не образами».

(Посилання автора на джерела, що ще не опубліковані або недостатньо вивчені пояснюються дуже легко: він не вважав за можливе мовчати за джерела, які доповнюють, або змінюють ті, що ми маємо, він вказував на те, що деякі питання, можливо, будуть переглянуті, скажімо, як хто був Аскольд. Що я користуюся новими, майже нікому невідомими історичними документами, доводить тільки, що я дослідник, шукаю дальшого прогресу науки, а не став на рівні «Історія України-Руси». Ось науковець за дорученням університету в Брюсселі знаходить звіт легата, який був присутній в 957 році підчас прийняття кн. Ольги візантійським імператором й зфільмував цей документ. Уривки з нього мені відомі. Моя це провина, що цей документ ще не опублікований? Також «дошечки Ізенбека», той, хто читав мою велику працю, добре знає про що говорить. На жаль, тільки мій критик не читав її. Хіба я міг говорити за такі подробиці на 8 сторінках, що я мав? Просто дивуєшся, як підіймалася рука в критика писати мені такі докори. Я-ж писав не монографію і не для докторів наук, які вже за професією повинні слідкувати, що робиться на полі їхньої науки).

§ 14. «Підводячи підсумки, треба сказати, що д-р С. Парамонов в цілому не приймає української концепції історії України: з археологічних часів – самостійне існування українського народу, якими би різними назвами не називали його. Єдність археологічних матеріалів, орнаментів, форм житла і т. д. веде з часів неоліту, через Трипільську культуру, яка в багатьох виявах дуже подібна до української, через скитів, антів – до визнаних всебічно слов'ян. Через формування держави антів, Аскольда, Олега і Ігоря – обминаючи Новгород з його Рюриком, до імперії Володимира та Ярослава. Від часів занепаду у 13-му ст., державний осередок переноситься не до Суздальщини, напівфінської держави, де в 13-му ст. казали «їхати на Русь», де закидали князеві, що він призначає на пости «чужинців» з Русі!, де зв'язок з «династією київських князів» підтримує 7-й син Володимира Мономаха, від «конкубіни» – Юрій Довгорукий».

(Прочитав це й «ахнув»: оце об'єктивність історика! Який, мовляв, в суздальських князів династичний зв'язок, коли Юрій Довгорукий походить від конкубіни! А скажіть, а Володимир Великий й Святий не походить від конкубіни: Малуші, дівки-ключниці? Хіба-ж можна стосунки двох народів переводити в площину: який, мовляв, був син 1-й, чи 7-й, від жінки, чи від конкубіни? Це ж звичайнісіньке міщанство! Хіба ж можна критерієм різниці або єдності двох народів брати династію? А коли по цих народах існує республіканський устрій, тоді й критерію нема? (За «українську концепцію історії» скажемо далі).

§ 15. «Державний осередок переноситься на захід, через Волинь, де править правдива династія Володимира Мономаха – по лінії старших синів – старшого Мономаховича Мстислава: Ізяслав 2-й, вел. князь, Мстислав 2-й, вел. князь Роман, вел. князь Данило: король. В той час, як західні джерела іменували суздальських князів – до Олександра Невського включно – «дукс», Роман, Данило, навіть брат Данило Василько, так би мовити удільний князь Волинський, – для західного двора, для Ватикану є «рекс», не дукс, не князь, а король».

(Тут мій критик вже перевершив сам себе: щоб довести, що традиція Київської Русі перейшла до Галичини, він, як доказ, наводить, що Рим звав Данила королем. По-перше, а хто ще звав так Данила? По-друге, хіба критикові не відомо, що римський делегат ганявся за Данилом з короною по його країні і що зрештою Данило порвав з Римом, а головне те, що назва «король» та корона були тільки принадою, щоб схилити до релігійної унії з Римом. Ці-ж факти відомі всім, хто читав історію України. Чому ж критик вважає всіх за історично неписьменних? В числі 6 «Нового Літопису», 1963 в статті: «Ми, й прагнення до правди»¹² критик

й читачі знайдуть повний опис того, що саме і як було з князем Данилом та його короною).

§ 16. «Автор прийняв російську концепцію: а) Новгород, б) Київщина, в) Володимиро-Суздальщина й г) Москва. Але штучність цієї концепції виявили вже російські, правдиво московські історики, як Ключевський¹³.

Дозволю закінчити словами Ключевського: «якби не татарська навала, – Київ став би столицею великої держави, а не Москва. Тоді панувала б українська мова, а не великоруська, Гоголь не примушений був би писати по російські, а... Пушкін писав би українською мовою». Прогноза великого знавця, хоч з багатьма його поглядами «нам не по дорозі».

(Критик мій дуже незадоволений з характеристик моїх, застосованих до деяких істориків, й не помічає, що докори мої стосуються й методів його критики, ось він пише наче б то я «прийняв російську концепцію: а) Новгород, б) Київщина» і т. і... Погляньмо що в мене написано: «§ 23. Два слов'янських центри на сході: Київ та Новгород... Вони існували віками самостійно, кожен маючи свою сферу впливів на сусідів». Де ж тут «російська концепція», яка, як відмітив критик, формулюється: Новгород–Київ? Ось проти цього способу вживання наукового матеріалу я й протестую, це зветься «ловкость рук»: приписати іншому те, що він не говорив.

Щодо слів Ключевського, то вони дуже влучні, як «цукерка» для читача, який любить, щоб його гладити по шерсті, але ми досить дорослі й розуміємо, що це тільки красиві фантазії: «як би»... нас цікавить дійсність, а не мрії, а головне те, що помилка Ключевського очевидна кожному, хто читав історію й може думати своєю головою: Київ вже занепав **до навали** татар, це відбито в думці тогочасників: в «Слові о полку Ігоревім» Всеволод 3-й Київський називає «великим князем» лише Всеволода «Большое Гнездо»; в 1187 році вже було таке співвідношення сил: Київ вже занепав, підносилися інші центри; Тверь, Москва та інші. **Як би** були інші обставини, було б щось інше. Але гадати про «як би» – це типова маніловщина).

Згадана рецензія мене порадувала: насамперед мій шановний критик, з яким я бідував 23 роки в Українській Академії Наук під ярмом супостата та 2 роки під чоботом німців, ще живий і працює, отже: «є ще порох в порохівницях»! По-друге, стаття моя (немаленька) все ж таки викликала відгук й очевидно не лишилася «гласом вопіючого в пустині», що інтерес до нашої древньої історії є.

Наводячи рецензію, я мав вже нагоду зупинитися на деяких деталях в моїх примітках, тепер я зупинюся на більш важливих й принципових моментах, бо розглядаю нашу дискусію не в площині тільки рецензії, а глибше й ширше (інакше нема було чого братися за перо).

Як відомо, й рецензія повинна задовольняти деяким вимогам, а саме: висвітлити всі сторони твору: як негативні, так і позитивні. Про позитивні сторони критик або забув, або не захотів нічого сказати. Правда, на початку рецензії є кілька кисло-солодких слів про мене, але йдеться не про мою особу, а про мій твір.

Отже, коли критик щось забув сказати, то про це доводиться говорити мені. Критик забув відмітити, що моя стаття є перша стаття українською мовою, що докладно розглядає спір між норманістами й антинорманістами й включає в собі не тільки найновіші дані (1956, 1958 рр.), а й наслідки моєї оригінальної праці, які в українській пресі ще не оголошувалися.

Критик «забув» відмітити також моє, не аби яке відкриття, що остаточно з'ясує загадку покликання варягів, а саме, що поморські слов'яни називалися також ругами або русинами. Це документально доводить, що посланці північних слов'ян запросили до Новгороду не германів, а русинів, що династія Рюрика й дальших князів (за виключенням лише норвежця Олега) була слов'янською. Спорю про норманську теорію прийшов кінець. Здавалося б, що таке відкриття буде сприйнято із задоволенням, що з рештою хтось з наших допоміг рішенню проблеми, що займали уми вчених понад 200 років. Але про це жодного слова, бо було наказано: «розкритикувати»! Де ж солідарність вчених та спільність, що вироблялася між нами протягом 25 років, коли разом страждали під спільним ігом? Забули п. Полонська-Василенко! Жаль!

Забув критик сказати й за те, що тотожність ругів й русинів відкриває колосальну кількість додаткового історичного матеріалу, який не був опрацьований через те, що не знали тотожності ругів й русинів. Ця тотожність відсуває історію русинів принаймні аж до 98 року нашої ери. Отже й про це не сказано жодного слова. Проте це не зменшує того, що я знайшов.

Перехожу до головного: я, мовляв, не приймаю «української концепції історії України». Прочитав я це й трохи зблід: там мене докоряли, що я «не вживаю марксістського методу діалектичного матеріалізму», тут мене докоряють, що я не «приймаю української концепції історії України». Кожна партія нав'язує мені свої переконання, кожен бере на себе роль непомільних пророків, кожен повертає справу так, що «хто не з нами, – той проти нас». Хоч не живи на світі, або студією не науку, а програми партій.

Колего, Полонська-Василенко! Нема французької алгебри, китайської логіки, італійської фізики, або української історії. Є єдина всесвітня наука, обов'язкова для всіх культурних націй. Два на два буде чотири – для всіх людей. Є єдина істина, нема національних: іспанської, польської або китайської. Концепція історії України може бути тільки: або правдива, що сприймається всіма націями, або неправдива, якою користується якась окрема й ізольована. Якщо Ви визнаєте можливість «національних» концепцій, то зрікайтеся звання науковця, та переходьте прямо до табору політиків, там буде Ваше справжнє місце.

Припустимо, що критик просто не вдало висловився, що він хотів сказати: наче я не поділяю деяких думок українських істориків. Цікаво знати кого саме критик вважає за непомильного? Чи всі його постулати вона приймає, як скрижалі, що можуть бути прийняті цілковито, без змін. Таких істориків нема. Наука – це невпинне, поступове наближення до істини, яку посувають вперед всі народи й яка сприймається всіма націями.

Розгляньмо, що ж вважає критик за «українську концепцію», – він приймає «самостійність існування українського народу з часів неоліту», себто що найменш 10 000 років.

Колего, чи поїхали б Ви на міжнародний конгрес істориків з подібною доповіддю? Певно – ні. Бо добре знаєте, що встав би якийсь, скажімо, швед й сказав би, що для такого твердження нема абсолютно ніяких підстав: від того часу лишилися кам'яні, шматки посуду, кістки та в найближчому до нас періоді трохи металу.

Як жили люди того часу, во що вірили, якою мовою розмовляли зовсім невідомо; про національність людей тої епохи ми нічого не знаємо. Француз би додав, що дані всіх наук, що є в нашому розпорядженні, говорять за те, що розгалуження людей на германів, слов'ян тощо 10 000 років тому ще не було. Німець би сказав, що розгалуження слов'ян на західних, східних та південних могло відбутися не раніш, як за 1000 років до нашої ери.

Англієць би довів, що відгалуження українців від інших слов'ян могло відбутися що найбільше на протязі першого тисячоліття нашої ери і т. д.

Скажіть, чи приємно було б Вам «пекти рака» на міжнародному форумі, що українські історики не вилізли ще з пеленчат звичайнісінького, дрібного шовінізму. Чи буде корисна така репрезентація української наукової думки серед усіх культурних народів? Чому Ви приєднуєтесь до тих каламутників, що безвідповідально «ляпають» в українській неспеціальній пресі що попало? Скажіть просто, що Адам був українець, тоді я замовчу!

Не думайте, що я один в своїх наукових переконаннях, погляньте **спеціальну українську наукову пресу**. Ось перший-ліпший приклад. Беремо

«Новий Літопис» (Вінніпег, Канада), 1962, число за січень-березень, стор. 54, стаття Дмитра Біласа: «Чи справді «викопали старинну українську базиліку коло Кельц?»». Там ми знаходимо такі рядки:

«Вищезгадана відкопана церква не належала, та й не могла належати, на початку 10-го століття не тільки до поляків, але й до русичів, а тим більше – до українців. Бо за того часу ані польська, ані українська нації ще зовсім не існували. Тоді були тільки різні слов'янські племена – одні від одних незалежні, що жили кожне своїм власним патріархальним життям. А вже тільки згодом, у другій половині 10-го століття, більші й сильніші племена завойовували племена слабші, підчиняли їх під свою владу та організовували національні держави: Польщу і Київську Русь і ін.».

Як бачите, український науковець в 1962 році говорить зовсім протилежно до того, що твердить мій критик: це зрозуміло, бо наука не стоїть, а посувається вперед, на жаль тільки критик мій обстоює застарілі погляди.

Критик зв'язує (дозволю собі повернутися трохи назад) так звану «трипільську культуру» із українцями, себто приписує українцям існування принаймні за 3000 років до нашої ери. Але трипільська культура знайдена не тільки під Києвом, але й в Угорщині, на Дунаю й межі цієї культури в зв'язку з новими знахідками все поширюються.

Коли був такий великий нарід (і це був український), чому ми не знаходимо старовинних джерел, писаних українською мовою, а тільки старослов'янською? Бо української нації тоді ще не було. Також не треба забувати, що більшість вчених приймає, що «трипільці» не були слов'янами взагалі, а належали до народів іранського корення. Можливо зв'язувати їх з хеттами.

Думка про те, що «трипільці» були може протослов'янами в науці існує, але не доведена, отже немає підстави вписувати у своє політичне «кредо» цю думку, а тим паче, що вони були вже українцями. Мріяти нікому не заборонено, але заборонено видавати це за науку.

Далі критик зв'язує трипільців-українців зі скитами, народом, що відомий вже за 500 років до нашої ери. Більшість вчених вважає скитів за іранців-кочовиків. Але «скити» – це збірна назва для багатьох народів. Мені пощастило знайти в одного з коментаторів Віргілія (до 60-го року н. е.) вказівку, яка безперечно доводить, що римляни під «скитами» розуміли й слов'ян, але це означало приблизно наше «кочовики», але вважати всіх кочовиків-скитів за українців нема зовсім підстав.

Критик веде далі скитів до антів, себто до 5–6-го століття вже нашої ери. Щодо антів, то зараз більшість схильна їх вважати за східних слов'ян, але це не означає, що це були саме предки українців, – й інші слов'яни звалися «антами». Про це насамперед говорить сама назва: «ант» філологічно

безперечно зв'язано з «вянт», «вент» тощо. Отже в «антах» скоріше можна бачити «вянтичів» або «в'ятичів» нашого літопису.

Отже в предках наших перед самою княжою добою, себто перед 9-м століттям, ніяк не можна вбачати українців. Коли не так, нехай критик наведе хоч один текст, який доводив би, що в 9-му столітті хоч хтось розмовляв українською мовою. Були старі «русини». Ніяких українців, росіян, білорусів, червонорусів, чорнорусів ще не було. Чехи й словаки, македонці й болгары, серби й хорвати тоді ще також не розпалися на окремі народи. Навпаки, мова «Влесової книги» показує, що фонетика, граматики, лексика старо-слов'янської мови були ще дуже примітивні й не вироблені.

Отже від «української концепції» історії України нічого не лишається. Що ж дає право Полонській-Василенко виступати проти сучасних думок в історії? Насамперед відстала традиція, по-друге, тиск політиків, що зовсім не розбираються в історії, а наполягають на думки, що 50–60 років тому були новими, тільки дискредитують сучасну українську історичну науку. 50 років тому може такі «концепції» й були до певної міри психологічно оправдані: потрібно було щось для піднесення духу українців, але тепер, коли Україна зробилася не об'єктом, а суб'єктом історії й політики, коли монументи Шевченкові стоять навіть в Америці, – такі уявлення лише шкодять міжнародному реноме України.

Оці задирувати вислови, як ось: «ми – аж з неоліту», або: «ми – трипільці», або «ми – скити», – крім конфузу на міжнародній арені нам не принесуть. Задирання носу вгору без підстав тільки нас скандалять. В нас є чим пишатися, але не невірним минулим.

Мій критик відійшов від наукової об'єктивності й правди й піддався впливу політиків. А біда політиків полягає в більшовизації думки: більшовиків лають, а самі запозичують їхні методи думання. Й в нас починають культуру створення непомільних «пророків», – якщо такий-то щось сказав, то вже це вірно, як те, що сказав Маркс або Енгельс.

Не історики ведуть за собою маси, показуючи історичну правду, а істориків навчають «вожді», що навчають істориків історії. Тепер партія видає накази, що саме було в історії. Чи не час вже відмежуватися від такої московської психології? Коли там брешуть на кожному кроці, брешуть навіть там, де й не потрібно, коли лжа просякає там всіх і все, – чи не нам би показати приклади правди в історії, чи не нам би поставити політиканів, що спотворюють історію, на належне місце?

Фальшивими фактами свого діла ми підперти не можемо, бо правда вилізе з міху, як би її не приховували. Не істориків треба навчати, а в істориків треба навчатися. Той, хто відійшов від наукової правди, вже не історик.

Парамонов С. Я. Звідки ми, чиї ми діти? (Нове з історії Стародавньої Русі. – Вінніпег, 1963. – С. 91–109.

Коментарі

1. **Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна** (13.02.1884 – 08.06.1973) – український історик, археолог, архівіст, доктор історичних наук (1940), дійсний член НТШ, Українського історичного товариства (з 1965), Міжнародної академії наук у Парижі (з 1953). Закінчила Київські вищі жіночі курси (1911) та Київський університет Святого Володимира (1913). Приват-доцент Київського університету (з 1916), у 1918–1920 рр. – завідувала Музеєм старожитностей Київського університету. Учений секретар і викладач Київського археологічного інституту (1918–1924). З 1924 р. – співробітник ВУАН, з 1934 р. – співробітник Рукописного відділу Всенародної бібліотеки України, у 1938–1941 рр. – старший науковий співробітник сектору феодалізму Інституту історії України АН УРСР. В окупованому німцями Києві очолювала Археологічний інститут і Київський центральний архів давніх актів. З 1943 р. – в еміграції. Професор Українського вільного університету в Празі (1944–1945) та УВУ в Мюнхені (1945–1973). Декан філософського факультету УВУ (1965–1972). Автор понад 200 наукових праць, у тому числі з історії княжої доби України-Русі.

2. **«Вільна думка» («The Free Thought»)** – перший український часопис в Австралії. Виходить щотижня з 10 липня 1949 р. у місті Беррі (штат Новий Південний Уельс), від 1950 р. видається у Сіднеї. На шпальтах газети «Вільна думка» побачило світ декілька статей С. Я. Парамонова. Часопис також опублікував нарис про вченого – «Професор Парамонів у Канберрі» (1950).

3. **Стрийковський Мацей (Матвій)** (20(21).03.1547 – 21.10. між 1586 р. та 1593 р.) – польський історик, поет, дипломат, католицький священник. Навчався в парафіяльній школі в Бжезінах (1553–1561). Брав участь у Лівонській війні та польському посольстві у Стамбулі, наприкінці життя став католицьким священником. Видрукував «Хроніку польську, литовську, жмудську і всієї Русі», яка є цінним джерелом з історії Східної Європи, зокрема України.

4. **Страленберг (Штраленберг) Пилип Іоган** (1676 – 1747) – німецький та шведський географ, лінгвіст, письменник, підполковник шведської армії. Брав участь у Північній війні й Полтавській битві. Потрапивши у полон, був засланий до Тобольська, де склав карту Сибіру. Після укладання Ніштадського миру повернувся до Швеції. У 1730 р. видав книгу «Історичний і географічний опис північної та східної частини Європи і Азії».

5. **Гізель Інокентій** (1600 – 28.11.1683) – вчений-богослов, філософ, історик. Закінчив Києво-Могилянський колегіум (1642). Професор (1645–1650) і ректор (з 1646) Києво-Могилянського колегіуму. Протягом 1656–1683 рр. – архімандрит Києво-Печерської лаври. Автор таких праць, як «Києво-Печерський патерик» (1661), «Правдива віра» (1668). Брав участь у створенні «Синописа» (1674) – першого нариса історії України.

6. **Соболевський Олексій Іванович** (07.01.1857 – 24.05.1929) – російський філолог, дійсний член Санкт-Петербурзької академії наук (1900). Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету. Працював на посадах приват-доцента і професора кафедри російської літератури Київського університету (1882–1888). Протягом 1888–1908 рр. – завідувач кафедри російської мови і словесності Санкт-Петербурзького університету. Викладав також у Московському університеті та Московському археологічному інституті. Наукові праці присвячені проблемам історії російської та слов'янських мов, діалектології, етнографії, палеографії й народної творчості. Українську мову у своїх працях визначав як малоросійський діалект, що генетично пов'язаний з галицько-волинськими говорами, а не з київськими, які розглядав як великоруську мову.

7. **Шахматов Олексій Олександрович** (17.06.1864 – 16.08.1920) – російський філолог та історик, доктор російської мови і словесності (1894), дійсний член Санкт-Петербурзької академії наук (1899). Закінчив Московський університет (1887). З 1894 р. працював у системі Санкт-Петербурзької АН, голова Відділення російської мови і словесності АН (1908–1920). З 1909 р. – професор Санкт-Петербурзького університету. Автор праць з фонетики, діалектології, лексикографії, синтаксису, історії східнослов'янських мов, із сучасної російської літературної мови, історії східних слов'ян, історії давньоруської літератури, слов'янської акцентології. Досліджував давньоруські літописи з метою реставрації їхнього первісного тексту. У своїх працях С. Я. Парамонов вказував на неточності О. О. Шахматова у трактуванні окремих частин текстів давньоруських літописів.

8. **Голубовський Петро Васильович** (16.06.1857 – 18.03.1907) – український та російський історик. Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету Святого Володимира. Професор та за-

відувач кафедри російської історії Київського університету. Досліджував кочове населення території степової України та історію розвитку князівств на цій території. Автор праці «Печеніги, торки і половці до навали татар. Історія південноруських степів IX–XIII ст.» (1884).

9. **Гедеонов Степан Олександрович** (1815 – 27.09.1878) – російський історик, драматург, мистецтвознавець, почесний член Санкт-Петербурзької академії наук (1863). Закінчив Санкт-Петербурзький університет (1835). Працював секретарем президента Санкт-Петербурзької академії наук. З 1848 р. був заступником завідувача, а протягом 1861–1863 рр. – завідувач археологічної комісії Академії мистецтв у Римі. Директор Ермітажу (1863–1878) та Імператорських театрів (1867–1875). Автор ґрунтовної праці «Варяги і Русь: історичне дослідження» (1876), у якій виступив з критикою норманської теорії походження Русі.

10. **Іловайський Дмитро Іванович** (11.02.1832 – 15.02.1920) – російський історик та публіцист, доктор історії (1870). Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету (1854). Викладав у гімназіях Рязані та Москви, займався літературно-публіцистичною діяльністю. Як історик був рішучим противником норманської теорії походження Русі, автор праць «Розвідки про початки Русі» (1876) та п'ятитомної «Історії Росії» (1876–1905).

11. **Ломоносов Михайло Васильович** (19.11.1711 – 15.04.1765) – видатний російський вчений-енциклопедист, професор хімії, дійсний член Санкт-Петербурзької академії наук (1745). Навчався в Московській слов'яно-греко-латинській та Києво-Могилянській академіях, Санкт-Петербурзькому університеті та університетах Німеччини. Ініціював створення Московського університету (1755), у якому деякий час викладав. Автор низки історичних праць, у яких дав виклад світської російської історії з давніх часів до 1725 р. Заперечував варязьку теорію походження Руської держави.

12. «**Ми і прагнення до правди**» – стаття С. Я. Парамонова, опублікована у № 6 часопису «Новий літопис» за 1963 р.

13. **Ключевський Василь Йосипович** (28.01.1841 – 25.12.1911) – видатний російський історик, дійсний член Санкт-Петербурзької академії наук (1900). Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету (1865), з 1882 р. – професор кафедри російської історії цього університету. Україну в своїх працях В. Й. Ключевський розглядав у контексті історії Російської держави, низку розвідок вчений присвятив варязькому питанню та Київській Русі.

3.1.3. Спогади С. Я. Парамонова

3.1.3.1. [Про роботу над монографією про родину *Bombyliidae*]

Цією розвідкою більшу частину монографії родини *Bombyliidae*, розпочату 1926 р., закінчено. Тому не буде зайвим вже тепер підбити підсумки тому, що зроблено, відзначити основні етапи роботи та сказати кілька слів про дальший її план.

З родиною *Bombyliidae* мені довелося зіткнутися в 1917 році, коли я визначав диптерологічний матеріал, що я його призбирав на Басарабії, в районі, що межує з кол. Херсонщиною. На перешкоді в першу чергу став майже повний брак диптерологічної літератури, бо передо мною ніхто на Україні спеціально над двокрильцями (*Diptera*) не працював. Єдиний солідний автор з України – Ярошевський¹ – працював семидесятими роками минулого століття в галузі фавністики і систематиком не був. Крім його, досить великої, праці ми маємо тільки розпорошені дуже дрібні диптерологічні дані по працях різних авторів. А що фахівців зовсім не було, то й відповідної літератури по бібліотеках України бракувало. Щодо род. *Bombyliidae*, дуже великої та різноманітної, то й в чужомовній літературі не було жодної праці, яка б охоплювала достатньою мірою фавну Європи. Праця Schiner-ова²: «Fauna Austriaca, Diptera», 1862–64, значною мірою застаріла, з великими прогалинами і тепер ніяк не може нас задовольнити. Існували сотні видів, розпорошені по багатьох виданнях, але ж не було таблиць для визначення, не було того, що звать «зведенням», «ганбухом».

Користуючися Schiner-ом, довелося одразу поширити коло інтересів, взявши всю фавну *Bombyliidae* Європи, бо без цього не було певності, що на півдні України не знайдуться південні види, не позначені в Schiner-а (це й виявилось далі).

Друга серйозна перешкода полягала в тому, що майже цілком бракувало порівняльного матеріалу. Заходами Б. І. Більського³ та інших співробітників дещо було зібрано на кол. Станції для боротьби з шкідниками рослин. Трохи *Diptera* було у проф. Лебедева⁴; за основний матеріал, яким довелося користуватися, була моя, тоді ще не численна, збірка. Середньо-європейського та взагалі західно-європейського матеріалу майже зовсім не було, а те що було, не було визначено. Таким чином, довелося почати роботу майже на новому місці. Це й відбилося на характері праці: протягом перших п'ятих років (з 1917 до 1921 р. включно) збирано *Diptera* на

Україні, головним чином, на Херсонщині та Київщині та скупчувано те з спеціальної літератури, що можна було здобути по всіх державних та приватних бібліотеках Києва (М. В. Шарлеманеві⁵ я дуже завдячую те, що через нього здобув Schiner-a, – без нього в той час не можна було працювати).

Роки ці були роками громадянської війни і, зрозуміло, не були дуже продукційні, переводилася підготовча робота.

Восени та вдруге взимку 1922 р. пощастило відвідати Ленінград та обізнатися з величезними диптерологічними скарбами Зоологічного Музею⁶ ВАН та деяких інших інституцій. Вільними від праці з біокуляром годинами робилися виписки з літератури, що її бракувало в Києві. Персональне знайомство з фахівцями Ленінграду мало дуже великі наслідки: завдяки Ф. Д. Плеске⁷ та А. А. Штакельбергові⁸ одержувано далі порівняльний матеріал, виписки тощо.

Весною 1923 р. я зробив екскурсію пішки по південному берегу Криму з Теодосії до Севастополя і зібрав чимало дуже цінного та й зовсім нового матеріалу. Восени того ж року в Ялті я збирав також *Diptera* і моя збірка значно збагатилася на літні та осінні види.

Влітку 1924 р. протягом 3½ місяців збирав диптерологічний матеріал (та як і завжди й інший зоологічний матеріал) в Вірменії. Тут я брав участь в експедиції зоологічного музею Єреванського університету на чолі з А. Б. Шелковниковим⁹ на гору Алагяз та до озера Гокча, а також обслідував район міста Ордубад на кордоні з Персією. Результати цієї експедиції були з різних поглядів надзвичайно добрі. Того ж таки року вийшли мої перші праці в галузі систематики¹⁰.

Весною 1925 р. я відвідав Карадагську наукову станцію в Криму (коло Теодосії), де знову зібрав різний зоологічний матеріал і нові для моєї збірки, а навіть і взагалі невідомі доти в науці, види *Diptera*.

Таким чином, шляхом екскурсій я поступово здобував надзвичайно цінний порівняльний матеріал. Щодо західно-європейського матеріалу, то його було мало, але ж дещо пощастило купити власним коштом та добути шляхом обміну. Порівняльний матеріал збільшувався й через те, що я лишив собі дублети з тих колекцій, що я визначав для різних інстанцій та осіб.

Року 1926 я вперше відвідав Закаспійський край (був в Ашхабаді, Фірюзі, Байрам-Алі, Уч-Аджі, Репетеку, на Кушці та зупинявся на день-два на цілій низці станцій серед пустелі Кара-Кум. Ця подорож дала також дуже добрі результати: збірка збагатилася цілою низкою не тільки видів, але ж й родів, що зовсім бракувало у Києві. Здобутих, ще невідомих в науці, видів було дуже багато, а через те збільшилися можливості, щодо обміну тощо.

В зв'язку з вищезазначеними подорожами коло моїх інтересів поширилося і праця вже охопила не тільки фавну *Bombyliidae* Європи, а цілого палеарктичного краю.

Року 1927 знову збирано різний зоологічний матеріал у Вірменії (в районі м. Єреван) і я вивіз нову серію неописаних видів.

Року 1928 пощастило вдруге відвідати Закаспійський край, що багатьма сторонами є «terra incognita», на жаль, цим разом різні обставини не дали змоги працювати тут стільки часу, скільки було треба. Восени 1928 р. я нарешті зміг поїхати до Берліну, де й працював три місяці до початку 1929 р. До Берліну мене вже давно кликали мої наукові інтереси. Справа в тім, що відомий російський натураліст Федченко¹¹ передавав на опрацювання майже весь диптерологічний матеріал з меж кол. Росії відомому німецькому знавцеві Loew-ові¹². Loew (це було шестидесятими роками) опрацював цей матеріал і описав з меж кол. Росії надзвичайно багато нових видів, але ж вмер, не встигнувши повернути матеріал Федченкові. Цей матеріал потрапив кінець-кінцем до Берлінського музею. Типи видів, що їх описав Loew, лишилися в Берліні, через те кожен, хто працював над фавною двокрильців східної Європи, повинен був їхати до Німеччини, бо в багатьох випадках описів було не досить, щоб упевнитися в тім, що дійсно той чи інший вид збігається з Loew-овським видом.

Довелося переглянути всі типи та зробити додатки до описів типів Wiedemann-a¹³, Karsch-a¹⁴, Loew-a та інших авторів, що стосувалися до видів з непалеарктичного краю. Деякі з них були описані понад 100 років тому і, не відповідаючи своїми описами вимогам сучасної науки, були «темними плямами» в систематиці і містилися по каталогах навіть в невідповідних родах.

Чимало зробив я усяких виписок з літератури, що її бракувало в Союзі. Проф. Enderlein¹⁵, що в його відділі я працював, допоміг мені між іншим тим, що подарував мені багато рідких відбитків. Ця подорож дала мені надзвичайно багато і, хоч я не встиг через короткий час зробити того, що було потрібно, але ж ще й досі не встиг опублікувати всього, що в чорновому вигляді зробив в Берліні.

Влітку 1929 р. я знову збирав на Карадагській науковій станції в Криму і знайшов знову цікавий матеріал, що ствердив знахідки керівничого нашого музею В. О. Караваєва¹⁶, що ласкаво збирав тут спеціально для мене. Восени того ж року довелося поїхати втретє до Туркестану, а саме в Чаткальські гори на схід від Ташкенту. Диптерологічною стороною ця подорож дала порівнюючи дуже мало, бо з одного боку було вже пізно для комах, з другого експедиція, якою я керував, потрапила в полон до басмачів і була передчасно припинена.

Восени 1930 р. знову пощастило здобути новий та взагалі цікавий матеріал в районі Карадага. Наприкінці цього року збирано матеріал в Молдові (АМРСР).

Ось такі були основні моменти моєї колекторської діяльності, що тісно пов'язана з кабінетною працею; розуміється крім зазначених вгорі великих екскурсій відбувалися в околицях Києва також і численні близькі.

Багато збирали для мене спеціально різні ентомологи, серед яких я повинен згадати мого брата О. Я. Парамонова, який що року збирав на Україні, далі В. О. Караваєва, що зібрав не багато, але ж найшов цікаві речі, С. С. Паночіні¹⁷ та інші зоологи, траплялося, передавали мені надзвичайно інтересні види. Доктор Власов кілька років збирав для мене в Туркменістані і знайшов цілу низку нових форм. Усім, хто мені допомагав, я вважаю за лобу повинність висловити й тут мою щирю подяку.

Отже останніми роками я вже добре озброївсь порівняльним матеріалом з меж Союзу. Збірка, що я її впорядкував, складається не менш як з 25 000 наколотих та етикетованих екземплярів. Кількість *Bombyliidae* перевищує 4000 і безперечно вони складають найкращу збірку в Союзі, а можна гадати і в Європі. На жаль своїм коштом я не зміг багато придбати західно-європейських *Diptera*.

Багато гірше було з спеціальною літературою. Як вже зазначено вгорі, в Києві майже зовсім не було відповідної літератури. Довелося з одного боку купувати літературу за кордоном, а це в зв'язку з валютними труднощами та обмеженими моїми коштами, не давало такого швидкого ефекту, як того бажалося б, з другого боку довелося широко піти на шлях обміну з чужоземними колегами. Це й був найкращий спосіб здобувати літературу, бо це майже нічого не коштувало і давало літературу своєчасно, але ж це було зв'язано з іншим питанням – з питанням про мову моїх праць. Ідучи на зустріч вимогам моїх чужоземних колег, знов же беручи до уваги й те, що в усесвітній літературі не має капітального зведення по цій родині, довелося обрати німецьку мову, як таку, що її найбільш уживають в диптерології, і досконало її вивчити.

Отже протягом понад 10 років шляхом обміну та купівлі я зібрав й потрібну літературу, але ж, на жаль, це не розв'язувало питання цілком, бо література складалася з оглядів тільки деяких родів (здебільшого старих) та дуже великої кількості нових описів, додатків, поправок і т. д., чогось суцільного вона собою не являла. Отже, реально, визначити *Bombyliidae* не було жодної спромоги. Це й примусило мене почати писати монографію цієї родини. З 1921 р. я опублікував понад 30 диптерологічних праць, присвячених найбільше цій родині і тільки тепер більшу частину родини опрацьовано.

Не можна не згадати й за те, що багато часу у мене пішло на те, щоб перевірити деяких авторитетів. Як виявилось, деякі з них, особливо Becker¹⁸, припустилися недозволених помилок, але ж, щоб довести їхні помилки, довелося витратити дуже багато сил.

Поруч друковані продукції проведено працю над визначенням та опрацюванням своїх і чужих матеріалів, ці праці були тісно пов'язані одна з одною. До мене почали вдаватися різні наукові та науково-прикладні інституції, а так само окремі вчені, прохаючи визначити їхні матеріали. Це з одного боку збільшувало збірку, а з другого давало змогу ширше охопити ті групи, які я опрацьовував. Назву тільки головні. З чужоземних: Гамбургський Зоологічний музей, Німецький Ентомологічний інститут в Берліні, Державний Зоологічний музей в Берліні, Імперський Ентомологічний інститут при Британському музею в Лондоні, Стокгольмська Академія, Міністерство хліборобства в Каїрі (Єгипет), Ентомологічний відділ Наукового інституту на острові Формоза (Японія), проф. Вернер (Відень) і т. д. З меж Союзу: Зоологічний музей ВАН, Інститут досвідної агрономії в Ленінграді, Сільськогосподарський музей Вірменії, Університет в Єревані, Зоологічний музей 1-го Московського університету, Інститут кавчуку та гутаперчі, різні науково-дослідні станції і т. д.

Деякі з закордонних установ надсилали серед палеарктичного матеріалу й екзотичні види, деякі групи з тих, скільки дозволив мені порівняльний матеріал та література, так само опрацьовані.

Дальший план роботи буде такий. Лишається підрод. *Anthracinae*, що її рукопис значною мірою підготовлений до друку, далі найбільший й найважчий рід – *Hemipenthes*, що попередній, дуже стислий і неповний його огляд, за винятком підроду *Villa*, надруковано вже закордоном і, наприкінці, кілька дрібніших родів, матеріал до яких також підібраний. Наприкінці праці буде вміщено таблицю для визначення родів *Bombyliidae* цілого світу та додатки до попередніх частин роботи.

Закінчивши монографію цієї родини, я маю на оці надрукувати українською мовою витяг з неї, щодо видів з України, поширивши дані щодо розповсюдження їх на Україні і додавши таблиці для визначення всіх родин *Diptera* палеарктичного краю. Заразом доведеться дати вступ до диптерології та спеціальну термінологію (починати раніш з цього, нічого не мавши під ногами і не знаючи як розвиватиметься моя праця, я вважав за неможливе).

Ось коротенько, основні етапи моєї праці, підсумки та плани до її закінчення.

Лишається ще відповісти кілька слів на зрозуміле запитання: яке значення мають *Bombyliidae*, яка нам користь від вивчення цієї групи? Ми

бачили, що щодо систематики, родину цю вивчено дуже погано, ще гірше стоїть справ з біологією цієї групи. Але вже те, що ми знаємо, показує на те, що ми маємо справу з чинником колосального значіння.

Майже кожен рік висвітлює значіння цієї групи з іншого боку. Нещодавно ми дізналися, що деякі види роду *Hemipenthes* це головніші паразити усім відомої мухи «це-це». Це несподіване відкриття паразитизму мухи на мусі показує, як багато лишається для нас невідомого в біології цієї групи і скільки ще нерозв'язаних практичних питань в біології родини *Bombyliidae*. Цього року, опрацьовуючи матеріали, що їх до мене надіслав Інститут кавчуку та гутаперчі, я побачив, що головні запилювачі кавчукодайної хондрилі (*Chondrilla*) – є види роду *Cyrtosia* з нашої родини. Але ж це ще, порівнюючи, дрібні факти.

Головне значіння цієї групи полягає в паразитизмі на групі сарануватих. Усі численні матеріали, що я одержав з півдня України, Криму, Кавказу, Туркестану, південного Сибіру тощо, показують, що види цієї групи є головніші винищувачі сарануватих: сарани, італійського пруса, марокської кобилки і т. д., що завдають великої шкоди майже всім культурам перелічених країн. Види підроду *Villa* виявили себе як дуже серйозні паразити озимої совки, соснової совки тощо. Одні назви цих шкідників говорять самі за себе.

Таким чином, майже в усіх галузях сільського господарства ця група відіграє дуже велику роль. Отже, ми повинні вивчити склад фавни, поширення та біологію видів цієї родини і, озброївшись фактами, скерувати цей чинник на користь сільському господарству, прямуючи до великих завдань, що їх висуває реконструктивна доба.

Збірник праць Зоологічного музею. – 1931. – Ч. 11. – С. 207–212.

3.1.3.2. Що зробили німці з наукою та науковцями (спогади науковця)

Коли 22 червня 1941-го року о годині 3-ій німці перейшли кордон Радянського Союзу, ніхто тут, можна сказати, не чекав цього, і в першу чергу вчені України.

Війна відбувалася, але здавалася дуже далекою, про неї довідувалися тільки з газет, мало цікавилися й звикли лише перебігати очима щоденні повідомлення генеральних штабів обох чужих воюючих сторін. Про себе не думали, й звикли до звичайної радянської пропагандної трескотні.

Усі були впевнені, що Радянський Союз вступить у війну вже в останній стадії, коли сили воюючих будуть в достатній мірі виснажені, вступить, розуміється, проти Німеччини. Про це говорили одверто й одноголосно навіть офіційні особи на великих зборах, а тим часом спокійно дрімали, чекаючи великих подій у всякому разі не раніш кінця 1941-го року. Кричали про чуйність, а самі спали.

Ця безтурботність надзвичайно тяжко відбилася на наукових закладах та науковцях: нічого абсолютно не було зроблено на випадок війни, а через це колосальна кількість наукових матеріалів загинуло навіки.

Несподіваність та швидкий рух німців викликали те, що наукові цінності вивозилися тільки перші 10–14 днів на Правобережній Україні. В Києві вже до 6–10 липня головна евакуація наукового майна та самих науковців була закінчена, дальша евакуація вже не мала великого обсягу.

Зрозуміла річ, що за такий короткий час відібрати, підготувати до перевозу, зареєструвати, навантажити та вивезти найцінніше наукове майно – не було часу. В наслідок цього з архівів, бібліотек, музеїв, інститутів, лабораторій тощо були вивезені лише унікальні речі, але в кількості незначній. Рукописи-унікати, стародруки Всенародної Бібліотеки, деякі картини з Музею західного мистецтва ім. Ханенків та інших художніх музеїв, найбільш цікаві експонати музеїв Академії Наук попали до першої партії цінностей, що були вивезені з Києва.

Вивозили за браком залізничного транспорту на пароплавах та «берлінах» вниз по Дніпру до Дніпропетровська, а там вже навантажували в вагони.

Не встигли ще закінчити підготовку другої партії наукових та культурних цінностей, як стало відомим, що перша партія була жорстоко бомбардована німцями на Дніпрі і що значна частина її потоплена, що німці день і ніч стежать за пароплавами на Дніпрі.

Руки опускалися вантажити й пакувати найцінніші речі, уявляючи собі, що може за кілька годин всі вони будуть на дні Дніпра. А німці все просувалися, і дрібні частини їх (парашутисти та інші) вже підійшли до самого Дніпра в декількох пунктах. Зрештою, навряд чи помилимось, коли припустимо, що хоч 5–10 % найціннішого наукового майна було вивезено, а про звичайне нема чого й говорити. Деякі наукові заклади, речі яких не були важкі й численні, вивезли значну частину інструментарію: мікроскопи, фотоапарати, пишучі та рахівничі машинки тощо, але інші заклади, предмети яких були важкі, скажім, кістки, каміння археологічних, геологічних та палеонтологічних інституцій, книжки (а одна Всенародна Бібліотека нараховувала до 9 мільйонів), скульптура, фарфор, килими художніх музеїв тощо, – усе це майже цілком лишилося в Києві та інших культурних центрах Правобережжя (Житомир, Одеса, Вінниця, Кам'янець).

Нема чого гріха ховати: були й такі інституції, керівники яких використовували державні автомашини не для вантаження наукових цінностей, а для свого власного, серед якого іноді фігурували навіть дзеркальні шафи (це в той момент, коли ворог був майже під містом, і тисячі людей не мали змоги знайти собі місця в вагоні або авті, не маючи навіть валізи в руках!).

Чули ми потім, що деяка частина таких автомашин була зупинена в дорозі червоноармійцями, що відступали сотні кілометрів пішки з пораненими на руках, і що таке майно було викинуте серед дороги.

Надзвичайно велику роль відігравав брак транспорту. Ще перед війною, не зважаючи на великий розвиток будівництва авт (заводи в Горькому, був. Н. Новгород)¹⁹, у Києві не було автомашин для приватного вжитку. Навіть не було звичайних візників. Декілька поодиноких не можна враховувати для міста біля одного мільйона мешканців, – це було наслідком боротьби держави з «приватною ініціативою».

Зважаючи на це, вчені не могли донести до залізниці або до авта державної інституції, де вони служили, наукові матеріали, що важили багато, і взяли з собою лише те, що могли донести, головним чином лише одяг.

В наслідок цього цілі бібліотеки, історичні матеріали, рукописи тощо, що перебували в руках науковців в колосальній кількості, – усе це лишилося по містах напризволяще, а саме: частково пішло на продаж, а папери та книжки головним чином на опалювання пічок узимку 1941–1942 років. Що випадково збереглося, було утрачено потім під час примусового виселення німцями всіх мешканців з Києва.

У цей момент зовсім безпорадного стану з транспортом було до того ж виголошено більшовиками гасло: «Лишати ворогові землю спаленою». Це означало на селі спалення хліба в скирдах, нищення машин для

землеробства, висадження в повітря цукрових заводів, млинів тощо, а по містах це означало руйнування всіх заводів, майстерень, будівель загального значення, як ось водогони, електростанції, всього, з чого в своєму господарстві міг скористатися ворог.

Почалася дика вакханалія нищення. Ця справа була доручена особливо довіреним особам, і вони вдень і вночі били і псували все, що тільки можна було попсувати.

Жахливу, надзвичайну картину уявляли собою деякі лабораторії та інститути. По кімнатах гори порубаної сокирою меблі, розбиті молотом фотокамери, мікроскопи, кіноапарати, настінні годинники, тисячі метрів наукових фільмів, море паперців, порваних книжок, битого шкла: ареометрів, механічного приладдя, електричного устаткування, і все це в калюжах розлитих хімікатів.

Спалені були всі рукописи, що друкувалися по різних друкарнях, або зберігалися по редакціях та видавництвах. Усі шрифти друкарень були розкидані, а машини, яко мога, побиті.

Що робилося по різних архівах, бібліотеках, канцеляріях, не можна собі уявити, – густий дим стояв над великими містами цілими добами. Палили, не розбираючи, «все і вся» (а потім все звалили на німців).

По сховищах видавництва Академії Наук були потім знайдені гори книжок, порваних на четверо, – їх рвали кілька день кілька співробітників. Не можна передати той розгартіяш, який був в деяких інституціях. Доводилося буквально німіти перед такими жахливими картинами... І все ж таки, коли німці прийшли, вони жахнулися, жахнулися не тільки тому, скільки було знищено, але й тому, скільки ще лишилося не попсованим...

В уявленні середнього німця Україна була країною сільською й малокультурною, а тут вони побачили міста в 300, 400, 500 й навіть 750,000 мешканців. Побачили розкішні і старі, і нові будівлі та споруди: театри, музеї, університети, інститути, лабораторії, фабрики, депо, майстерні, монументи, і все частенько в такому розмірі, що багато з них питали: «Навіщо вам стільки?» (скажімо, в Києві було два медичних інститути).

Тяжко зрозуміти, що творилося в голові у тих німців: «Невже ж у вас є кіно?». Українці, очевидно, для них були чимсь подібним до негрів центральної Африки, тільки з білою шкірою.

Треба було бачити, як, оглядаючи це все, вони не могли приховати своєї радості, що такі багатства попалися до їхніх рук! Ламалися замкнені двері, шафи, шухляди, скриньки, ламалися в розтіч, щоб скоріше побачити все, і навчилися вони ходити підкованими чобітьми просто по добру, розкиданому на підлозі, а не оглядаючись, обережно, по-німецькому.

Уже на дверях державних установ, учбових закладів, по вітринах магазинів та книгарень з'явилися акуратні, на гарному папері об'яви, – «конфісковано», і далі назва військової частини, печатка й підпис, – німці почали господарювати. З жахом дивився український науковець на такий початок, і розумів, що до кінця всієї історії ще далеко...

Віра й культура. – 1957. – № 1. – С. 12–14.

Щоб добре зрозуміти мої спогади, треба обізнатися з умовами, в яких захопила мене війна. Отже, доводиться трохи оглянутися назад.

Наприкінці травня 1941 р. я виїхав на Кавказ (Красная Поляна) з метою підлікувати свою ліву ногу (хворів на ішіас), відпочити та, як звичайно, призбирати комах та інших тварин для Зоологічного музею Академії наук, яким я керував.

Надії мої не здійснилися: нозі було гірше і гірше, зрештою, я міг ледве-ледве пересуватися на 200–300 кроків, дуже поволі та з великою мукою. Сидів над річкою та майже нічого не збирав. Я вже починав думати про поворот до Києва, як несподівано 23 червня одержав від Інституту телеграму: «Повертайтеся негайно»...

Про великі події Красна Поляна була поінформована дуже мало, бо газети тут немає, передали тільки, що такого-то числа ворог перейшов наш кордон, про війну, про бої не було сказано жодного слова. Усі почували якусь розгубленість, щось неясне, непевне в повітрі.

Згодом про причину цього я довідався: у перші дні війни совети ще мали надію за всяку ціну скласти з Гітлером угоду. У Стокгольмі так званий тов. Александров вів переговори з відповідними особами. Коли про цю пропозицію советів було докладено Гітлеру, він сказав: «Передайте цьому панові, що вже запізно»... Отже, приблизно з 26-го червня почали одверто говорити й писати: війна! Повітря проясніло, – бодай стало ясне, що саме масмо!

З першим автобусом попав я до Адлеру, а потім сів у потяг, купивши навіть квитка (до цього дня чомусь зберігаю). Дев'ять день я пробивався до Києва пасажирськими й товарними потягами, платформами з паротягами, пересідав разів із десять. І нарешті добився до Полтави, але тут «стоп»: далі ніякі потяги вже не йшли. Отже, найнявши з групою інших пасажирів візника, пішов пішки до Лубен, здається кілометрів із 50. Речі всіх їхали на возі, а ми йшли пішки. Я йшов, тримаючись за воза, від рівномірної ходи нога розійшлася, і я йшов дуже радий, що позбувся лихої хвороби.

Але радість моя була передчасна: за кілька кілометрів до Лубен я вже зовсім не міг іти, і сів на воза. Нога розпухла так, що з воза мене вже зняли. Ледве-ледве дійшов я до потягу, але влізти в «теплушку» вже не міг. Коли б не одна студентка з Харкова та її батько з Пирятина, не вліз би я в потяг, і вся моя доля пішла б зовсім іншим шляхом, у всякому разі цих спогадів я не писав би...

Як я дійшов зо станції в Києві додому, я й досі добре не уявляю й не пригадую, – я не тільки йшов, але й ніс свій багаж! Це було щось неймовірно болюче, довге. На свій 4-й поверх на Тарасівській я ліз із хвилин 10, не менше. А як увійшов, то майже непритомний лежав із годину...

Зрештою довідався про долю своїх: ніхто не виїхав, мати була тут. З душі спала, як гора, – я в усякому разі довідався про стан речей. Назавтра треба було йти до Академії. Звичайно я йшов до служби 11–12 хвилин, на цей раз я йшов, поспішаючи, 46 хвилин. В Академії я застав повний розгардіяш, усе головне «начальство» виїхало, лишилися тільки замісники замісників.

На пропозицію виїхати я відмовився, бо що я міг робити, то тільки нерухомо лежати в ліжку, сподіваючись, що нога повернеться таки до нормального стану, коли їй дати спокій.

Перші науковці, що виїхали, мали змогу взяти значну кількість речей. Тепер стан погіршав, дозволяли брати з собою лише маленьку валізу, попереджаючи, що вага повинна бути такою, щоб її можна було нести від потягу до потягу, бо дороги бомбардують, і пересідати доведеться майже напевно.

Для мене було ясно, що не тільки мою валізу, але й мене самого кинуть напризволяще при першій бомбардировці потягу. Отже й тут смерть, і там смерть, але були дві обставини, які вирішили мою долю без мене.

Насамперед у мене була 70-літня мати, яку я не міг кинути. Я уявляв собі добре, що коли втечу, є деякий шанс врятуватися, але як з мамою? Що я скажу своїй совісті, коли, повернувшись по війні, я почую, що вона загинула? Була на моїх руках ще й жінка, років під 60, та передбачалася братова жінка, що поки жила в пригороді, але з боями безперечно повинна була перейти жити до мене.

Друга важлива причина, що зв'язувала мене з Києвом, був Музей. З 1917 р. я збирав різний зоологічний матеріал. Бесарабія, Україна, Крим, Кавказ, Туркестан – це були країни, де я місяцями збирав комах, птахів, змії, ящірок тощо. Вкладено було в колекції протягом 24 років безліч сили, енергії та любові. Одних двокрильців, моєї спеціальності, було 7 шаф. Усе це стояло непорушне, за виключенням типів комах, що я вище описав у науці. Їх було вже біля 200, їх було вивезено в мою відсутність до Уфи.

Легше було іншому науковцеві, навіть, скажімо, зоологу морфологу запакувати свій мікроскоп, взяти рукописи та поїхати. Інша справа була в мене, – одних пташиних шкірок було біля 30 000. Усе це важило тони і за браком місця не могло бути взятє на потяг. Я стояв перед альтернативою: або кинути все напризволяще, усе, що було для мене найдорожче, і, можливо, врятувати життя, чи лишатися з надією, що я чимось зможу допомогти і родині, і Музею. Двадцять чотири роки, найкращих років мого життя, я не міг кинути, я вирішив лишитися. Майбутнє показало, що я зробив вірно й розумно...

Віра й культура. – 1959. – № 3. – С. 6–7.

Коментарі

1. **Ярошевський Василь Олексійович** (1841 – 1904) – зоолог. Закінчив фізико-математичний факультет Харківського університету (1868). Працював лаборантом у зоотомічній лабораторії при Харківському університеті. Опублікував декілька праць з ентомології Харківської губернії.

2. **Шинер Ігнац Рудольф** (1813 – 1873) – видатний австрійський ентомолог, доктор. Отримав юридичну освіту у Віденському університеті. Працював домашнім вчителем, бібліотекарем в університетській бібліотеці, служив у міністерствах землеробства і фінансів. Наукові праці присвячені систематиці двокрилих комах, перший застосував аналітичний метод для їхньої класифікації. В його працях «Diptera austriaca» (у 4-х ч., 1854–1858), «Fauna austriaca. Nach der analytischen Methhode bearbeitet etc.» (у 2-х т., 1860–1864), «Catalogus systematicus Dipteroorum Europae» (1864) охарактеризовано практично всі європейські роди, описано всі австрійські та німецькі види й складено каталог на усіх відомих на той час двокрилих комах.

3. Імовірно, йдеться про **Більського (Більського) Бориса Івановича** (1887 – ?) – фахівця в галузі сільськогосподарської ентомології, кандидата сільськогосподарських наук. Працював науковим співробітником ентомологічної лабораторії Станції захисту рослин від шкідників, керівником групи, старшим науковим співробітником Інституту зоології АН УРСР. Автор низки праць щодо боротьби зі шкідниками сільського господарства.

4. **Лебедєв Олександр Георгійович** (1874 – 27.01.1936) – зоолог, ентомолог, доктор біологічних наук, професор. Закінчив фізико-математичний факультет Казанського університету (1899). З 1900 р. викладав у Київському політехнічному інституті. Професор київських сільськогосподарського (з 1921) і лісотехнічного (з 1930) інститутів. Організатор ентомологічної

станції при Київському сільськогосподарському інституті. Завідувач кафедри зоології та ентомології Київського лісотехнічного інституту (1934). З 1926 р. – дійсний член науково-дослідної кафедри зоології при Київському інституті народної освіти, професор КДУ (1935). В Інституті зоології та біології ВУАН завідував відділом екології тварин (з 1930). Редактор перших вітчизняних ентомологічних журналів «Энтомологический вестник» (1912–1914) і «Журнал прикладной энтомологии» (1916), які видавались у Києві.

5. **Шарлемань Микола Васильович** (05.02.1887 – 29.04.1970) – зоолог, природоохоронець, краєзнавець, доктор біологічних наук (1937), професор (1939), дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, Українського наукового товариства у Києві. У 1906–1910 рр. – вільний слухач на агрономічному відділенні Київського політехнічного інституту. Протягом 1909–1917 рр. – учений секретар Київського орнітологічного товариства імені К. Ф. Кесслера. Співзасновник та співробітник Дніпровської біологічної станції (1912–1917). У 1914–1919 рр. завідував відділом ентомології на Київській обласній сільськогосподарській дослідній станції. З 1919 р. працював у Зоологічному музеї УАН на посадах наукового співробітника і консерватора. Дійсний член Науково-дослідної кафедри зоології ВУАН (з 1923). Завідувач відділом фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН (з 1930). Директор заповідника «Конча-Заспа» (1924–1934). Під час німецької окупації Києва очолював Інститут зоології та Інститут захисту рослин. З 1946 р. працював в Управлінні у справах мисливського господарства та викладав у Київському лісогосподарському інституті. Автор понад 200 наукових праць з питань зоології, орнітології, охорони природи. В останні роки життя активно досліджував «Слово о полку Ігоревім».

6. Нині **Зоологічний музей Зоологічного інституту РАН** – найдавніший зоологічний музей на території Росії, заснований у 1832 р. на базі колекцій Кунсткамери. У 1891 р. музей отримав новий будинок на Стрілці Василівського острова у м. Санкт-Петербург, а був відкритий для відвідувачів у 1901 р. Тоді колекції музею було розділено на фондову і виставкову частини. Експозиції у новому будинку поділялися на три розділи: вступна частина, присвячена загальним явищам життя, велика систематична колекція і так звані «біогрупи», у яких окремі тварини були представлені у природних умовах. Крім того, Зоологічний музей того часу був й науково-дослідною установою, у 1931 р. під час реформи АН СРСР його було перейменовано у Зоологічний інститут. Відтоді Зоологічним музеєм називають тільки виставкові колекції Зоологічного інституту.

7. **Плеске Федір Едуардович (Дмитрович)** (23.07.1858 – 01.08.1932) – видатний російський орнітолог, ентомолог й систематик, академік Санкт-

Петербурзької академії наук (1893). Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Санкт-Петербурзького університету (1882). За завданням Санкт-Петербурзького товариства природознавців досліджував фауну Кольського півострова і Південного Уралу. З 1886 р. був ученим-зберігачем Імператорського Зоологічного музею Санкт-Петербурзької академії наук з орнітології. Протягом 1893–1897 рр. – директор Імператорського Зоологічного музею Санкт-Петербурзької академії наук.

8. **Штакельберг Олександр Олександрович** (1897 – 1975) – видатний російський диптеролог, один із фундаторів російської диптерологічної школи, професор (1940). Закінчив Петроградський університет (1920). Протягом 1920–1942 рр. працював у Зоологічному музеї (з 1930 р. – Зоологічному інституті) АН СРСР. Протягом 1942–1948 рр. очолював відділ ентомології Зоологічного інституту АН СРСР, а у 1960–1965 рр. – завідував лабораторією систематики Зоологічного інституту АН СРСР. Майже сорок років був членом президії Всесоюзного ентомологічного товариства, з 1962 р. – його почесний президент. Автор класичних праць у галузі систематики і фауністики двокрилих. Організатор й редактор продовжуваних і серійних видань «Фауна СРСР» і «Визначники по фауні СРСР».

9. **Шелковніков Олександр Бегбутович** (1870 – 1933) – зоолог-аматор. Закінчив військове училище у Санкт-Петербурзі. Деякий час працював у Міністерстві сільського господарства Вірменії. Директор Зоологічного музею і Ботанічного саду у Єревані. Досліджував флору і фауну Кавказу і Персії. У 1932 р. заарештований за звинуваченням у «шкідництві», однак, через рік був звільнений, але незабаром помер від інфаркту. С. Я. Парамонов віддав шану О. Б. Шелковнікову, відвідавши Вірменію після смерті вченого і здійснивши наукову експедицію у місця, які планував дослідити О. Б. Шелковніков.

10. Маються на увазі **праця С. Я. Парамонова «Два нових види родини Bombyliidae (Diptera) з Палеарктики»**, що була опублікована у першому томі «Записок фізико-математичного відділу ВУАН» у Києві, та його **статті «Zwei neue Bombyliiden-Arten (Diptera) aus Transkaspien», «Eine neue Art der Gattung Fallenia (Nemestrinidae, Diptera) aus Persien», «Zwei neue Syrphiden-Arten (Diptera) aus dem Südwestlichen Russland»**, які побачили світ у третьому томі віденського журналу «Konowia».

11. **Федченко Олексій Павлович** (19.02.1844 – 1873) – російський біолог, географ і мандрівник, дослідник Середньої Азії. Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету (1964). Засновник Товариства любителів природознавства, антропології і етнографії при Московському університеті. Під час подорожі до Середньої

Азії (1868–1871) зібрав значний матеріал з флори, фауни, географії й етнографії регіону. Відкрив Заалайський хребет на Памірі. Основні наукові праці присвячені паразитології та ентомології. Трагічно загинув під час дослідження гори Монблан (Франція).

12. **Льов Фрідріх Герман** (19.07.1807 – 21.04.1879) – німецький ентомолог. Вивчав математику, природознавство і філологію в Університеті Галле-Віттенберг. Працював учителем у Берліні та Познані. У 1841–1842 рр. разом з іншими вченими здійснив наукову подорож країнами Близького Сходу. У науковому співтоваристві відомий як видатний дослідник двокрилих, який вперше описав велику кількість нових видів комах. Зібрані вченим колекції зберігаються в музеях Берліна, Галле, Геттінгена, Лондона, Кембриджа, Оксфорда, Стокгольма, Дубліна. Найбільшою є ентомологічна збірка Льова в Музеї природознавства у Берліні, структурними частинами якої є колекції, зібрані іншими європейськими вченими.

13. **Відеман Христіан Рудольф Вільгельм** (07.11.1770 – 21.12.1840) – німецький лікар, доктор медицини (1792), професор акушерства (1804) та ентомолог. Випускник медичного факультету Єнського університету. Автор «Підручника для акушерок». Протягом 1809–1826 рр. чотири рази обирався ректором Кільського університету. Крім медицини цікавився ентомологією. Його дослідження двокрилих, перетинчастокрилих і жуків широковідомі серед ентомологів. Писав наукові праці в галузі мінералогії, також перекладав з англійської та французької на німецьку мову художні твори.

14. **Карш Фердинанд Антон Франц** (02.09.1853 – 20.12.1936) – німецький ентомолог, арахнолог і антрополог. Закінчив Університет Фрідріха Вільгельма у Берліні. У 1877 р. у цьому ж університеті захистив докторську дисертацію. Протягом 1878–1921 рр. займав посаду куратора в Музеї природознавства у Берліні. Водочас працював у Сільськогосподарському інституті Берліна (з 1881). Автор каталога пауків Вестфалії та численних статей за матеріалами Музею природознавства у Берліні. Видавав фахові журнали «Berliner Entomologische Nachrichten» і «Entomologischen Zeitschrift».

15. **Ендерляйн Гюнтер** (1872 – 1968) – німецький ентомолог, міколог і мікробіолог, доктор зоології (1898), професор (1924). Навчався в Лейпцизькому і Берлінському університетах. Працював куратором колекцій у Музеї природознавства у Берліні. Як військовий хірург брав участь у Першій світовій війні. Опублікував понад 500 наукових праць, головним чином, в галузі ентомології. Автор ендобіонтної теорії. Заснував фармацевтичну компанію IBCA (1944), видавав часопис «Акмон».

16. **Каравасєв Володимир Опанасович** (09.03.1864 – 07.01.1939) – видатний український ентомолог, систематик, мандрівник, доктор біологічних наук, професор. Закінчив фізико-математичний факультет Київського університету Святого Володимира (1890). Працював на Віллафранкській зоологічній станції на Середземному морі та зоологічній станції у Неаполі (1892–1894). У 1898 р. – директор Севастопольської біологічної станції. З 1919 р. працював у Зоологічному музеї Української академії наук, якому подарував свої зоологічні колекції, був першим консерватором музею. Протягом 1926–1934 рр. – директор Зоологічного музею ВУАН, а з 1934 р. – старший науковий співробітник музею. Автор понад 150 наукових праць. Здійснив численні наукові подорожі Україною, до Криму, Кавказу, Туркестану, країнами Європи і Африки, на острів Ява тощо.

17. **Паночіні (Каракаш) Сергій Сергійович** (1891 – ?) – український біолог, зоолог. Працював штатним співробітником, редактором, секретарем Зоологічної секції Природничого відділу Інституту української наукової мови ВУАН (1925–1930). Автор низки праць з природничої таксономії та зоологічної номенклатури, зокрема, упорядник «Словника зоологічної номенклатури» (1928) і «Словника біологічної термінології» (1931). Був репресований.

18. **Беккер Теодор** (23.06.1840 – 30.06.1928) – німецький ентомолог і систематик, професор.

19. Нині – *м. Нижній Новгород* (Російська Федерація).

3.1.4. Листи С. Я. Парамонова

3.1.4.1. Лист до М. В. Шарлеманя. 9 березня 1956 р.

м. Канберра

Глубокоуважаемый collega, Николай Васильевич!

Спасибо за письмо и вырезки из газет со статьями о репатриации. Очень рад, что Вы получили мою работу о «Слове о полку Игореве»¹. Высылаю Вам на днях 4 книжки моей «Истории руссов в неизвращенном виде»², 5-й выпуск уже вышел в Париже (я имею экземпляр *par avian*), но до Кэнбри не дошел. Когда дойдет, вышлю Вам немедленно.

С этого месяца надеюсь начать печатание большого труда – «Пересмотр основ истории славян»³ здесь, в Мелбурне. К осени будет готов, т. е. выйдет из печати 1-й выпуск. Как видите, я имею здесь широкие возможности печатать мои научные труды за свои деньги, печатать то, к чему пришел долгим, упорным трудом. Не окончить же было бы преступлением, ибо «История» имеет огромное значение (что уже признано многими). Она исправляет ложь Запада об основах древней русской культуры.

Еще шире труд об истории славян. Это является огромным препятствием для моего возвращения.

Имеется и иной аспект проблемы: советские декреты⁴ совершенно не учитывают всей трудности и сложности проблемы. Возьмем вопрос о жене иностранке. Конечно ее беспрепятственно впустят в СССР, но уже не выпустят. Здесь-же люди привыкли свободно ездить из страны в страну, даже чтобы повидаться со своей теткой, не говоря уже об отце и матери. Пример: моя домохозяйка старуха и дочь лет 27, собравши денег (обе латвийки из Риги) уехали неделю тому назад на 5½ месяцев в Европу: посмотреть Испанию, Францию, посетить родных в Германии.

Что-же может сказать советский гражданин своей иностранке жене: «Едем, дорогая, но своих родных и друзей ты никогда не увидишь». Как человек женатый, Вы должны понять, что это вопрос непреодолимой трудности, ведь многие здешние жизнью своей обязаны своим иностранным женам.

Забывает декрет и то, что бывшие советские здесь успели обзавестись домами, автомобилями, кто имеет птичью ферму, кто деньги в банке и что-же говорит декрет об имущественной стороне дела – ничего!

У меня сейчас в банке на Ваши деньги 25 000, две комнаты полны мебели, три шкафа с книгами, склад изданий в Париже. Что с этим делать – все – «сивий кобилі під хвіст»? «Рада бы душа в рай, да грехи не пускают».

Есть и другие стороны проблемы: один мой большой друг, старый эмигрант поехал в Алма-Ату с зятем, внуком и правнуком и прочими чадами и домочадцами, 4 (!) поколения, всего 7 человек. Зять моего друга (прошло уже 3 месяца) ни слова не написал своей 70-летней матери в Париж. Невольно приходится задумываться, всякая медаль, как Вы знаете, имеет две стороны. Приходится ждать, пока дело выяснится с достаточной ясностью. Вообще к делу о репатриации примешали совершенно некстати политику и не видят, что кроме «граждан» есть просто люди с их естественными человеческими чувствами, отсюда полное непонимание двух сторон.

Получил вчера «Словарь-справочник энтомолога»⁵, книжка ничего себе, но несколько примитивна. Надо думать в последующих изданиях объем будет значительно увеличен.

Вы забыли ответить относительно обмена изданиями с Зоологическим музеем УАН, мы здесь этого издания и не нюхали. Я считаю обмен необходим уже потому, что об Укр. Ак. Наук здесь вообще ничего не знают, есть-ли она, не говоря уже о том, что здесь работают неплохо и Вы найдете немало ценного в изданиях CSIRO.

Балинский⁶ работал одно время в Эдинбурге, я даже обменялся с ним письмами, но потом перебрался кажется в Йоганнесбург. Если хотите его найти, напишите в адрес Trans. of Entom. Soc., редакция охотно сообщит адрес.

Буду ждать оттисков Ваших работ⁷, о которых я уже слышал от одного моего друга в Париже⁸, он много работал и работает над «Словом». Об авторе «Слова» была интересная статья кажется за 1954 в «Новом журнале»⁹. Я этой линии исследования не признаю, что из того, что будет высказана 101-я догадка, мы нуждаемся в фактах и твердых выводах, а не в гаданиях.

Журнал «Биология»¹⁰ мы не получаем, мы пользуемся другими, реферативными журналами – Abstracts etc., конечно «Биология» лучше освещает работы советских ученых.

Очень прискорбно, что о моей работе о «Слове» Вы не нашли ничего более сказать, как что там у меня ошибка памяти, вместо «Мандичевский» написано «Мондальський»¹¹, возможно, что и несколько запятых не на месте¹²... Ну, Бог с Вами, и за эту поправку спасибо – в следующем выпуске исправлю.

В USA недавно опубликовали исключительного интереса документ – «дощечки Изенбека»¹³, по-видимому старше самой древней летописи. Жду фото с древнего текста и расшифровку сплошняком. В этом документе

упоминается «седьмой век Троянов». Замечательный язык документа: всюду, где «ч» написано «щ». Есть глагольные формы: «бендещеть» и т. д. Упоминается «Асряд и Дирос». Упоминается «Суренжська Русь», Готь и т. д. Есть старые языческие заклинания и проч. Документ исключительного исторического интереса, нечто вроде находки «Слова».

Здоровье мое (меня мучает ревматизм) после поездки на Lord Howe Island¹⁴ лучше, надеюсь, что и за зиму не ухудшится. Как Анна Парфентьевна¹⁵? Скрипит? За новости о близких мне людях буду благодарен, многих, конечно, уже нет. Что делать – закон жизни, и нам не так уже далеко «до ночлега». Я надеюсь издать в моей аранжировке несколько украинских песен. Кстати Олесик Вам кланяется. В свободное время я занимаюсь и композиторством, благо есть пианино. Ну, заболтался. Не сердитесь, ведь мы обмениваемся письмами раз в 5 лет. Крепко жму руку

Ваш готовый к услугам

С. Парамонов.

IP НБУВ, ф. 49, од. зб. 831, арк. 1–2. Автограф.

3.1.4.2. Лист до О. І. Парамоної. 3 листопада 1958 р.

[м. Канберра]

Дорогая мама!

Сегодня получил письмо, что у вас все благополучно и, что ты еще держишься молодцом, это был мне подарок на мое рождение.

Сегодня мне исполнилось 64 года. Здоровье мое с летом, как будто улучшается, думаю, что как настанет полное тепло, опять начну совершенно свободно ходить. И сейчас я уже могу идти довольно далеко, но не быстро. 1-го числа открыли водный бассейн, ходил смотреть, как купаются чертенята, синие-синие, но из воды не вылезают. Здесь детям полная свобода, свобода даже чересчур.

Живется мне по-прежнему, т. е. очень неплохо, дай бог, чтобы всякому так жилось: тихо, спокойно, хорошая интересная работа и весьма приличное жалованье. Сегодня подводил итоги своей деятельности. Печатал я свои работы по-русски, по-украински, по-немецки и по-английски. Напечатал около 150 работ в России, на Украине, Германии, Швеции, Голландии, Швейцарии, Австрии, Венгрии, Англии, Франции, Испании, Сев. Америке, Южной Америке (Бразилии), Южной Африке, Австралии и даже на Гонолулу (Гавайские острова в Тихом океане). Думала ли ты, няньчивши меня когда-то в Райкивцах, что сын твой увидит Берлин, Лондон, Париж и 12 лет проживет в Австралии.

Кроме научных работ по зоологии (научно-популярные и газетные не в счет) я напечатал за это время 2 книжки стихов, 2 книжки рассказов, 4 книжки по литературоведению и 8 книжек по древней истории, итого 16 книжек (17-я печатается). Подводя итоги деятельности, скажу с гордостью, что сделал немало. Оказывается твой сын: ученый-зоолог, поэт, писатель, литературовед и историк. К сожалению не имел возможности напечатать мою музыку, постараюсь это сделать в ближайшем будущем. Как видишь, у меня есть чем похвастаться. Впрочем, перед кем похвастаться, как не перед родной матерью! У меня довольно приятная новость, я как ты знаешь, в свободное время занимаюсь древней историей Руси. Я напечатал с 1953 г. уже 8 книжек. До сих пор я не знал, как относятся к моим работам в России. Ты знаешь мой характер: я сказал много горькой правды. Месяца два назад делегатка соседнего университета побывала в Москве на съезде славистов, там говорили о моих работах. Работы оцениваются

высоко и некоторые ученые отзывались обо мне очень тепло. Делегатка, вернувшись, предложила мне написать что-нибудь для России. Я написал рецензию на один университетский учебник и две небольшие статьи. Они будут официально посланы для напечатания в СССР. Три комплекта моих работ были посланы в Академию Наук СССР еще до съезда. Как видишь, может быть еще прочитаешь что-нибудь, мной написанное.

У нас потеплело, но не очень. Цветов, однако, уйма. Здесь очень любят цветы и за ними ухаживают все. Все садики перед домами и сзади обязательно имеют особые краны для поливки. Поэтому даже в самую сильную засуху всегда около домов зелень и цветы. Часто бывают особые выставки цветов и овощей. Выдают призы за отличные экземпляры. У каждого есть свободное время и он охотно возится в своем садике только для удовольствия. Устроено все так, что одни цветы кончаются, другие начинаются и нет ни дня в году, чтобы не было цветов, даже несмотря на небольшие морозы. Заборов здесь нет совершенно, есть иногда небольшие заборчики в пол-аршина или низкая зеленая изгородь. Фрукты лежат под деревьями неделями и никто их не подбирает. Хозяева не хотят показать, что они нуждаются в своих фруктах, а чужие сами имеют такие же свои. Приходится штрафовать за неуборку фруктов, чтобы не расплаживались вредные садовые насекомые.

Собаки здесь не кусаются (не приучены). Их здесь очень любят и заботятся, кажется, больше, чем о людях. Во всяком случае автомобилист самым тщательным образом объезжает лежащую на дороге собаку (у нас нарочно переехал бы).

Мои черные ибисы, по-видимому, улетели, но позавчера еще видел пару белых.

Карточку твою получил. Не знаю, получила ли ты две больших карточки: одна – я с товарищем в лесу на экскурсии, другая – я в роли астронома в фильме об истории местной обсерватории. Напиши непременно, получила ли ты. Скоро возьму отпуск, но никуда не поеду: жду корректуры моей книги из Германии¹⁶. После корректуры освобожусь, но еще не решил, поеду ли куда-нибудь, и здесь неплохо.

Ну вот, кажется, и все о моем житье-бытье. Крепко целую тебя и Лиду¹⁷. Будь благоразумна и береги здоровье.

Твой С. Парамонов.

IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 52, арк. 1–2. Машинопис.

3.1.4.3. Лист до А. С. Лазаренка¹⁸. 23 березня 1966 р.

м. Канберра

Дорогой colega, Андрей Созонтович!

Получил № журнала¹⁹, о котором Вас просил, очень благодарен. Мне попадались отдельные №№ его, но именно этого я не читал. Что прикажете делать с ним? Возвратить Вам? Трудно представить, что в 1959 г., при столь высоко и тонко развитой экспериментальной технике в генетике, могли проделывать столь грубо-примитивные опыты. Если-бы передо мной стоял выбор объекта по полиплоидии для экспериментов, то я предпочел-бы австралийские эвкалипты киевским каштанам. Эвкалипты необыкновенно пластичны: более 500 видов (есть что выбирать), растут с невероятной быстротой, каштаны ужасно консервативны, непластичны и растут медленно. Над чем Вы лично экспериментируете, над мхами?

Сегодняшняя почта принесла мне новость и по моей новой специальности, передо мной только что вышедшая моя новая книга: Сергей Лесной. «Влесова книга» – языческая летопись доолеговской Руси. (История находки, текст и комментарии). Виннипег. 1966. 102 стр. и 8 таблиц. Хоть книжка и невелика, но могу сказать, как немцы: «Klein, aber mein». Несмотря на огромную задержку напечатана книжка за 10 мес., надеюсь, что следующая выйдет гораздо скорее, ибо были большие затруднения с таблицами. В теперешней форме вышли ясными и четкими. Если Вам не скучно рыться «в пыли бытописания земли», могу прислать.

Не знаю видались-ли Вы с Б. В.²⁰, я ему передал мою книгу – Русь, откуда ты?²¹ Она подводит итоги моим многолетним исследованиям. Если заинтересуетесь (а нового очень много) – попросите Б. В. ее Вам выслать.

Подумываю о напечатании моей теории «хемогенеза», первая глава которой была уже напечатана в одном из больших литературных журналов²². Всего глав 14. На все сразу пенензов не хватает. Впрочем за 19 лет в Австралии я напечатал на свои средства 22 книжки. Жаловаться как-будто нельзя.

Порядочно напечатал и по зоологии. Сегодня приготовил посылку – довольно больших работ по австралийским Диптера, отправляю в Ленинград в библиотечку Щедрина, с которой у меня налажился очень хороший контакт: мы обмениваемся дублетными книгами. Отношения весьма сердечные, даже прислали мне открытку с Дедом-Морозом и поздравлением с Новым Годом. Теперь получил письмо, извещающее меня, что мне

послано 8 книг и, в качестве подарка, книжку стихов Баратынского²³. Среди книг одна, 1884 г., большая редкость, которую я никак не мог найти здесь даже в библиотеках. Словом, воз скрипит, но едет.

Здоровье мое – так себе, ведь мне уже 72-й «годик». Главное донимают ноги. Помните еще в экспедиции 1939 г. на Талгар²⁴ я уже страдал. Потом настали страшные годы 1941–1944, когда ногам досталось в холоде особенно сильно. Теперь все это сказывается. Правда, хожу уже без палки, но медленно и долго стоять не могу. Так-то: «укатали Сивку крутые горки».

Ну, пора кончать. Если нужны какие-нибудь книги или семена – пожалуйста: я к Вашим услугам. Я посылал акад. Седову²⁵ (Москва) семена декоративных растений местной флоры. Получил, но как растут – не знаю. Нет времени для переписки по личным делам.

Будьте здоровы! Поклон Альфреду Ник[олаевичу]²⁶ и Б. В. «Неизменно благосклонный», как подписывался Ник. 2-й,

С. Парамонов

ИА НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 2–2 зв. Машинопис.

3.1.4.4. Лист до А. С. Лазаренка. 3 травня 1967 р.

м. Канберра

Дорогой Андрей Созонтович! Только что получил письмо и карточку, и отвечаю. Карточка хороша: прямо Зевс Львовский Громомечущий. Ни за что не узнал-бы, что-то знакомое только в левом глазу. Завел прическу, прямо тип Аля Маяковский! Отвечу Вам такой-же любезностью. И меня не узнаете...

Очень рад Вашим успехам в области экспериментальной морфологии: как ни как, а вырастить ногу на носу у лягушки – это «вэщь»! Вот изучение кариотипов 250 видов мхов – одобряю: здесь дело чисто, без «ловкости рук» и прочих атрибутов.

Что у Вас хорошо оборудованный отдел, – радуюсь, давно пора. Без высокой техники сейчас науки продвинуть нельзя; давно ушли уже те времена, когда делали открытия в пивных бутылках.

Здесь намечается обратная тенденция: для того, чтобы закурить, сначала пускают в ход маленький моторчик, чтобы зажег спичку; таково преклонение перед винтиками, рычагами и кнопками.

Я болел и только сегодня чувствую себя несколько лучше. Я охотно выслал-бы Вам кое-что из моих книг, но боюсь, чтобы они не произвели на Вас такого же эффекта, как на Д. К.²⁷ мое письмо. Что Вам больше по сердцу: поэзия? рассказы? история? литературоведение? Думаю, что удачнее всего будет исследование о «Слове о полку Игореве» (4 выпуска, 5-й, окончательный, готовится).

Касательно посещения Австралии Вы меня не поняли: не жить, а посетить ее я предлагал. Так, как сделал хотя-бы Гнеденко (который произвел на меня хорошее впечатление). Когда человеку за 60, то трудно ожидать от него особой прыткости, а когда протестует мочевой пузырь, то не до экспедиций, в которых иногда очи на лоб вылазят, а вот получить на месяц довольно комфортабельную поездку в чужую страну и лабораторию – дело совсем другое.

Здесь москвичи торчат вместе по 3–4 человека даже по 8–10 месяцев, а из Украины ни одного, т. е. был один (не добром был помянут)²⁸, даже 2 сибиряка были. Все остались довольны. Москвичи настолько, что направляют новых прямо ко мне, хотя я только живу в доме университета, а работаю в другом учреждении. Взявши мои книги (исторические) коллеги поднимают дискуссии о них в Москве и т. д.

Я сам не прочь посетить международный конгресс энтомологов в Москве в следующем году²⁹. Но не знаю позволит-ли состояние здоровья. Если-бы поездка осуществилась, в Киев не поехал-бы. А только в Москву и Ленинград. Чего я в Киеве не видел? Музея, который сам создавал и сам спасал или «коллег», при воспоминании о роли которых меня тошнит? Москвичи меня не забывают, шлют книги, оттиски, а киевляне даже на письма не отвечают. Кстати, получил от библиотеки Салтыкова-Щедрина несколько великолепных книг в подарок: альбом «Волга», монографии о Грабаре, Бенуа и т. д., не говоря уже о Есенине, Баратынском и проч. Особенно утешила меня библиотека, приславши светокопию (более 120 стр.) первого издания «Конька-Горбунка», критическое издание которого я намерен осуществить³⁰. Естественно иметь контакт с людьми культурными и во всяком случае вполне корректными.

Относительно Эделейд Вы ошибаетесь: я не корчу инглишмена, – просто считаю, что если хочешь, чтобы тебя уважали, – уважай других. У меня лично кишки переворачиваются, когда французы называют русского героя – Суваров. Так как Эделейд город австралийский, то и следует называть его так, как называют местные жители, просто и ясно.

Касательно моей «катценяммер» по родине – Вы ошибаетесь. У меня нет там решительно никого кого я хотел-бы повидать: все умерли, либо неизвестно где и живы-ли. Об остальном лучше умолчим. Вы же отлично помните в каких прекрасных условиях я существовал десятки лет. Теперь пришла старость, болезни одна за другой, но зато я имею душевный и физический покой: отдельная квартира со всеми удобствами, обслуживание и тут-же столовая.

Теперь, когда трудно (а иногда даже невозможно) поднять с пола монету (тяжело нагибаться) не до жизненных экспериментов. Здесь я приношу гораздо больше пользы, чем мог-бы приносить там, пользы для родины и культуры вообще.

В мушистике я сделал такие успехи, что недавно избран почетным пожизненным членом общества энтомологов в Австралии. Есть у меня кое-что в портфеле из области эволюционной теории³¹ (1 часть даже напечатана), но об этом как-нибудь после, ибо о таких вещах в двух словах всего не скажешь. Все было-бы хорошо, только здоровье... Досадно то, что сохранил полную ясность ума, одолевает слабость тела.

Недавно один из моих последователей-учеников (есть и такие) сделал, следуя моим указаниям, интересное открытие. Я утверждаю на основании изучения классиков и логики, что готы не имели ничего общего с германцами. Ему удалось найти имена 23-х готов (9 жен. 14 муж.) хрис-

тиан, убитых гуннами в Крыму в 375 г. Среди этих имен ни одного германского корня! Всю историю средней Европы надо переписывать заново. Вы не можете себе представить до чего отстала история в своих методах, прямо времена Теофрастуса Бомбастуса Парацельзуса! Такое тупоумие, такая фантастика. В стандартном классическом английском компендиуме сказано, что славяне происходили из ... Полесья! Полесья, которое до сих пор является наименее населенной страной Европы. В древности верили в людей с песьими головами. Нам приходится верить в людей с «гарбузами» вместо головы.

Прилагаю мое фото, снятое несколько лет тому назад, разница: и усы побелели. Sic Transit Gloria mund! Напишите подробнее о Вашей семье.

Крепко жму руку

Ваш С. Парамонов

IA НБУВ, ф. 113, оп. 1, спр. 96, арк. 4–4 зв. Машинопис.

Коментарі

1. *«Слово о полку Ігоревім (до 150-ліття від дня опублікування)»* – праця С. Я. Парамонова, яка протягом 1950–1953 рр. вийшла друком у Парижі у чотирьох випусках під псевдонімом «Сергей Лесной».

2. *«Історія «Русів» у неспотвореному вигляді»* – праця С. Я. Парамонова у десяти випусках, яка протягом 1953–1960 рр. друкувалася у Парижі, за винятком восьмого випуску, що у 1959 р. вийшов у Мюнхені.

3. *«Перегляд основ історії слов'ян»* – праця С. Я. Парамонова, яка вийшла у Мельбурні у 1956 р. Побачив світ лише перший том цього дослідження.

4. Імовірно, йдеться про *Указ Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р. «Об амнистии советских граждан, сотрудничавших с оккупантами в период Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.»*, згідно з яким Рада Міністрів СРСР мала розробити заходи щодо полегшення в'їзду в СРСР громадян СРСР, які після Другої світової війни опинилися за кордоном.

5. Імовірно, йдеться про працю *«Словар-довідник ентомолога»*, що вийшов друком у 1955 р. у Державному видавництві сільськогосподарської літератури (Москва, Ленінград) за загальною редакцією В. М. Щоголева.

6. *Балінський Борис Іванович* (23.09.1905 – 01.09.1997) – український та південноафриканський зоолог, ентомолог, ембріолог, доктор біологічних наук. Закінчив Київський інститут народної освіти (1926). Учень

академіка І. І. Шмальгаузена. З 1933 р. – професор ембріології Київського державного університету та заступник директора Інституту зоології та біології ВУАН. Після арешту у 1936 р. дружини вченого, К. Сингаївської, був звільнений з цих посад й працював у лабораторії Київського медичного інституту, з яким під час Другої світової війни був евакуйований до Харкова. Згодом повернувся до окупованого Києва, де працював в Інституті рибництва. З 1943 р. – в еміграції. Професор гістології (з 1945) у тимчасовому університеті, організованому ООН у Мюнхені (Німеччина), та науковий співробітник (з 1947) Інституту генетики тварин при Единбурзькому університеті (Великобританія). Співпрацював з часописами «Proceedings of the Zoological Society of London» і «Transactions of the Entomological Society of London». У 1949 р. переїхав до Південно-Африканської Республіки, де отримав посаду викладача кафедри зоології Вітватерсрандського університету у Йоганнесбурзі, протягом 1954–1973 рр. – професор та завідувач цієї кафедри. У 1965–1967 рр. – декан біологічного факультету Вітватерсрандського університету. Засновник Товариства електронної мікроскопії Південної Африки, у 1962–1973 рр. його президент, також президент Товариства ентомологів Південної Африки (з 1966). Автор понад 130 наукових праць, основоположник таких наукових напрямів, як експериментальна ембріологія, електронна мікроскопія та біологія розвитку.

7. Маються на увазі опубліковані в «Трудах отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР» праці М. В. Шарлеманя про «Слово о полку Ігоревім», зокрема *«З реального коментаря до «Слова о полку Ігоревім» (1948), «Замітки натураліста до «Слова о полку Ігоревім» (1951), «Замітки до «Слова о полку Ігоревім» (1955), які М. В. Шарлемань планував надіслати С. Я. Парамонову. Загалом, М. В. Шарлемань є автором близько 30 розвідок про «Слово о полку Ігоревім».*

8. Ймовірно, йдеться про *Плаутіна Сергія Миколайовича* (04.11.1897 – 23.02.1969) – філолога, історика та громадського діяча. Нащадок М. В. Ломоносова. Закінчив Санкт-Петербурзький Пажеський корпус. У 1919 р. емігрував з Росії, спочатку мешкав у Білограді, згодом у Парижі. Дослідник історії Стародавньої Русі, зокрема, історії хрещення Русі, історії слов'янських мов. У 1957 р. у Російському національному інституті читав лекції про «Слово о полку Ігоревім». Певною мірою під його впливом С. Я. Парамонов написав свою першу статтю про «Слово о полку Ігоревім» – «Слово о полку Ігоревім» з точки зору натураліста», – яка вийшла у Парижі у 1945 р. під псевдонімом «Сергей Лесной». С. М. Плаутін є автором праці «Слово о полку Ігоревім: виправлені та невиправлені тексти. Переклад і примітки» (1958), до якої попереднє слово написав С. Я. Парамонов.

9. Йдеться про працю *С. Тарасова «Можливий автор «Слова о полку Ігоревім»*, яка була опублікована в 1954 р. у 39 томі «Нового журна-ла» у Нью-Йорку.

10. *«Биология: реферативный журнал»* – періодичне видання Всеросійського інституту наукової та технічної інформації, що видається з 1953 р. З часописом активно співпрацював М. В. Шарлемань, публікуючи реферативні повідомлення про наукові праці в галузі зоології як вітчизняних, так й іноземних вчених, у тому числі Австралії.

11. Йдеться про *Мандичевського Івана Корниловича* (17.01.1854 – 25.03.1925) – адвоката, громадського діяча, літературознавця і перекладача. Навчався на юридичному факультеті Львівського університету, де належав до гуртка І. Я. Франка і М. І. Павлика, з якими був заарештований у 1877 р. австро-угорською владою за участь в українському національно-визвольному русі. Член Русько-української радикальної партії. Брав активну участь у виданні популярного журналу «Друг». Володів унікальною правничою бібліотекою і рідкісними виданнями, які подарував Науковому товариству імені Шевченка у Львові. У 1918 р. у Львові опублікував працю «Слово о полку Ігоревім (Літературна реконструкція)», яку позитивно оцінив С. Я. Парамонов.

12. У шістнадцятому томі «Трудов отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР» (1960) М. В. Шарлемань опублікував статтю *«Сергій Парамонов про «Слово о полку Ігоревім»*, у якій виступив з гострою критикою праць С. Я. Парамонова, тенденційно охарактеризувавши дослідження С. Я. Парамонова як «ганебне, хибне явище в історії вивчення «Слова о полку Ігоревім» (с. 616) і «мерзенний пасквіль» на роботу радянських «центральных установ з вивчення стародавньої руської літератури, на радянських учених» (с. 612), що ускладнило стосунки між С. Я. Парамоновим і М. В. Шарлеманем.

13. *«Дощечки Ізенбека»* – дерев'яні дощечки з вирізаними на них примітивною слов'янською мовою текстами, які були віднайдені художником й полковником російської армії Федором Артуровичем (Алі) Ізенбеком в 1919 р. у бібліотеці садиби Донець-Захаржевських-Задонських на Харківщині, вивезені ним за кордон і втрачені у Бельгії під час Другої світової війни. Протягом 1954–1959 рр. тексти дощечок були опубліковані у журналі «Жар-Птица» (Сан-Франциско, США) редактором цього часопису Олександром Олександровичем Куренковим (А. А. Кур), якому їх передав емігрант з України, історик й письменник Юрій Петрович Миролюбов, що з дозволу Ф. А. Ізенбека досліджував дощечки у 1924–1939 рр. Зацікавившись цими публікаціями, С. Я. Парамонов надіслав тексти дощечок

на експертизу до АН СРСР й у 1959 р. отримав експертний висновок про них як підробку. Проте С. Я. Парамонов залишився при думці, що дощечки є справжнім протослов'янським документом, який він назвав «Влесовою книгою». Вчений приклав чимало зусиль для її популяризації серед української та російської діаспори, зокрема, підготував і у 1966 р. видав працю «Влесова книга» – язичницький літопис доолегової Русі (Історія знахідки, текст і коментарі)».

14. *Лорд-Хау (Lord Howe Island)* – невеликий вулканічний острів у формі бумеранга, який належить Австралії і розташований у Тасмановому морі на відстані 770 км на північному сході від Сіднею. У листопаді 1955 р. С. Я. Парамонов здійснив наукову екскурсію на Лорд-Хау, водночас маючи на меті підлікуватися й відпочити.

15. *Шарлемань Анна Парфентіївна* (1886 – 1969) – дружина М. В. Шарлеманя.

16. Йдеться про восьмий випуск праці С. Я. Парамонова «*Історія «Русів» у неспотвореному вигляді*», який побачив світ у 1959 р. у Мюнхені.

17. Йдеться про *Догасєву (Буравчук) Лідію Георгіївну* – двоюрідну сестру С. Я. Парамонова.

18. *Лазаренко Андрій Созонтович* (27.11.1901 – 13.10.1979) – український ботанік, доктор біологічних наук (1943), професор (1944), член-кореспондент АН УРСР (1951). Закінчив Київський інститут народної освіти. Працював науковим співробітником Ботанічного кабінету ВУАН (1922–1932), старшим науковим співробітником (1932–1945) і завідувачем відділу (1945–1950, з 1963) в Інституті ботаніки АН УРСР. Протягом 1945–1947 рр. завідував кафедрами у Львівському політехнічному інституті, Львівському сільськогосподарському інституті та Львівському державному університеті імені І. Я. Франка, а також був директором Львівського ботанічного саду. У 1950–1951, 1955–1963 рр. – завідувач відділу ботаніки Львівського науково-природничого музею АН УРСР. Працював в Інституті агробіології АН УРСР на посадах директора (1951–1953) і завідувача відділом (1953–1955). Автор понад 90 наукових праць, що присвячені систематизації і географії мохів, морфології мохоподібних та ботанічній географії України, Білорусії, Кавказу, Далекого Сходу та Середньої Азії.

19. Йдеться про один з номерів журналу «*Юність*», який С. Я. Парамонову надіслав А. С. Лазаренку.

20. Йдеться про *Гнєденка Бориса Володимировича* (01.01.1912 – 27.12.1995) – видатного українського та російського математика, академіка НАН України (1948). Закінчив фізико-математичний факультет Саратовського університету (1930). Доцент (з 1938) і професор (1942–1945) кафедри

теорії ймовірностей механіко-математичного факультету МДУ. Протягом 1945–1950 рр. працював у Львові в Інституті математики АН УРСР й у Львівському державному університеті імені І. Я. Франка. З 1950 р. мешкав у Києві, де обіймав посади завідувача відділу теорії ймовірностей і математичної статистики та директора Інституту математики АН УРСР й водночас завідував кафедрою математичного аналізу КДУ. Був головою Бюро Відділення фізико-математичних наук АН УРСР. З 1955 р. очолював роботу з організації Обчислювального центру АН УРСР. У 1960 р. повернувся до МДУ на посаду професора кафедри теорії ймовірностей, з 1966 р. – завідувач цієї кафедри. Мав великий вплив на формування теоретико-ймовірносних шкіл в багатьох країнах світу. Зустрічався із С. Я. Пармоновим під час свого наукового відрядження до Австралії.

21. Йдеться про працю *«Русь, звідки ти? Основні проблеми історії Стародавньої Русі»*, яку у 1964 р. С. Я. Пармонов видав у Вінніпезі під псевдонімом «Сергей Лесной».

22. Йдеться про працю С. Я. Пармонова *«Хемогенез – нова теорія еволюції»*, перша глава якої була опублікована в 1964 р. у журналі «Возрождение» під назвою *«Еволюція в біології та її сутність»*.

23. *Баратинський (Боратинський) Євген Абрамович* (02.03.1800 – 11.07.1844) – російський поет-романтик. З 1812 р. навчався у Санкт-Петербурзькому Пажеському корпусі, з якого був відрахований у 1816 р. Службу розпочав рядовим Лейб-гвардії Єгерського полку (1819). З 1820 р. служив у Нейшлотському піхотному полку. Отримавши офіцерський чин, вийшов у відставку (1826), після чого мешкав у Москві. Був одним з поетів пушкінського гуртка, згодом входив до гуртка московських літераторів. Співпрацював з часописом «Европеец». Автор поем «Їда», «Бенкети», «Бал», «Наложниця», збірки поезій «Сутінки».

24. Йдеться про участь С. Я. Пармонова у науковій експедиції на південний схід Казахстану (з 19 червня до 29 липня 1939 р.), під час якої проводилися дослідження в районі гірського хребта Заїлійський Алатау, зокрема його піка *Талгар*.

25. *Седов Леонід Іванович* (14.11.1907 – 05.09.1999) – російський вчений у галузі механіки, доктор фізико-математичних наук (1938), дійсний член АН СРСР (1953). Закінчив фізико-математичний факультет Московського університету (1930). У 1931 р. увійшов до складу теоретичної групи Центрального аеро-гідродинамічного інституту імені М. Є. Жуковського. Професор (з 1937) та завідувач кафедри (з 1953) гідромеханіки механіко-математичного факультету МДУ. У 1954–1968 рр. – голова постійної міжвідомчої комісії з координації і контролю в галузі організації та здійснення

міжпланетних сполучень. Один із керівників Міжнародної астронавтичної федерації, її президент (1959–1961) та віце-президент (1957–1959, 1961–1980). Автор понад 200 праць у галузі механіки.

26. **Окснер Альфред Миколайович** (08.02.1898 – 20.11.1973) – український учений-ліхенолог, доктор біологічних наук (1942), професор (1943), член-кореспондент АН УРСР (1972). Закінчив Київський вищий інститут народної освіти (1924). У 1920–1922 рр. викладав природознавство у середніх школах і сільськогосподарському технікумі Єлисаветграда. Протягом 1931–1973 рр. працював в Інституті ботаніки АН УРСР на посадах завідувача відділу ліхенології (1931–1973) та директора інституту (1968–1970). Організатор Українського ботанічного товариства (1956–1973). Співзасновник всесвітньовідомої української школи історичної географії криптогамних рослин. Фундатор Національного ліхенологічного гербарію України.

27. **Зеров Дмитро Костянтинович** (20.09.1895 – 20.12.1971) – український ботанік, професор (1936), доктор біологічних наук (1937), академік АН УРСР (1948). Після закінчення Київського університету (1922) викладав у ньому, протягом 1933–1957 рр. – завідувач кафедри нижчих рослин КДУ. З 1931 р. працював в Інституті ботаніки АН УРСР на посадах старшого наукового співробітника та завідувача відділу бріології. Директор Інституту ботаніки АН УРСР (1946–1963), водночас очолював в інституті спорово-пилкову лабораторію (з 1960), а з 1963 р. – відділ історії флори та палеоботаніки. Наукові праці присвячені питанням систематики, флористики та філогенезу спорових рослин, проблемам болотознавства, ботанічної географії, палеоботаніки тощо. С. Я. Парамонов звертався до Д. К. Зерова з проханням надіслати йому окремі видання АН УРСР, однак, останній не відповів на лист С. Я. Парамонова.

28. У листі до А. С. Лазаренка від 30 березня 1967 р. С. Я. Парамонов також згадує про те, що з українських учених в Австралії працював лише фізіолог Костюк. Ймовірно, в обох листах йдеться про **Костюка Платона Григоровича** (20.08.1924 – 10.05.2010) – українського фізіолога і біофізика, доктора біологічних наук (1957), професора (1960), академіка НАН України (1969) і АН СРСР (1974), Героя України (2007). Закінчив біолого-грунтознавчий факультет КДУ (1946) та лікувальний факультет Київського медичного інституту (1949). Працював у КДУ викладачем на кафедрі фізіології (з 1951) та старшим науковим співробітником лабораторії загальної фізіології (1955), яку очолював у 1956–1957 рр. З 1958 р. – завідувач відділу загальної фізіології нервової системи Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України. З 1960 р. до 1961 р. на запрошення майбутнього лауреата Нобелівської премії Джона Еккласа працював у

Австралійському національному університеті у м. Канберра в лабораторії нейробиології, де досліджував механізми синаптичного гальмування при рефлекторній роботі мозку за допомогою мікроелектродів. З 1966 р. очолював Інститут фізіології імені О. О. Богомольця НАН України.

29. Йдеться про *XIII Міжнародний ентомологічний конгрес*, що мав відбутися у Москві у серпні 1968 р.

30. Казка П. П. Єршова «Горбоконики» і раніше привертала увагу С. Я. Парамонова, зокрема, у 1964 р. у журналі «Возрождение» вийшла його *стаття «Горбоконики»*.

31. Йдеться про працю С. Я. Парамонова «*Хемогенез – нова теорія еволюції*».

3.2. Документи про С. Я. Парамонова

У виданні представлені маловідомі та неопубліковані документи про С. Я. Парамонова, що зберігаються у фондах Інституту архівознавства НБУВ. Зокрема, документи зоологічних академічних установ, у яких працював С. Я. Парамонов, статті й спогади про вченого та епістолярій, де йдеться про науковця та його документну спадщину.

У фонді Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України відкриті документи (протоколи зборів, засідань і виробничих нарад, плани, звіти тощо) інституту та його структурних підрозділів, відділу фауністики і систематики та Зоологічного музею, у яких висвітлюється наукова, науково-організаційна, експедиційна та редакторська діяльність С. Я. Парамонова за 1919–1943 рр. Ці документи раніше не публікувалися. Пропонуємо до уваги читачів окремі документи, зокрема, витяги з протоколів загальних зборів Інституту зоології та біології АН УРСР і засідання та виробничої наради співробітників Зоологічного музею, які хронологічно охоплюють період 1936–1938 рр. В умовах тоталітарного режиму значно посилювався контроль з боку державних і партійних органів за діяльністю вчених, від яких вимагали координувати свої наукові дослідження із завданнями соціалістичного будівництва. Багато вчених було піддано необґрунтованій критиці за проведення досліджень, нібито відірваних від потреб народного господарства. Як свідчать документи, подібні звинувачення не минули і С. Я. Парамонова. Щоб уникнути подальшої критики, він вимушений був працювати над проблемами, які не входили в коло його безпосередніх наукових інтересів. Так, на замовлення Київського зоопарку Сергій Якович працював над темою «Шлункові оводи коня і боротьба з ними». Проте дану роботу С. Я. Парамонов виконав на високому рівні й досягнення вченого були визнані не тільки в АН УРСР, а й всесоюзними академічними установами. В документах також знаходимо відомості про активну участь С. Я. Парамонова у боротьбі проти припинення друку «Збірника праць Зоологічного музею» та його співпрацю з московським «Зоологічним журналом».

Публікуємо матеріали до біографії С. Я. Парамонова, які в 1969 р. на Одещині збрала Є. Г. Решетник. Вони є єдиним джерелом, що містять відомості про родину вченого, його дитячі та юнацькі роки. Важливим також є свідчення Є. Г. Решетник про лист С. Я. Парамонова до президента АН УРСР О. О. Богомольця, що був написаний Сергієм Яковичем перед

його вимушеним виїздом з Києва в 1943 р., у якому йшлося про бажання вченого при нагоді повернутися до роботи в Академії наук України.

Подаємо два варіанти розвідки про С. Я. Парамонова, підготовлені академіком АН УРСР І. Г. Підоплічком. Вони зберігаються в особовому архівному фонді І. Г. Підоплічка і раніше не публікувалися. І. Г. Підоплічко, як і Є. Г. Решетник, особисто знав С. Я. Парамонова. Йому, як директору Інституту зоології АН УРСР, Є. Г. Решетник у 1970 р. передала зібрані нею матеріали про С. Я. Парамонова, які, можливо, й спонукали І. Г. Підоплічка написати статтю про вченого. Не зважаючи на те, що в ті часи ім'я С. Я. Парамонова бажано було не згадувати, І. Г. Підоплічко у своїй праці характеризував ученого як видатного ентомолога та, в цілому, позитивно оцінював його історичні та літературознавчі дослідження. Звертає на себе увагу й те, що автор розвідки підкреслював почуття відданості та любові С. Я. Парамонова до своєї Батьківщини та бажання вченого своїми історичними працями допомогти їй.

Останньою з українських учених, хто спілкувався із С. Я. Парамоновим в Австралії, була старший науковий співробітник Інституту гідробіології АН УРСР Г. Я. Зайцева, яка під час туристичної подорожі Зеленим континентом зустрілася із Сергієм Яковичем у Канберрі за два тижня до його смерті. Г. Я. Зайцева залишила спогади про цю зустріч, які публікуємо у нашій книзі. З них дізнаємося, що до останніх своїх днів С. Я. Парамонов цікавився науковим життям в Україні та досягненнями українських учених.

Після смерті С. Я. Парамонова упорядкуванням його архіву в Канберрі займалася Зента-Розалія Лієпа, яка надіслала до наукових установ України, Росії, Канади та Австралії примірники наукових праць вченого. Вперше публікуємо лист Зенти Лієпи до науковців Києва, у якому йдеться про долю документної спадщини С. Я. Парамонова.

3.2.1. Документи про С. Я. Парамонова в фондах установ, у яких працював учений

3.2.1.1. Витяг з протоколу загальних зборів Інституту зоології та біології АН УСРР від 26–27 вересня 1936 р.

Повістка денна:

Обговорення стану і перспектив науково-організаційної роботи Інституту в світлі постановки завдань перед радянською наукою в статті Баумана¹, «Правда» 9.ІІ.36 р., і ухвал про Лузіна².

[...]

СЛУХАЛИ: Доповідь т. Ємчук³: 1. Оцінка і завдання науки, дані на першому сльоті стахановців⁴ вождем партії т. Сталіним.

[...]

2. Підняти на певну височінь нашу роботу, зокрема наукову, можна тільки тоді, коли в нас буде на належній висоті здорова, большевицька критика й самокритика так, як вчили й вчать т.т. Ленін, Сталін, так як її засвоїли кращі наукові сили ССРСР, акад. Павлов⁵, Карпінський⁶ та ін.

[...]

4. Недостатня критика приводить і до того, що часто роботи йдуть до друку, а потім повертають рецензенти (Крижов⁷, Підоплічко⁸, Парамонов, Збірник Відділу Загальної Біології, що редагує троцькіст Агол⁹).

5. Нема органічного зв'язку з виробництвом: є абстрактні теми подібні до тих, які наводяться в статті Баумана, наприклад роботи акад. Вавилова¹⁰. Так само справа стоїть у нас з роботами Парамонова, Совинського¹¹ – не зробили і не намагаються зробити синтез на основі тих досягнень які вони вже мають в своїй роботі по систематиці. Є також можливість Відділу порівняльної морфології синтезувати свої роботи, але вони цього не роблять.

[...]

Висловились:

Т. Шарлемань¹². [...] Щодо роботи Парамонова над систематиною мух, то ще рано роботи синтезувати. Робота Парамонова не може бути не актуальна, бо вона замовлена Всесоюзною Академією Наук. Систематику мух ще треба вивчати, бо мух Київщини відомо менше 400 видів, а їх значно більше.

[...]

Т. Малащенко¹³ звертає увагу зборів на серйозність поставленого завдання [...]. Відмічає, що збори недостатньо розгорнули критику й самокритику. В Інституті є елементи Лузівщини [...]. Нарешті ухиляння деяких співробітників в Інституті прийняти участь в сьогоднішніх зборах – Парамонов, який був і демонстративно пішов, т. Полонська, яка знала про збори і зовсім не з'явилась. Ємчук доповідає, що така поведінка Полонської спостерігається не вперше, а завжди, коли відповідальні збори, то знаходять на стороні роботу.

На пропозицію т. Малащенка збори ухвалюють засудити таку поведінку Парамонова і Полонської і вимагають дати їм пояснення завтра 27.IX перед колективом Інституту.

[...]

Т. Парамонов. Профорг нашого відділу сказала, що колектив хоче пояснення мого вчорашнього вчинку – уходу з загальних зборів. Головна причина залишення зборів переутома, і я боявся, що можу сказати, неприємні речі. Записка т. Пархоменка¹⁴ мене ще більше «взорвала». Далі прийшов т. Шарлемань і сказав, що на нас наступають і треба оборонятись – але я цього не зробив.

Коли раніше збори були «пристойні», то тепер критика на зборах зводиться до шельмування, губиться людське «достоїнство». В нас є авторитетний директор, помдиректора, вчений секретар, парторг, МК і замість того, щоб мені зробити зауваження, провести відповідну підготовку, вони цього не роблять, а виносять зразу на загальні збори. Наші загальні збори є свалка. От чому у нас люди плачуть на таких зборах (т. Крижов).

За моїми плечами 16 років наукової роботи в Академії УСРР, написано 60 робіт, які високо оцінюються Академією Наук ССРСР і закордоном, а в нашому Інституті цього навпаки не розуміють. Мені закидають, що я систематик і не роблю екологічних висновків, я ж систематик і вважаю, що така робота корисна, а для екологічних робіт є спеціальні екологи.

Робота відділу. Я вважаю, що відділ працює задовільно. Що ж торкається т. Крижова, то з нього буде науковець, бо в нього є бажання й усидливість. В нього є дефект, який властивий і іншим товаришам, виходцям з селян і робітників, – недостатня культурність мови, висловлення тощо.

У нашому відділі більше ніж в іншому самокритики. Помилки других відділів, зокрема екології, замазуються. Там є роботи мол. наук. співробітників написані Левіттом¹⁵. Немає польової екології, а лісна екологія робиться по сумісництву. Закінчуючи ще раз скажу, що загальні збори – не ділові, не робочі.

[...]

Т. Малашенко. Товарищи! Я хочу остановиться на некоторых выступлениях нашего собрания. Во первых, о том, что некоторые товарищи или не понимают всей серьезности вопроса, поставившего на повестку или сознательно смазывают эту серьезность. У нас в Институте есть ряд больших пробелов в нашей работе, но некоторые товарищи говорят о чем угодно, но только не о недостатках. Вот только что выступал т. Парамонов и о чем же он нам сказал? Он заявил, что наши собрания это «свалка», что на собрании резко критикуют недостатки и людей, а т. Парамонову хотелось бы, чтобы критика была более лощеной, причесаной. Тут т. Парамонов упомянул, что существует сталинская Конституция, которая ограждает права каждого гражданина. Парамонов также напомнил нам о сталинском лозунге, о заботе к живому человеку и уважении к людям. Все это верно, но давайте рассмотрим по существу заявление т. Парамонова: да, бесспорно, сталинская Конституция есть величайшее достижение трудящихся СССР. Но она распространяется на всех трудящихся Советского Союза, но ни в коем случае не распространяется на наших врагов, ибо мы боролись против врагов до сталинской Конституции, боремся сейчас и еще более жестко будем бороться и впредь, с самой ожесточенной решительностью будем расстреливать наших врагов. Т. Парамонов нам заявил, что общие собрания это свалка. Как это можно расценивать? Я считаю, что подобная квалификация наших собраний взята из арсенала наших врагов, поэтому мы должны общим собранием подобное заявление Парамонова осудить.

Т. Парамонов требует заботы к живому человеку. Это конечно правильно, но давайте посмотрим, как Парамонов проявляет заботу к младшим научным сотрудникам? Парамонов часто говорит о слабой работе т. Крыжова, о его малограмотности, но все это говорит по углам, а в глаза тому, кого это касается, Парамонов не скажет, в этом заключается забота и помощь Парамонова к людям. Тов. Парамонов требует уважения к человеку, и его требование я считаю правильным. Но т. Парамонов должен бы понять, что люди всегда заслуживают уважения к себе путем личного уважения к другим, путем примерной работы и добросовестности к работе, а что мы видим со стороны т. Парамонова? Парамонов демонстративно ушел с собрания, а потом, пользуясь ложной информацией со стороны Шарлеманя, Парамонов называет собрание свалкой, поэтому я считаю, что люди, пользующиеся ложными сведениями, и сами игнорирующие собрания коллектива, такие люди не только не заслуживают уважения, а наоборот они заслуживают презрения. Пару слов о т. Шарлемане. Тов. Шарлемань, как научный работник, среди сотрудников ведет себя довольно недостойно человека, который носит звание научного работника. Тов. Шарлемань сам

показує приклад для сплетен і інших ненужних розмов, не керує науковою роботою і не бореться за трудову дисципліну. Вот і вчора ложно інформірував Парамонова про наше зібрання. Вот чому нам потрібно искоренити сплетні між співробітниками і бореться за створення здорових відносин між науковими співробітниками [...].

Т. Шарлемань. Вчорашній виступ Шмальгаузена¹⁶ та Балінського¹⁷ дав нам користь, чого, на жаль, не можна сказати про виступи інших товаришів. Вони кажуть, що я не вмю керувати. Да, я керувати не вмю, я цього не затаюю. Я сказав Сергію Яковичу, що про Вас там говорять – треба буде виступати. Про Крижова створили одіозне діло, хоч тут ні Ємчук, ні Малашенко нічого такого не сказали. За 1935 р. оцінка відділу була добра, а тепер виходить – все погано. Наш зв'язок з виробництвом, зокрема з Союзпушніною, тісний [...].

Т. Парамонов. Относно статті в стенгазеті. Мое вираження «свалка» сказано нещасливо. Прошу извинения. Затем предлагаю почаще собирать собрания, где можно высказать все плюсы и минусы.

[...]

Т. Парамонов. Мне кажется, что у меня сейчас такое состояние, что я не должен был бы выступать. Это видно из того, какие мне сделаны были замечания.

[...]

Заключне слово т. Ємчук. Ми поставили на наших зборах основне завдання – згадати наші помилки з тим, щоб їх далі виправляти й просувати нашу роботу вперед відповідно до тих вимог, які ставляться зараз перед радянською наукою. Ми не повинні себе зараз заспокоювати, що в нас все добре, як це було в 1 і 2 виступі т. Шарлеманя; ми не для того і не тому згадуємо про Крижова, що він нікуди не годиться, а хочемо, щоб коли по вашому він хороший, то був ще кращий. Більшість т.т. виступала незадовільно, не зрозуміли тих вимог, що поставлені на сьогодні. Нам треба шукати всі шляхи до покращення нашої наукової роботи, пов'язання органічного, а не епізодичного з виробництвом. Особливо відмінні виступи науковців – Шарлеманя й Парамонова. Такі виступи не допомагають, а псувають роботу. Виступи т. Парамонова вже т. Малашенко оцінив. Це виступ не радянського науковця. Парамонов особливо у своєму виступі настоював, що молоді неuki його високо кваліфікованого науковця критикують, він хоче заткнути рот молоді. Цього вам не вдасться – скільки вмємо, стільки й будемо критикувати. А коли б т. Парамонов по-справжньому хотів працювати, то прислухався б і допомагав рости молоді, а не затикав би рота. Це не наші методи роботи, не такі нам диктує Радвада й партія. Боролися

і будемо боротися проти таких методів і не вдасться Шарлеманові і Парамонову зірвати нашу здорову роботу, як це вони намагались зробити своєю поведінкою сьогодні.

Резолюція.

Колектив Зоолого-Біологічного Інституту, обговоривши доповідь про стан і організацію наукової та громадської роботи Інституту, відповідно до завдань, які стоять зараз перед науково-дослідними установами, в світлі завдань, поставлених в статті Баумана («Правда» 9.IX.36 р.), та ухвали Уряду і Президії АН СРСР про Лузіна (лузінщину) констатує:

1. Критика й самокритика до цього часу в Інституті стоїть ще не на належній височині. Ще є випадки замовчування помилок лише тому, що вони належать людині старшій по чину чи званію, якій «незручно» робити якісь зауваження.

[...]

6. Є ще немало робіт, спрямування яких не відповідає величині до теоретичної й практичної їх актуальності. У відділі фауністики в роботах подається іноді не досить оброблений сирий матеріал (фауністичні роботи Совинського). Роботи Парамонова, цінні для розвитку систематики, могли в межах його ж спеціальності включити в більшій мірі практично важливі групи.

[...]

Всім відділам і кожному науковцеві приділити серйозну увагу складанню тематичних планів на 1937 рік.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 59, арк. 1–8. Машинопис.

3.2.1.2. Витяг з протоколу № 2 засідання співробітників Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР від 9 лютого 1938 р.

[...]

СЛУХАЛИ: Звіт т. Парамонова С. Я. про його роботу під час відрядження в Ленінград.

УХВАЛИЛИ: Визнати, що т. Парамоновим в Ленінграді пророблена велика робота як по тематиці його за 1937 рік, так і позапланово. Вважати, що продовження відрядження було використано продуктивно. Доручити т. Парамонову зробити доповідь на пленарному засіданні інституту по темі «Шлункові оводи коня та боротьба з ними»¹⁸. Підняти клопотання про те, щоб робота по шлунковим оводам коня була надрукована на 2-х мовах – російській та українській, а також щоб було продовжено вивчення оводів, зокрема по виявленню характеру харчування їх личинок, разом з Інститутом біохімії, оскільки останнє питання має найбільше практичне значення для боротьби з ними і не може бути вирішено тільки Інститутом зоології та біології.

[...]

СЛУХАЛИ: Інформацію т. Бельського¹⁹ про проект дирекції інституту змінити тип видання наукових робіт.

УХВАЛИЛИ: Підняти клопотання про те, щоб «Збірник праць Зоомузею»²⁰ залишився і доручити т. Парамонову скласти про це доповідну записку дирекції інституту, а також просити її, щоб Редколегія інституту уточнила розмір участі зоологів з периферії в «Збірник праць Зоомузею», взявши на увагу постанову останньої зоологічної конференції.

[...]

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 73, арк. 3–3 зв. Машинопис.

3.2.1.3. Витяг з протоколу № 5 виробничої наради Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР від 4 березня 1938 р.

[...]

СЛУХАЛИ: Інформацію про конференцію по реліктовим рослинам, що відбулася в Ботанічному інституті АН СРСР в січні 1938 року. В своєму повідомленні т. Парамонов відмітив, що більшість учасників конференції відстоювала, в питанні про походження лісу, теорію водного походження лісу. Щодо питання про льодовиковий період, то на конференції домінувала точка зору полігляціалізму.

Питання до інформації подали тт. Шарлемань, Бельський.

УХВАЛИЛИ: Вважати повідомлення т. Парамонова надзвичайно цікавим, що викликає колектив нашого інституту до участі в цій роботі, а тому включитись в роботу української конференції, що намічається в цьому році Ботанічним інститутом АН УРСР, і повідомити про це на засіданні Ботанічного інституту АН УРСР 4.ІІІ.–38 р., зокрема, що скликання конференції бажано провести восени 1938 р. Всі доповіді на конференції мусять бути ретельно пророблені на нарадах Зоомузею або пленарних засіданнях інституту. Під час роботи конференції не відокремлюватись в зоологічну секцію, а працювати об'єднано з ботаніками.

[...]

СЛУХАЛИ: Заяву т. Парамонова про прохання редакції «Зоологічного журналу» при МДУ включитись Зоомузею ЗБІ АН УРСР в складання бібліографії зоологічної літератури, починаючи з 1935 р.

Висловились тт. Бельський, Шарлемань.

УХВАЛИЛИ: Участь в складанні бібліографії по зоологічній літературі прийняти і просити дирекцію інституту залучити до участі в цій роботі інші сектори інституту.

ІА НБУВ, ф. 258, оп. 1, спр. 73, арк. 6–6 зв. Машинопис.

Коментарі

1. *Бауман Карл Янович* (17.08.1892 – 14.10.1937) – політичний та громадський діяч. Закінчив Київський комерційний інститут (1916). Учасник жовтневих революційних подій у Києві. Член ЦК ВКП(б) (1925–1937). У 1928 р. завідував відділом з роботи у селі ЦК ВКП(б), був прибічником

колективізації будь-якими засобами. Секретар ЦК ВКП(б) (1929–1932), кандидат у члени Політбюро ЦК ВКП(б) (1929–1930), член ВЦВК і ЦВК СРСР. У 1934–1937 рр. керував відділом науково-технічних відкриттів і винаходів ЦК ВКП(б) та планово-фінансово-торговим відділом ЦК ВКП(б). Заарештований 12 жовтня 1937 р., через два дні загинув від катувань у Лефортовській тюрмі. Реабілітований 15 липня 1955 р.

2. *Лузін Микола Миколайович* (09.12.1883 – 28.02.1950) – російський математик, академік АН СРСР (1929), засновник московської математичної школи. Закінчив фізико-математичний факультет Московського університету (1905). З 1917 р. – професор Московського університету. Один із фундаторів нового напрямку – дескриптивної теорії множин і функцій. Завідував відділом теорії функцій у Фізико-математичному інституті імені В. А. Стеклова (Ленінград) і був керівником Математичної групи АН СРСР. З 1931 р. піддавався критиці за ідеалізм, проведення наукових досліджень, що відірвані від завдань соціалістичного будівництва, підтримку зв'язків з іноземними вченими та публікацію власних праць за кордоном. Протягом 2 липня – 5 серпня 1936 р. у «Правді» з'явилася низка публікацій, у яких відбулося політичне цькування вченого як «ворога радянської науки», що отримало назву «справа Лузіна». 6 серпня 1936 р. «Правда» опублікувала висновки Комісії Президії АН СРСР про розгляд персональної справи академіка М. М. Лузіна та Постанову Президії АН СРСР «Про академіка М. М. Лузіна», у яких засуджувалася поведінка вченого, але вирок, як для таких «справ», виявився дуже м'яким: вченого було лише попереджено. Однак у наукових установах СРСР, у тому числі і в Україні, пройшла хвиля кампаній по боротьбі з лузінщиною, внаслідок якої вітчизняні вчені скоротили свої публікації за кордоном. З 1939 р. М. М. Лузін працював в Інституті автоматики і телемеханіки АН СРСР. 17 січня 2012 р. Президія РАН відмінила Постанову АН СРСР «Про академіка М. М. Лузіна» від 1936 р.

3. *Ємчук Єлизавета Миронівна* (1902 – 1980) – еколог, ентомолог, кандидат біологічних наук (1933). Закінчила Вищий інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова (1925). З 1933 р. працювала в Інституті зоології та біології ВУАН (з 1939 р. – Інститут зоології АН УРСР) на посадах наукового та старшого наукового співробітника. Брала активну участь у громадській роботі. У 1930-х рр. очолювала парторганізацію АН УРСР, протягом 1946–1950 рр. – учений секретар Планової комісії АН УРСР. Обиралася депутатом Київської міської ради.

4. Йдеться про *виступ* Й. В. Сталіна на Першій Всесоюзній нараді робітників і робітниць-стахановців 17 листопада 1935 р., у якому було розкритиковано науку, не пов'язану з практикою.

5. **Павлов Михайло Олександрович** (21.01.1863 – 10.01.1958) – російський вчений-металург, академік АН СРСР (1932). Закінчив Санкт-Петербурзький гірничий інститут (1885). Працював інженером на металургійних заводах Вятського гірничого округу. У 1894 р. побачила світ його праця «Дослідження плавильного процесу доменних печей». У 1903 р. викладав у Єкатеринославському вищому гірському училищі (нині – Національний гірничий університет, м. Дніпро). Професор Санкт-Петербурзького (Ленінградського) політехнічного інституту (1904–1941), водночас у 1921–1930 рр. – професор Московської гірничої академії, а у 1930–1941 рр. – професор Московського інституту сталі. Брав участь у проектуванні металургійних заводів, доменних печей і сталеплавильних агрегатів.

6. **Карпінський Олександр Петрович** (07.01.1847 – 15.07.1936) – російський геолог і петрограф, академік (1889), протягом 1917–1936 рр. президент РАН (з 1925 р. – АН СРСР), академік ВУАН (1925). Закінчив Санкт-Петербурзький гірничий інститут (1866). У 1866–1868 рр. працював на Уралі. Протягом 1868–1896 рр. викладав у Санкт-Петербурзькому гірничому інституті, з 1877 р. – професор. Президент Мінералогічного товариства Росії (1899–1936). Наукові праці присвячені палеонтології, стратиграфії і тектоніці, петрографії, геології і корисним копалинам Уралу.

7. **Крижов П. А.** – мамаліолог, аспірант відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН (1933–1936).

8. **Підоплічко Іван Григорович** (02.08.1905 – 20.06.1975) – український зоолог, палеонтолог, теріолог, геолог, археолог, антрополог, доктор біологічних наук (1950), професор, академік АН УРСР (1967). Закінчив Ленінградський інститут прикладної зоології та фітопатології (1931). Впродовж 1931–1935 рр. навчався одночасно у двох аспірантурах: Українського науково-дослідного інституту геології ВУАН та Інституту зоології та біології ВУАН і в останньому захистив кандидатську дисертацію «Походження сучасної фауни ссавців УРСР» (1935). Працював в Інституті зоології АН УРСР (1935–1973), де створив групу (1935), пізніше перетворену у відділ палеозоології, яким керував до 1973 р. Протягом 1965–1973 рр. – директор Інституту зоології АН УРСР. Упродовж 1973–1975 рр. – завідувач палеонтологічного відділу і директор Центрального науково-природничого музею АН УРСР.

9. **Агол Ізраїль Йосипович** (20.11.1891 – 08.03.1937) – генетик, філософ. Академік АН УРСР (1934). Закінчив медичний факультет Московського університету (1923). Навчався на філософському та природничому факультетах Інституту червоної професури в Москві (1924–1928). З 1927 р. працював у Московському зоотехнічному інституті в лабораторії генетики. Директор Московського біологічного інституту імені К. А. Тімі-

рязєва (1928–1930), у якому створив відділ генетики. У 1930–1931 рр. за рокфеллерівською стипендією працював у Техаському університеті США в лабораторії генетика Г. Мьоллера, в 1930–1931 рр. стажувався в Біологічному інституті в Берліні. З 1932 р. працював у Всеукраїнській асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів, у 1933–1934 рр. – її віце-президент. Засновник і головний редактор (1932) журналу «Успехи современной биологии». Протягом 1934–1936 рр. – неодмінний секретар Президії АН УРСР. Завідувач відділу генетики Інституту зоології та біології АН УРСР (1934–1936). Досліджував дію іонізуючого випромінювання на мутагенез у тварин, висвітлював питання методології науки та проблеми еволюції органічного світу. Один з авторів теорії «ступінчастого» алеломорфізму. 26 липня 1936 р. заарештований за зв'язок з троцькістськими осередками. За вироком Військової колегії Верховного Суду СРСР розстріляний 8 березня 1937 р. Реабілітований 25 травня 1957 р.

10. **Вавилов Микола Іванович** (25.11.1887 – 26.01.1943) – генетик, ботанік, селекціонер, географ, доктор біологічних наук, професор, академік АН СРСР (1928), АН УРСР (1929) і ВАСГНІЛ (1929). Закінчив агрономічний факультет Московського сільськогосподарського інституту (1911). У 1917–1921 рр. – професор агрономічного факультету Саратовського університету. Протягом 1921–1940 рр. очолював відділ прикладної ботаніки і селекції Державного інституту дослідної агрономії, реорганізованого в 1924 р. у Всесоюзний інститут прикладної ботаніки і нових культур, а у 1930 р. – у Всесоюзний інститут рослинництва ВАСГНІЛ. Водночас президент (1929–1935) і віце-президент (1935–1940) ВАСГНІЛ та директор Інституту генетики АН СРСР (1930–1940). Організатор і керівник численних ботаніко-агрономічних експедицій. Створив учення про імунітет рослин та центри походження культурних рослин, відкрив закон гомологічних рядів спадкової мінливості, зробив великий внесок у розвиток учення про біологічний вид. За сфабрикованими звинуваченнями заарештований у 1940 р. Реабілітований 20 серпня 1955 р.

11. **Совинський Вадим Васильович** (1881 – 1957) – український зоолог, ентомолог, кандидат біологічних наук, доцент. Брав участь у створенні і впорядкуванні фондів Зоологічного музею ВУАН. Працював науковим співробітником, старшим науковим співробітником відділу фауністики і систематики Інституту зоології та біології ВУАН (згодом – Інституту зоології АН УРСР). В окупованому Києві – науковий співробітник Інституту зоології УАН. Після Другої світової війни завідував лабораторією безхребетних, був членом Вченої ради Інституту зоології АН УРСР (1945). Викладав курс зоології на кафедрі зоології та порівняльної анатомії Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту.

12. Йдеться про **Шарлеманя Миколу Васильовича** (05.02.1887 – 29.04.1970) – зоолога, природоохоронця, краєзнавця, доктора біологічних наук (1937), професора (1939).

13. **Малашенко Георгій Давидович** (1887 – ?) – заступник директора Інституту зоології та біології АН УРСР з адміністративно-господарської роботи. Член ВКП(б) з 1914 р. Закінчив курси партпрацівників і курси відповідальних дипломатичних працівників при НКВС (1932) у Москві. З 1934 р. працював у Києві.

14. **Пархоменко Володимир Юстинович** (1903 – ?) – український зоолог, ентомолог, кандидат біологічних наук. Працював науковим співробітником Дарницької лісової дослідної станції, старшим науковим співробітником, ученим секретарем та виконуючим обов'язки заступника директора Інституту зоології АН УРСР. В окупованому Києві – заступник директора Інституту захисту рослин, науковий співробітник Інституту зоології.

15. **Левітт Михайло Михайлович** (1903 – 21.07.1936) – український зоолог, ентомолог, кандидат біологічних наук. Навчався в аспірантурі Інституту зоології та біології ВУАН. Працював ученим секретарем, завідувачем відділу екології, заступником директора з наукової частини Інституту зоології та біології ВУАН.

16. **Шмальгаузен Іван Іванович** (23.04.1884 – 07.10.1963) – зоолог-морфолог, академік АН УРСР (1922) і АН СРСР (1935). Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету Святого Володимира (1907). Працював у Київському університеті на посадах лаборанта зоологічної лабораторії (1910–1912) й професора (1921–1940), Московському університеті на посадах приват-доцента (1913–1918), професора і завідувача кафедри дарвінізму (1939–1948) та Воронежському університеті як професор (1913–1918). Директор Біологічного інституту імені Ф. З. Омельченка (1925–1930), Інституту зоології та біології АН УРСР (1930–1941), Інституту загальної біології імені К. А. Тімірязєва (1936–1937) та Інституту еволюційної морфології АН СРСР (1937–1948). Старший науковий співробітник (1948–1955) і завідувач лабораторії ембріології Зоологічного інституту АН СРСР (1955–1963). Автор понад 350 наукових праць з порівняльної анатомії і ембріології, еволюційної морфології, біокібернетики і загальнобіологічних проблем. Відкрив закон росту тварин.

17. **Балінський Борис Іванович** (23.09.1905 – 01.09.1997) – український та південноафриканський зоолог, ентомолог, ембріолог, доктор біологічних наук.

18. Над темою **«Шлункові оводи коня та боротьба з ними»** С. Я. Парамонов працював з 1937 р. на замовлення Київського зоопарку.

За підсумками роботи вченого у 1940 р. у Видавництві АН УРСР вийшла друком монографія *«Шлункові оводи і боротьба з ними (Визначні таблиці і опис всіх стадій розвитку, спосіб життя, ветеринарне і медичне значення)»*.

19. Йдеться про *Бельського (Більського) Бориса Івановича* (1887 – ?) – фахівця в галузі сільськогосподарської ентомології, кандидата сільськогосподарських наук.

20. *«Збірник праць Зоологічного музею»* – науковий збірник, який засновано у 1926 р. з ініціативи В. О. Караваєва, С. Я. Парамонова та інших співробітників Зоологічного музею ВУАН. Протягом 1934–1937 рр. «Збірник праць Зоологічного музею» виходив під загальною редакцією С. Я. Парамонова. Коли у 1938 р. постало питання про припинення його друку, С. Я. Парамоновим була підготовлена доповідна записка до дирекції Інституту зоології та біології АН УРСР з обґрунтуванням доцільності продовження випуску журналу.

3.2.2. Праці про С. Я. Парамонова

3.2.2.1. Решетник Є. Г.¹ Матеріали до біографії С. Я. Парамонова

4 ноября 1969 г. исполняется 75 лет со дня рождения известного украинского ученого зоолога-энтомолога, доктора биологических наук, профессора Сергея Яковлевича Парамонова.

С. Я. Парамонов родился в г. Харькове 4 ноября 1894 года и умер в г. Канберра в Австралии 22 сентября 1967 года.

Родители Сергея Яковлевича Парамонова были коренные жители села Яськи Беляевского р-на Одесской области; здесь прошла их молодость и состоялась женитьба. Мать Сергея Яковлевича – Ольга Ивановна Парамонова (девичья фамилия Буравчук) родилась в селе Яськи Беляевского р-на Одесской области в 1874 году, умерла в 1958 году в Ананьеве² Одесской области.

Отец Ольги Ивановны Буравчук Иван Максимович жил в селе Яськи, занимался садоводством, был образованным агрономом, выводил высококачественные сорта фруктовых деревьев. Хозяйство было небольшое, работал в Одессе в тресте зеленых насаждений. Иван Максимович Буравчук был очень культурный человек – так о нем говорят теперь все, кто его знал; он не пил, не курил, любил трудиться в своем саду. Жена его – бабушка Сергея Яковлевича – была домашней хозяйкой, неграмотная, из крепостных крестьян. Детей у них было много и дочери не получили образования, поэтому мать Сергея Яковлевича была малограмотная.

Отец Сергея Яковлевича Парамонова – Яков Ефимович был сыном коренного жителя села Яськи Беляевского района Одесской области, который занимался сельским хозяйством, был малограмотным, очень любил лошадей, поэтому имел хороших пару вороных, которыми все в селе любовались. Об этом рассказывают старожилы села Яськи, которые хорошо знали Парамоновых. Отец Сергея Яковлевича родился в том же селе Яськи в 1871 году, умер в 1938 году, прожив всего 67 лет. Вся жизнь Якова Ефимовича была весьма тревожной. Будучи студентом он дружил с Цюрупой³ и вместе они были арестованы царскими властями. Позже он работал лесничим в 60 километрах от Аккермана⁴ в с. Чобручи, а сыновья его, Сергей и Алеша⁵, учились в Аккерманской гимназии.

В 1918 году, когда румыны оккупировали Бессарабию, отец Сергея Яковлевича был арестован, его хотели расстрелять как большевика. Когда

его вели на расстрел, он кричал: «Спасите!». Случайно свидетелями этого были местные попы, которые знали Якова Ефимовича. Они остановили эту расправу и тем самым спасли отца Сергея Яковлевича Парамонова. Это был второй арест в жизни Якова Ефимовича. Третий и последний арест произошел 5 февраля 1938 года в Ананьеве Одесской области, где он был лесничим. Этого ареста он не выдержал и погиб...

В 1918 году вся семья Парамоновых бежала из Аккерманского уезда в свое родное село Яськи Беляевського района Одесской области. После этого Яков Ефимович получил назначение лесничим в Ананьевское лесничество, где и работал до 1938 г.

После войны мать Сергея Яковлевича Ольга Ивановна Парамонова жила в Ананьеве у своей родной сестры Агаты Ивановны по улице Тилигульской № 29. В 1958 г. сестра Ольги Ивановны умерла. А через несколько месяцев скончалась и Ольга Ивановна. Обе сестры умирали без длительной болезни, вскоре одна за другой. Умирали в полном сознании. Похоронили их рядом на Ананьевском кладбище. До смерти смотрела за обеими сестрами их племянница (дочь родного брата Ольги Ивановны и Агаты Ивановны Георгия Ивановича Буравчука) Лидия Георгиевна Догаева. Она родилась в 1906 году, сейчас пенсионерка, живет в родном селе Яськи. У Лидии Георгиевны есть родной брат Леонид Георгиевич Буравчук, 70 лет, по профессии учитель. Сейчас он живет в г. Ростов-на-Дону (ул. Некрасовская № 18) и больше родных у Сергея Яковлевича никого в живых нет, кроме этой двоюродной сестры – Лидии Георгиевны Догаевой и двоюродного брата – Леонида Георгиевича Буравчука.

В Балте, по адресу: ст. Балта⁶ Одесской области, Железнодорожная улица № 33, живет Дора Тимофеевна Кобелецкая (девичья фамилия Мартыненко). С 7 лет она жила в семье Парамоновых на правах приемной дочери. Это была девочка из бедной семьи из Молдавии, ровесница сына их Алеши (младшего сына) и они вместе росли как брат и сестра.

Дора Тимофеевна, как родная, тепло и сердечно вспоминает семью Парамоновых. У Доры Тимофеевны были старые фото семьи Парамоновых, и она дала возможность снять с них копии, а оригиналы вернуть ей. С увлечением рассказывала о детстве и юности Сергея Яковлевича и Алексея Яковлевича, говорила, что они с детства всегда очень хорошо учились, с большим интересом относились к работе своего отца, который всю жизнь работал лесничим. Оба брата любили в детстве природу и часто уходили в экскурсии с отцом в лес, поле, на речку и т. д. (Мать была домашней хозяйкой). Не случайно из них вышли хорошие украинские специалисты-энтомологи. Как говорит Дора Тимофеевна, Сергей и Алеша с детства

особую любовь проявляли к жучкам, мухам, бабочкам и другим насекомым. Укладывая спать Сережу и Алешу, мать должна была дать в руку жучка или муху. Зажав насекомых в кулачке, дети прикладывали их к уху, слушали как они жужжат, и так засыпали...

Таким образом, уже в детстве у Сергея Яковлевича Парамонова очень ярко проявились такие черты, как большая любовь к природе и любознательность, которые были присущи ему и в школьные годы и в студенческие годы и в годы полного возмужания, когда он стал вполне сложившимся высоко эрудированным и разносторонним ученым. Недаром профессор Киевского университета Казановский⁷ в свое время обратил свое внимание на талантливого студента С. Парамонова и взял его в свою семью, надеясь, очевидно, на то, что общение с Сергеем Парамоновым его сыновей, которых было трое, будет весьма благотворно и полезно для духовного роста этих последних. И надо сказать, что Сергей Яковлевич отплатил этой семье добром: после смерти профессора Казановского материальное положение резко ухудшилось в этой семье и С. Парамонов их не оставил, а вместе с младшим сыном ходил на заработки по дворам, пилили и кололи дрова, пока Сергей Яковлевич не получил работу по специальности. В этом сказалось присущее ему благородство характера. И эту семью Сергей Яковлевич не оставил, пока Сергею Яковлевичу не пришлось в сложной обстановке оставить родную Украину. Оставляя любимую работу и Родину, Сергей Яковлевич верил в то, что вернется и будет опять трудиться в Академии наук УССР, где он работал более двадцати лет без перерыва до войны 1941 года, об этом он очень сердечно писал в письме на имя президента Академии наук УССР Богомольца А. А.⁸ перед тем, как оставить Киев и родную Украину в 1943 году. Это письмо он оставил сотруднице Ин-та зоологии АН УССР Решетник Евдокии Григорьевне, которая после освобождения Киева и возвращения Академии наук УССР в Киев, вручила это письмо парторгу Ин-та зоологи Тарнавскому⁹. Кому Тарнавский вручил это письмо, не установлено, к большому сожалению.

Материалы к биографии Сергея Яковлевича Парамонова собирала по родным местам его кандидат биологических наук Е. Г. Решетник.

20/X–1969 г.

ИА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 48, арк. 1–3. Машинопис.

3.2.2.2. Підоплічко І. Г. Чому один зоолог став істориком?

Відомо що окремі вчені створювали видатні праці в галузях, які не пов'язані були з їх основним фахом. Згадаймо хоч би Д. І. Менделєєва¹⁰, легендарного хіміка, який залишив видатні праці з економіки Росії. Хімік Бородин¹¹ виступав і як видатний композитор, створивши широко відому оперу «Князь Ігор». Зоолог Холодковський¹² відомий також як поет, йому належить між іншим один з кращих перекладів на російську мову «Фауста» В. Гете. Академік В. І. Вернадський¹³, будучи видатним геохіміком і мінералогом, виступав також як знавець історії мистецтв і т. д. Перетворення зоолога на історика у випадку, про який йтиме далі мова, трапився за умов особливих, пов'язаних з подіями Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.

В Інституті зоології АН УРСР довгий час працював С. Я. Парамонов, за фахом ентомолог. Залишившись в окупованому Києві, Парамонов під час виступу німецько-фашистських військ виїхав з ними закордон і опинився в Лондоні, а потім аж у Сіднеї¹⁴ в Австралії. Як видатний фахівець зоолог він посідав посаду головного ентомолога Австралії. Перебуваючи за межами Батьківщини, він крім наукових праць з основного фаху опублікував російською мовою 15 випусків праць історичного змісту¹⁵. Історичні праці він видавав за підписом «Сергей Лесной», вказуючи однак в різних місцях цих праць і своє справжнє прізвище.

Писання і видання історичних праць, на які він витрачав всі свої заробітки не було просто своєрідним хобі, а обумовлено було тою ворожою атмосферою до нашого народу і до нашої культури, в яку він потрапив, ставши емігрантом. Вчитавшись в ці твори Парамонова і знаючи його особисто за довоєнних часів нам не важко було помітити з одного боку мотив каяття за свою поведінку під час Великої Вітчизняної війни, яку він пояснював насильством з боку фашистів, а з другого боку мотив безсумнівної любові до своєї Батьківщини і протесту проти фальсифікації і паплюження її історії і культури в буржуазній пресі.

Звичайно в історичних працях С. Я. Парамонова є багато помилкових тверджень, але є частини, які написані з великою переконливістю і пристрасно і про це очевидно повинні знати наші радянські читачі. Це тим більше важливо, що свої позитивні висновки Парамонов публікував не тільки російською мовою, але й іншими зарубіжними мовами, полемізуючи в першу чергу з фальсифікаторами нашої історії. В цьому не можна не визнати безперечне значення Парамонова.

[1970].

ІА НБУВ, ф. 139, оп. 1, спр. 164, арк. 1–2. Рукопис.

3.2.2.3. Підплічко І. Г. Як зоолог Парамонов став істориком

На початку Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. С. Я. Парамонов був уже радянським доктором біологічних наук і професором досить відомим своїми працями з ентомології. За своє життя він опублікував близько [185] праць присвячених вивченню двокрилих України і різних країн світу, зокрема Австралії, а також питанням систематики та іншим проблемам зоології.

Залишившись в окупованому німецько-фашистськими загарбниками Києві, Парамонов продовжив свої зоологічні дослідження і в певній мірі як фахівець зоолог співробітничав в Інституті захисту рослин, створеному з дозволу окупантів на базі Інституту зоології АН УРСР. В 1943 р. Парамонов, за його словами, був вивезений окупантами за межі Батьківщини і працював як фахівець зоолог спочатку в Лондоні, а потім, переїхавши в Австралію, жив в Сідней до самої смерті (1970)¹⁶.

Еволюція поглядів і настроїв Парамонова досить яскрава і показова для інтелігента, який на певний час повірив «величі» Західного світу, а потім глибоко розкався у своїй помилці і намагався роботою вже не в галузі зоології, а в галузі історії допомогти своїй Батьківщині, яку він широ і глибоко любив. Глибока ерудиція Парамонова як науковця дала можливість йому створити в галузі історії праці, які, маючи ряд хиб, в певні питання внесли і дещо нове варте нашої уваги. Річ йтиме не про які-небудь дві-три статті з історії, які може написати не фахівець історик в порядку екскурсу в бік од свого основного фаху, а про 4 випуски досить серйозної праці про «Слово о полку Ігоревім», про 10 випусків «Історії русів без перекручень» і про роботу «Треба переглянути історію слов'ян». Ці роботи Парамонов написав і опублікував російською мовою протягом 27 років перебування за межами Батьківщини. Не покидав він і праці за фахом, будучи на посаді головного ентомолога Австралії, але всі кошти і всі свої сили вкладав в названі вище історичні праці. Історичні праці Парамонова справляють враження своєї сповіді колишнього радянського громадянина, який опинившись в еміграції і борсаючись в тенетах різючих протиріч і розчарувань, намагався не тільки заспокоїти себе, але й виправдатись перед нашою радянською громадськістю за свої політичні хитання і помилки. В останні роки свого життя Парамонов активно прагнув повернутися на Батьківщину, друкував свої зоологічні роботи в радянських виданнях, мав підтримку з боку академіка Є. Н. Павловського¹⁷ щодо повернення в

СРСР, але передчасна хвороба, яку нажив Парамонов в еміграції і смерть перервала всі його бажання.

Найбільше вразили Парамонова в окупації і еміграції дві речі – це нечуваний вандалізм німецьких фашистів, який вони здійснювали під виглядом «нового порядку» в Європі, і в який очевидно в якийсь момент Парамонов повірив, бо в одному з своїх творів він про німецьких фашистів написав так: «А король виявився голим», а друге це нечувана фальсифікація буржуазними західними істориками історії нашої Батьківщини і слов'ян в цілому.

За час перебування в еміграції Парамонов побував в Парижі, Лондоні, Римі і в багатьох інших містах Західної Європи і в Австралії, де ознайомився з пресою і науковими роботами, які трактують історію нашої України і буквально з жахом став реагувати на них як вчений. Це легко можна було помітити не тільки з його праць, але й з розмов, що він вів з науковцями АН УРСР, яких бачив під час перебування їх в Австралії.

Основною заслугою Парамонова є те, що він виступив з критикою західних фальсифікаторів нашої історії на сторінках не тільки робіт, що їх він видав російською мовою, а й на сторінках зарубіжних видань, друкованих іншими мовами. Французький славіст академік А. Мазон¹⁸ все своє життя намагався довести, що «Слово о полку Ігоревім» це фальшивка XVIII ст. Парамонов не тільки з гнівом, але й з великою науковою переконливістю показав, настільки несерйозні і тенденційні доводи Мазона.

[1970].

ІА НБУВ, ф. 139, оп. 1, спр. 164, арк. 3–6. Автограф.

Коментарі

1. *Решетник Євдокія Григорівна* (1903 – [після 1994]) – зоолог, теріолог, кандидат біологічних наук. Протягом 1936–1941 рр. працювала науковим співробітником, старшим науковим співробітником Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР, відповідала як за виставкову, так і за фондову частини музею. Під час Другої світової війни – старший науковий співробітник Інституту зоології та Інституту захисту рослин в окупованому Києві. Після поновлення роботи Інституту зоології АН УРСР у Києві працювала в інституті на посаді старшого наукового співробітника. На початку 1950-х рр. була незаконно репресована. Згодом повернулася до роботи в Інституті зоології АН УРСР. Крім зоологічних досліджень, опублікувала низку праць про видатних учених-зоологів, зокрема про М. В. Шарлеманя і М. І. Гавриленка.

2. *Ананьїв* – місто, адміністративний центр Ананьївського району Одеської області.

3. *Цюрупа Олександр Дмитрович* (01.10.1870 – 08.05.1928) – громадсько-політичний та державний діяч. Народився у м. Олешки Таврійської губернії (нині – Херсонська обл.). У 1887 р. вступив до сільськогосподарського училища у Херсоні, де організував марксистський пропагандистський гурток і бібліотеку революційних видань. У 1893 р. його було заарештовано. Імовірно, Я. Ю. Парамонов, який навчався у Херсонському сільськогосподарському училищі, був членом марксистського гуртка, що його очолював О. Д. Цюрупа, і це стало причиною арешту Я. Ю. Парамонова.

4. *Аккерман* (нині – м. Білгород-Дністровський) – адміністративний центр Білгород-Дністровського району Одеської області, розташований на відстані 46 км від Одеси.

5. *Парамонов Олексій Якович* (10.03.1903 – 18.09.1967) – лісовий ентомолог, молодший брат С. Я. Парамонова. Закінчив Чорноліський лісний технікум на Кіровоградщині та Ленінградську лісотехнічну академію з відзнакою (1937). Працював лісомеліоратором Дарницької лісової дослідної станції, старшим науковим співробітником лісоентомологічної групи сектору охорони лісів Всесоюзного науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації у Харкові (з 1930), старшим лісопатологом Управління лісів УРСР (з 1937), старшим науковим співробітником Української центральної лісової дослідної станції. Був постійним позаштатним науковим співробітником Зоологічного музею Інституту зоології АН УРСР. Обіймав посаду доцента у Київському лісогосподарському інституті. Під час Другої світової війни виїхав до Німеччини, де став членом-кореспондентом науково-дослідного сектору Українського технічно-господарського інституту у Регенсбурзі (1945), доцентом (з 1952) і професором (з 1961) УТГІ у Мюнхені. Протягом січня 1947 р. – листопада 1948 р. працював інженером-лісотехніком Лісового інституту при Геттінгенському університеті. У 1948 р. переїхав до Англії, де займав посаду старшого наукового співробітника відділу лісової ентомології Лісової дослідної комісії. У 1964 р. виїхав до Венесуели, де завідував кафедрою лісової ентомології лісотехнічного факультету Університету Анд у м. Меріда. Наприкінці червня 1966 р. у зв'язку із хворобою повернувся до Англії.

6. *Балта* – станція Одеської залізниці, розташована у с. Білине Балтського району на відстані 8 км від м. Балта.

7. *Казановський Віктор Іванович* (? – 1919) – ботанік-альголог,

приват-доцент Київського університету Святого Володимира, член Київського товариства любителів природи. Завідував фітопатологічним відділом Київської станції боротьби з шкідниками рослин. З 1912 р. керував Дніпровською біологічною станцією та завідував її ботанічним відділом.

8. **Богомолець Олександр Олександрович** (24.05.1881 – 19.07.1946) – український учений-патофізіолог, дійсний член (з 1929) і президент (з 1930) Всеукраїнської академії наук (з 1936 – АН УРСР), академік (з 1932) і віце-президент (з 1942) Академії наук СРСР, дійсний член Академії медичних наук СРСР (з 1944). Закінчив медичний факультет Новоросійського університету (1906). З 1911 р. – професор кафедри загальної патології і бактеріології Саратовського університету. З 1925 р. завідував кафедрою патологічної фізіології 2-го Московського університету. Директор Інституту гематології і переливання крові АН СРСР (1928–1931). У 1931 р. переїхав до Києва, де створив Інститут експериментальної біології Наркомату охорони здоров'я УСРР та Інститут клінічної фізіології ВУАН.

9. **Тарнавський Микола Дмитрович** (06.08.1906 – 13.07.1953) – український біолог, генетик, кандидат сільськогосподарських наук (1937). Закінчив Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут (1931). З 1 січня 1935 р. працював в Інституті зоології АН УРСР на посаді старшого наукового співробітника, протягом 1938–1948 рр. – учений секретар інституту. Започаткував дослідження впливу екзогенних ДНК на процеси, пов'язані зі спадковістю. Переслідувався як вейсманіст-морганіст й у 1949 р. був звільнений з інституту за скороченням штату. Останні роки життя працював завідувачем кафедри зоології Білоцерківського сільськогосподарського інституту.

10. **Менделєєв Дмитро Іванович** (08.02.1834 – 02.02.1907) – видатний російський вчений-енциклопедист: хімік, фізик, геолог, метролог, метеоролог, економіст, приладобудівник тощо. Член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук (1876). Закінчив фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького педагогічного інституту (1855). Викладав у гімназіях Сімферополя і Одеси. Працював на посадах приват-доцента (з 1857) і професора (1865–1890) Санкт-Петербурзького університету, водночас був професором Санкт-Петербурзького технологічного інституту (1863–1872). З 1892 р. керівник Головної палати мір і ваги. Брав активну участь у створенні Київського політехнічного інституту. Підготував 1500 наукових праць, один з авторів періодичної таблиці хімічних елементів (1869), як видатний економіст обґрунтував головні напрямки господарського розвитку Росії.

11. **Бородин Олександр Порфирівич** (12.11.1833 – 27.02.1887) – російський композитор і вчений-хімік, доктор медицини (1858). Закінчив Медико-хірургічну академію у Санкт-Петербурзі (1856). Професор (з 1862), завідувач хімічної лабораторії (з 1874) та академік (1877) Медико-хірургічної академії. Організатор і викладач Жіночих лікарських курсів (1872–1885). Автор понад 40 наукових праць з хімії. Як композитор входив до «Могутньої купки». Писав романси, фортепіанні п'єси, камерно-інструментальні ансамблі, опери, творець російських класичних симфоній та квартету. У своїх творах розкривав теми любові до батьківщини і волелюбності. Найвизначніший твір О. П. Бородіна – опера «Князь Ігор» (1869–1887).

12. **Холодковський Микола Олександрович** (03.03.1858 – 02.04.1921) – російський зоолог, поет-перекладач, член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук (1909). Закінчив Медико-хірургічну академію у Санкт-Петербурзі (1880). Працював у Санкт-Петербурзькому лісовому інституті на посадах приват-доцента (з 1885) і професора (з 1902). Водночас з 1892 р. – професор Військово-медичної академії. Наукові праці присвячені, головним чином, проблемам ентомології та паразитології. Його науково-популярні розвідки з теорії еволюції та загальних питань біології сприяли поширенню дарвінізму в Росії. Як літератор перекладав твори Д. Г. Байрона, Й. Ф. Шиллера, В. Шекспіра, Д. Мільтона та ін. Найбільш значною його працею був переклад «Фауста» Й. В. Гете.

13. **Вернадський Володимир Іванович** (12.03.1863 – 06.01.1945) – видатний український та російський вчений-енциклопедист, філософ, природознавець, доктор мінералогії і геогнозії (1897), дійсний член Санкт-Петербурзької академії наук (1909), один із засновників УАН, дійсний член УАН (1918) та її перший президент (1918–1921). Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Санкт-Петербурзького університету (1885). З 1890 р. – приват-доцент, від 1898 р. – професор Московського університету. Після Лютневої революції 1917 р. – заступник міністра освіти Тимчасового уряду. Від листопада 1917 р. жив у Полтаві, Києві. Протягом 1920–1921 рр. – професор Таврійського університету у Сімферополі. З 1922 р. – у Петрограді, де став одним з організаторів Державного радієвого інституту (1922) та Лабораторії живої речовини (1927, нині – Інститут геохімії і аналітичної хімії імені В. І. Вернадського РАН), директором якої був до кінця свого життя. Основоположник таких наукових напрямів, як генетична мінералогія, геохімія, біогеохімія, геохімічна еволюція, геохімія ландшафтів, радіологія, гідрогеологія, наукознавство, вчення про живу речовину та автор теорій біосфери й ноосфери. В. І. Вернадський також глибоко цікавився

філософією, літературою, мистецтвом, українською історією та культурою. Автор понад 400 наукових праць, опублікованих за життя та сотень інших, опублікованих пізніше і ще неопублікованих.

14. У Австралії С. Я. Парамонов мешкав у *м. Канберра*, де протягом 1947–1959 рр. працював науковим співробітником відділу ентомології *Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO)*.

15. За нашими підрахунками С. Я. Парамонов підготував близько **40 статей та 7 ґрунтовних монографічних досліджень**, опублікованих у **19 томах, на історичну тематику**, які видав українською, російською та англійською мовами як під псевдонімом «Сергей Лесной», так і під своїм власним іменем.

16. С. Я. Парамонов помер **22 вересня 1967 р. у м. Канберра**, де і похований на Воденському цвинтарі.

17. **Павловський Євген Никанорович** (05.03.1884 – 27.05.1965) – російський зоолог, ентомолог, генерал-лейтенант медичної служби, академік АН СРСР (1939) і Академії медичних наук СРСР (1944). Закінчив Військово-медичну академію у Санкт-Петербурзі (1908). З 1921 р. – професор Військово-медичної академії. Протягом 1933–1944 рр. працював у Всесоюзному інституті експериментальної медицини у Ленінграді і водночас (до 1951) у Таджицькій філії АН СРСР. Директор Зоологічного інституту АН СРСР (1942–1962), з 1946 р. – завідувач відділу паразитології та медичної зоології Інституту епідеміології і мікробіології АМН СРСР. Президент Всесоюзного ентомологічного товариства (1931–1965) і Географічного товариства СРСР (1952–1964). Основоположник вчення про природу осередків трансмісивних хвороб людини. Автор понад 1200 наукових праць і книги «Поезія, наука і вчені» (1958).

18. **Мазон Андре** (07.09.1881 – 13.07.1967) – французький філолог-славіст, професор, іноземний член АН СРСР (1928), дійсний член Французької академії (1935), член Академії написів та красномовства (1941). Закінчив Сорбонну, навчався у Празькому університеті. Викладав французьку мову у Харківському університеті (1905–1908). Учений секретар Інституту живих східних мов у Парижі (1909–1914), професор Страсбурзького університету (1919–1923) і Колеж де Франс (1924–1952). Директор Інституту слов'янознавства у Парижі (з 1937) й віце-президент Міжнародного комітету славістів (1958–1967). Один із засновників і член редколегії паризького славістичного часопису «Revue des études slaves» (1921). Дослідник давньоруської і російської класичної літератури. У своїх працях про «Слово о полку Ігоревім» висловлював сумнів щодо достовірності цього твору.

3.2.3. Спогади Г. Я. Зайцевої¹ про зустріч з професором С. Я. Парамоновим в Австралії

8 сентября 1967 г. я вместе с группой советских туристов посетила университет в г. Канберра² – столице Австралии. Во время приема, который нам был оказан по линии общества дружбы «Австралия – СССР» с сотрудниками университета, выяснилось, что на биологическом факультете Канберрского университета работает профессор-зоолог из России. В связи с тяжелой болезнью на встрече он не присутствовал.

Одна из участниц встречи некая Муза Николаевна (тоже русская) проявила инициативу и сообщила больному профессору, что среди туристов из России есть биолог из Киева. Узнав об этом, профессор Парамонов (а это был именно он, бывший сотрудник Института зоологии АН УССР) попросил передать мне его большую просьбу – посетить его на дому. Согласовав этот вопрос с руководителем нашей туристской группы и получив разрешение, я в сопровождении Музы Николаевны и Галины Сергеевны, стажера из МГУ, отправилась к Сергею Яковлевичу Парамонову. Квартира проф. помещалась в доме для преподавателей на территории университета и состояла из двух небольших комнат. В одной из комнат (меньшей) в углу на кровати лежал профессор Парамонов.

Время было предвечернее, комнату наполняли сумраки и лицо больного, повернутое от окна, оставалось в темноте. Несмотря на слабость Сергей Яковлевич проявил очень большой интерес к судьбам своих прежних знакомых, сослуживцев, с которыми работал в Киеве. Расспрашивал где и над чем работают в настоящее время Кришталь³, Кирпиченко⁴, Пидопличко⁵, Радзимовский⁶ и др.

Очень много рассказывал о себе, точнее о своей работе и ничего о своей жизни. Рассказывал, что с увлечением работает над переводами древнерусских книг, в частности над переводом «Слова о полку Игоревом», в котором устранил много неточностей, допущенных в предшествующих переводах. Говорил, что в Австралии непочатый край работы для зоологов и в частности для энтомологов. Фауна насекомых многочисленных океанических островов очень богатая и почти совершенно не изучена (вместо насекомых указанных в литературе он обнаружил там сотни не указанных).

Выразил сожаление, что Советский Союз потерял много ученых, которые после войны не возвратились в Россию и работают в других

странах. Называл ряд фамилий, из которых я запомнила Сластененко⁷, который недавно опубликовал хорошую книгу «Рыбы Канады», и Ивана Марченко⁸ – физика и математика, который работает в Англии (до войны работал в КГУ).

Спрашивал, остались ли еще украинцы в Украинской Академии и можно ли еще услышать украинскую речь в Киеве. С живым интересом рассматривал иллюстрированный путеводитель по Украине, который я ему вручила в качестве сувенира.

Говорил Сергей Яковлевич очень живо, связно, с большим интересом слушал ответы на заданные вопросы. Никак нельзя было подумать, что это говорит старый и смертельно больной человек. Возможно причиной этому было его радостное возбуждение, которое он испытывал от встречи с соотечественником, с киевлянкой. В заключении нашей беседы, которая длилась, вероятно, больше часа, Сергей Яковлевич сказал, что мой визит к нему он расценивает как великий дар судьбы. Выразил надежду, что в августе 1968 г. он посетит Москву, где в это время будет проходить международный съезд энтомологов, участником которого он является.

Последними его словами были слова приветия киевлянам, в частности Кришталю, Носалю⁹, Пидопличко, Радзимовскому, Ляшенко¹⁰ и особый Зерову¹¹, с которым он был в Туркестанской экспедиции. Проф. Шарлеманю приветия просил не передавать, хотя о нем и справлялся. Еще раз напомнил о своей просьбе, которую ранее выразил в беседе, – это передать Ивану Григорьевичу, что бы он на каких угодно условиях (хотя бы только для прочтения с последующим возвратом) прислал ему свою большую работу о четвертичном периоде¹², по поводу которой, по его словам, они в свое время много спорили.

Побывать на Родине и принять участие в работе энтомологического съезда Сергею Яковлевичу не довелось. О его кончине после стало известно из зарубежной прессы.

Он умер вдали от всего того, о чем тосковало его сердце и чего он не мог (да и не старался) скрыть во время нашей встречи в тот ранневесенний для южного полушария вечер 8 сентября 1967 г.

Январь 1969 г.

Галина Яковлевна Зайцева

Институт гидробиологии АН УССР

IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 47, арк. 1–2 зв. Рукопис.

Коментарі

1. **Зайцева Галина Яківна** (1921 – ?) – іхтіолог, кандидат біологічних наук. Працювала старшим науковим співробітником у відділі загальної гідробіології Інституту гідробіології АН УРСР.

2. **Канберра** – столиця (з 1908), а нині й найбільше місто Австралійського Союзу.

3. **Кришталь Олександр Пилипович** (04.09.1908 – 04.04.1985) – український ентомолог та еколог, доктор біологічних наук (1960), професор (1961). Закінчив КДУ (1934), де відтоді й працював: у 1960–1981 рр. завідував кафедрою зоології безхребетних, при якій організував лабораторію екології та токсикології, яку очолював протягом 1956–1984 рр. Водночас протягом 1939–1960 рр. – старший науковий співробітник Інституту зоології АН УРСР. Один з ініціаторів створення Канівського природничого заповідника, у 1939–1940 рр. і 1945–1948 рр. – його директор. Співорганізатор Українського ентомологічного товариства (1949). Автор наукових праць з фауністики та екології комах. Вивчав основи захисту рослин, тварин і людини від комах-паразитів і переносників збудників хвороб.

4. **Кирпиченко Михайло Якович** (07.09.1902 – грудень 1997) – всесвітньовідомий учений-гідробіолог, кандидат біологічних наук. Закінчив Київський інститут народної освіти (1930). Науковий співробітник Гідробіологічної станції, згодом Гідробіологічного інституту АН УРСР (1939–1943). В окупованому Києві – уповноважений відділу культури й освіти Київської міської управи в справах УАН. У 1943–1944 рр. разом з іншими вченими України був відправлений німцями до концтабору біля м. Познань (Польща). Після звільнення союзниками добровільно залишився в СРСР. У 1947 р. за «зраду батьківщині» отримав 7 років таборів. Після звільнення у 1954 р. був висланий на постійне поселення до Північного Казахстану. З 1955 р. працював у м. Тольятті на Куйбишевській біостанції Інституту біології внутрішніх вод АН СРСР, перетвореного у 1983 р. в Інститут екології Волзького басейну АН СРСР (РАН).

5. **Підоплічко Іван Григорович** (02.08.1905 – 20.06.1975) – український зоолог, палеонтолог, теріолог, геолог, археолог, антрополог, доктор біологічних наук (1950), професор, академік АН УРСР (1967).

6. **Радзимовський Дмитро Олександрович** (1903 – 1985) – український гідробіолог і фітопланктолог. З 1922 р. – співробітник Дніпровської біологічної станції ВУАН, з 1939 р. – Гідробіологічного інституту АН УРСР.

7. **Сластененко Юхим П.** (1902 – ?) – український зоолог-іхтіолог, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1955). Працював

старшим науковим співробітником в Інституті рибного господарства у Києві (1930–1932) і АН СРСР у Ленінграді (1932–1938). Протягом 1938–1942 рр. – професор Ростовського університету. З 1950 р. мешкав у Канаді. Автор праць в галузі іхтіології, гідробіології та зоогеографії, зокрема, про риб Чорного і Азовського морів, риб Канади тощо.

8. Імовірно, йдеться про **Марченка Івана Олексійовича** (01.11.1892 – 03.06.1968) – математика, фізика, доктора математичних наук (1942), професора (1942), члена НТШ (1949). Закінчив фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького університету (1913). У лавах Російської армії брав участь у Першій світовій війні. Викладав математику в українських гімназіях Полтави (з 1918), Українському педагогічному технікумі у станиці Полтавській на Кубані (1922–1923), школах на Київщині (1924–1925), професійно-технічних школах Дніпропетровська (1925–1930). Асистент (з 1930) і з 1934 р. – доцент кафедри математики в Дніпропетровському металургійному інституті. У 1941–1943 рр. викладав математику в Дніпропетровському українському державному університеті та Дніпропетровському інституті інженерів транспорту. З 1943 р. – в еміграції, мешкав у Німеччині й Англії (з 1951). Автор україномовного підручника «Математика в технікумі» (1930).

9. **Носаль Панас Дмитрович** (1898 – 1980) – український зоолог-іхтіолог, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник Гідробіологічної станції АН УРСР (згодом – Інституту гідробіології АН УРСР). Під час війни сім'я вченого врятувала єврейського хлопчика, за що П. Д. Носалю і членам його сім'ї присвоєно звання «Праведник Бабиного Яру».

10. **Ляшенко Олександр Федорович** (1905 – ?) – український зоолог-іхтіолог, кандидат біологічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу іхтіології Інституту гідробіології АН УРСР.

11. Імовірно, йдеться про **Зерова Костянтина Костянтиновича** (1.06.1899 – 28.09.1979) – українського гідробіолога і гідроботаніка, кандидата біологічних наук (1942), молодшого брата академіка АН УРСР Д. К. Зерова. Закінчив Київський інститут народної освіти (1926). Протягом 1929–1934 рр. працював у Київському сільськогосподарському інституті. Від 1934 р. – на Гідробіологічній станції АН УСРР (згодом – Інституті гідробіології АН УРСР) завідувачем гідробіологічної лабораторії (1938–1941) і старшим науковим співробітником (1944–1972). Водночас у 1944–1950 рр. – доцент Київського інституту удосконалення лікарів, а у 1950–1952 рр. – у Київському ветеринарному інституті.

12. Напевно, йдеться про працю І. Г. Підоплічка **«Про льодовиковий період»**, яка протягом 1946–1956 рр. вийшла друком у Києві у чотирьох випусках.

3.2.4. Лист Зенти-Розалії Лієпи¹ про долю документної спадщини С. Я. Парамонова

4 сентября 1969 г., [м. Канберра]

Дорогая доктор Голубовская!

В ответ на Ваше письмо к доктору С. Я. Парамонову я хочу Вам сообщить, что доктор Сергей Яковлевич Парамонов умер 22 сентября 1967 года. Если бы он был жив, то я уверена, что он был бы очень счастлив и это оказало бы ему честь, что Украинская академия наук желает воздать должное его вкладу в энтомологию.

Это совершенно справедливо, что полная биография будет написана на его предыдущей Родине (доктор Парамонов был гражданином Австралии с 1957 года) кем-нибудь, кто его знает.

Плохо, что доктор Парамонов не оставил никаких автобиографических заметок: он, вероятно, надеялся, что у него будет время написать их после отставки и поэтому мы имеем очень мало сведений о его жизни после того, как он оставил Украину. Он жил несколько лет в Германии, затем во Франции, несколько месяцев в Лондоне и затем приехал в 1947 г. в Австралию.

Некоторую информацию о его жизни в Австралии можно собрать от его коллег и друзей. Я уверена, что эта информация могла бы быть полезна доктору Решетник для составления биографии доктора Парамонова.

Мистер Эдгар Ф. Рик (Riek)² из его отдела мог бы быть также полезен Вам. Он написал и некролог Парамонова, который я уже отправила д[окто]ру Решетник Е. Г. Я сама работала с 1950 года техническим ассистентом у д[окто]ра Парамонова, и с удовольствием отвечу на все вопросы, которые доктор Решетник хотела бы задать о его жизни, личности и т. д....

Краткая статья о Парамонове есть в нашем отделе, а также есть в наличии несколько фотографий.

Список научных работ Парамонова С. Я. и его описание видов будет опубликован в этом году.

Экземпляры его исторических работ, а также наиболее интересные статьи об изучении украинского фольклора были посланы в библиотеку Академии наук в Ленинграде, а также в Украинскую академию наук и искусства в Канаде, в Университет Мельбурна (русское отделение) в Австралии.

Экземпляры его научных работ, опубликованных в Австралии, имеются здесь в отделе энтомологии.

Будьте добры, если можно, пишите по-английски или по-немецки, а если по-русски, то печатайте на машинке. Я также хотела бы получить от-тиски статей о Парамонове, опубликованных в СССР, для нашей справочной коллекции.

Искренне Ваша Зента Лиэпа
IA НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 71, арк. 3, 4. Машинопис.

Коментарі

1. **Зента-Розалія Ліэпа** (1927 – 1987) – лаборант відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра. Народилася в Ризі. В 1944 р. виїхала до Німеччини. Протягом двох років перебувала в таборах для переміщених осіб. Згодом завербувалася на роботу до Австралії. З 1950 р. працювала у відділі ентомології CSIRO, де була технічним асистентом С. Я. Парамонова. Після його смерті підготувала і в 1969 р. видала бібліографію наукових праць С. Я. Парамонова та каталог типових екземплярів видів, які описав учений.

2. **Едгар-Фредерік Рік** (1920 – 2016) – науковий співробітник відділу ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра. Автор статті-некрологу «A tribute to S. J. Paramonov» («Пам'яті С. Я. Парамонова»), яку в 1968 р. було опубліковано в часописі «Journal of the Entomological Society of Australia».

РОЗДІЛ 4.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

Представляємо блок фотодокументів, які зберігаються в особовому архівному фонді С. Я. Парамонова в Інституті архівознавства НБУВ. Світлини були надіслані з Канберри до Києва Зентою-Розалією Ліспою та відшукані Є. Г. Решетник, під час її поїздки на Одещину в 1969 р. Документи ілюструють життєвий шлях С. Я. Парамонова від дитинства до останніх днів його життя. На фотознімках також зображено рідних ученого, його батьків Я. Ю. та О. І. Парамонових і брата О. Я. Парамонова, та колег з Інституту ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних

Яків Юхимович Парамонов
(1871–1938) – батько С. Я. Парамонова.
Харків, 1894 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 53, арк. 3)

Ольга Іванівна Парамонова (Буравчук)
(1874–1958) – мати С. Я. Парамонова.
Одеса, 11 липня 1892 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 54, арк. 1)

С. Я. Парамонов.
Великий Устюг, [початок 1900-х рр.].
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, стр. 55, арк. 1)

С. Я. Парамонов з батьками. Полоцьк,
[після 1904 р.].
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, стр. 56, арк. 1)

С. Я. Парамонов – випускник гімназії.
Аккерман (нині – Білгород-
Дністровський), 12 червня 1912 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, стр. 58, арк. 4)

С. Я. Парамонов. Київ, 1928 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, стр. 58, арк. 5)

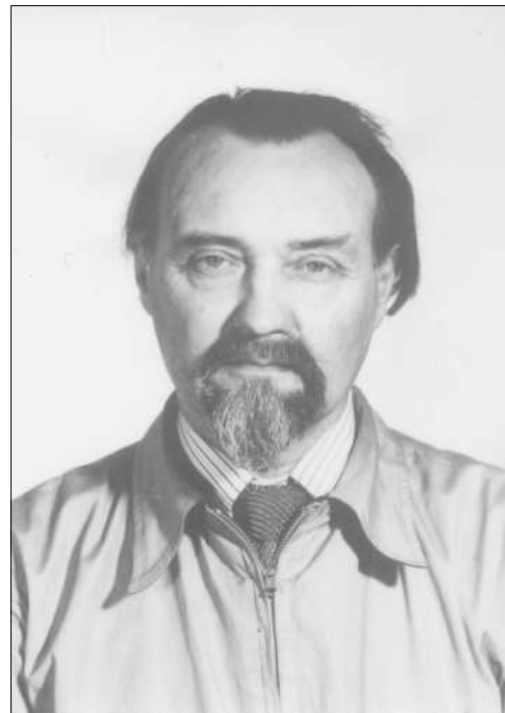
С. Я. Парамонов у робочому кабінеті. Київ, 1943 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 60, арк. 1)

С. Я. Парамонов під час перебування
у Франції. 1946 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 58, арк. 9)

С. Я. Пармонов під час польових досліджень. Канберра (Австралія), 1949 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, арк. 1)

С. Я. Пармонов.
Канберра (Австралія), 1953 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 58, арк. 1)

С. Я. Пармонов
під час наукової екскурсії. Острів Лорд-Хау
(Австралія), грудень 1955 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, арк. 6)

С. Я. Пармонов
під час наукової екскурсії. Національний
парк Намаджі Австралійської столичної
території, 1956 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, арк. 5)

С. Я. Парамонов (2-й ряд, другий зліва), колега та автор статті-некрологу про вченого – Е. Ф. Рік (2-й ряд, перший зліва), технічний асистент С. Я. Парамонова – З. Р. Лієпа (1-й ряд, друга зліва) з іншими співробітниками Інституту ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO).

Канберра (Австралія), 1959 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 63, арк. 1)

Олексій Якович Парамонов (1903–1967) –
брат С. Я. Парамонова. [1950-ті].
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 64, арк. 1)

Хата, у якій в останні роки свого життя мешкала мати С. Я. Парамонова –
О. І. Парамонова. Ананьїв (Одеська обл.), 1969 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 66, арк. 3)

С. Я. Пармонов під час спілкування зі своєю улюбленицею – австралійською вороною-свистун. Канберра (Австралія), 1960 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 61, арк. 3)

С. Я. Пармонов в останній рік свого життя. Канберра (Австралія), 1967 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 57, арк. 6)

С. Я. Парамонов під час прогулянки за декілька місяців до своєї смерті.
Канберра (Австралія), літо 1967 р.
(ІА НБУВ, ф. 310, оп. 1, спр. 65, арк. 1)

ПІСЛЯМОВА

У книзі представлено та проаналізовано документи С. Я. Парамонова та про нього, що відклалися у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, і які являють собою важливий джерельний комплекс до вивчення біографії та творчості вченого. Виявлені у фондах НБУВ документи розкривають діяльність С. Я. Парамонова на всіх етапах його життя, знайомлять з науковими здобутками вченого і відкривають перспективи подальшого дослідження його життєвого та творчого шляху.

Не має сумніву, що документи С. Я. Парамонова відклалися у фондах інших архівів та бібліотек України і подальші дослідження принесуть нові цікаві знахідки, які розкриють ще невідомі сторінки життя С. Я. Парамонова та висвітлять нові грані наукової діяльності вченого. Так, під час роботи над цією книгою було з'ясовано, що у фонді 166 «Міністерство народної освіти України» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України зберігається особова справа аспіранта С. Я. Парамонова (оп. 12, спр. 5708, 14 арк.), у якій, крім інших документів, містяться автограф життєпису С. Я. Парамонова, власноручно заповнені ним особисті картки аспіранта, заяви з характеристикою молодого вченого, написані академіком ВУАН І. І. Шмальгаузенем та професором Д. Є. Белінгом. А в Бібліотеці імені Олега Ольжича у Києві можна ознайомитися з номерами журналу «Віра й культура», на сторінках яких опубліковані праці та спогади С. Я. Парамонова.

Аналіз виявлених у фондах НБУВ документів С. Я. Парамонова дає змогу визначити подальші кроки з пошуку джерел про життя і діяльність вченого та окреслити деякі напрями подальшої пошукової роботи як в Україні, так і в інших країнах, де, можливо, відклалися документи С. Я. Парамонова.

За матеріалами, зібраними Є. Г. Решетник у 1969 р., відомо, що у с. Білине (Балтський р-н Одеської обл.) за адресою вул. Залізнична, 33, мешкала Дора Тимофіївна Кобелецька, яка виховувалася разом із Сергієм і його братом Олексієм в сім'ї Парамонових, і в якій зберігалися фотографії членів родини Парамонових. Відштовхуючись від цієї інформації,

можна спробувати знайти нащадків Д. Т. Кобелецької, у яких, можливо, залишилися ще невідомі документи сім'ї Парамонових.

Також за даними Є. Г. Решетник, 5 лютого 1938 р. у м. Ананьїв (Одеська обл.) був заарештований батько вченого, Яків Юхимович Парамонов, який загинув невдовзі після арешту. В архіві СБУ Одеської обл. могла б зберегтися особова справа Я. Ю. Парамонова з відомостями про нього та членів його родини.

В архівах закладів освіти, де навчався С. Я. Парамонов, а саме Великоустюзькій та Аккерманській чоловічих гімназіях і Київському університеті Святого Володимира, напевне, відклалися його особові справи, що містять біографічні дані. Архівний фонд Київського університету, як відомо, зберігається в Державному архіві міста Києва (ф. 16).

Зі статті доктора біологічних наук, провідного наукового співробітника Санкт-Петербурзького філіалу Інституту історії природознавства і техніки РАН М. Д. Голубовського «Російські біологи в Австралії. Частина II. С. Я. Парамонов» знаємо, що в архіві Інституту ентомології Державного об'єднання наукових і прикладних досліджень (CSIRO) у м. Канберра відклалися особова справа С. Я. Парамонова, а в бібліотеці Австралійського національного університету в Канберрі зберігається особовий архів ученого, який складається з 16 великих папок, у яких містяться автографи праць С. Я. Парамонова, у тому числі й неопублікованих, його листування та інші документи, що потребують ретельного дослідження.

Під час роботи над книгою ми з'ясували, що в Австралії С. Я. Парамонов співпрацював із часописами «Вільна думка» та «Грядущее». Так, на шпальтах українського щотижневика «Вільна думка», що виходить у Сідней, було опубліковано декілька статей про вченого та побачила світ низка його праць. В 1956 р. у щомісячнику «Грядущее» вийшла друком розлога розвідка С. Я. Парамонова про початок Русі. Виявлення цих досліджень дало б можливість розширити наші знання про доробок вченого та доповнити бібліографію його праць.

Злиста Зенти-Розалії Лієпи до київської вченої Голубовської відомо, що після смерті С. Я. Парамонова вона надіслала до Бібліотеки Академії наук СРСР у Ленінграді (нині – Бібліотека РАН у Санкт-Петербурзі), Української вільної академії наук у Канаді та до Університету Мельбурна, де діяла кафедра російської мови, екземпляри історичних праць вченого та найбільш цікаві його статті з дослідження українського фольклору. В

листах самого С. Я. Парамонова міститься інформація, що він регулярно надсилав свої праці до Державної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедріна у Ленінграді (нині – Російська національна бібліотека у Санкт-Петербурзі) та до АН СРСР. Напевне, в листах йдеться про примірники надрукованих праць вченого. Але не можна виключати й те, що були надіслані ще неопубліковані роботи С. Я. Парамонова. Більшою мірою, це стосується Зенти Лієпи, адже наразі не відомо жодної статті С. Я. Парамонова з дослідження українського фольклору, про які вона пише. Підтвердити чи спростувати їх наявність можливо лише після проведення пошуку.

Важливим джерелом дослідження життя та наукової діяльності С. Я. Парамонова є його епістолярій. Вчений активно листувався з провідними ентомологами світу: Т. Беккером, Гедіке, Е. М. Герінгом, В. Р. Горном, Г. Ендерляйном, О. Енгелем, О. Кребером, Е. Лінднером (Німеччина), Ф. Г. Генделем (Австрія), М. Бецці (Італія), Е. Сегі (Франція), Т. Сіракі (Японія), Х. Ефлатун-беєм (Єгипет). Тісною була співпраця С. Я. Парамонова з російськими ентомологами, з якими він також міг листуватися, зокрема, з Ф. Д. Плеске, О. О. Штакельбергом, Л. С. Зиміним (Санкт-Петербург), Є. С. Смирновим, Б. Б. Родендорфом, В. В. Гуссаковським (Москва), О. Б. Шелковниковим (Єреван). Листи С. Я. Парамонова могли відкластися в архіві Зоологічного музею Стокгольмської академії наук, для якого вчений опрацьовував ентомологічної колекції, зібрані експедицією шведського географа та мандрівника Свена Гедіна.

Цінною знахідкою був би лист С. Я. Парамонова до президента АН УРСР О. О. Богомольця, написаний вченим перед виїздом з Києва в 1943 р., який Є. Г. Решетник передала вченому секретарю Інституту зоології АН УРСР М. Д. Тарнавському. Останнім місцем роботи М. Д. Тарнавського була кафедра зоології Білоцерківського сільськогосподарського інституту (нині – Білоцерківський національний аграрний університет). Можливо, звідти треба розпочати пошук цього листа.

Зі статті М. Д. Голубовського відомо, що С. Я. Парамонов в перші роки свого еміграційного життя в пошуках роботи за фахом листувався з видатним біологом-еволюціоністом Ф. Г. Добржанським, який працював у США в Колумбійському університеті, та Б. П. Уваровим, який завідував Дослідницьким центром боротьби проти сарани у Британському музеї. Дослідження листів С. Я. Парамонова до Ф. Г. Добржанського та Б. П. Уварова дало б змогу реконструювати перші роки життя вченого в

еміграції. М. Д. Голубовський у своїй розвідці також згадує про полемічне листування вченого з відомим ентомологом і філософом О. О. Любищевим, вивчення якого дозволило б розкрити загальнобіологічні, філософські та історичні погляди С. Я. Парамонова.

З представлених у книзі документів ми знаємо, що з Австралії С. Я. Парамонов надсилав листи академіку АН УРСР Д. К. Зерову (Київ), академіку АН СРСР Л. І. Сєдову, секретарю Відділу стародавньої літератури Інституту російської літератури АН СРСР, літературознавцю В. І. Малишеву (Москва), листувався з вченим-мовознавцем та істориком церкви І. І. Огієнком (Вінніпег, Канада), з українським ентомологом Б. І. Балінським, коли той працював в Інституті генетики тварин при Единбурзькому університеті, з російським філологом та істориком С. М. Плаутіним, який мешкав у Парижі. Досліджуючи «Велесову книгу», С. Я. Парамонов звертався листом до АН СРСР, листувався з істориком та письменником Ю. П. Миролюбовим і редактором журналу «Жар-Птица» (Сан-Франциско, США) О. О. Куренковим (А. А. Куром), та з двома польськими істориками (їхні імена, на жаль, невідомі). Згадаємо також про твердження І. Г. Підоплічка, що С. Я. Парамонов підтримував стосунки з академіком АН СРСР Є. Н. Павловським, який мав посприяти поверненню вченого на Батьківщину. Якщо це так, то, можливо, буде віднайдено листування між С. Я. Парамоновим і Є. Н. Павловським. Вважаємо, що без виявлення та дослідження епістолярію С. Я. Парамонова відтворення наукової біографії вченого не можливе.

Таким чином, робота над створенням правдивого життєпису видатного українського ентомолога, історика та письменника Сергія Яковича Парамонова продовжується. Реконструкція його життєвого та творчого шляху можлива лише на базі максимально повного комплексу джерел. Сподіваємося, що представлена джерелознавча праця буде корисною для дослідників життя, діяльності та творчості вченого.

Автор висловлює щире подяку кандидату історичних наук, директору Інституту архівознавства НБУВ Л. М. Яременко за поради та підтримку під час роботи над книгою, рецензентам – доктору біологічних наук, завідувачу відділу загальної та прикладної ентомології Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України В. О. Корнєєву, доктору історичних наук, професору, завідувачу кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки КНУ імені Тараса Шевченка М. Г. Щербак, кандидату історичних наук, завідувачу відділу фондів ру-

кописної спадщини Інституту рукопису НБУВ О. П. Степченко за надані консультації, доктору біологічних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України, директору Національного науково-природничого музею НАН України І. Г. Ємельянову та кандидату біологічних наук, вченому секретарю Національного науково-природничого музею НАН України Е. М. Король за сприяння у підготовці видання, молодшим науковим співробітникам Інституту архівознавства НБУВ Т. В. Брязкало та Л. О. Шереметі, які перетворили рукопис праці на книгу, співробітникам Інституту архівознавства НБУВ – кандидату історичних наук, завідувачу відділу археографії С. В. Старовойт, кандидату історичних наук, науковому співробітнику Ю. В. Булгакову, молодшим науковим співробітникам О. В. Березовській та С. М. Коваленку за надану допомогу. Особлива подяка моїй дружині О. В. Журбі за всебічну підтримку.

СПИСОК АБРЕВІАТУР І СКОРОЧЕНЬ

АМРСР – Автономна Молдавська Радянська Соціалістична Республіка
АМН – Академія медичних наук
АН – Академія наук
ВАК – Вища атестаційна комісія
ВАСГНІЛ – Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна
ВІНО – Вищий інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова
ВКВШ – Всесоюзний комітет у справах вищої школи
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
ВЦВК – Всеросійський центральний виконавчий комітет
ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота
ЗБІ – Інститут зоології та біології
ІА – Інститут архівознавства
ІР – Інститут рукопису
КДУ – Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка
к.б.н. – кандидат біологічних наук
КНУ – Київський національний університет імені Тараса Шевченка
МДУ – Московський державний університет імені М. В. Ломоносова
МК – Міський комітет
НАН – Національна академія наук
НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКО – Народний комісаріат освіти
НТШ – Наукове товариство імені Т. Шевченка
ООН – Організація Об'єднаних Націй
РАН – Російська академія наук
РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)
РНК – Рада Народних Комісарів
СБУ – Служба Безпеки України
СВУ – Спілка визволення України
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки
ТЕЦ – теплоелектроцентрально (теплофікаційна електростанція)
УАН – Українська академія наук
УВУ – Український вільний університет
УНР – Українська Народна Республіка
УНТ – Українське наукове товариство в Києві
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УЦР – Українська Центральна Рада
УТПІ – Український технічно-господарський інститут
ЦВК – Центральний виконавчий комітет
ЦК – Центральний комітет
CSIRO – Державне об'єднання наукових і прикладних досліджень

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Абдергальден Е. – 202, 234
Аверін В. Г. – 147
Агол І. Й. – 288, 296
Адальберт Магдебурзький – 231
Адріанова-Перетц В. П. – 133, 141, 142, 151
Александров – 263
Алін В. М. – 141
Альошин П. Ф. – 227
Андрій Боголюбський, князь – 243
Андрій Первозваний – 159, 239
Антоній, архієпископ – 159
Аргіропуло А. І. – 138, 147, 150
Арпад – 239
Артоблевський В. М. – 10, 11, 27, 60, 138, 150
Артоблевський Г. В. – 146
Аскольд, князь – 158, 244, 245, 272
Афанасьєв Д. Я. – 27, 126

Багрянородний, див. Костянтин VII Багрянородний
Байрон Д. Г. – 308
Балінський Б. І. – 19, 20, 31, 52, 76, 121, 129, 132, 133, 271, 279, 291, 298, 329
Бантиш-Каменський М. М. – 133
Баратинський (Боратинський) Є. А. – 40, 276, 278, 283
Бауман К. Я. – 288, 292, 294
Бегунов Ю. К. – 58
Беккер Т. (Becker T.) – 18, 212, 258, 269, 328
Белінг Д. Є. – 9, 11, 13, 15, 31, 76, 140, 146, 326
Бенуа – 278
Бер Карл Ернст фон – 47, 79

Берг Л. С. (Berg L. S.) – 217, 218, 223, 236
Березовська О. В. – 330
Бецці М. – 18, 328
Бельський (Більський) Б. І. – 19, 25, 30, 53, 115, 125, 140, 150, 254, 265, 293,
294, 299
Білановський І. Д. – 19, 121, 139, 140, 146
Білас Д. – 249
Білецький О. І. – 56, 142
Благовещенський А. В. (Blagovestchensky A. V.) – 23, 161, 211–217, 220,
225, 235
Богомолець О. О. – 31, 108, 152, 286, 302, 307, 328
Болховітінов Є. О. – 133
Бордзіловська (Бардзіловська) Н. П. – 31
Бородін О. П. – 148, 303, 308
Брамманіс Л. – 51
Браунер О. О. – 20, 117, 140
Бриндзан Т. – 95
Брязкало Т. В. – 330
Булаховський Л. А. – 56, 142
Булгаков Ю. В. – 330
Буравчук А. І. – 31, 108, 301
Буравчук Г. І. – 108, 301
Буравчук Л. Г. – 108, 301
Буравчук (Догаєва) Л. Г. – 108, 274, 282, 301
Буравчук І. М. – 8, 108, 300
Бурчак-Абрамович М. О. – 140

Вавилов М. І. (Vavilov M. I.) – 191, 192, 215, 217, 218, 223, 288, 297
Вальтер І. – 210
Васильєвський В. Г. – 158, 231
Василько Романович, князь – 245
Вейсман Ф. Л. А. – 164, 232
Верба І. В. – 63
Вергілій – 249
Вернадський В. І. – 23, 35, 148, 150, 303, 308
Вернер – 19, 258

Виноградов О. П. (Vinogradov A. P.) – 23, 161, 207, 209–211, 217, 220, 225, 235
Відеман Х. Р. В. (Wiedemann Ch. R. W.) – 256, 268
Візнер Ю. – 199, 234
Власов – 257
Володимир Мономах, князь – 159, 239, 240, 245
Воскобойников М. М. – 9, 11, 147, 150
Воскресенський М. М. – 13, 110, 139, 140, 146
В. Р. – 58
Всеволод Велике Гніздо, князь – 246

Габелко Ф. П. – 35
Гавриленко М. І. – 305
Галина Сергіївна – 310
Гедеонов С. О. – 243, 253
Гедіке – 18, 53, 114, 328
Гедін Свен – 19, 140, 328
Гельмгольц Г. Л. Ф. – 185, 233
Гендель Ф. Г. – 18, 328
Герінг Е. М. – 18, 53, 114, 328
Гершензон С. М. – 27
Гете Й. В. – 148, 303, 308
Гізель І. – 239, 252
Гіляров М. С. – 129
Гітлер – 263
Глобова Н. Д. – 30
Гнєденко Б. В. – 41, 129–131, 275–277, 282
Говор О. – 149
Гоголь М. В. – 246
Голл (Hoill) – 212
Головенченко Ф. М. – 56
Голубовська – 42, 152, 314, 327
Голубовський М. Д. – 6, 24, 34, 54, 55, 59, 61–64, 66, 137, 148, 327–329
Голубовський П. В. – 242, 252
Горн В. Р. – 18, 53, 114, 328
Гостіна О. – 58, 149
Грабар І. Е. – 278

Граве Д. О. – 157, 230
Грамматін М. Ф. – 133
Григорій, священник – 159
Грушевський М. С. – 35, 156, 228, 241
Гудзій М. К. – 56
Гусев О. М. – 59
Гуссаковський В. В. – 18, 19, 328

Данило Галицький, князь, король Русі – 245, 246
Дарвін Ч. Р. – 126, 161, 169, 177, 178, 180, 191, 193, 197, 199, 209, 215, 216, 232
Де Клапье О. – 58
Денисюк М. – 88
Дір, князь – 38, 272
Дірш В. М. – 31, 138–140, 146
Дмитрієв Л. О. – 145
Добржанський Ф. Г. – 12, 15, 138, 328
Добровлянський В. В. – 11
Догаєва Л. Г., див. Буравчук Л. Г.
Домбровський Б. О. – 13
Домбровський Г. Р. – 138
Донець-Захаржевські-Задонські – 38, 281

Евеньюйс Н. Л. (Evenhuis N. L.) – 7, 50, 60, 151
Екклас Д. – 284
Енгель О. – 18, 328
Енгельс Ф. – 250
Ендерляйн Г. (Enderlein G.) – 15, 18, 53, 114, 115, 256, 268, 328
Ефлатун-бей Х. – 18, 53, 114, 328

Ємельянов І. Г. – 330
Ємчук Є. М. – 19, 20, 22, 121, 146, 288, 289, 291, 295
Єршов П. П. – 40, 285
Єрьомін І. П. – 141

Єсенін С. О. – 40, 278
Єфименко М. С. – 30
Єфремов С. О. – 156, 229

Житков Б. М. – 213, 236
Жихарев І. І. – 138, 139
Жуковський А. І. – 95
Журба О. В. – 330

Заболотний Д. К. – 36, 157, 230
Зайцева Г. Я. – 42, 58, 147, 152, 287, 310, 312
Зверезомб-Зубовський Є. М. – 52, 129, 146
Зеров Д. К. – 42, 129–131, 277, 284, 313, 329
Зеров К. К. – 147, 311, 313
Зимін Л. С. – 18, 19, 53, 114, 328
Зозулін Г. М. – 129
Зубарева В. І. – 30, 141

Іванов С. Л. – 23, 161, 200–206, 211, 217, 220, 234
Іванов С. П. – 139, 146
Ігор, князь – 37, 158, 239, 240, 245
Ізенбек Ф. А. (Алі) – 38, 281
Ізяслав Мстиславович, князь – 245
Іларіон, митрополит – 239, 240
Іловайський Д. І. – 243, 253
Ісус Христос – 159, 242

Їжакевич І. С. – 36, 151

Казановська Н. Є. – 136
Казановський В. І. – 9–11, 54, 108, 135, 302, 306

Калядіна С. О. – 6
Кант І. (Е.) – 166, 232
Караваєв В. О. – 12, 14, 17, 19–22, 26, 46, 53, 55, 59, 61, 62, 78, 115, 117, 120,
121, 138–140, 146, 147, 150, 151, 256, 257, 269, 299
Карамзін М. М. – 158, 231,
Карлаш К. В. – 19, 120,
Карпінський О. П. – 288, 296
Карш Ф. А. Ф. (Karsch F. A. F.) – 256, 268
Кащенко М. Ф. – 11, 12, 138, 139, 146, 147, 150
Квітковський Д. В. – 95
Кешпен М. О. – 146
Кирпиченко М. Я. – 147, 310, 312
Кістяківський О. Б. – 12, 138–140, 147, 151
Кіяницин М. С. – 19
Клеопов Ю. Д. – 127, 129, 139
Клодницький І. І. – 12, 13
Клоков М. В. – 127, 128
Ключевський В. Й. – 246, 253
Кобелецька (Мартиненко) Д. Т. – 9, 54, 108, 152, 301, 326, 327
Коваленко С. М. – 330
Ковалів Ю. І. – 7, 50, 60, 151
Козлов П. К. – 6, 15, 16, 50
Комаров В. Л. – 128
Корман М. М. – 60
Корнеєв В. О. (Kornejev V. A.) – 4, 7, 15, 26, 31, 50, 60–65, 151, 329
Короленко В. Г. – 157, 229
Король Е. М. – 330
Корш Ф. Є. – 133
Костюк П. Г. – 41, 130, 284
Костянтин VII Багрянородний, імператор – 158–160, 231
Кравцов А. М. – 7, 50, 59, 60, 151
Крашенінніков С. М. – 19
Кребер О. – 18, 114, 328
Крижов П. А. – 19, 120, 140, 288–291, 296
Кримов О. П. – 24, 117
Кримський А. Ю. – 34–36, 85, 151, 156, 228
Кришталь О. П. – 30, 42, 147, 310–312

Кропоткін П. О. – 184, 233
Ксенжопольський А. В. – 20, 118
Куренков О. О. (Кур А. А.) – 38, 281, 329
Кушакевич С. Ю. – 9, 11

Лазаренко А. С. – 33, 40, 41, 44, 49, 54, 127, 129, 130, 151, 155, 275, 277,
282, 284
Лебедев О. Г. – 11, 53, 76, 115, 146, 151, 254, 265
Левицький О. І. – 146
Левітт М. М. – 76, 140, 146, 289, 298
Ленін – 288
Липський В. І. – 11
Лихачов Д. С. – 56, 133, 141–144
Лієпа З. Р. (Liēpa Z. R.) – 7, 42, 43, 48, 50, 54, 58, 60, 106, 151, 152, 287,
314–316, 322, 327, 328
Лінднер Е. – 18, 328
Лісовий – 47, 65
Лобода А. М. – 35, 156, 229
Ломоносов М. В. – 243, 253, 280
Лубкін С. Д. – 19, 120
Лузін М. М. – 24, 288, 292, 295
Любищев О. О. – 23, 27, 329
Льов Ф. Г. (Loew F. H.) – 18, 256, 268
Ляшенко О. Ф. – 147, 311, 313

Мазон А. – 133, 141, 148, 151, 305, 309
Малашенко Г. Д. – 289–291, 298
Малевицька М. О. – 19, 31, 52, 129, 140
Малиновський О. Ф. – 133
Малишев В. І. – 56, 144, 151, 329
Малуша – 245
Мандичевський І. К. – 132, 271, 281
Маніло В. В. – 59, 150
Маркевич О. П. – 44, 77

Маркс К. – 250
Марченко І. О. – 147, 311, 313
Марченко М. І. – 50, 101
Матіле – 30
Маяковський В. В. – 277
Медведєв С. І. – 19, 115
Менделєєв Д. І. (Mendeleev D. I.) – 148, 191, 192, 217, 218, 220, 223, 225,
303, 307
Мензбір М. О. – 13, 138
Мигуненко Г. Г. – 139, 146
Микитович Роман – 56–58, 64–66, 149
Микола II, імператор – 276
Миролюбов Ю. П. – 38, 281, 329
Мільтон Д. – 308
Мищук Ч. – 148
Монтеверде М. А. – 199, 202, 217, 233
Морган К. Л. – 176, 233
Мстислав Володимирович (Великий), князь – 245
Мстислав Ізяславович, князь – 245
Мстиша – 242
Муза Миколаївна – 310
Мулик-Луцик Ю. (Ю М Л) – 35, 39, 57, 58, 64, 145
Мусін-Пушкін О. І. – 133
Мьоллер Г. – 297

Нагаєвський І. Д. – 36, 50, 88, 89
Невкрита О. М. – 30
Негелі К. В. – 216, 236
Ніколсон О. Д. – 32
Нікольський О. М. – 147
Нордманн О. Д. – 10, 138
Носаль П. Д. – 42, 147, 311, 313

Образцов М. С. – 31
Овідій (Публій Овідій Назон) – 164, 232
Огієнко І. І. – 35, 36, 51, 131, 151, 329
Оглоблин О. П. – 29
Одоакр, король – 238
Окиншевич (Окіншевич) Л. О. – 30
Окснер А. М. – 129, 130, 276, 284
Олег, князь – 37, 158, 239, 245, 247
Олександр Невський, князь – 245
Олесик – 272
Ольга (Олена, Хельга), княгиня – 131, 154, 158–160, 231, 244
Омельченко Ф. З. – 147
Онуфрійчук Ф. Ф. – 131
Орлов О. С. – 133
Остерман Ф. Ф. – 27, 127
Оттон I Великий, король – 158, 160

Павелко І. – 36, 88
Павлик М. І. – 281
Павлов М. О. – 288, 296
Павловський Є. Н. – 55, 148, 151, 304, 309, 329
Паночіні (Каракаш) С. С. – 53, 115, 138–140, 257, 269
Парамонов О. Я. – 9, 31, 42, 53, 54, 108, 115, 134, 137–139, 151, 152, 257, 300–302, 306, 323, 326
Парамонов Я. Ю. – 8, 9, 12, 25, 54, 108, 134, 152, 300, 301, 306, 316, 317, 327
Парамонова (Буравчук) О. І. – 8, 9, 25, 31, 43, 53, 54, 108, 131, 134, 136, 137, 152, 155, 273, 300, 301, 316, 317, 323
Парамонова Тамара – 137
Парацельс Т. Б. – 279
Пархоменко В. Ю. – 27, 30, 126, 141, 289, 298
Перетц В. М. – 133
Перін Р. – 59
Писанець Є. М. – 59, 150
Підоплічко І. Г. – 19, 20, 22, 26, 42–44, 55, 119, 121, 139, 140, 146, 147, 151, 152, 287, 288, 296, 303, 310–313, 329

Пікте Р. П. – 212, 235
Плаутін С. М. – 133, 141, 142, 280, 329
Плеске Ф. Д. (Е.) – 15, 18, 53, 115, 255, 266, 328
Плотников В. О. – 29
Погребняк С. Г. – 59, 62, 150
Полонська – 289
Полонська-Василенко Н. Д. – 39, 57, 145, 153, 154, 237, 243, 247, 248, 250, 251
Поспелов В. П. – 9, 146
Потебня О. О. – 133
Пучкова Л. В. – 30
Пушкін О. С. – 133, 246
Пяст – 239

Равенна – 202

Равич-Щербо Є. А. – 19, 20, 22, 118, 119, 151
Радзимовський Д. О. – 42, 147, 310–312
Регино Прюмський – 231
Решетник Є. Г. – 10, 19, 28, 29, 31, 32, 42, 43, 51, 54, 55, 58, 63, 107, 141, 148,
151, 152, 286, 287, 300, 302, 305, 314, 316, 326–328
Рильський М. Т. – 133
Рік Е. Ф. (Riek E. F.) – 6, 14, 33, 55, 58, 63, 146, 148, 152, 314, 315, 322
Родендорф Б. Б. – 18, 19, 328
Розенберг А. – 30
Роман, імператор – 158, 159
Роман Мстиславович (Великий), князь – 245
Рохледер Ф. (Rohleder F.) – 199, 220, 225
Рюрик, князь – 239, 240, 245, 247
Рюрик Ростиславович, князь – 242, 243
Рюриковичі – 158, 239

Савченко Є. М. – 30

Сварчевський Б. О. – 9
Сегі Е. – 18, 328
Сєдов Л. І. – 130, 276, 283, 329

Сингаєвська К. – 280
Сіракі Т. – 18, 328
Скіліцій (Скіліца) Іоан Фракісійський – 159, 231
Сластененко Ю. П. – 147, 311, 312
Смирнов Є. С. – 18, 19, 23, 328
Соболевський О. І. – 241, 252
Совинський В. В. – 12, 19, 20, 117, 118, 121, 138, 140, 146, 151, 288, 292, 297
Совинський В. К. – 9
С. П. – 47, 65
Сталін Й. В. – 288, 295
Старовойт С. В. – 330
Степченко О. П. – 330
Страленберг (Штраленберг) П. І. – 238, 239, 252
Стрийковський М. – 238, 239, 251
Стюарт О. Ф. – 27
Суворов О. В. – 278
Сулакадзев О. І. – 144
Сухов Г. В. – 139, 140, 146

Тарасов С. – 281
Тарнавський М. Д. – 108, 302, 307, 328
Татищев В. М. – 231
Тейлор К. Л. – 40, 98
Теленга М. А. – 30
Теліга Олена – 29
Терентьєв І. Б. – 31, 52, 129
Титмар Мерзебурзький – 158, 230
Толстой О. М. – 198, 233
Тутківський П. А. – 36
Уваров Б. П. – 32, 328
Ульяновський В. І. – 8, 56, 60, 66, 151

Фабр Ж. А. К. – 197, 233
Федченко О. П. – 18, 256, 267

Фегтінг Г. – 202, 234
Феофілакт, патріарх – 159
Фотій, патріарх – 158
Франко І. Я. – 281

Хмельницький Б. З., гетьман – 238, 239
Холодковський М. О. – 148, 303, 308

Цапенко К. Я. – 19
Цимісхій Іоан І, імператор – 158
Цитович Г. В. – 31, 52, 129
Цюрупа О. Д. – 108, 300, 306

Чамічан Д. – 202, 234

Шаповал А. І. – 3, 8, 60, 66, 108, 131, 134–136, 147, 151, 152
Шарлемань А. П. – 132, 272, 282
Шарлемань М. В. – 8, 10–13, 15, 19, 20, 22, 25, 26, 29–32, 40, 41, 44, 52–62,
64, 66, 111, 115, 118–122, 124, 125, 127, 129, 132, 133, 138–148, 151,
152, 155, 255, 266, 270, 280, 281, 288–292, 294, 298, 305, 311
Шахматов О. О. – 242, 252
Шевирьов І. Я. – 11
Шевченко Т. Г. – 250
Шекера І. М. – 50, 103
Шекспір В. – 308
Шелковніков О. Б. – 18, 53, 114, 115, 255, 267, 328
Шелюжко Л. А. – 12, 19, 31, 115, 138, 139
Шепе А. К. – 19, 139, 140
Шеремета Л. О. – 330
Шиллер Й. Ф. – 308
Шинер І. Р. (Shiner I. R.) – 254, 255, 265,
Шмальгаузен І. І. – 9, 13, 21, 76, 147, 280, 291, 298, 326

Штакельберг О. О. – 15, 18, 19, 53, 115, 255, 267, 328
Штегман Б. К. – 27, 128
Штепа К. Т. – 29, 30

Щербак М. Г. – 329
Щербина М. Л. – 12, 19, 138–140
Щоголев В. М. – 279

Юрій Долгорукий, князь – 240, 245

Яким (Іоаким) Корсунянин – 231
Яків Мніх – 160, 232
Якубський Б. В. – 30
Яременко Л. М. – 329
Ярослав Мудрий, князь – 131, 239, 245
Ярошевський В. О. – 254, 265

Malloch F. R. – 181

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ С. Я. ПАРАМОНОВА У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО	5
1.1. Український вчений зі світовим ім'ям.....	5
1.2. Нарис життя та діяльності С. Я. Парамонова.....	8
1.3. Документи С. Я. Парамонова у фондах НБУВ: місце зберігання, склад, знахідки.....	42
РОЗДІЛ 2. НАУКОВИЙ ОПИС ДОКУМЕНТІВ С. Я. ПАРАМОНОВА ТА ДОКУМЕНТІВ ПРО ВЧЕНОГО У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО	67
2.1. Загальні принципи побудови наукового каталогу.....	67
2.2. Науковий каталог.....	69
2.2.1. Наукові та творчі праці.....	69
2.2.2. Матеріали до бібліографії.....	105
2.2.3. Біографічні документи.....	107
2.2.4. Документи з діяльності.....	108
2.2.5. Листування.....	129
2.2.6. Фотодокументи.....	134
2.2.7. Документи про вченого.....	138
2.2.8. Документи щодо історії формування особового фонду С. Я. Парамонова.....	152
РОЗДІЛ 3. МАЛОВІДОМІ ТА НЕОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ С. Я. ПАРАМОНОВА, ДОКУМЕНТИ ПРО ВЧЕНОГО І НАУКОВІ КОМЕНТАРІ ДО НИХ	153
3.1. Документи С. Я. Парамонова.....	153
3.1.1. Наукові та публіцистичні праці С. Я. Парамонова.....	156
3.1.1.1. Важлива і невідкладна справа.....	156
3.1.1.2. Коли і де охрестилася княгиня Ольга.....	158
3.1.1.3. Хемогенез – новая теория эволюции.....	161
3.1.2. Відповідь С. Я. Парамонова на рецензію Н. Д. Полонської-Василенко.....	237
3.1.3. Спогади С. Я. Парамонова.....	254
3.1.3.1. [Про роботу над монографією про родину Bombyliidae]..	254

3.1.3.2. Що зробили німці з наукою та науковцями (спогади науковця).....	260
3.1.4. Листи С. Я. Парамонова.....	270
3.1.4.1. Лист до М. В. Шарлеманя. 9 березня 1956 р.....	270
3.1.4.2. Лист до О. І. Парамонової. 3 листопада 1958 р.....	273
3.1.4.3. Лист до А. С. Лазаренка. 23 березня 1966 р.....	275
3.1.4.4. Лист до А. С. Лазаренка. 3 травня 1967 р.....	277
3.2. Документи про С. Я. Парамонова.....	286
3.2.1. Документи про С. Я. Парамонова в фондах установ, у яких працював учений.....	288
3.2.1.1. Витяг з протоколу загальних зборів Інституту зоології та біології АН УРСР від 26–27 вересня 1936 р.....	288
3.2.1.2. Витяг з протоколу № 2 засідання співробітників Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР від 9 лютого 1938 р.....	293
3.2.1.3. Витяг з протоколу № 5 виробничої наради Зоологічного музею Інституту зоології та біології АН УРСР від 4 березня 1938 р.....	294
3.2.2. Праці про С. Я. Парамонова.....	300
3.2.2.1. Решетник Є. Г. Матеріали до біографії С. Я. Парамонова..	300
3.2.2.2. Підоплічко І. Г. Чому один зоолог став істориком?.....	303
3.2.2.3. Підоплічко І. Г. Як зоолог Парамонов став істориком.....	304
3.2.3. Спогади Г. Я. Зайцевої про зустріч з професором С. Я. Парамоновим в Австралії.....	310
3.2.4. Лист Зенти-Розалії Лієпи про долю документної спадщини С. Я. Парамонова.....	314
РОЗДІЛ 4. ІЛЮСТРАТИВНІ ДОКУМЕНТИ.....	316
ПІСЛЯМОВА.....	326
СПИСОК АБРЕВІАТУР І СКОРЧЕНЬ.....	331
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	333

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Шаповал Андрій Іванович – історик, старший науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник.

Народився 18 листопада 1966 р. у м. Донецьк.

У 1991 р. закінчив з відзнакою історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.

Викладач суспільно-політичних дисциплін у Лисичанському медичному училищі (1991–1992) і Лисичанському нафтохімічному технікумі (1992–2004).

У 2004–2006 рр. – методист Навчально-методичного кабінету професійно-технічної освіти м. Києва.

У 2006–2009 рр. – аспірант кафедри історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету. Захистив кандидатську дисертацію «Громадсько-політична та наукова діяльність Дмитра Антоновича» (2010).

З 2009 р. – в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Молодший науковий (2009–2010), науковий (2010–2014) та старший науковий співробітник (з 2014) відділу археографії Інституту архівознавства НБУВ.

У 2015 р. присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника.

Автор понад 50 наукових праць в галузі джерелознавства та біографістики, у т. ч. монографії «Дмитро Антонович: життя та діяльність» (2012).

Для заметок

Для нотаток

Для нотаток

Наукове електронне видання

Шаповал Андрій Іванович

**ДОКУМЕНТИ С. Я. ПАРАМОНОВА У ФОНДАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Джерелознавче дослідження

Науковий каталог

Відповідальний редактор
Яременко Лідія Миколаївна

Літературна редакція
Шеремета Лілія Олександрівна

Комп'ютерна верстка
Брязкало Тетяна Вікторівна

Дизайн обкладинки
Івченко Лариса Василівна

Підписано до електр. публ. 07.12.2016. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 28,6. Об'єм даних 2,4 Мб

Видавець
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ-39, просп. Голосіївський, 3.
Тел. +38 (044) 525-81-04, факс +38 (044) 525-56-02;
E-mail: library@nbuv.gov.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.